

**רשתות חברתיות של בוגרי השמה חוץ ביתית: בחינת
מודלים של פיצוי, מיתון ותיווך לתיאור תרומת התמיכה
החברתית לתפקוד ולרווחה נפשית בבגרות צעירה ולקשר
שלהם עם אירועי חיים שליליים**

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת

ערן מלקמן

בית הספר לעבודה סוציאלית

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן

טבת, תשע"ו

רמת גן

**רשתות חברתיות של בוגרי השמה חוץ ביתית: בחינת
מודלים של פיצוי, מיתון ותיווך לתיאור תרומת התמיכה
החברתית לתפקוד ולרווחה נפשית בבגרות צעירה ולקשר
שלהם עם אירועי חיים שליליים**

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת

ערן מלקמן

בית הספר לעבודה סוציאלית

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן

טבת, תשע"ו

רמת גן

עבודה זו נעשתה בהדרכתו של

פרופ' רמי בנבנישתי

מבית הספר לעבודה סוציאלית של אוניברסיטת בר-אילן

תודות

העבודה שמובאת כאן נולדה לאחר הריון ארוך וצירים ממושכים הרבה בזכותם של אנשים יקרים רבים. אני שמח על ההזדמנות להודות להם, ויסלחו לי אלו שמפאת קוצר היריעה לא ציינתי.

ראשית, למורי ורבי, פרופ' רמי בנבנישתי, שהייתה לי הזכות הענקית שינחה אותי במסע המופלא הזה, על התמיכה האינסופית, המקצועיות הבלתי מתפשרת, ועל המודל הנדיר שנתת לי לשילוב, שלעיתים נראה בלתי אפשרי, בין עובד סוציאלי לחוקר- היית לי מנטור במלוא מובן המילה. אעשה כמיטב יכולתי להמשיך את דרכך ולהעביר מתנות אלו הלאה לאלו שטיפול בידי הזכות ללוותם בהמשך.

לד"ר אילן רוזינר, המתודולוג המופלא, על שתמיד היית נכון לעזור בקטנה כגדולה, ועל שפתחת בפניי את השער לקסמי שיטות המחקר.

לשושי חרמץ ולרעות שפילברג שחלקו עמי את המסעות ברחבי הארץ ואת שיחות הטלפון מסביב לשעון במטרה לשמוע כל בוגר ובוגר, כמו גם את קידודי הנתונים לתוך הלילה.

לאנשים היקרים העושים ימים כלילות למען בוגרי המסגרות החוץ ביתיות: ירון בראון, פרופ' שמעון ספירו ועדנה גלובצקי והצוות המופלא שלהם מתכנית "גשר לעצמאות" בהפעלת המועצה לילדים בסיכוי, לנתן גלמן, ניקי לוי וכל שאר החברים מעמותת "למרחב", לאברהם לוי, ראש תחם בוגרים במנהל לחינוך התיישבותי, ורכזי הבוגרים מורן סיגל, לירז דוראל, יניב יהב ודלית אלפרוביץ- על עבודתכם מעוררת ההשראה, על האמונה במחקר ועל נכונותכם לחשוף ולהיחשף. למלגת פרידמן על תמיכתה.

לאבי, על האוזן הקשבת, העצה המוכנה תמיד והשותפות.

לרות, אשתי האהובה, על שהייתה מוכנה לחלוק אותי עם המחשב והספרים וכתמיד הייתה משב רוח מרענן בסוף יום מיגע.

ואחרונה, ל-345 הצעירים והצעירות שבטחו בי וחלקו עמי מעצמם. כולי תקווה שהכתוב כאן יוכל לתרום ולו במעט אם לא לכם, לאלו שיבואו אחריכם.

תוכן העניינים

א.....	תקציר
1.....	מבוא
2.....	סקירת ספרות
3.....	תפקודם ורווחתם הנפשית של בוגרי השמה : תמונת מצב עולמית
6.....	תפקודם ורווחתם הנפשית של בוגרי השמה : תמונת מצב בישראל
9.....	אירועי חיים שליליים בילדות ובהתבגרות
12.....	רשתות חברתיות ותמיכה חברתית
16.....	הרשת החברתית של בוגרי השמה חוץ ביתית במעבר לבגרות
19.....	תפקידה השונים של התמיכה החברתית
19.....	תפקידה המפצה של תמיכה חברתית
20.....	תפקידה הממתן של תמיכה חברתית
21.....	תפקידה המתווך של תמיכה חברתית
23.....	מטרות המחקר
24.....	שאלות המחקר והשערותיו
24.....	שאלות המחקר
24.....	השערות המחקר
27.....	שיטה
27.....	אוכלוסיית המחקר
27.....	דגימה ומדגם
28.....	מערך המחקר
28.....	הליך איסוף הנתונים
28.....	כלי המחקר ומדידת המשתנים
32.....	ממצאים
32.....	חלק א : התפלגות משתני המחקר
32.....	מאפייני הרקע של הצעירים
32.....	ארץ לידת הצעירים והוריהם
32.....	השכלת ההורים
32.....	מבנה המשפחה
33.....	מאפייני השהות במסגרת החוץ ביתית
33.....	אירועי חיים שליליים מוקדמים בחיים הצעירים

35	מאפייני רשת התמיכה החברתית של הצעירים
35	מדדים מרכזיים של תמיכה כוללת
35	גודל הרשת
37	מספיקות התמיכה
38	שביעות הרצון מהתמיכה
39	תדירות הקשר עם התומכים
39	מידת המתח הנחוזה בקשרים התומכים
40	הרכב הרשת: סוגי היחסים התומכים
46	תפקוד הצעירים
46	הכנסה ומצב כלכלי
47	תעסוקה
47	דיור
48	התנהגות לא נורמטיבית: שימוש באלכוהול וחומרים ופעילות עבריינית
48	הסתגלות למסגרת העיסוק המרכזית
48	תפקוד במהלך השרות צבאי
49	הרווחה הנפשית של הצעירים
49	מצוקה רגשית
49	בדידות
49	שביעות רצון מהחיים
50	חלק ב: קשרים דו-משתניים
50	קשרים דו-משתניים בין משתני התוצאה
	קשרים דו-משתניים בין מאפייני הרקע לבין אירועי חיים שליליים,
51	מאפייני רשת התמיכה ומשתני התפקוד והרווחה הנפשית
	קשרים דו-משתניים בין אירועי החיים השלילים לבין מאפייני רשת התמיכה
56	ומשתני התפקוד והרווחה נפשית
	קשרים דו-משתניים בין מאפייני רשת התמיכה
58	לבין משתני התפקוד והרווחה נפשית
60	חלק ג: מודל המחקר
61	משתני המודל
61	בחינת המודל
62	תמיכה רגשית
65	תמיכה פרקטית
67	תמיכה במידע והנחיה
70	דיון
71	אירועי חיים שליליים מוקדמים בחיי הצעירים
73	תפקוד הצעירים
75	הרווחה הנפשית של הצעירים

77	רשתות התמיכה החברתיות של הצעירים
83	מודל המחקר : אירועי חיים שליליים, תמיכה חברתית, ותפקוד ורווחה נפשית
	תמיכה חברתית, אירועים שליליים מוקדמים ותוצאות בבגרות צעירה :
84	פיצוי, מיתון ותיווך
93	התרומה הדיפרנציאלית של תמיכה רגשית, תמיכה פרקטית ותמיכה במידע והנחיה
95	מגבלות המחקר
97	השלכות לתיאוריה, למדיניות, לפרקטיקה ולמחקר
98	השלכות למדיניות ולפרקטיקה
103	השלכות למחקר עתידי
106	רשימת מקורות
135	נספחים
135	נספח 1 : שאלון המחקר
151	נספח 2 : טופס הסכמה מדעת
152	נספח 3 : לוחות
I	Abstract

רשימת תרשימים

26	תרשים 1 : מודל המחקר
63	תרשים 2 : מודל לבחינת תפקידה המפצה והמתווך של רשת התמיכה הרגשית
64	תרשים 3 : מודל לבחינת תפקידה הממתן של רשת התמיכה הרגשית
66	תרשים 4 : מודל לבחינת תפקידה המפצה והמתווך של רשת התמיכה הפרקטית
69	תרשים 5 : מודל לבחינת תפקידה המפצה והמתווך של רשת התמיכה במידע והנחיה

רשימת לוחות

152	לוח 1 : התפלגות ארצות הלידה של הצעירים והוריהם
152	לוח 2 : התפלגות השכלת הורי הצעירים
153	לוח 3 : התפלגות אירועי החיים השליליים
154	לוח 4 : ממוצעים וסטיות תקן של מדדים כוללים של אירועי החיים השליליים

לוח 5 :	ממוצעים וסטיות תקן של מדדים מרכזיים של תמיכה כוללת	34
לוח 6 :	גודל הרשת	35
לוח 7 :	מספר האנשים השונים שבשמותיהם נקב הצעיר	36
לוח 8 :	מספיקות התמיכה	36
לוח 9 :	שביעות הרצון מהתמיכה	37
לוח 10 :	תדירות הקשר עם התומכים	38
לוח 11 :	מידת המתח הנחוה	39
לוח 12 :	הרכב הרשת : סוגי היחסים המספקים תמיכה	40
לוח 13 :	הרכב הרשת : שיעור הצעירים שציין כל סוג קשר	42
לוח 14 :	מאפייני התמיכה של כל סוג קשר	43
לוח 15 :	מתאמים בין ממדי התמיכה מעבר לסוגי התמיכה : רגשית, פרקטית ומידע והנחיה	44
לוח 16 :	התפלגות השכר בהשוואה לשכר המינימום	154
לוח 17 :	התפלגות הדיווח על המצב הכלכלי הסובייקטיבי	154
לוח 18 :	התפלגות מקומות המגורים של הצעירים	155
לוח 19 :	התפלגות מידת השימוש באלכוהול וחומרים בחודש האחרון	155
לוח 20 :	ממוצעים וסטיות תקן של ההסתגלות למסגרת העיקרית	157
לוח 21 :	התפלגות הקשיים במהלך השירות הצבאי	158
לוח 22 :	התפלגות המצוקה הרגשית	158
לוח 23 :	התפלגות, ממוצעים וסטיות תקן של הבדידות	159
לוח 24 :	התפלגות, ממוצעים וסטיות התקן של שביעות הרצון מהחיים	161
לוח 25 :	קשרים בין משתני התוצאה	50
לוח 26 :	קשרים בין מאפייני הרקע לבין אירועי החיים השליליים ומאפייני רשת התמיכה	51
לוח 27 :	קשרים בין מאפייני הרקע לבין משתני התפקוד והרווחה הנפשית	52
לוח 28 :	ממוצעים וסטיות תקן של משתני אירועי החיים השליליים,	
	מאפייני רשת התמיכה, התפקוד והרווחה הנפשית לפי השתתפות בתכנית ליווי לבוגרים	54
לוח 29 :	קשרים בין אירועי החיים השליליים לבין	
	מאפייני רשת התמיכה הרגשית, הפרקטית, והמידע וההנחיה	56
לוח 30 :	קשרים בין אירועי חיים שליליים לבין משתני התפקוד והרווחה הנפשית	57
לוח 31 :	קשרים בין מאפייני רשת התמיכה לבין משתני התפקוד	58

תקציר

מדי שנה כמה אלפים של צעירים מסיימים את שהותם במסגרות חוץ ביתיות ויוצאים לדרכם העצמאית כבוגרים. צעירים אלו, בדרך כלל מאופיינים ברקע סוציו-אקונומי מוחלש לצד חשיפה למגוון חוויות של הזנחה והתעללות במהלך חייהם. עבורם, גיל 18 מסמן את סיום אחריותה של המדינה לשלומם והתפתחותם, ובעת זו הם נתבעים באופן חד ופתאומי להתמודד הן עם הניתוק מסביבת גידולם והן עם המטלות המרובות הכרוכות במעבר לחיים עצמאיים. כל זאת כשלרשותם עומדים משאבי תמיכה מוגבלים. כתוצאה, בוגרי מסגרות חוץ ביתיות נחשבים לאחת הקבוצות המודרות ביותר באוכלוסייה.

רשת תמיכה חברתית חזקה זוכה להכרה גוברת כגורם מרכזי אשר יכול לתרום לחוסנם של צעירים פגיעים אלו וליכולתם לנתב בהצלחה את המעבר לבגרות. יחד עם זאת נושא זה טרם נחקר בצורה יסודית ומעט מאוד ידוע על המבנה של הרשת החברתית הזמינה לבוגרים, על התמיכה שהיא מספקת או על האופן בו היא עשויה להשפיע על מצבם.

לפיכך, מטרת המחקר הנוכחי הייתה לעמוד על מאפייניה הייחודיים של הרשת החברתית של בוגרי פנימיות ומשפחות אומנה והתמיכה שזו מספקת להם בעת המעבר לבגרות, ולבדוק האם תמיכה חברתית גבוהה יותר מפצה על חסכים הנובעים מאירועי חיים שליליים רבים. במקביל, נבחן תפקידה של התמיכה החברתית כמתערבת בקשר שבין חוויות העבר השליליות של הצעירים לבין תפקודם ורווחתם הנפשית בבגרות צעירה. בהתבסס על הספרות מתחומי התמיכה החברתית והחוסן, המחקר בחן מודלים תיאורטיים אלטרנטיביים של מיתון ותיווך לתיאור מסכת הקשרים שבין אירועי החיים השליליים בילדות ובהתבגרות, התמיכה החברתית הזמינה במעבר לבגרות והתפקוד והרווחה הנפשית של צעירים אלה כיום.

ברמת המשתנים הבלתי תלויים, נבחנו אירועי חיים מוקדמים בחיי הצעירים אשר כללו אירועי דחק בסביבה המשפחתית, אירועי התעללות, אירועים שליליים "נורמטיביים" ואירועים שליליים במהלך ההשמה. ברמת המשתנים המתערבים, נבחן הרכב הרשת (למשל, הורים או חברים) כמו גם חמישה ממדים מבניים ואיכותיים של תמיכה: גודל הרשת, תדירות הקשר עם החברים בה (ממדים מבניים), מספיקות התמיכה הנתפסת, שביעות הרצון מהתמיכה והיבטים שליליים של הקשרים התומכים (היבטים איכותיים). ממדים אלו נבחנו כפי שהם מתייחסים לשלוש פונקציות של תמיכה: תמיכה רגשית, תמיכה פרקטית ותמיכה במידע והנחיה. ברמת המשתנים התלויים נבחנו שישה תחומים המשקפים את מצב הצעירים מבחינת תפקודם ורווחתם הנפשית. אלו כללו שלושה תחומי תפקוד מרכזיים: הסתגלות למסגרת עיקרית (צבא/שרות לאומי, עבודה או לימודים), מצב כלכלי, ובעיות דיור; ושלושה היבטים של רווחה נפשית: מצוקה נפשית, בדידות ושביעות רצון מהחיים.

שיטה

במחקר השתתפו 345 בוגרי מסגרות חוץ ביתיות, רובם הגדול בוגרי פנימיות (87.2%), בגילאי 18-25. כמחצית מן המשתתפים (47.5%) היו בעת עריכת המחקר באחת משתי תכניות הליווי לבוגרי מסגרות חוץ ביתיות הפועלות בישראל. הנתונים נאספו בנקודת זמן אחת על סמך דיווחי הצעירים, באמצעות ראיונות טלפוניים (64.3% מהצעירים) או באמצעות שאלונים לדיווח עצמי אותם מילאו הצעירים. שאלוני המחקר התבססו על כלים סטנדרטיים להערכת היקף האירועים

השליליים אליהם נחשפו הצעירים בילדותם ובהתבגרותם, מאפייני הרשת החברתית שלהם והתמיכה שזו מספקת, ומצבם התפקודי והנפשי בבגרות.

לצורך ניתוח הנתונים נעשה שימוש במתאמי פירסון, מבחני t-test ומבחני שונות לבחינת הקשרים בין המשתנים. על מנת לבחון את המודל התיאורטי נערך ניתוח של משוואות מבניות (SEM).

ממצאים

הממצאים מלמדים כי בוגרי המסגרות החוץ ביתיות במחקר היו חשופים לרמות גבוהות של אירועים שליליים מוקדמים אשר העמידו אותם בסיכון לטווח רחב של קשיים נפשיים ותפקודיים. כך למשל, בין כרבע לכמחצית מהצעירים היו חשופים לאחד או יותר אירועי דחק משפחתיים (למשל, מצוקה כלכלית קשה, מאסר או מחלה נפשית של בן משפחה), בין כחמישית לכשליש מהם חוו התעללות מינית או פיסית, בהתאמה, ובהמשך, במהלך השנות בהשמה חלקם גם נחשפו לפגיעות נוספות מצד שווים או אנשי צוות. בבחינת מצבם בעת המחקר, מצאתי כי בבגרות צעירה, מרבית הצעירים סובלים ממצוקה כספית, וכי ביחס לצעירים בני גילם, הם פחות שבעי רצון מחייהם ומאופיינים ברמות הגבוהות בכפי שניים של סימפטומים פסיכולוגיים. כמו כן, אצל רבים נראו סימנים לחוסר בטחון בדיוור עתידי המעוררים דאגה מיוחדת לאור העובדה שכחמישית מהם דיווחו כי מאז היציאה ממסגרת ההשמה החוץ ביתית חוו תקופה בה לא היה להם היכן לגור.

התבוננות במאפייני רשת התמיכה החברתית של הצעירים מלמדת כי מרביתם נהנים מתמיכתן של מספר דמויות עמן הם בקשר קבוע. בעוד שבניגוד לתפיסה הרווחת, עולה כי הם אינם נעדרים תמיכה כשלהי, הסימנים מראים כי תמיכה זו הינה מצומצמת בהיקף ובאיכות המשאבים שמספקת. כך למשל מצאנו, כי לצעירים רבים (המהווים כשליש מן המדגם) ישנה רשת קטנה המוגבלת ללא יותר משני אנשים המספקים להם תמיכה. תומכים אלו היו על פי רב חברים, עם מיעוט דמויות מבוגרות, בעיקר מקרב המשפחה. בלטה במיוחד התמיכה המצומצמת מן ההורים אותם רק מעט מעל לעשירית מהצעירים ציינו כמקור לתמיכה. בהתאם, למעלה ממחצית מהצעירים (53.6%) ציינו כי חסרה להם תמיכה בלפחות אחד מתחומי התמיכה, כאשר החוסרים בתמיכה בתחום הפרקטי ובתחום המידע וההנחיה, היו הגדולים ביותר.

ניתוח של משוואות מבניות (SEM) הצביע באופן עקבי, כי מאפייני הרשת החברתית של הצעירים והתמיכה שזו סיפקה להם בבגרות, תיווכו את הקשר המתואר בין אירועים שליליים מוקדמים לבין מצבם של הצעירים בבגרות. הממצאים הראו שרמות גבוהות של אירועי דחק משפחתיים, התעללות וחוויות מצוקה במהלך השנות, היו קשורות להיבטים שליליים של גודל הרשת, תדירות הקשר עם החברים בה, שביעות הרצון מהתמיכה המתקבלת ובתחושת הצעירים כי יש להם מספיק אנשים להיעזר בהם. קשרים שליליים אלו נראו מעבר לסוגי התמיכה הרגשית, הפרקטית או המידע וההנחיה ויש בהם כדי להצביע על המקום המרכזי של חוויות טראומטיות מוקדמות בקביעת המבנה של רשת התמיכה הזמינה לצעירים כמו גם בפגיעה בחוויית התמיכה הסובייקטיבית שלהם.

לכלל מאפייני הרשת הייתה תרומה משמעותית לניבוי מצבם של הצעירים. מהממצאים עולה כי התרומה של הממדים המבניים של הרשת שנבחנו (גודל הרשת ותדירות הקשר עם התומכים), למרות שהייתה משמעותית, הייתה מצומצמת בהיקפה ביחס להיבטים האיכותיים של הרשת,

ובפרט ביחס לזו של המספיקות הנתפסת של התמיכה. למעשה, מספיקות הרשת (התחושה של הצעיר שהוא מקבל תמיכה מספקת מהרשת החברתית שלו) היה הממד היחיד אשר הראה תרומה גדולה ועקבית למגוון רחב של תוצאות מעבר לסוגי התמיכה השונים. יש בכך כדי להצביע על החשיבות הגדולה של תחושת הצעיר כי יש לו מספיק אנשים לפנות אליהם לתמיכה. תחושה זו קשורה בהיקף התמיכה שעומדת לרשותו ובעוצמת הקשרים עם החברים ברשת (שנמדדה באמצעות תדירות הקשר עם החברים), אך גם בהיבטים מבניים נוספים כמו הרכב הרשת (למשל היעדרם הבולט של ההורים או דמויות מבוגרות תומכות) או איכות המשאבים שמציעים התומכים הקיימים. לצד אלו, העדויות שמצאנו, המראות כי הצעירים לא עושים שימוש במלוא משאבי התמיכה העומדים לרשותם, מרמזות כי תהליכים נוספים הקשורים בצעיר עצמו, תפיסותיו, אמונותיו והתנהגותו, גם הם משחקים תפקיד בתהליך זה. בפרט, נראה כי אירועים שליליים מוקדמים פוגעים גם ביכולתו של הצעיר להכיר בתמיכה המוצעת לו, להעריך אותה ולהיעזר בה.

ממצא מרכזי של המחקר הנוכחי הוא העובדה כי כל אחת מהפונקציות התמיכתיות: תמיכה רגשית, תמיכה פרקטית, ותמיכה במידע והנחיה ממלאת תפקיד חשוב אך מובחן בקשר שבין אירועים שליליים מוקדמים בחיי צעירים במסגרות חוץ ביתיות לבין תוצאותיהם בבגרות צעירה. הממצאים מדגישים כי לצד תמיכה פרקטית שהייתה המרכזית ביותר בתרומתה, תמיכה בהנחיה ומתן מידע, נמצאה כשנייה בחשיבותה.

לבסוף, הקשר שמצאנו בין תמיכה חברתית, מעבר לממדיה השונים, לבין מדדי התפקוד והרווחה הנפשית שנבחנו מעיד על תפקידה המפצה. מנגד, לא מצאנו עדות לאפקט של מיתון, כלומר לתפקידה של תמיכה חברתית כגורם מגן. משמעותם של ממצאים אלו היא שבמקרים שבהם צעירים היו חשופים בילדותם לאירועי חיים שליליים קשים, אין בכוחה של תמיכה חברתית בעת הבגרות לבטל או להמעיט את השפעות אירועי הילדות (אפקט מגן), אולם ניתן לפצות על המגבלות שהם סובלים בעטיים של אירועים אלו, באמצעות רמות תמיכה חברתית גבוהות במיוחד.

השלכות המחקר

מחקר זה הוא הראשון הבוחן את תפקידם של מאפייני רשת התמיכה החברתית בקשר שבין אירועים טראומטיים מוקדמים לבין תוצאות בבגרות תוך שהוא מבחין בין סוגים שונים של תמיכה, ובאבחנה שהוא עושה במסגרת כל סוג תמיכה, בין ממדים מבניים או כמותיים של הרשת לבין ממדים איכותיים המתייחסים להערכתו הסובייקטיבית של הצעיר את התמיכה שמקבל. מכאן נובעת תרומתו התיאורטית הייחודית של המחקר. בחינה זו מלמדת כי ההשלכות ארוכות הטווח של מצוקה מוקדמת על תוצאות בבגרות קשורות לא רק בצמצום משאבי התמיכה הממשיים העומדים לרשות הפרט, אלא גם בפגיעה ביכולתו להפעיל סוכנות אישית (personal agency) ביחסיו הבינאישיים, באופן בו הוא מפרש אותם, מגיב אליהם ומגייסם בהתאם לצרכיו. בעוד שספרות התמיכה החברתית לרב מתייחסת לתפקיד המרכזי של תמיכה רגשית בתהליכים אלו, הממצאים מדגישים כי עבור בוגרי מסגרות חוץ ביתיות בשלב המעבר לבגרות, תמיכה פרקטית ותמיכה במידע והנחיה, הנן חשובות אף יותר.

ממצאי המחקר מרמזים גם על התפקיד הכפול שעשוי להיות לתמיכה חברתית בתהליך הקושר תנאי סיכון מוקדמים עם תוצאות שליליות בבגרות: העדויות בדבר תפקידה המפצה מצביעות על הפוטנציאל שלה לסייע להתמודד עם ההשלכות השליליות של חשיפה לאירועי חיים שליליים, אולם באותו הזמן היא גם משמשת כגורם המתווך את ההשלכות ארוכות הטווח של טראומות מוקדמות ובכך למעשה מהווה עוד חוליה בשרשרת הסיכון המקטינה את הסיכוי של האדם להיחלץ ממעגל המצוקה אליו נולד ככל שנוקפות השנים, אלא אם יופנו מאמצים ממוקדים לקטוע שרשרת זו באמצעות הגברת התמיכה החברתית ונגישותה, דווקא למי שנחשפו לאירועים שליליים רבים וקשים.

הבנות אלו, מסמנות את תקופת השהות במסגרת ההשמה כמוקד מרכזי להתערבות שתעודד את החיזוק של רשתות תמיכה חברתית קיימות, כגון עם הורים או בני משפחה, כמו גם את היצירה של משאבי תמיכה חלופיים, כגון, מנטורים מחוץ לכותלי המסגרת. בה בעת, יש להשקיע מאמצים בחיזוק יכולותיהם החברתיות של הצעירים עצמם, למשל באמצעות קשרים מיטיבים עם דמויות מטפלות, על מנת שיוכלו לשמר קשרים אלו, להיעזר בהם ולפתח קשרים חברתיים מספקים חדשים בעתיד. גם לאחר תום השהות במסגרת חשוב להמשיך בתהליכים אלו תוך מתן דגש מיוחד על תמיכה פרקטית ותמיכה במידע והנחיה, שהינן חסכוניות יותר במשאבים, אך גם החיוניות ביותר מבחינתם של צעירים אלו בשלב זה של חייהם.

המחקר התבסס על מדגם נוחות אשר לצד בוגרי פנימיות חינוכיות, כלל קבוצה גדולה נוספת של בוגרים אשר היו במסגרות ליווי לבוגרים, ולפיכך יש להיזהר בניסיונות הכללה של הממצאים לקבוצות אחרות. על כן, מן הראוי לערוך סדרת מחקרים, שיבחנו את מצבן של קבוצות נוספות של צעירים בוגרי השמה חוץ ביתית, של צעירים בסיכון שלא היו במסגרת חוץ ביתית ושל צעירים המהווים מדגם מייצג של צעירים בחברה הישראלית.

מבוא

מדי שנה כ-34,000 ילדים בישראל מתגוררים במסגרות חוץ ביתיות שונות, כגון משפחות אומנה, פנימיות רווחה וכפרי נוער (המועצה הלאומית לשלום הילד, 2011). ילדים אלו מגיעים מטווח רחב של תנאים משפחתיים של עוני, מצוקה, הזנחה או התעללות, אשר אינם מאפשרים את מימוש הפוטנציאל שלהם או מעמידים את המשך התפתחותם בסיכון. למרות המשאבים הרבים המושקעים על מנת להעניק לילדים אלו סביבות גידול מעשירות שיאפשרו החלמה והמשך התפתחות בריאה, מחקרים מראים שגם לאחר כניסתם למסגרות החוץ ביתיות, הם ממשיכים להיות חשופים למגוון של אירועי חיים שליליים הנובעים ממאפייניהם המשפחתיים, האישיותיים, או ממאפיינים הקשורים במסגרות עצמן (Pecora et al., 2003; Samuels, 2009).

עם סיום שהותם במסגרת בגיל 18, מסתיימת אחריות המדינה לשלומם והתפתחותם והם יוצאים לרשות עצמם להתחיל את חייהם כבוגרים. בעוד שרבים מבני גילם משהים את המעבר אל החיים העצמאיים וממשיכים להסתמך על תמיכת הוריהם (Arnett, 2000; Furstenberg, 2010), הרי שבשל הרקע המשפחתי ממנו מגיעים, אפשרות זו אינה קיימת עבור רבים מבוגרי ההשמה. וכך, הם נדרשים באופן חד ופתאומי להתמודד בבת אחת הן עם הניתוק מסביבת גידולם והן עם מטלות מרובות הכוללות מציאת דיור, התבססות כלכלית, וגיוס לצבא, כשלרשותם משאבי תמיכה מוגבלים. מחקרים רבים בעולם ובישראל מצביעים על כך שעקב נסיבות אלה, מצבם הנפשי של בוגרי ההשמה החוץ ביתית ותפקודם על פני שורה של תחומי חיים הנם נמוכים בהשוואה לצעירים אחרים (שיף וקושר, 2005; Courtney & Dworsky, 2006; Festinger, 1983; Reilly, 2003; Schiff & Benbenishty, 2006). עם זאת, ישנם צעירים רבים בקרב אוכלוסייה זו, אשר אל מול רצף האירועים הקשים המאפיינים את חייהם, מפגינים חוסן המתבטא ברמות גבוהות של תפקוד ורווחה נפשית במעבר לבגרות (Rutter, 2000; Stein, 2005). לאור כך, המחקר בשנים האחרונות החל להתחקות אחר אותן תכונות אישיות או קשרים תומכים התורמים למעבר מוצלח לבגרות בקרב בוגרי מסגרות חוץ ביתיות (Newman & Blackburn, 2002; Stein, 2005).

המחקר הנוכחי התמקד בגורם אחד שכזה, תמיכה חברתית, הזוכה להכרה גוברת מצד חוקרים כגורם קריטי בשלב המעבר לחיים עצמאיים של אוכלוסייה פגיעה זו ואשר עשוי להסביר את השונות הנצפית בתוצאות של בוגרי השמה (Avery & Freundlich, 2009; Collins, 2002; Spencer & Ward, 2010; Newman & Blackburn, 2002). עם זאת, נושא זה טרם נחקר בצורה יסודית (Stein, 2012, p. 53). כך, מעט מאוד ידוע על המבנה של הרשת החברתית של הבוגרים ועל מאפייני התמיכה שהיא מספקת (Blakeslee, 2011, 2015). המידע הקיים מבוסס ברובו על מחקרים איכותניים קטני היקף שנערכו בארה"ב ובאירופה (למשל: Jones, 2014; Mc Mahon & Curtin, 2013). היות והסידור החוץ ביתי המקובל ברוב מדינות אלו הינו מסגרות אומנה (Hussey & Guo, 2002), ייתכן והתמונה המתקבלת ממחקרים אלו בנוגע לרשת החברתית של הבוגרים תהיה שונה מזו אשר תתקבל בישראל בה ההשמה בפנימיות, המאופיינות

בתנאים חברתיים ייחודיים, מקובלת הרבה יותר. זאת ועוד, המחקר על תפקידה של התמיכה המתקבלת מהרשת החברתית של הבוגרים בתיווך ובמיתון הקשר שבין אירועי החיים השליליים להם נחשפו צעירים אלו במהלך ילדותם והתבגרותם לבין התוצאות אליהן הגיעו בבגרות, הוא רק בראשיתו (Salazar, Keller, & Courtney, 2011).

לפיכך, מטרת המחקר הנוכחי הייתה לעמוד על מאפייניה הייחודיים של הרשת החברתית של בוגרי פנימיות ומשפחות אומנה והתמיכה שזו מספקת להם בעת המעבר לבגרות, ולבדוק האם תמיכה חברתית גבוהה יותר מפצה על חסכים הנובעים מאירועי חיים שליליים רבים. במקביל, נבחן תפקידה של התמיכה החברתית כמתערבת בקשר שבין חוויות העבר השליליות של הצעירים לבין תפקודם ורווחתם הנפשית בבגרות צעירה. בהתבסס על הספרות מתחומי התמיכה החברתית והחוסן, המחקר בחן מודלים תיאורטיים אלטרנטיביים של מיתון ותיווך (Cohen, 2004; Cohen & Wills, 1985; Masten, 2006) לתיאור מסכת הקשרים שבין אירועי החיים השליליים בילדות ובהתבגרות, התמיכה החברתית המתקבלת במעבר לבגרות והתפקוד והרווחה הנפשית של צעירים אלה כיום. מודלים דומים נבדקו לאחרונה בעבודתם של סלאזר ושותפיה (Salazar et al., 2011) על בוגרי השמה בארה"ב. המחקר הנוכחי בחן סוגיות אלו בהקשר הישראלי על מדגם של 345 צעירים בוגרי השמה, תוך שהוא מרחיב את הבחינה של שאלות שטרם נבדקו עד היום במחקר המדעי על אותם מאפייני רשת ותמיכה חברתית העשויים להתערב בדרכים שונות בקשר בין חוויות העבר לבין תפקוד ורווחה נפשית.

סקירת ספרות

בסקירה זו נעמוד ראשית על תפקודם ורווחתם הנפשית של בוגרי השמה בעת המעבר לבגרות (המהווה את סדרת המשתנים התלויים), נעבור לאירועי החיים בילדות ובתקופת ההתבגרות העשויים להשפיע על התפקוד והרווחה במעבר לבגרות (המשתנים הבלתי תלויים), ובהמשך נסקור את הידוע על רשתות תמיכה חברתית (המשתנים המתערבים) ועל הקשרים שלהן עם תפקוד ורווחה נפשית. בחלק האחרון נציג את הספרות המהווה בסיס למודלים ולהשערות שאותם נבחן באופן אמפירי במחקר הנוכחי.

מוקד המחקר הוא בצעירים בוגרי השמה הנמצאים בראשית שנות העשרים לחייהם. מקובל לראות תקופה זו כתקופת המעבר לבגרות. תקופת המעבר לבגרות הינה תקופה המזמנת לצעירים התמודדות עם מגוון רחב של מטלות התפתחותיות הכרוכות ביציאה מבית ההורים וניהול אורח חיים עצמאי אשר כוללות בין היתר מציאת דיור, השתלבות בעולם התעסוקה, המשך לימודים, וביסוס יחסים זוגיים. המציאות הכלכלית המשתנה בעולם הפכה את ההתמודדות עם מטלות אלו למורכבת יותר וכתוצאה אנו עדים לכך שצעירים רבים מאריכים תקופת בנייה זו עמוק לתוך שנות העשרים באופן המאפשר להם התמודדות הדרגתית עם המטלות כשהם ממשיכים להתגורר בבית הוריהם ולהישען עליהם כלכלית (Furstenberg, 2010). כך למשל, בשנת 2008, אחוז הצעירים בגילאי 21-34 שהתגוררו בבית ההורים, נע מ-15% במדינות סקנדינביה, לכ-30% במדינות מרכז אירופה ועד כמחצית מהצעירים במדינות דרום אירופה (Newman, 2008). תקופה זו זוהתה על ידי ארנט (Arnett, 2000) כשלב התפתחותי מובחן

המכונה בגרות בהתהוות (emerging adulthood) המהווה מעין המשך למורטוריום המאפיין את גיל ההתבגרות (אם כי ראו גישות אחרות, למשל אצל אריקסון, 1976). משתמעת מכך, ההשקיה של לחצים חיצוניים, כמו דאגה לפרנסה או לדיור, לטובת תהליכי גיבוש זהות בוגרת. זוהי המטלה המרכזית של השלב, המושגת באמצעות חקירה עצמית והתנסויות בתחומי חיים מגוונים (Arnett, 2000).

צעירים אשר בילו את שנות ילדותם ונעוריהם במסגרות חוץ ביתיות בשל היעדר משפחה ביולוגית או משום שמשפחתם לא יכלה מסיבות שונות לגדל אותם, עשויים לחוות תקופה זו באופן שונה (Arnett, 2007; Cote & Bynner, 2008). בישראל, עם הגיעם לגיל 18, עת מסתיימת האחריות החוקית של המדינה להגנתם, צעירים אלו מסיימים את שהותם במסגרות השונות והם נדרשים באופן חד להתנתק מהמסגרת שסיפקה להם הגנה ותמיכה עד כה. כך, בניגוד למרבית בני גילם, בוגרי ההשמה, אשר ממילא עלולים להיות מוכנים פחות לחיים עצמאיים בתחומים שונים עקב שהותם במסגרת מוסדית (בנבנישתי, 2007), נתבעים באופן פתאומי להתמודד עם המטלות המרובות הכרוכות ביציאה מהמסגרת והמעבר לחים עצמאיים כשלהשגתם עומדים משאבי תמיכה מצומצמים (Stein, 2006a).

ההכרה בנתוני הפתיחה הבעייתיים של בוגרי ההשמה החוץ ביתית במעבר לחיים בוגרים ועצמאיים, הובילה לעניין גובר בשנים האחרונות מצד חוקרים, קובעי מדיניות ואנשי מקצוע בעולם ובישראל בכל הנוגע למצבם בעת המעבר ולאחריו (Courtney & Dworsky, 2006). מסקירת הספרות העולמית עולה תמונה עגומה בדבר הישגיהם התפקודיים ורווחתם הנפשית של צעירים אלו על פני שורה של תחומים בהשוואה לבני גילם הגדלים במשפחתם הביולוגית. נסקור תחילה את הידוע מהספרות העולמית בנוגע למצבם של צעירים שבגרו ממסגרות חוץ ביתיות ולאחר מכן נציג את העדויות המתייחסות למצבם של צעירים אלו בישראל.

תפקודם ורווחתם הנפשית של בוגרי ההשמה : תמונת מצב עולמית

עדויות רבות מצביעות על הקשיים הניכרים שצעירים אלו חווים בהשתלבות ובחסיגות לשוק העבודה או למסגרות של לימודי המשך, המהווים סמן מרכזי לניעות חברתית (Courtney & Dworsky, 2006; Courtney, Dworsky, Lee, & Raap, 2010; Jackson & Cameron, 2011). מחקרים שבחנו את המצב התעסוקתי של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות מצביעים על דפוסי תעסוקה לא יציבים ושיעורי אבטלה גבוהים הנעים בין 26% (Reilly, 2003) ל-50% (Hook & Courtney, 2006; Wade & Dixon, 2006; Stewart, Kum, Barth, & Duncan, 2014). בדומה, מחקרים מראים כי כשליש מהצעירים המצליחים להשתלב בהשכלה גבוהה, נושרים במהלך הלימודים כתוצאה של קשיים רגשיים, לימודיים, או כלכליים (Day, Dworsky, Fogarty, & Damashek, 2011; Okpych, 2012). ופחות מעשירית מהם מצליחים בסופו של דבר להשיג תואר אקדמי (Courtney et al., 2010; Pecora et al., 2006). לאור נתונים אלו והעדר גב כלכלי תומך של המשפחה, אין זה מפתיע כי בוגרי מסגרות חוץ ביתיות סובלים ממצוקה כלכלית קשה ונוזקים לסיוע ציבורי על מנת לשרוד (Courtney et al., 2011; Merdinger, Hines, Osterling, &).

Wyatt, 2005). עדויותיהם של הצעירים מראות שמחסור כלכלי זה מונע מהם את היכולת לדאוג לצרכיהם הבסיסים ביותר כמו היכולת לקנות בגדים, מזון או לשלם חשבונות טלפון (Courtney & Dworsky, 2006).

ביטוי נוסף של קשיים אלו הוא המצוקה שרבים מהצעירים חווים בתחום הדיור. בעוד שישנם לא מעטים מקרב הצעירים אשר בדומה לבני גילם חוזרים לגור עם הוריהם (Biehal, 2008; Clayden, Stein, & Wade, 1994; Collins, Paris, & Ward, 2008), לעתים קרובות פתרונות אלו אינם מחזיקים מעמד לאורך זמן בשל התפקוד הלקוי של ההורים ומערכות היחסים הטעונות עמם (London & Halfpenny, 2006). כך, צעירים אלו ואחרים שעבורם אפשרות זו לא הייתה קיימת מלכתחילה בשל היעדר משפחה או חוסר רצון או יכולת להיות עמה בקשר, נאלצים בשלב מוקדם של חייהם לעבור למגורים עצמאיים כשלהשתמש משאבים כלכליים מצומצמים. התוצאה היא תנועה בין פתרונות דיור זמניים, לא יציבים ולעתים מסוכנים, הכוללים בין היתר "היזרקות על הספה" אצל חברים או מכרים (couch surfing) (Perez & Romo, 2011; Toro, Dworsky, 2007; Fowler, 2007). חמור מכך, עדויות עקביות מהעולם מראות כי במהלך תקופות אלו לאחר היציאה מהמסגרת, שיעור משמעותי של כ-30% מהצעירים חווה לפחות לילה אחד בו לא היה לו היכן לגור (Dixon & Wade, 2008; Dworsky & Courtney, 2010).

לבסוף, הספרות בעולם מצביעה על מעורבותם הגבוהה של צעירים שבגרו ממסגרות טיפול חלופיות בהתנהגויות לא נורמטיביות הכוללות פעילות עבריינית (Barth, 1990; Cusick & Courtney, 2012; Cusick, Havlicek, & Courtney, 2007) ושימוש מופרז באלכוהול או בסמים (לסקירה ראה: Braciszewski & Stout, 2012). כך לדוגמה, קורטני ועמיתיו מדווחים כי במהלך השנה וחצי הראשונות ליציאתם ממסגרת הטיפול, 18% מהצעירים נעצרו (Courtney, 2001; Piliavin, Grogan-Kaylor, & Nesmith, 2001), בעוד שקוויק ועמיתיה, שעקבו אחר מדגם של צעירים לאורך שש שנים מהיציאה עד הגיעם לגיל 24, מדווחים כי שיעור המעצרים הגיע ל-50% (Cusick et al., 2012).

בהתייחס לשימוש בחומרים ממכרים, קיימת שונות רבה בהגדרת הבעיה ובאופן מדידתה, אולם משני המחקרים המקיפים ביותר בתחום, מחקר ה'מערב התיכון' של קורטני ועמיתיו (Northwest Study; Courtney et al., 2007), ומחקר ה'צפון מערב' (Midwest Study; Courtney et al., 2008) עולה כי שיעור הצעירים עם בעיה מאובחנת של תלות באלכוהול היה גבוה ונע בין 3.6% ל-7.3%, ושיעור הצעירים עם בעיית תלות בסמים נע בין 2.9% ל-8.0%, בשני המחקרים בהתאמה. עוד מדווחים החוקרים כי במהלך השנה הראשונה ליציאה מהמסגרות נרשמה עליה משמעותית של כעשרה אחוז בשיעור בעיות השימוש בחומרים ממכרים (Courtney et al., 2007).

לצד קשיי התפקוד הניכרים, העדויות מרמזות כי גם רווחתם הנפשית של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות הינה ירודה ביחס לאוכלוסייה הכללית. רווחה נפשית כוללת הערכה אינטגרטיבית

ומקיפה של כלל ההיבטים בחיי הפרט כפי שזו נתפסת על ידו- קוגניטיבית ורגשית (Diener, 2011; Oishi, & Lucas). החשיבות של מדדים סובייקטיביים מעין אלו של איכות החיים נובעת מההבנה שתנאי חיים אובייקטיביים לא בהכרח תואמים את הערכתו של הפרט את התנאים הללו, היות ואנשים נבדלים באופן שבו הם מגיבים לנסיבות דומות (Cummins, 2000; Diener, 1999; Suh, Lucas, & Smith). עוד טוענים חוקרים בתחום כי הערכת הרווחה הנפשית צריכה להתייחס הן להיבטים שליליים והן להיבטים חיוביים בחיי הפרט, מאחר ואלו עשויים להיות בלתי תלויים אחד בשני, והעדר של מצוקה רגשית אינו מעיד בהכרח על כך שהאדם חש רווחה (Diener, 1984; Seligman & Csikszentmihalyi, 2000).

הרוב המכריע של המחקרים, שבחנו נושא זה בקרב צעירים בהשמה חוץ ביתית, או כאלו שבגרו ממנה, התמקדו בהיבטים השליליים של רווחה נפשית ומדווחים באופן עקבי כי הצעירים מאופיינים ברמות גבוהות באופן לא פרופורציונאלי של בעיות נפשיות; דכאון, ותסמונת בתר-חבלתית (PTSD) הן הבולטות שבהן (Havlicek, Garcia, & Smith, 2013; Keller, Salazar, & Courtney, 2010; Villegas & Pecora, 2012). כך למשל, וינר וטיילור (Viner & Taylor, 2005) שעקבו אחר שנתון של מעל ל-10,000 אנשים באנגליה מינקות ועד גיל 30, מצאו כי אלו שבעברם היו בטיפול חוץ ביתי היו בעלי סיכויים של כמעט פי שניים לסבול מבעיה נפשית בהשוואה לאלו ללא רקע כזה. במחקר אחר, קורטני ועמיתיו מצאו כי כשליש מבוגרי ההשמה במחקרם, סבלו מלפחות אבחנה אחת של בעיה נפשית לפי ה-DSM, ובכלל זה, כ-13% סבלו מ-PTSD, ומעט פחות מעשירית סבלו מדיכאון (Courtney et al., 2005).

עדויות ממספר מחקרים איכותניים שנערכו בשנים האחרונות מעוררות דאגה גם באשר לאיכות חייהם החברתית של הצעירים, ובאופן ספציפי למועדות שלהם לתחושות של בדידות (Samuels & Pryce, 2008; Unrau, Seita, & Putney, 2008). בדידות, משקפת תחושה סובייקטיבית של הפרט של חוסר הלימה נתפס בין הרמות האופטימאליות של הקשרים החברתיים לבין היחסים החברתיים בפועל (Peplau & Perlman, 1982). ככזו היא כוללת ממד חברתי-כמותי, המתבטא בתפיסה של חוסר בהיקף הקשרים החברתיים, וממד רגשי-איכותי, המתייחס לחוויה של העדר קרבה ואינטימיות ביחסים בינאישיים (Perlman & Peplau, 1981; Weiss, 1973). בשל קשר חזק בין בדידות לבין בריאות נפשית ופיסית, היא משמשת כסמן מרכזי לרווחה נפשית בקרב אוכלוסיות של זקנים, חולים פסיכיאטריים ואנשים החיים בשולי החברה (Pendersen, Gronabeck, & Curtis, 2012; VanderWeele, Hawkey, & Cacioppo, 2012). בעת המעבר לבגרות, צעירים מועדים במיוחד לחוות תחושות של בדידות כתוצאה של התרופפות קשרים חברתיים קודמים המלווים את המעבר מביה"ס לעבודה או ללימודים גבוהים (Wiseman, Mayseless, & Sharabany, 2006). יש מקום אם כן להניח, שקבוצות פגיעות של בוגרים צעירים, כמו בוגרי מסגרות חוץ ביתיות, אשר מלכתחילה סובלים מליקויים בקשריהם החברתיים (למשל עם בני משפחתם) עלולים לחוות תחושות אלו ביתר שאת. יחד עם זאת, היות ונושא זה טרם נחקר אמפירית בקרב קבוצה זו, הנחות אלו עוד טעונות בדיקה.

חוקרים מאסכולת הפסיכולוגיה החיובית מתריעים, שתשומת הלב הכמעט אקסקלוסיבית המופנית לפתולוגיה, מזניחה את החזקות והיכולות האנושיות המאפשרות לאדם לצמוח ולתפקד באופן אופטימאלי (Seligman & Csikszentmihalyi, 2000). לפיכך, המחקר הנוכחי, יבחן לצד ממדי בריאות נפשית ובדידות, גם את שביעות הרצון מהחיים כחלק מהערכת הרווחה הנפשית הכוללת של הצעירים. שביעות רצון מהחיים שהוגדרה כהערכה הקוגניטיבית שעושה הפרט לחייו כמכלול ו/או בתחומי חיים מרכזיים כגון משפחה, חיים חברתיים וסביבת החיים (Diener, 1984), נקשרה במגוון היבטים פסיכוסוציאליים ומהווה סמן חשוב להתפתחות חיובית (Park, 2004). מדדים של שביעות רצון מהחיים בקרב מבוגרים משמשים מזה זמן רב ככלי מרכזי להערכת איכות חייהם וכאמצעי לצורך השוואות בינלאומיות (Diener et al., 2011), ולאחרונה הוכרו כממד חיוני גם להבנת איכות החיים של ילדים ומתבגרים (Casas, 2011; U.N.I.C.E.F, Office of Research, 2013). מעט המחקרים שבחנו ממד זה בקרב בוגרי מסגרות חוץ ביתיות מראים כי בניגוד למה שהיינו מצפים לאור השכיחות הגבוהה של בעיות נפשיות, רבים מדווחים על שביעות רצון גבוהה מהחיים. כך למשל, 75% מהצעירים בגיל 21 במחקר האורך של מדינות המערב התיכון בארה"ב דיווחו כי הם שבעי רצון או מאוד שבעי רצון מחייהם באופן כללי (Courtney et al., 2007). יחד עם זאת, מחקרים משווים מראים כי שביעות רצונם מחייהם הייתה עדיין נמוכה בהשוואה לזו של בני גילם באוכלוסייה הכללית, או לצעירים אחרים במצוקה, אך ללא היסטוריה של טיפול חוץ ביתי (Buchanan, 1999; Dregan & Gulliford, 2012). ברוח דברים אלו, נמצא כי בקרב צעירים אלו קיימים גם רבים המגלים חוסן, קרי, את היכולת להתגבר, להתמודד ולמצוא הגשמה בחייהם למרות הרקע הקשה ממנו הם מגיעים, המצוקות שחוו בעבר או הלחצים שהם חווים בהווה (Rutter, 2000). כך לדוגמא סטיין (Stein, 2005), בטיפולוגיה המפורסמת שלו לפרופילים של בוגרי השמה, זיהה לצד קבוצת הקורבנות (victims) וקבוצת השורדים (survivors), החוות קשיים מרובים במעבר לבגרות, קבוצה של ממשיכים הלאה (moving on). קבוצה זו של צעירים הממשיכים הלאה ומתקדמים, התמודדו היטב עם אתגרי המעבר, המשיכו ללימודים גבוהים או השתלבו בעבודות יציבות עם אופק מקצועי. להערכתו, מה שסייע לצעירים אלו היו חוויות חיוביות מוקדמות בסביבת המשפחה ומאוחר יותר במהלך ההשמה. סטיין וחוקרים רבים אחרים בתחום (למשל: Dainig & DePanfilis, 2007; Yates & Grey, 2012) מציגים הישגים ותוצאות חיוביות אלו כביטויים לחוסנם של הצעירים. גישה זו, הרואה בתוצאות חיוביות של הצעירים, למרות התנאים הקשים שעמם התמודדו במהלך חייהם, סימנים לחוסן, תנחה גם את המחקר המוצע.

תפקודם ורווחתם הנפשית של בוגרי השמה: תמונת מצב בישראל

בישראל, הספרות בנוגע לצעירים בוגרי השמה חוץ ביתית מצומצמת למדי ומצביעה על תוצאות שליליות פחות, ובעלות שונות רבה יותר מאלו המדווחות בספרות העולמית (בנבנישתי, 2007). יש להניח כי השוני בנתונים, לפחות בחלקו, נעוץ במאפייני ההשמה הייחודיים בארץ. בעוד שברוב מדינות העולם המערבי, כ-80% מההשמות החוץ ביתיות הן למשפחות אומנה (Hussey & Guo, 2005), בישראל רק 3.8% מכלל הילדים החיים במסגרות חוץ ביתיות נמצאים במשפחות אומנה

(המועצה לשלום הילד, 2011), ואילו הרוב המכריע של ההשמות הן לפנימיות החינוך והרווחה. זאת ועוד, צעירים הגדלים בפנימיות הרווחה, הדומים יותר במאפייניהם לצעירים בטיפול חוץ ביתי במדינות העולם המערבי האחרות, הנם המיעוט בקרב המתחנכים במסגרות חוץ ביתיות, והרוב הנם חניכי פנימיות חינוכיות המגיעים בחלקם מרקע משפחתי יציב יותר המתבטא גם בתפקוד גבוה יותר (לנגרמן, 1995; "משרד הרווחה", 2012). כך, ההשמה לפנימיות ולמסגרות האומנה של משרד הרווחה נעשית באמצעות ועדות תכנון טיפול, כאשר המצב של המשפחה או של הילד מסכן או עלול לסכן את שלומו הגופני והנפשי של הילד ולפגוע בהתפתחותו התקינה (תקנה לעובדים סוציאליים 8.9, 1995). מנגד, חניכי הפנימיות החינוכיות מושמים ברוב המקרים במסגרות אלו על ידי הוריהם, המגיעים מהפריפריה החברתית או הגיאוגרפית בישראל, במטרה לספק לילדיהם משאבים טובים יותר מאלה שיכולים ההורים להציע להם (זעירא ובנבנישתי, 2008; Zeira & Benbenishty, 2011). יש לציין שלצד מגמות אלו, לפי הערכות שונות, מאפייניהם של אוכלוסיית הנערים במסגרות החינוך נעשים דומים לאלו של ילדים במסגרות הרווחה ורבים מהם שייכים לקבוצת בני הנוער בסיכון (בנבנישתי ושמעוני, 2012).

המחקר רחב ההיקף ביותר שנערך בישראל על מצבם של בוגרי פנימיות חינוכיות הוא מחקרם של זעירא ועמיתיה (Zeira, Arzev, Benbenishty, & Portnoy, 2014) אשר ערכו ניתוח משני של נתונים מהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה אודות שנתון שלם, תוך השוואת תוצאותיהם של בוגרי פנימיות חינוכיות בגילאי 27-28 לבני גילם באוכלוסייה הכללית ולקבוצת צימוד (matching) דומה במאפיינים הסוציו-דמוגרפיים שלה, אך ללא רקע של השמה חוץ ביתית. ממצאיהם מצביעים על כך שגם בשלב מאוחר זה של הבגרות הצעירה, קיימים פערים משמעותיים בין בוגרי הפנימיות לשתי הקבוצות האחרות, בפרט בתחום ההשכלה, עם שיעורים נמוכים משמעותית הזכאים לבגרות, נבחנים בבחינה הפסיכומטרית או ממשיכים להשכלה גבוהה. בעוד שהממצאים מראים כי בוגרי הפנימיות החינוכיות מועדים לחוות קשיים כלכליים גדולים יותר בהשוואה לבני גילם באוכלוסייה הכללית לא נמצאה עדות לפערים כאלו בהשוואה לקבוצת הצימוד. יש בכך כדי ללמד על ההשפעה הגדולה של התנאים הסוציו-דמוגרפיים של משפחות המוצא על עתיד ילדיהם כבוגרים, כמו גם על המגבלות של הטיפול הפנימייתי בצמצום פערים אלו. מחקר אחר הינו של זעירא ובנבנישתי (זעירא ובנבנישתי, 2008; Zeira, 2009) אשר ראינו מדגם מקרי של 500 בוגרי פנימיות חינוכיות 4-6 שנים לאחר סיום הפנימייה. מהמחקר עולה תמונה חיובית באופן כללי לגבי מצב הבוגרים בתחומים השונים. עם זאת, זוהתה קבוצה בסיכון של כעשרה אחוזים מהבוגרים החווים העדר במקום מגורים קבוע ומחסור כספי גדול. מחקר מקיף נוסף הראוי לציון, הוא מחקר האורך של זעירא ובנבנישתי שעקב אחר 220 בוגרי פנימיות חינוכיות ופנימיות רווחה לאורך שלוש נקודות זמן, בשנה האחרונה לשהותם במסגרות, שנה לאחר היציאה, וארבע שנים לאחר היציאה בהיותם בני כ-22 (רפאלי, 2014; Dinisman, Sulimani-Aidan, Zeira, & Benbenishty, 2013; Sulimani-Aidan & Benbenishty, 2011; Sulimani-Aidan, Benbenishty, Dinisman, & Zeira, 2013). על אף ששליש מהצעירים היו בוגרי פנימיות של הרווחה המועדים לקשיים רבים יותר, גם מחקר זה, בדומה למחקרם של בנבנישתי וזעירא (2008), מראה כי במרבית תחומי החיים מצבם של הבוגרים הוא טוב, הן שנה לאחר היציאה מהפנימייה והן שלוש שנים מאוחר יותר. כך, הרוב המכריע של הצעירים השלימו

שרות צבאי או לאומי, הסתגלו היטב הן למסגרת הצבא במהלך השרות, והן לעבודה או ללימודים מאוחר יותר, כמעט ולא היו מעורבים בהתנהגויות לא נורמטיביות, ונהנו מרווחה נפשית גבוהה. יחד עם זאת, גם מחקר זה הצביע על קבוצה של כ-8% שחוותה העדר במקום מגורים, וכמחצית מהצעירים דיווחו על מצוקה כלכלית משמעותית שנה לאחר היציאה מהמסגרות. יש לציין שבהיבט כלכלי זה, ובהיבטים אחרים, כגון מעורבותם בהתנהגויות לא נורמטיביות או רווחתם הנפשית, נראה שיפור מסוים, גם אם לא מובהק, בנקודה הזמן השלישית, ארבע שנים לאחר סיום הפנימיה.

לעומת ספרות זו, הנוגעת בעיקרה לבוגרי פנימיות חינוכיות, מחקרים מוקדמים שנערכו בקרב אוכלוסיית בוגרי הפנימיות ומסגרות האומנה בפיקוח משרד הרווחה, מציירים תמונה עגומה יותר בתחומי חיים שונים, כמו למשל, הסתגלותם לצבא, מצבם התעסוקתי או הכלכלי, מעורבותם בפלילים או רמת השכלתם (בן משה, 2000; בנבנישתי ושמעוני, 2012; גולן, שרעבי, ונדר-שוורץ, 2002; גרשטמן-שלף ולזר, 2006; כץ, 1988; Schiff, 2006; Schiff & Benbenishty, 2001; Weiner & Kuppermintz, 2006). כך למשל, שיף ובנבנישתי (Schiff & Benbenishty, 2006) שראיינו 109 בוגרי משפחתונים של עמותת 'אור שלום' בהיותם בני 23, מצאו כי השכלתם הייתה נמוכה, 42% מהם הועסקו רק שלושה חודשים או בכלל לא במשך השנה שקדמה לראיון ורק מעט יותר ממחציתם שירתו שרות צבאי מלא או חלקי. במחקר אחר, בקרב 160 בוגרים של פנימיה טיפולית, שיף וקושר (2005) דיווחו כי בעוד הרוב הגדול התגייסו לצבא, מעטים השיגו תעודת בגרות או השכלה אקדמית, ההכנסה של מרביתם הייתה נמוכה מהשכר הממוצע במשק, וכחמישית דיווחו כי הסתבכו עם החוק לפחות פעם אחת.

מבין הבוגרים, הקבוצות הנמצאות בסיכון גבוה יותר לקשיי המעבר המתוארים הם עולים או ילדים להורים שעלו ממדינות חבר העמים או מאתיופיה (זעירא ובנבנישתי, 2008). בעוד שצעירים ממוצא אתיופי מועדים יותר מחבריהם לחוות קשיים במרבית תחומי החיים, רמות המצוקה הנפשית שהראו צעירים מחבר העמים במחקרם של דיניסמן ועמיתיה, היו גבוהות יותר (Dinisman et al., 2013). קבוצה נוספת בסיכון גבוה היא של אותם צעירים חסרי משפחה או צעירים שהמצוקות המשפחתיות בביתם לא מאפשרות את חזרתם לבית ההורים (זילכה ושומן, 2003). בעולם גם נמצא שצעירים אשר הושמו במסגרת חוץ ביתית בגיל מאוחר יחסית מועדים לקשיים רבים יותר כבוגרים (Barth & Jonson-Reid, 2000; Ryan & Testa, 2005).

בנוגע להבדלים מגדריים, סקירה שיטתית שבחנה לאחרונה את הנושא מעידה כי במחקרים רבים לא נמצא הבדל מובהק בתוצאות בין צעירות לצעירים. הסקירה מסכמת כי הממצאים אינם חד משמעיים, אולם יותר עדויות נמצאו להסתגלותם הכללית הטובה יותר של בנות (Pritchett, Gillberg, & Minnis, 2013). נראה כי בהתאם למגמות מוכרות באוכלוסייה הכללית בקרב קבוצת גיל זו, ההבדלים המגדריים תלויים בתחום התפקוד הנבחן (Burt & Paysnick, 2012). כך, לבנים נטייה לרמות גבוהות יותר של בעיות מוחצנות, הכוללות התנהגויות סיכון כגון עבריינות ושימוש בחומרים, ואילו לבוגרות צעירות מועדות גבוהה יותר לחוות מצוקות נפשיות או שביעות רצון נמוכה מהחיים (סולימני-אעידן, 2012; Courtney et al., 2007).

Dinisman et al., 2013; Dixon, Wade, Byford, Weatherly & Lee, 2006; Williams, McWilliams, Mainieri, Pecora, & LaBelle, 2006).

לסיכום, סקירת הספרות בנוגע למצבם של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות בישראל ובעולם מצביעה על מספר תחומי חיים בהם הצעירים חווים קשיים ניכרים ובהם מתמקד המחקר הנוכחי. כך, המחקר הנוכחי בחן את התפקוד של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות בישראל בשורה של תחומי תפקוד הקשורים להסתגלות למעגל העבודה, לימודים, או שירות צבאי (או לאומי), כמו גם למצב כלכלי ולתנאי מגורים. לצד אלו, בחן המחקר את רווחתם הנפשית של הבוגרים על פני שלושה תחומים הכוללים מצוקה רגשית ובדידות, המשקפים היבטים שליליים של הסתגלות נפשית וחברתית, וההיבט החיובי של שביעות רצון מהחיים.

כפי שראינו בסקירה לעיל, ישנה שונות רבה בתוצאות שאליהם מגיעים הצעירים. בעוד שחלקם מתפקדים היטב ומפגינים רמות נמוכות של מצוקה ורמות גבוהות של שביעות הרצון, הרי חלק אחר מתקשה בתפקוד ומפגין רמות מצוקה גבוהות. מחקרים רבים מנסים לזהות את אותם גורמים המאפשרים להסביר שונות זאת במצבם של בוגרי השמה. שורה של מחקרים בדקה את האפשרות שהיקף ואופי אירועי החיים השליליים אליהם נחשפו הצעירים בילדותם טרם ההשמה ובמהלך התבגרותם בפנימיות ובמשפחות האומנה עשויים להסביר את השונות במצבם בעת המעבר לבגרות.

אירועי חיים שליליים בילדות ובהתבגרות

אירועי חיים שליליים (negative life events) הידועים גם כאירועי דחק, או אירועי חיים מלחיצים (stressful live events), מתייחסים לגירויים שליליים בסביבת הפרט הכרוכים בשינויים המציבים תביעות למנגנוני התמודדות והסתגלות וכתוצאה עלולים לשנות את מהלך ההתפתחות העתידית שלו (Johnson, 1982). חוקרים מבחינים בין תביעות כרוניות (chronic demands) לבין תביעות אקוטיות (acute demands). לפי רוטר (Rutter, 1981), תביעות כרוניות, כגון אלו הנובעות מסביבת גידול מזניחה, מאופיינות על פי רוב כהיבטים יציבים לאורך זמן של הסביבה הפיסית או החברתית הכוללים חסך או נחיתות ואשר יוצרים זרם מתמשך של איומים ואתגרים עבור הפרט. תביעות כרוניות יכולות להיות גם תוצאה של אירועים חוזרים ונשנים כמו במקרה של חוויות התעללות או קונפליקט הורי, המצריכות מאמצי הסתגלות מחודשים עם כל הופעה שלהן. לחילופין, תביעות אקוטיות, כגון, פטירה של אדם קרוב או גירושין של ההורים, כרוכות בשינויים בתנאים הקיימים או הפרעה של הסטאטוס-קוו, והן בעלות אפקט מצטבר על ההתפתחות (Compas, 1987). אירועים שליליים עלולים להיות קריטיים במיוחד להתפתחות הפסיכולוגית והחברתית של הפרט במהלך הילדות וההתבגרות, היות ואלו הן תקופות בהן אישיותו ומנגנוני ההתמודדות שלו טרם הבשילו ועל כן הנו חשוף יותר להשפעתם של גירויים חיצוניים מאשר בבגרות (Bru, Murberg, & Stephens, 2001).

הקשר בין חוויות התעללות והזנחה בילדות לבין מגוון בעיות פסיכולוגיות והתנהגותיות בבגרות הינו אחד המבוססים בספרות המדעית (Horwitz, Widom, McLaughlin, & White,)

2001; Lindhorst, Beadnell, Jackson, Fieland, & Lee, 2009; Pinto & Maia, 2013; Topitzes, Mersky, Dezen, & Reynolds, 2013; Vranceanu, Hobfoll, & Johnson, 2007. ספרות מחקרית ענפה מלמדת שגם אירועי חיים שליליים מוקדמים אחרים עלולים להיות בעלי השלכות ארוכות טווח דומות (למשל: Lin & Ensel, 1989; Davidson, Devaney, & Spratt, 2010; Liu et al., 2013; Nurius, Logan-Greene, & Green, 2012; Rosenberg, Lu, Mueser, Jankowski, & Cournos, 2007). כך קורקילה ושותפיה (Korkeila et al., 2005), במדגם של 21,101 מבוגרים בפינלנד, מצאו כי אירועים שליליים בילדות, כגון גירושין של ההורים או קשיים כלכליים מתמשכים של המשפחה, לצד אירועים שליליים בבגרות כגון מוות של אדם קרוב או קונפליקטים בינאישיים, היו קשורים באופן מובהק לדכאון בבגרות. מחקר נוסף, מחקר ה- ACE- Adverse Childhood Experiences, אחד המחקרים הגדולים בתחום שנערך ע"י פליטי ושותפיו (Felliti et al. 1998; Brown et al., 2010; Anda et al., 2006), בחן את השפעותיהן של חוויות ילדות, שכללו סוגים שונים של התעללות לצד מאפייני דחק משפחתיים כגון שימוש בחומרים, מחלות נפשיות, ופעילות עבריינית, בקרב מדגם של 9,508 מבוגרים במדינת קליפורניה. תוצאות המחקר הראו קשר חזק בין מספר החוויות השליליות בילדות ורמות מוגברות של מצב רוח דכאוני, ניסיונות אובדניים, שימוש באלכוהול או בסמים והתנהגויות מיניות מסוכנות בבגרות. למעשה, ממצאיהם, אשר אוששו במחקרים נוספים, מראים כי דפוס הקשר הוא של מינון-תגובה (dose-response), כלומר לחוויות המצוקה השונות ישנה השפעה מצטברת על התוצאות, כאשר הישנותו של כל אירוע מגדילה את הסיכון לפגיעה עתידית (Felliti et al., 1998). עוד מלמדת הספרות, כי בקרב מדגמים קליניים, אירועי חיים שליליים מהווים את אחד המנבאים הסביבתיים החזקים ביותר למגוון הפרעות פסיכיאטריות ובכללן דכאון ונטיות אובדניות (Pagano et al., 2008; Horesh, Ratner, Laor, & Toren, 2008; Horesh & Iancu, 2010). (2004).

לעומת העדויות העקביות בדבר ההשלכות הארוכות הטווח של אירועים שליליים מוקדמים על בריאות נפשית ופיסית, הידע אודות ההשלכות של אירועים אלו על היבטים קונקרטיים יותר של הסתגלות בריאה, כמו תפקוד בעבודה או מצב כלכלי, מצומצם הרבה יותר, אם כי המגמות המסתמנות דומות (Frederick & Goddard, 2008; Davidson et al., 2010). כך חוויות מצוקה מוקדמות נקשרו בסיכון מוגבר לחוות קשיי הסתגלות לעבודה (Anda et al., 2004), אבטלה (Liu et al., 2013), מצוקה כלכלית (Zelinski et al., 2010; Currie & Widom, 2009) ובעיות בדיוור (Herman, Susser, Struening, & Link, 1997).

העניין באירועי חיים שליליים רלבנטי במיוחד בהקשר של המחקר הנוכחי. צעירים שגדלו במסגרות חוץ ביתיות, מטבע הנסיבות שהובילו להוצאתם מהבית, היו חשופים לאירועים חיים שליליים מרובים בילדותם. לפי המחקר הלאומי על בוגרי אחת מסוכנויות האומנה הגדולות בארה"ב (Casey Foundation) מעל 90% מהמבוגרים שבילדותם היו באומנה חוץ סוג מסוים של התעללות או הזנחה בילדותם (Pecora et al., 2003). נתונים ממחקר המערב התיכון מלמדים על

השכיחות הגבוהה של צעירים שהיו חשופים לחוויות שונות של התעללות, עם 32.9% מהצעירים במדגם שחוו התעללות פיסית ו-17.2% חוו התעללות מינית (Salazar et al., 2011). בישראל אין מעקב שיטתי אחר מאפייני הילדים המופנים לטיפול חוץ ביתי ועל כן התמונה בנוגע לחוויותיהם המוקדמות הינה חלקית, בעיקר בכל הנוגע לחוויות מוקדמות של התעללות. באופן כללי ידוע כי כשליש מהילדים ובני הנוער שהושמו ב-2010 בפנימיות לילדים בסיכון הושמו בצו בית משפט על רקע של התעללות או הזנחה (המועצה הלאומית לשלום הילד, 2012). עוד על התופעה ניתן ללמוד ממחקרם של שיף ובנבנישתי (Schiff & Benbenishty, 2006) בקרב צעירים במשפחתונים. נתוניהם מראים כי בסה"כ 42.9% מהם היו קורבנות להתעללות ו-52.7% סבלו מהזנחה.

בנוגע למאפייני דחק משפחתיים אחרים, הנתונים מראים כי הרוב הגדול של הילדים במסגרות הרווחה, מגיעים ממשפחות החוות מצוקה כלכלית (בין 70-85%, כפי שהוגדר על פי הימצאות האב בקובץ נתוני היסוד של משרד הרווחה), כ-45% הם ילדים להורים גרושים, כרבע מגיעים מבית בו לפחות אחד ההורים נפטר, ושיעור דומה מבית בו אחד ההורים היה במאסר (בנבנישתי ושמעוני, 2012). בקרב ילדים בפנימיות החינוכיות שיעורים אלו נמוכים משמעותית במרבית המדדים, עם כ-47.5% המגיעים ממשפחות שחוות מצוקה כלכלית, 20.4% ממשפחות גרושות, כחמישית מבית בו אחד מההורים נפטר, וכעשירית מבית בו אחד ההורים היה במאסר. עם זאת, גם מצבים אלו הם קשים באופן משמעותי משל שאר אוכלוסיית הילדים שאינה בטיפול הרווחה או בהשמה (בנבנישתי ושמעוני, 2012).

עוד מראים מחקרים כי גם בהמשך התפתחותם לאחר ההוצאה מהבית, בעת שהותם במסגרות החוץ ביתיות, ממשיכים הצעירים להיות חשופים למגוון של אירועי חיים שליליים כגון חוויות של התעללות מצד בני קבוצת הגיל או מצד מטפלים, חילופים מרובים של מסגרות השמה ובתי ספר, ואבדנים מרובים של דמויות התקשרות כתוצאה מחילופים של אנשי הצוות (עטר, 2006; פינצ'ובר ועטר-שוורץ, 2012; Pecora et al., 2005; Broad, 2005; Ben-Dror, 1994). למשל, במחקרים בארה"ב נמצא כי שיעורי הצעירים שבמהלך השמתם נפגעו על ידי אנשי צוות או ילדים אחרים במסגרת נע בין 32.8% (Pecora et al., 2003) ל-39.2% (Salazar et al., 2011). בישראל, מספר מחקרים שבחנו תופעות אלו במסגרות פנימיות מצביעים על שכיחות הקורבנות לאירועים של אלימות פיסית או מילולית מצד חניכים אחרים כמו גם מצד אנשי צוות (פינצ'ובר ועטר-שוורץ, 2012). למשל, עטר-שוורץ (Attar-Schwartz, 2011) במחקר שבחן פגיעות של אנשי צוות בחניכים בקרב 1,324 מתבגרים ב-32 פנימיות רווחה, מצאה ש-29% מהחניכים דיווחו על פגיעה מילולית וכרבע דיווחו על פגיעה פיסית בחודש האחרון.

ממצא בולט מהספרות בתחום הוא הקשר החזק בין האירועים השליליים של חוסר יציבות ומעברים תכופים בין מסגרות השמה שונות לבין מגוון בעיות תפקוד ומצוקות נפשיות בגרות (Pecora et al., 2005; Villegas & Pecora, 2012). כך למשל במחקרו של ריילי (Reilly, 2003), שבחן גורמים שונים הקשורים בהסתגלות מוצלחת למעבר לבגרות, מספר המעברים בין מסגרות השמה נמצא כגורם הסיכון המרכזי לשורה של בעיות תפקוד שכללו אלימות בקשר זוגי, הסתבכות בפלילים, שהות בכלא, הריונות מוקדמים ודרות רחוב. הספרות העולמית מדווחת כי ילדים מחליפים בממוצע 2.4 (Dworsky, 2005; Festinger, 1983) ועד 9.5

מסגרות חוץ ביתיות (Department of Education, 2012; Mech & Fung, 1999). בישראל, לעומת זאת, על פי רוב השהות במסגרות ההשמה הינה ארוכה ויציבה, ורבים מהילדים שוהים במסגרת השמה אחת או שתיים בלבד (Benbenishty & Schiff, 2009; Zeira & Benbenishty, 2011). לפיכך, יתכן שאירוע זה יהיה בעל השפעה פחותה על התוצאות בישראל.

באחד המחקרים הבודדים שעמדו על הקשר בין אירועים שליליים מוקדמים לבין תוצאות בבגרות בקרב צעירים עם היסטוריה של טיפול חוץ ביתי, סלאזר ושותפיה (Salazar et al., 2011) בחנו את הקשר בין חוויות של התעללות והזנחה בילדות ובהתבגרות לבין סימפטומים של דיכאון, בקרב מדגם של 513 בוגרי השמה צעירים בארה"ב. ממצאיהם מלמדים כי חוויות התעללות והזנחה גם טרם ההשמה וגם במהלכה היו קשורות בדיכאון בבגרות צעירה. עם זאת, התהליכים באמצעותם אירועי דחק בילדות ובהתבגרות תורמים לבעיות תפקוד ובריאות נפשית של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות עדיין טעונים בדיקה. לצד ההבנה החסרה בנוגע להשלכות ארוכות הטווח של אירועי חיים בילדות על מגוון רחב של היבטים של איכות החיים של הצעירים, חוקרים מדגישים את הצורך לעמוד על אותם גורמים מתערבים היכולים להסביר את המנגנונים באמצעותם אירועים שליליים משפיעים על תוצאות בבגרות (Rutter, 2007; Topitzes et al., 2013). זיהוי גורמים שכאלו, ובפרט אלו מהם שהם ברי שינוי, עשוי לקדם את ההבנה התיאורטית על הגורמים המשפיעים על מצבם של בוגרי השמה ולספק ידע חיוני להתערבויות המעודדות חוסן והתפתחות בריאה לנוכח החשיפה למצבי דחק קשים (Bolger & Patterson, 2003).

המחקר הנוכחי מתמקד באחד הגורמים היכולים להסביר את מצבם בבגרות של בוגרי השמה שעברו אירועי חיים שליליים בעברם: התמיכה החברתית המתקבלת מהרשתות החברתיות (social networks). בחלק הבא של הסקירה אציג את הספרות המצביעה על תמיכה זו הן כגורם העשוי לתרום ישירות לתפקוד ולרווחה נפשית בבגרות והן כגורם מתערב אפשרי בקשרים שבין אירועי חיים שליליים בילדות ובהתבגרות למצב בבגרות, וכן אזהה פערים בידע שעמם המחקר הנוכחי מתמודד.

רשתות חברתיות ותמיכה חברתית

הספרות המדעית על תמיכה חברתית ורשתות חברתיות ביססה בעשורים האחרונים את הטענה שיחסים בינאישיים והמשאבים שהם מספקים הם בעלי השפעה חזקה על בריאות פיסית, נפשית, ותפקוד כללי אל מול פעולתם של לחצים סביבתיים (Barrera, 1981; Cobb, 1976; Cohen, 2004). במונחים כלליים, משמעותה של תמיכה חברתית היא 'המנגנונים שבאמצעותם הסביבה החברתית מגינה על חבריה מאירועים וחוויות מאיימים ומזיקים ואשר, במקרה שהאחרונים מתרחשים, יכולה לתמוך בהם במאמצי ההתמודדות שלהם' (Nestmann, 2001 p. 1687). כך, בהתאם לצרכים משתנים תמיכה יכולה לבוא בצורת משאבים רגשיים, אינסטרומנטליים, ואינפורמטיביים (House & Kahn, 1985).

רשת חברתית' הינו מושג מהותי בחשיבותו במחקר התמיכה החברתית המתייחס למערכת הקשרים החברתיים הכוללת עמן הפרט בקשר (Gottlieb, 1981; Nestmann, 2010). באמצעות מגוון ייחודי של כלי מחקר הוא מאפשר בחינה של הרכב הרשת על הטווח הרחב של הקשרים החברתיים שבה, תוך התייחסות לתמיכה לסוגיה השונים המתקבלת הן מהקשרים עם כל אחד ממרכיבי הרשת והן מהרשת כולה. המחקר בתחום מבחין בין היבטים מבניים או כמותיים של הרשת והיבטים איכותיים של הקשרים עם החברים בה (Antonucci, 1990; Smith, 1988; Christakis, 2008; Uchino, 2004; Vaux, 1988). ההיבטים הכמותיים של הרשת, מתייחסים לאותם היבטים הניתנים למדידה אובייקטיבית. ההיבטים המרכזיים אשר נחקרו בהקשר זה הם גודל הרשת ותדירות הקשר עם החברים בה (Lin, Ye, & Ensel, 1999).

גודל הרשת משמש להערכת מידת ההתערות החברתית של הפרט, ומהווה סמן מרכזי לטווח של הרשת, כלומר הפוטנציאל של הרשת לקשר את הפרט לחברים שונים היכולים לספק לו צורות מגוונות של משאבים (Burt, 1983; Marsden, 1990). כך קיימות עדויות רבות כי אנשים בעלי רשת חברתית גדולה יותר נהנים ממצב כלכלי טוב יותר (Degli Antoni, 2009), מרמות גבוהות יותר של רווחה נפשית (Chou, 1999), וסובלים פחות מדיכאון (Chao, 2011; Green, 2010; McLaughlin, Vagenas, Pachana, Begum, & Dobson, 2010). יחד עם זאת, יש לציין כי בעוד שהגוף המרכזי של המחקר מצביע על התרומה החיובית של גודל הרשת החברתית למצבו של הפרט, מספר מחקרים לא מצאו קשר דומה בין גודל הרשת לבין ממדים של בריאות ורווחה נפשית כגון שביעות רצון מהחיים, בדידות או מצוקה פסיכולוגית (Huxhold, Fiori, & Windsor, 2012; Kafetsios, 2006; Sideridis, 2006).

תדירות הקשר, לצד ממדים נוספים כמו משך הקשר ומידת הקרבה או האינטנסיביות, מהווה מדד לעוצמת הקשר (Marsden, 1990). אולם, כפי שמרסדן וקמבל (Marsden & Campbell, 1984) מציינים, מדד זה עשוי לעשות הערכת יתר של עוצמת הקשר עם עמיתים לעבודה או שכנים, שעמם הקשר הוא תכוף רק משום המפגש הפיסי היומיומי. מספר רב של מחקרים הצביעו על התרומה של תדירות גבוהה, קשר רציף ותכוף עם חברים ברשת, למגוון הטבות בריאותיות, פיסייות ונפשיות. כך למשל נמצא כי אנשים הנמצאים בקשר תכוף יותר עם אחרים בסביבתם נהנים מרווחה נפשית סובייקטיבית גבוהה יותר (Chou, 1999), ומרמות נמוכות יותר של בדידות (Shiovitz-Ezra & Leitsch, 2012) ושל מצוקה פסיכולוגית (Phongsavan et al., 2013). אולם, גם בנוגע למדד זה, תוצאותיהם של מספר מחקרים אינם תומכים בהנחה בדבר תרומתו לאיכות החיים (Chao, 2011; Huxhold et al., 2012).

היבט מבני חשוב נוסף, הוא הרכב הרשת, המתייחס למגוון התפקידים- למשל, בני משפחה, חברים, או עמיתים לעבודה, המאפיין את הקשרים ברשת. קשרים שונים מספקים צורות מובחנות של תמיכה (Wellman & Wortley, 1990). למשל, וולמן ושותפיו (Wellman, 1982; Wellman & Gulia, 1999; Wellman & Wortley, 1990; Wortley & Wellman,

1989) בסדרה של מחקרים על הרשתות החברתיות של 845 תושבי טורונטו אשר בקנדה, מצאו כי הורים סיפקו רמות גבוהות של תמיכה רגשית, שירותים וסיוע כלכלי; קשרים עם אחים, שהיו מרובים יותר, השלימו ולעתים מילאו את מקום ההורים במתן צורות מגוונות של סיוע, ובאופן כללי סיפקו שיעור משמעותי מהתמיכה שקיבלו המשתתפים במחקר.

היבטים מבניים נוספים שהיו מוקד לחקירה כוללים את *צפיפות הרשת* - המידה בה חברי הרשת השונים קשורים אחד בשני (Burt, 1992; Marsden, 1990) או מידת ההומופיליות של הרשת, כלומר, מידת הדמיון בין חברי הרשת במאפיינים סוציו-דמוגרפיים שונים כמו מגדר או מעמד סוציו-אקונומי (Goyette, 2006; McPherson, Smith-Lovin & Cook, 2001).

המאפיינים האיכותיים של הרשת מתייחסים להערכתו הסובייקטיבית של הפרט את התמיכה שמתקבלת (Antonucci, 1990; Uchino, 2004; Vaux, 1988). מדדים מקובלים הם שביעות הרצון של הפרט מהתמיכה שהוא מקבל והמידה בה הוא תופס את משאבי התמיכה העומדים לרשותו כזמינים והולמים את צרכיו (זמינות ומספיקות availability and adequacy; Barrera, 1986). עדויות אמפיריות עקביות, מראות שמדדים אלו הינם מהימנים יותר מהמאפיינים הכמותיים, בניבוי מגוון של תוצאות פסיכו-סוציאליות (Oxman, Berkman, Kasl, & Freeman, & Barrett, 1992; Uchino, 2009). כך, שורה של מחקרים קשרו היבטים אלו של תמיכה נתפסת-שביעות רצון ומספיקות התמיכה הנתפסת, לאיכות חיים נפשית, פיסית וחומרית (Bowen et al., 2013; Chao, 2011; Degli Antoni, 2009; Huxhold et al., 2012). חשוב לציין, שתמיכה נתפסת נבדלת מתמיכה ממשית, המתייחסת לאינטראקציות או חילופים ממשיים של תמיכה בינאישית (Kaul & Lakey, 2003). המתאמים בין שני ממדים אלו אינם גבוהים, מה שמרמז כי מדובר בשני מושגים מובחנים (Uchino, 2009). יש בכך חשיבות, מאחר ותמיכה נתפסת נקשרת באופן עקבי יותר עם ממדים של איכות חיים בהשוואה לתמיכה ממשית (Uchino, 2009). ייתכן והדבר נובע מכך שקבלת תמיכה עשויה להיתפס על ידי המקבל כאיום על עצמאותו, באם לא ביקש אותה (Bolger & Amarel, 2007), או מכך שהיא יוצרת חוסר שוויון או "חוב" ביחסים (Shumaker & Brownell, 1984). לכן, רק כשהמקבל רואה את התמיכה הממשית שהוא מקבל כחיובית, עשויה להיות לתמיכה זו השפעות חיוביות.

לצד הבחינה של היבטים חיוביים של יחסיו החברתיים של הפרט, חוקרים מדגישים את הצורך לבחון גם היבטים שליליים של היחסים, כגון קונפליקט, דחייה, ביקורת או פולשנות, המשפיעים באופן ניכר על בריאות פסיכולוגית ופיסית (Antonucci, Akiyama, & Lansford, 1998; Newsom, Rook, Nishishiba, Sorkin, & Mahan, 2005; Rook, 1992). גוף מחקר משמעותי מעיד כי היבטים שליליים של מערכות יחסים עשויים להיות משמעותיים אף יותר מהיבטים חיוביים, בהשלכות שלהם על בריאות נפשית (Finch, Okun, Pool, & Ruehlman, 1999; Newsom, Nishishiba, Morgan, & Rook, 2003; Rook, 1998).

הבחנה של אינטראקציות חברתיות שליליות עשויה להיות רלוונטית במיוחד בהקשר של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות. זאת לאור עדויות מראיונות עומק עם הצעירים המצביעות על הקונפליקט והמתח המאפיינים את מערכות היחסים שלהם בשלב זה של המעבר לבגרות, בעיקר עם ההורים (Cashmore & Paxman, 2007; Dixon et al., 2006), אך גם עם אחים (Parker, 2010), בני זוג (Cashmore & Paxman, 2007), או חברים (Mendes & Meade, 2010; Munson, Smalling, Spencer, Scott & Tracy, 2010).

אבחנה נוספת המודגשת בספרות התמיכה החברתית נוגעת לפונקציות השונות שהתמיכה יכולה למלא (Cohen, 2004). המשגתם של האוס וקאהן (House & Kahn, 1985), המתייחסת לשלושה סוגי תמיכה מרכזיים: רגשית, אינסטרומנטלית ואינפורמטיבית, היא אולי המקובלת ביותר (Cohen, 2004; Thoits, 2011), והיא אשר הנחתה את המחקר הנוכחי. תמיכה רגשית מתייחסת להבעות של סימפטיה, דאגה, עידוד או אהבה, המאשרות את תחושת הפרט שהוא חשוב לאחרים, משמרות את ערכו העצמי, ומחזקות בו את האמונה שהוא שייך לרשת של אחרים אכפתיים המקבלים אותו. תמיכה אינסטרומנטלית או פרקטית היא הצעה או סיפוק סיוע התנהגותי או מוחשי עם מטלות או בעיות פרקטיות וכוללת פעמים רבות סיפוק מצרכים או עזרה כספית. לבסוף, תמיכה אינפורמטיבית, או תמיכה במידע והנחיה, היא סיפוק של עובדות או עצות שעשויות לעזור לפרט לפתור בעיות (Thoits, 2011).

מרבית המחקרים אשר בחנו את הקשר בין תמיכה חברתית לבין מדדים שונים של הסתגלות עשו שימוש במדדים גלובאליים אשר אינם נותנים ביטוי לפונקציות שונות אלו (Bowen et al., 2003; Malecki & Demaray, 2013). האבחנה חשובה מאחר וכפי שצוין, קשרים שונים מספקים צורות מובחנות של תמיכה (Wellman & Wortley, 1990), ואלו בתורן עשויות להיות קשורות באופן דיפרנציאלי עם תוצאות בתחומי חיים שונים (Bowen et al., 2013). כך למשל, תמיכה רגשית, נחשבת כאפקטיבית יותר בהגנה בפני ההשפעות המזיקות של לחצים על בריאות נפשית ופיסית (Lin, Ye, & Ensel, 1999; Oxman et al., 1992), בעוד שתמיכה פרקטית חשובה במענה שמספקת לצרכים חומריים מסוימים כגון צרכים כלכליים, דאגה לילדים ועוד (Ensel & Henly, 2002; Henly, Danziger, & Offer, 2005; Woelfel, 1986). משום כך, המחקר הנוכחי יבחין בין סוגי התמיכה השונים ויבחן אותם בנפרד.

יש הטוענים שלסוג מסוים של תמיכה יש השפעה כוללת על מגוון מצבי חיים חיובית יותר מאשר סוגי התמיכה האחרים. כך ישנם חוקרים הטוענים כי תמיכה רגשית חשובה מתמיכה פרקטית, בין השאר משום שאת האחרונה חברים ברשת עשויים לספק בחוסר רצון או באופן המפחית מערכו של המקבל (Oxman et al., 1992). מנגד, אחרים טוענים לחשיבותה של התמיכה הפרקטית, מאחר ולצד ההשפעות המיטיבות שיש לה להיבטים מוחשיים או חומריים בחיי הפרט, אספקתה יכולה להוביל גם לתחושה שהוא אהוב ושייך ובכך לתרום משמעותית לרווחתו הנפשית (Bowen et al., 2013; Thoits, 2011; Vaux, 1988).

לעומת תמיכה רגשית או פרקטית, הידע לגבי האופן שבו תמיכה במידע והנחיה עשויה לתרום לאיכות חיים מוגבל הרבה יותר. תחום אחד שבו זכה סוג סיוע זה ליותר התייחסות מחקרית הוא תחום הסיעוד. ממצאים אמפיריים משדה מחקר זה יכולים ללמד על החשיבות שיש למידע המועבר על ידי דמויות ברשת התמיכה הפורמאלית להתמודדות הנפשית עם מצבים לא מוכרים ומעוררי לחץ, כגון דכאון אחרי לידה (Heh & Fu, 2003) או מחלה של בן משפחה (Sarajärvi, Haapamäki, & Paavilainen, 2006). פרספקטיבה אחרת, רלוונטית במיוחד לבוגרים הצעירים שבמוקד המחקר, מציעים מחקרים העוסקים בתפקידן של רשתות חברתיות בהסבר תוצאות של אנשים בשוק העבודה. מחקרים אלו מדגישים את החשיבות של משאבים אינפורמטיביים כמו גם אינסטרומנטליים ביצירת הזדמנויות תעסוקתיות המקדמות מוביליות חברתית (למשל, Castilla, 2005; Granovetter, 1974; Lin & Dumin, 1986). כך למשל, בהתייחס לתהליך של חיפוש עבודה, יעקובוביץ' (Yakubovich, 2005) הציע שקשרים ברשת יכולים לספק שני משאבים מרכזיים: מידע, המספק למחפשי עבודה ידע היכן למצוא עבודה (Fernandez & Weinberg, 1997; Granovetter, 1974) והשפעה על הבטחת התעסוקה ע"י התערבות אינסטרומנטלית בתהליך ההעסקה (Marsden & Hubert, 1988). עבודות המושגות באופן זה בעזרת חברים ברשת קשורות בתעסוקה יציבה ומכניסה יותר מאשר כאלו המושגות באמצעים פורמאליים (כמו חיפוש בלוחות דרושים או פניה ישירה למעסיקים; Smith, Menon, & Thompson, 2012).

הספרות העוסקת ברשתות חברתיות מדגישה את החשיבות של יחסיו החברתיים של הפרט והמשאבים שהם מספקים בקביעת יכולת ההתמודדות שלו עם אתגרי החיים, בפרט לנוכח מצבים של לחץ או מצוקה. צעירים הגדלים מחוץ לביתם מגיעים בדרך כלל מתאים משפחתיים חסרים המתקשים לענות על צרכי התמיכה המגוונים שלהם ועל כן ההתייחסות לתמיכה הזמינה להם דרך רשת חברתית רחבה יותר הכוללת בני משפחה מורחבת ודמויות מבוגרות חוץ משפחתיות רלוונטיות במיוחד. בחינה שכזו חשובה במיוחד בשלב המעבר לבגרות המאוּפִּיין ממילא באוטונומיה גוברת, יציאה מהקן המשפחתי והרחבת מעגל הקשרים התומכים.

הרשת החברתית של בוגרי השמה חוץ ביתית במעבר לבגרות

בעת הכניסה לחיים הבוגרים, תקופה שהינה כה עשירה בשינויים, רשתות של קשרים אישיים עוברות שינוי משמעותי- הגודל שלהן, הרכבן, איכות הקשרים, כולם נתונים לשינוי (Bidart & Lavenue, 2005). שינויים אלו הם במידה רבה ביטוי של אופי המסלול הייחודי של הפרט בתקופה זו של בגרות בהתהוות (למשל, כניסה לשוק העבודה, תחילת לימודים, או טיול בחו"ל) כמו גם ביטוי של ההיסטוריה האישית שלו.

בעוד שהיציבות של הקשרים המשפחתיים משותפת למרבית הצעירים בשלב זה, שונות רבה קיימת באופי הקשרים עם השווים. קשרים אלו מחד הופכים להיות דומיננטיים יותר בתקופה זו, אך מאידך, מושפעים יותר מההקשרים החברתיים של חיי הצעירים (כגון שינוי מקום מגורים, גיוס או שחרור) ועל כן גם יותר ברי חלוף (Bidart & Lavebu, 2005). כך, צעירים

ממעמד בינוני-גבוה שעל פי רוב משתלבים באוניברסיטה לאחר סיום התיכון, מנהלים חיים חברתיים דמויי התבגרות המבוססים על קבוצות גדולות של חברים, הן חדשים שהכירו בלימודים והן חברים קודמים מימי ביה"ס, פעילויות מרובות ומפגשים תכופים, אשר כולם תורמים להתרחבות הרשת החברתית שלהם. לעומת זאת, ההשתלבות המידית בשוק העבודה לאחר סיום ביה"ס, אשר באופן טיפוסי מאפינת את בני המעמדות הנמוכים יותר, גוררת עמה הצטמצמות של קשרים חברתיים, כתוצאה מאובדן החברים מימי התיכון ומהעובדה שהיחסים בעבודה אינם מבוססים עדיין באותה מידה ובאופן כללי קטנים יותר בהיקפם (Burt, 1990; Degenne & Lebeux, 2005; Heran, 1988). התמודדות עם זמנים של קושי, כמו למשל עקב מצוקה כלכלית, אבטלה או מחלה של אדם קרוב, ביחד עם דפוסים אישיים של חוסר אמון ונסיגה מיחסים המאפיינים יותר אוכלוסיות במצוקה, מעמידות את הצעירים מאוכלוסייה זו בסיכון מיוחד לכך שעולמם החברתי שהיה קטן מלכתחילה יקטן עוד יותר במהלך תקופה זו (Bidart & Lavenue, 2005).

נראה שבוגרי מסגרות חוץ ביתיות פגיעים במיוחד לתהליכים מעין אלו. עבורם, המעבר החד לבגרות ביחד עם היסטוריה של השמה ארוכת טווח בטיפול תחילי מגבילים לעתים קרובות את התפתחותה של רשת תמיכה אידיאלית ההולמת את צרכיהם (Rosenfeld et al., 1997). מחקרים בעולם הצביעו על כך, שאירועים של הפרדה מהמשפחה הביולוגית (והפגיעה הנלווית ברשת התמיכה המשפחתית), מעבר מהשמה להשמה (Courtney et al., 2001; McMillen & Tucker, 1999), השמה במסגרות לא-משפחתיות כגון מסגרות פנימייתיות, החלפות תכופות של בתי"ס, וחיסורים רבים ו/או השארות כתה בביה"ס (James, Landverk, & Slymen, 2004), כל אלה יוצרים סבירות גבוהה להפרעות או לניתוקים ברשת החברתית והקטנה של הפוטנציאל ליחסים ארוכי טווח במהלך ההתבגרות (Samuels, 2009). צעירים עלולים להיות מופרדים באופן התחלתי מהמשפחה הביולוגית, בית הספר השכונתי וחברים מהבית, ואז לעבור בין מסגרות זמניות או כאלו שכשלו כמו גם בין עובדים סוציאליים, מדריכים או הורי אומנה. הפרעות חוזרות של הרשת מגבירות את הסיכויים לרשתות חברתיות דלילות (Collins, 2004; Perry, 2006), ניתוק משירותים פורמאליים (Keller, Cusik, & Courtney, 2007; McCoy, McMillen, & Spitzangel, 2008) ושלל בעיות חברתיות, התנהגותיות ונפשיות (James et al. 2004; Samuels & Pryce, 2008).

היות וידוע כי הפרעות אלו ברשת החברתית מגבילות את זמינותה של התמיכה החברתית (Perry, 2006; Wellman & Frank, 2001) ומשום שהיציאה מהמסגרת החוץ ביתית מביאה לסיומם של שירותים רבים לרווחת הילד ושל יחסים עם אנשי מקצוע ודמויות מטפלות (Courtney et al. 2001; McMillen & Raghavan, 2009), יש להניח כי רבים מהצעירים יוצאים מההשמה ללא משאבי התמיכה הרב-ממדיים וארוכי הטווח אשר לרוב מסופקים על ידי רשתות יציבות של משפחה ביולוגית וחברי ילדות (Avery & Freundlich, 2009; Samuels, 2008).

בישראל, לאור מאפייני ההשמה הייחודיים המתקיימים בה ייתכן והתמונה היא מעט שונה, בעיקר בכל הנוגע לבוגרי המסגרות הפנימייתיות, הנמצאים במוקד המחקר המוצע. שהותם של צעירים אלו, מאופיינת ביציבות רבה יותר מהמתואר בספרות העולמית לצד דגש רב על חייהם חברתיים בפנימייה, אשר ייתכן ונותנים תשתית לרשת חברתית רחבה וחזקה יותר הזמינה לצעירים גם לאחר יציאתם מהמסגרת. למיטב ידיעתנו, הרשת החברתית (לאחר עזיבת הפנימייה) של בוגרי מסגרות פנימייתיות גדולות טרם נחקרה בעולם.

עדויות ממספר מחקרים בנוגע להיקף התמיכה הזמינה לצעירים לאחר יציאתם מהמסגרות החוץ ביתיות, הראו באופן מפתיע, כי הצעירים מדווחים על רמות תמיכה גבוהות יחסית (Collins, Spencer, & Ward, 2010; Cook, 1994; Courtney & Dworsky, 2006; Courtney, Piliavin, Grogan-Kaylor, & Nesmith, 2001; Dinisman, Zeira, Sulimani-Aidan, & Benbenishty, 2013). כך למשל, במחקר המערב התיכון, שהתבסס על מדד גלובאלי של זמינות תמיכה נתפסת, המשתתפים ציינו שתמיכה הייתה לרוב זמינה, ממצא שהיה עקבי לאורך חמשת גלי המחקר בין גיל 17 ועד 26 (Courtney et al., 2011). לצד נתונים אלו, מספר מחקרים מצומצמים יחסית בהיקפם החלו להתחקות בשנים האחרונות אחר ההיבטים המבניים של הרשתות של הצעירים (Blakeslee, 2015; Collins et al., 2010; Goyette, 2012; Jones, 2013; Mc Mahon & Curtin, 2013). למשל גוייט (Goyette, 2006), שבחן את הרשת החברתית של 61 בוגרי אומנה בקוויבק, מצא שבממוצע הרשת שלהם כללה כ-16 קשרים (לאו דווקא תומכים), היקף קשרים שהיה נמוך משמעותית מזה של סטודנטים בני גילם בקולג' (כ-30 קשרים בממוצע; Poirier & Lavoie, 2006). נמוך אף משל קבוצה אחרת בסיכון גבוה, בוגרים צעירים חסרי בית (20 קשרים בממוצע; De la Haye et al., 2012). על נתונים דומים מדווחים גם מקמהון וקורטין (Mc Mahon & Curtin, 2013) בקרב 17 בוגרי מסגרות חוץ ביתיות באירלנד (12 קשרים בממוצע).

מחקרים אלו, הגם שמבוססים על מדגמים מצומצמים ועל כן טעונים תיקוף נוסף, מלמדים מחד, על הדלילות של הרשתות החברתיות של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות ביחס לבני גילם, אך מאידך, יש בהם כדי לרמוז, שבניגוד לתפיסה הרווחת, הצעירים אינם מבודדים חברתית לחלוטין. כך, לצד השאלה בנוגע לתרומת היקף קשריו החברתיים של הצעיר למצבו, עולה השאלה לגבי טיב קשרים אלו, עד כמה הם חיוביים, והמידה בה הם מסוגלים לספק משאבים חיוניים להתמודדות עם אתגרי המעבר לבגרות.

שאלות אלו עולות למשל בנוגע להורים. עדויות עקביות מצביעות על כך שצעירים רבים חוזרים להיות עמם בקשר קבוע לאחר היציאה מהמסגרות, וחלקם אף חוזרים לגור עמם (Dixon, 2011; Munro et al., 2006; Stein, 2005; & Dixon et al., 2006). מנגד, ניסיונות אלו לחידוש הקשר ולהתקרבות, נתקלים לא פעם באכזבה ובדחייה נוספת (Dixon et al., 2006), ובמקרים מסוימים, בשחזור של דפוסי התעללות ישנים (Cashmore & Paxman, 2007). גם במקרים בהם היחסים הינם חיוביים יותר, הרי שבשל קשיי היומיום עמם מתמודדים ההורים עצמם, לעתים ההורים הם אלו שמפתחים תלות כלכלית או רגשית בצעיר, ומכל מקום יכולתם לספק לו תמיכה

היא מוגבלת (רפאלי, 2014; Wade, 2008; Samuels, 2009). בהעדר תמיכתם של ההורים, המהווים בדרך כלל מקור מרכזי הן לתמיכה פרקטית והן למידע והנחיה בתקופה זו, לא ברור האם דמויות אחרות ברשת של הצעירים יכולות לפצות על מחסור זה. כך, קיימות אינדיקציות ראשוניות לכך שהמענה לצרכים הפרקטיים של הצעירים, כגון תמיכה כספית או סיוע בנושא דיור, שהם אולי הבוערים ביותר, כפי שעולה מסקירת ספרות שנערכה בנושא לאחרונה (Hiles, Moss, Wright & Dallos, 2013), הוא פחות מלא ביחס לתחומים אחרים כמו תמיכה רגשית (Courtney & Dworsky, 2006).

מסקירה זו של הספרות בנוגע לרשתות התמיכה של בוגרי המסגרות החוץ ביתיות עולה כי היבטים מגוונים של מבנה הרשת, טיב הקשרים עם החברים בה, והתמיכה שהיא מספקת עשויים לשחק תפקיד משמעותי בהתפתחותם. קיימת שונות רבה בין הצעירים בחוויות תמיכה אלו (Keller et al., 2007; Stein, 2006a), וטרם ברור עוד מה מקורה או כיצד היא תורמת למצבם של הצעירים בבגרות צעירה. סוגיה זו היא מרכזית למחקר הנוכחי הבוחן מודלים שונים המתארים את התפקידים האפשריים של התמיכה החברתית בחייהם של בוגרי השמה.

תפקידה השונים של התמיכה החברתית

במחקר זה אנו מעוניינים לבחון את הקשרים שבין אירועי חיים שליליים אותם חווים הצעירים ומצבם כיום, ואת התפקיד שמאפייני הרשת החברתית שלהם ממלאים בקשר זה. הפרדיגמה המחקרית אשר הנחתה בשלושת העשורים האחרונים את המחקר העוסק בהשפעות המיטיבות שעשויות להיות לתמיכה חברתית אל מול פעולתם של לחצים סביבתיים, כדוגמת אירועי חיים שליליים, מתייחסת לשני מנגנונים מרכזיים דרכם מושגת השפעה זו של תמיכה חברתית (Cohen, 2011; Thoits, 1985; Kessler, Price, & Wortman, 1991; Ensel & Lin, 2004). לפי המודל של האוס (House, 1981), לתמיכה חברתית השפעה חיובית ישירה על הסתגלותו של הפרט שהינה בלתי תלויה בנוכחותם של גורמי לחץ, ובכך מהווה גורם המפצה על ההשפעות המזיקות של גורמי הלחץ על מצבו הפיסי, הנפשי וההתנהגותי. במקביל, המודל מציע, כי תמיכה חברתית עשויה להפחית מעוצמת ההשפעה של גורמי לחץ סביבתיים על רווחתם של אנשים, או לבטלם כליל, על ידי כך שתנאי הלחץ ייתפסו כפחות מלחיצים, תיוחס להם חשיבות פחותה יותר, או על ידי כך שתמיכה חברתית תעודד התמודדות מתאימה יותר. נתיב שלישי, אשר דרכו עשויה תמיכה חברתית להתערב בקשר שבין לחץ סביבתי (אירועי חיים שליליים) ותוצאות פיסיות, נפשיות או תפקודיות, הוא בתיווך קשר זה (Cassel, 1976; Lin & Ensel, 1989; Turner & Butler, 2003). נסקור עתה את העדויות האמפיריות לשלושת המנגנונים הללו של פיצוי, מיתון, ותיווך.

תפקידה המפצה של תמיכה חברתית

תפקידה של תמיכה חברתית כגורם מפצה מומשג כמשאב התורם להתמודדותו של הפרט מעבר לגורמים אחרים ובאופן בלתי תלוי בהם, ואשר יכול לפצות על משאב חסר אחר כגון הון כלכלי או השכלה, או להוסיף עליו (Masten, 2001; Cohen, 2004). באופן ספציפי, תמיכה חברתית עשויה לפצות על ההשפעות המזיקות של לחצים סביבתיים כדוגמת אירועי חיים שליליים (House,

1981). אפקט הפיצוי מהווה מושא לחקירה בתחום החוסן ובסיס לבנייתן של תכניות התערבות, מתוך ההנחה כי הוספת כמות מספקת של משאבים מפצים לחיי צעירים בסיכון תספק איזון נגדי להשפעות השליליות של רקע חייהם הקשה (Masten, 2001). זהו ככל הנראה נתיב מרכזי דרכו משיגים קשריו החברתיים של הפרט את השפעתם, בכך שמסייעים לו בוויסות רגשי ובביסוס תחושת הזהות, השייכות, הביטחון והערך העצמי ובכך תורמים להתמודדות שלו עם אירועי חיים קשים (Cassel, 1976; Cohen, 1988; Cohen & Wills, 1985).

עדויות רבות הצטברו בדבר תפקידה המפצה של תמיכה חברתית בקרב האוכלוסייה הכללית, כמו גם בקרב צעירים בסיכון במעבר לבגרות (Berkman & Syme, 1979; Burt & Masten, 2010; Sroufe, Egeland, Carlson, & Collins, 2005). קיימות גם אינדיקציות לאפקט הספציפי של מאפיינים מבניים כמו גודל הרשת או תדירות הקשר עם החברים בה על רווחה נפשית של בוגרים צעירים (Chou, 1999; Green et al., 2001), כמו גם על איכות חיים חומרית (מצב כלכלי, תעסוקה, או דיור) בקרב אוכלוסיות מבוגרות יותר (Degli Antoni, 2009; Henly, Danziger, & Offer, 2005). מספר מחקרים מהעת האחרונה שבחנו את הנושא בקרב בוגרי השמה, תוך שימוש במדד גלובאלי של זמינות תמיכה נתפסת, העלו ממצאים דומים (Cashmore & Paxman, 2006; Dinisman et al., 2013; Merdinger et al., 2005; Reilly, 2003). כך למשל, דאינינג ודפנפיליס (Daining & DePanfilis, 2007) מדווחים על התרומה המפצה החשובה של התמיכה החברתית להסתגלותם של 100 בוגרי השמה חוץ ביתית, על פני שורה של תחומים הכוללים הישגים לימודיים, תעסוקה, דיור, הורות, הרגלי בריאות מסוכנים ופעילות עבריינית.

תפקידה הממתן של תמיכה חברתית

מודל המיתון, אשר זכה לביסוס תיאורטי ואמפירי נרחב בעבודתם של כהן ושותפיו (Cohen, 1985; Cohen & Wills, 2004; Cohen, 1988) מניח כי תמיכה חברתית מפחיתה את עוצמת הקשר הקיים בין אירועי חיים שליליים לבין רמת תפקודו ורווחתו הנפשית של הפרט ובכך מגבירה את חוסנו. עוד מניח המודל כי במצבים בהם רמת האירועים השליליים הנה נמוכה, לא ייראו הבדלים משמעותיים בין בעלי תמיכה גבוהה לעומת נמוכה. אולם, עם עליית רמת האירועים השליליים, תמיכה חברתית גבוהה הופכת להיות גורם חוצץ (buffering) בעל עוצמה כנגד התפתחותן של בעיות נפשיות והפרעות בתפקוד, ובכך מקטינה את הקשר שבין עוצמת האירועים השליליים והקשיים בתפקוד וברווחה הנפשית. נראה כי המרכיב הקריטי של פעולתה של התמיכה החברתית כחוצצת נובע מתפיסת הפרט כי חברי הרשת שלו יספקו לו את התמיכה המתאימה. לפי גישה זו, האמונה כי אחרים יספקו את המשאבים הנדרשים יכולה להגביר את תפיסת המסוגלות של האדם בדבר יכולתו להתמודד עם תביעות מלחיצות עמן מתמודד, להפחית את הלחצים הנלווים ולשנות דפוסי התמודדות לא אדפטיביים (Cohen & Wills, 1985; House, 1981; Uchino, Cacioppo, & Kiecolt-Glaser, 1996; Wethington & Kessler, 1986).

שורה של מחקרים בקרב האוכלוסייה הכללית ובקרב אוכלוסיות של צעירים שגדלו בתנאי סיכון סיפקו תמיכה מסוימת להשערת המיתון (למשל: Babcock, Roseman, Green, & Murthi & Espelage, 2005; Kessler & Mcleod, 1984; Ross, 2008). לדוגמה, שום ושותפיו (Schumm, Briggs-Phillips, & Hobfoll, 2006) ערכו את אחד המחקרים הגדולים ביותר שבחנו את הקשר בין אירועי התעללות בילדות ובגרות, זמינות נתפסת של תמיכה חברתית וסימפטומים של דכאון ופוסט טראומה בקרב 777 נשים צעירות (בגיל ממוצע של כ-22) ממעמד נמוך. מן המחקר עולה כי לתמיכה תפקיד ממתן: תמיכה חברתית גבוהה בבגרות ניבאה רמת סימפטומים נמוכה עבור נשים אשר חוו חוויות התעללות מרובות בעוד שעבור נשים אשר לא חוו טראומה או חוו טראומה יחידה לא נמצא אפקט כזה. ממצאים אלו מצביעים על התפקיד החשוב שעשויה להיות לתמיכה חברתית בהווה במיתון השפעותיהן של חוויות טראומטיות מוקדמות על בריאות נפשית. חשוב לציין כי חוקרים אחרים מצביעים על כך כי בהשוואה לממצאים בנוגע להשפעתה הישירה של תמיכה חברתית, העדויות בדבר השפעתה הממתנת הינן פחות דרמטיות ועקביות ולעתים לוקות מתודולוגית, ועל כן הסוגיה ראויה להמשך בחינה (Ford, Clark, & Stansfeld, 2011; Prince, Harwood, Blizard, Thomas, & Mann, 1997; Thoits, 1982, 2011).

תפקידה המתווך של תמיכה חברתית

לפי מודל התיווך, אירועים שליליים גורמים להפרעות ברשת החברתית, והפרעות אלו מצמצמות את מידת התמיכה הזמינה לפרט ובכך מביאות לירידה נלווית ביכולת ההתמודדות שלו ולפגיעה בהסתגלותו (Cassel, 1976). לאחרונה, ורנסיאנו ושותפיה (Vranceanu et al., 2007), הציעו מודל תיאורטי הכולל שני נתיבים אפשריים בו עשויה תמיכה לתווך את הקשר בין חוויות התעללות והזנחה בילדות לבין בעיות נפשיות בבגרות. ראשית, בדומה להנחותיה של תיאוריית ההתקשרות (Mikulincer & Shaver, 2009), חוויות של התעללות או הזנחה עלולות להשפיע על קוגניציות ביחס לאינטראקציות בינאישיות בצורה המשפיעה על האופן בו הפרט מתייחס לאחר, כך שיתכן שייגב בחרדה או בהימנעות ביחס ליחסים קרובים. לצד הפחתת היכולת והמוטיבציה לפתח ולשמר יחסים אינטימיים, תהליך זה עלול להוביל לקשיים ביכולת הפרט להכיר ולהעריך תמיכה מאנשים בסביבתו, גם כאשר זו זמינה. לאור מחקר קודם, המרמז שתמיכה נתפסת היא בעלת השלכות חשובות במיוחד לאיכות חיים פסיכולוגית (למשל, Barrera, 1986), התפיסה שיחסים קרובים הינם תומכים, מערבים דאגה כנה וניתן לסמוך עליהם, עשויה להיות חשובה לא פחות מהזמינות שלהם, או מהתנהגויות התמיכה הממשיות שלהם.

שנית, ניתן לשער שלילדים שעברו התעללות או הזנחה תהיה פחות תמיכה ממשית הזמינה להם מאחר והתמיכה המשפחתית הפוטנציאלית שלהם מוגבלת היות וייתכן ההורים או האחים שלהם היו הפוגעים, או בעצמם נחשפו לחוויות דומות (Browne & Finkelhor, 1986), וכך עשויים להיות פחות אפקטיביים כספקי תמיכה (Elliot & Carnes, 2001). במקרה של ילדים המושמים בטיפול תחליפי, הסבר אחרון זה עשוי להיות רלוונטי במיוחד היות שיש להניח שעצם ההוצאה מהבית, המעבר מהשמה להשמה, השינויים התכופים של בתי ספר וקבוצות שווים,

והוויית שליליות נלוות נוספות מגבילות את יכולת הצעיר לפתח מקורות בריאים ומתמשכים של תמיכה חברתית ממשית ובכך יביאו לפגיעה בתפקודו (Salazar et al., 2011).

כפי שטרנר ובטלר מציינים, בעוד תהליכים אלו עלולים להיות מוקצנים במקרים של טראומות ילדות חמורות, גם אירועי דחק דרמטיים פחות במסגרת המשפחתית, כמו מוות של הורה, גירושין או מצוקה כלכלית מתמשכת, עלולים לפגוע באופן דומה ביחידה המשפחתית וכתוצאה להפחית את משאבי התמיכה הזמינים לילד ולהגביל את יכולתו ליצור קשרים מיטיבים חדשים או לשמר כאלו שכבר קיימים (Turner & Butler, 2003). עוד טוענים חוקרים, כי מי שבילדותם היו חשופים לחוויות דחק כגון התעללות, הזנחה, או גירושין של ההורים, מועדים יותר לחוות מתח וקונפליקט ביחסיהם הקרובים בבגרות או לחילופין מראש לבחור כבני זוג ליחסים אלו, דמויות שאינן מאוד תומכות ולעתים אף פוגעניות (Rholes, Simpson, Campbell, & Grich, 2001).

תמיכה לטענות אלו מספק מחקרם של פורד ועמיתיה, שעל בסיס נתוני אורך מלידה ועד בגרות של 9,377 מבוגרים בריטיים, הראו שלאילו שבילדותם נחשפו לחוויות של התעללות ומצוקה משפחתית היו רשתות תמיכה קטנות יותר ואינטראקציות שליליות רבות יותר ביחסיהם הקרובים (Ford et al., 2011). יתירה מכך, מחקרים שבחנו את הקשר הקיים בין חוויות התעללות והזנחה בילדות לסימפטומים פסיכיאטריים ותפקוד פגוע בבגרות, הראו כי תהליך זה אכן מתרחש בתיווכה המלא או החלקי של תמיכה חברתית נתפסת. כך, במחקר על נשים ממעמד סוציו-אקונומי נמוך, וראנסיאנו ועמיתיה (Vranceanu et al., 2007) מצאו שתמיכה חברתית נתפסת (זמינות התמיכה ושביעות הרצון ממנה) תיווכה חלקית את הקשר בין חוויה של מספר סוגי התעללות או הזנחה בילדות לבין התפתחות של תסמונת פוסט-טראומטית (PTSD). רוניץ ושאלו (Runtz & Schallow, 1997) הראו, שבקרב מדגם של סטודנטים באוניברסיטה, תמיכה חברתית נתפסת ומנגנוני התמודדות תיווכו במלואו את הקשר בין התעללות מינית ופיסית בילדות ומצוקה פסיכולוגית והערכה עצמית בבגרות. במדגם נוסף של סטודנטים באוניברסיטה, פפין ובניירד (Pepin & Banyard, 2006) מצאו שתמיכה חברתית נתפסת תיווכה את הקשר בין חוויות של התעללות ו/או הזנחה לבין מדדים של הישגים התפתחותיים שהתבססו על ששת השלבים הראשונים של התיאוריה הפסיכוסוציאלית של אריקסון. המסקנה העולה מממצאים אלו, כי בעוד שלעתים קיימים גורמים נוספים המסבירים את הקשר המתואר בין אירועים שליליים מוקדמים לבין בריאות נפשית ותפקוד בבגרות, ומכאן העדויות בדבר התיווך החלקי, לתמיכה חברתית ישנו תפקיד מרכזי בתהליך הקושר בין שתי תופעות אלו.

לאחרונה, סלאזר ושותפיה (Salazar et al., 2011), ערכו מחקר אורך מקיף בקרב 513 בוגרי השמה חוץ ביתית, משלוש מדינות במרכז ארה"ב במטרה לעמוד לראשונה על הקשרים בין חוויות התעללות מרובות לבין סימפטומים דיכאוניים בבגרות צעירה, ולבחון את תפקידה של התמיכה החברתית בהתבגרות מאוחרת בקשר זה. באופן ספציפי, המחקר בדק האם לזמינות נתפסת של תמיכה חברתית היה אפקט מפצה על דכאון והאם היא תיווכה ו/או מיתנה את הקשר בין חוויות התעללות והזנחה ודכאון. ממצאי המחקר מצביעים הן על השפעה ישירה, קרי מפצה,

של תמיכה חברתית על סימפטומים דיכאוניים, והן על מקומה כמתנת ומתוכת את הקשר בין התעללות והזנחה לבין דכאון. מחקר זה מהווה עדות ישירה ראשונה לתפקיד הרב-ממדי שממלאת התמיכה החברתית במעבר לבגרות ביחס לבריאותם הנפשית של צעירים בהשמה חוץ ביתית אשר חוו התעללות או הזנחה במהלך גדילתם. לפיכך המודל שנבחן במחקר של סלאזר ועמיתיה ותוצאותיו מהווים בסיס לעבודה הנוכחית. עבודה זו בוחנת את המודל בהקשר הישראלי תוך שהיא מרחיבה את טווח המשתנים המנבאים, המשתנים התלויים ומאפייני הרשת הנבחנים כפי שנפרט להלן.

מטרות המחקר

מטרות המחקר הנוכחי היא לאפיין את הרשת החברתית של בוגרי פנימיות ומשפחות אומנה במעברם לבגרות ולבחון את תפקיד התמיכה שזו מספקת כמפצה על, או כמתנת או מתוכת את השפעותיהן של חוויות עבר שליליות על תפקוד ורווחה נפשית בבגרות צעירה. בחינה זו התבססה על בדיקת המודל המשולש של פיצוי, מיתון ותיווך שנבדק ואושש לאחרונה בעבודתם של סלאזר ועמיתיה (Salazar et al., 2011) על בוגרי השמה בארה"ב. המחקר בוחן את המודל בקרב אוכלוסייה שטרם נבדקה – בעוד שהמחקר של סלאזר ושותפיה בחן צעירים בוגרי מסגרות אומנה, המחקר הנוכחי בחן בעיקר צעירים ממסגרות פנימייתיות שונות (אך גם מספר קטן של מי שבגרו ממסגרות אומנה). הבדל זה הוא משמעותי משום שלשהות במסגרת חוץ ביתית של פנימייה בחברתם של חניכים רבים אחרים עשויות להיות השלכות אחרות על הרשת החברתית של בוגריה, בהשוואה להשלכות שיש לשהות במשפחת אומנה, ובעיקר להחלפת מספר משפחות אומנה שונות במהלך ההשמה, כפי שקורה לעתים תכופות בארה"ב.

המחקר מרחיב את המודלים שנבחנו עד עתה הן ברמת המשתנים המנבאים והן ברמת המשתנים המנובאים. ברמת המשתנים הבלתי תלויים, לצד חוויות של התעללות והזנחה בילדות ובהתבגרות, בחן המחקר חוויות שליליות נוספות אשר נבחנו בספרות בהקשר של תקופת הילדות וההתבגרות לצד כאלו שהן ייחודיות לצעירים בהשמה. המחקר הנוכחי גם מרחיב ומעדן את ההתייחסות לסוגים שונים של תמיכה חברתית. בניגוד למדד הכולל של תמיכה חברתית ששימש במחקר של סלאזר, הרי המחקר הנוכחי הונחה על ידי תיאוריות של רשתות חברתיות המדגישות את החשיבות של סוגי תמיכה שונים ומגוון רחב של מאפיינים של הרשת החברתית והתמיכה שהיא מספקת. משום כך, נבחנו המאפיינים המבניים של גודל הרשת ותדירות הקשר עם החברים בה, כמו גם מאפיינים איכותיים של הקשרים החברתיים והתמיכה שהם מספקים ובהם, מספיקות התמיכה הנתפסת, שביעות הרצון מהתמיכה והיבטים שליליים של הקשרים. המחקר גם הרחיב את מגוון המשתנים התלויים הנבדקים. לצד ממד המצוקה הרגשית, שנבחן על ידי סלאזר ועמיתיה נכללו מספר ממדים נוספים של רווחה נפשית (בדידות ושביעות רצון מהחיים) כמו גם מספר ממדים של תפקוד (כגון הסתגלות למסגרת עיקרית ומצב כלכלי) בתחומי חיים שונים.

שאלות המחקר והשערותיו

שאלות המחקר

1. מהם מאפייניה של הרשת החברתית של הצעירים בוגרי מסגרות חוץ ביתיות (כגון, גודל הרשת, המספיקות הנתפסת שלה ושיעור הרצון ממנה) במעבר לבגרות?
2. האם יש קשר בין סוגי התמיכה השונים שהרשת מספקת- תמיכה רגשית, תמיכה פרקטית ותמיכה במידע והנחיה, לבין משתני התוצאה?
3. מהו הקשר בין חוויות עבר שליליות של הצעיר לבין תפקודו ורווחתו הנפשית בבגרות?
4. האם לתמיכה החברתית יש תפקיד מפצה, ממתן ומתווך בקשר שבין אירועי חיים לבין משתני התוצאה?

השערות המחקר (ראה מודל המחקר- עמ' 26)

השערות המחקר מתבססות על הידע המחקרי הרב שנסקר למעלה והמעיד על יכולתה של תמיכה חברתית לפצות על חוויות עבר שליליות ולעודד בריאות נפשית ותפקוד בבגרות, למתן את הקשר בין חוויות עבר שליליות והמצב בבגרות, או לתווך קשר זה. ברם, בעוד שגוף ידע זה ביסס תפקידים שונים אלו של תמיכה חברתית בכל הנוגע להיבטים האיכותיים של תמיכה- מספיקות או זמינות התמיכה ושיעור הרצון מהתמיכה המתקבלת, למיטב ידיעתנו, לא הייתה התייחסות שכזו להיבטים המבניים של רשת התמיכה- גודל הרשת ותכיפות הקשר עם החברים בה. כך, להוציא ממצאים המעידים על תרומתם הישירה של היבטים אלו של הרשת לרווחה נפשית ותפקוד של אנשים, טרם ידוע, האם בדומה להיבטים האיכותיים של תמיכה, תהיה להיבטים המבניים של התמיכה השפעה ממתנת על הקשר של משתני התוצאה עם חוויות עבר שליליות או האם יתווכו קשר זה. לפיכך, בהתבסס על הידע הקיים הנוגע להיבטים האיכותיים של תמיכה חברתית, כמו גם לתרומתם הישירה של ההיבטים המבניים, השערות המיתון והתיווך הנוגעות לגודל הרשת ולתכיפות הקשר עם חברי הרשת ייבחנו במחקר זה לראשונה.

1. **השערה גישושית בנוגע לתרומה הדיפרנציאלית של הפונקציות התמיכתיות השונות לתוצאות הצעירים:**

מאחר ואין עדויות ברורות לגבי קשר זה במחקר התמיכה החברתית בכלל, ובפרט בתחום העוסק בבוגרי מסגרות חוץ ביתיות, מדובר בהשערה גישושית. על כן, נשער באופן כללי כי יימצאו הבדלים בתרומת סוגי התמיכה השונים לתפקודם ולרווחתם הנפשית של הצעירים.

2. **השערות בנוגע לקשר בין חוויות עבר שליליות לבין התפקוד והרווחה הנפשית:**
יימצא קשר שלילי בין חוויות עבר שליליות לבין תפקוד ורווחה נפשית בקרב הצעירים.
3. **השערות בנוגע לבדיקת המודלים לתפקידה של התמיכה בקשר שבין אירועי חיים לבין משתני התוצאה:**
א. השערת התמיכה החברתית כגורם מפצה:

1) יימצא קשר חיובי בין מאפייני הרשת החברתית : א) גודל הרשת ; ב) תדירות הקשר עם החברים ; ג) שביעות הרצון מהתמיכה ; ו-ד) מספיקות התמיכה הנתפסת, לבין תפקודם ורווחתם הנפשית של הצעירים.

2) יימצא קשר שלילי בין מידת המתח הנחוה לבין תפקודם ורווחתם הנפשית של הצעירים.

ב. השערת התמיכה החברתית כגורם ממתן :

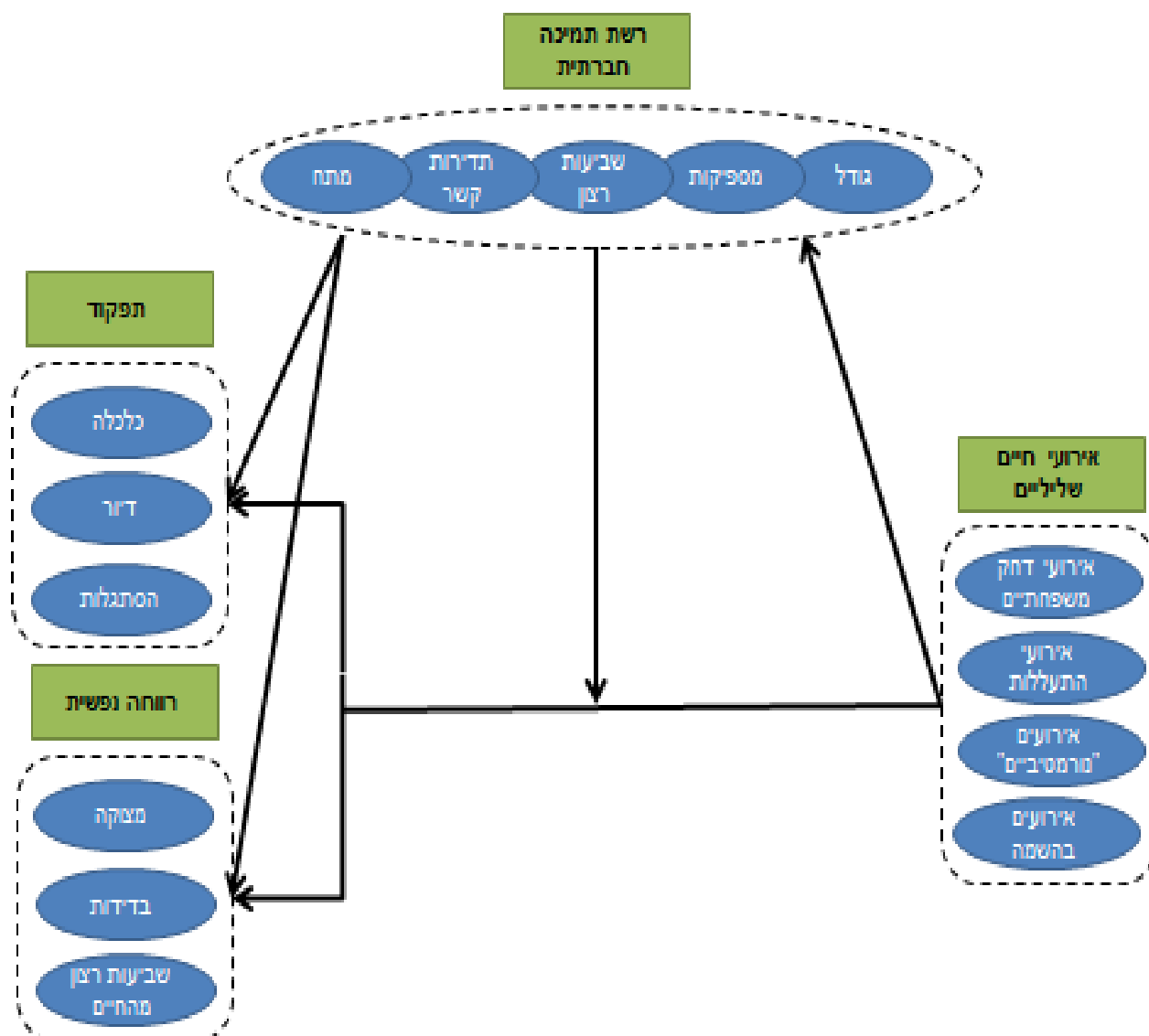
מאפייני הרשת החברתית (גודל הרשת, תדירות הקשר עם החברים, שביעות הרצון מהתמיכה ומספיקות התמיכה הנתפסת) ימתנו את הקשר בין חוויות עבר שליליות לבין תפקודם ורווחתם הנפשית של הצעירים, כך שהקשר בין חוויות עבר לתפקודם ורווחתם של הצעירים יהיה חזק יותר בקרב הצעירים שלהם רשת קטנה יותר ורמות נמוכות יותר של תדירות קשר, שביעות רצון ומספיקות, בהשוואה לצעירים עם רמות גבוהות של מאפייני רשת אלו.

ג. השערת התמיכה החברתית כגורם מתווך :

ההשערה היא שהתמיכה החברתית מתווכת את הקשר בין אירועי חיים שליליים בעבר לבין תפקוד ורווחה של בוגרי השמה כיום. השערה זו כוללת את שני הנתבים :

1) יימצא קשר שלילי בין חוויות עבר שליליות לבין מאפייני הרשת החברתית : א) גודל הרשת החברתית ; ב) תדירות הקשר עם החברים ; ג) שביעות הרצון מהתמיכה ; ו-ד) מספיקות התמיכה הנתפסת ; וקשר חיובי בין חוויות עבר שליליות לבין מידת המתח הנחוות בקשרי התמיכה.

2) יימצא קשר חיובי בין מאפייני הרשת החברתית : א) גודל הרשת ; ב) תדירות הקשר עם החברים ; ג) שביעות הרצון מהתמיכה ; ו-ד) מספיקות התמיכה הנתפסת ; וקשר שלילי בין מידת המתח הנחוה לבין רווחתם הנפשית ותפקודם של הצעירים. בנוסף, במחקר ישנם שורה של משתנים המהווים משתני בקרה שהקשרים שלהם עם מאפייני הרשת החברתית, הרווחה הנפשית והתפקוד נבחנו גם כן. בהתאם לבדיקות מקדמיות, חלק מהמשתנים מבוקרים סטטיסטית בעת בדיקת המודלים האלטרנטיביים. משתנים אלו כוללים בין היתר : מגדר, גיל נוכחי (ומשך הזמן מאז היציאה מהמסגרות), מאפייני השמה (כמו גיל בעת ההשמה הראשונה, מספר מסגרות ההשמה, מסגרת ההשמה המרכזית [אומנה/פנימייה/חינוכית/פנימייה טיפולית]), מצב משפחתי של משפחה ביולוגית, וכד'.

תרשים 1. מודל תיאורטי לתפקידם של מאפייני רשת התמיכה החברתית של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות בקשר שבין אירועי חיים שליליים מוקדמים לבין תפקוד ורווחה נפשית בבגרות צעירה: פיצוי, מיתון ותיווך.

שיטה

אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר הינה בוגרי פנימיות ומשפחות אומנה בגילאי 18-25.

דגימה ומדגם

מסיבות טכניות, אין כיום אפשרות לדגימה מקרית וארצית המייצגת את כלל בוגרי הפנימיות/משפחות אומנה. זאת, משום שאין כיום רשימה זמינה של כל הבוגרים (או המסיימים את שהותם) ופרטי ההתקשרות איתם. משום כך נערכה דגימת נוחות שמטרתה הייתה להגיע למספר הגדול ביותר של צעירים בוגרי מסגרות אלו במגוון מצבי חיים. מסגרת הדגימה כללה שמות ופרטי התקשרות של 623 בוגרי פנימיות או משפחות אומנה בגילאי 18-25. מהם 313 בוגרים שבעת המחקר השתתפו באחת משתי תכניות ליווי לבוגרי פנימיות ומשפחות אומנה הפועלות בארץ: "גשר לעצמאות" בהפעלת המועצה לילדים בסיכוי המציעה דירות בקהילה וליווי אקסטרני (183 צעירים), ותכנית "למרחב" המספקת ליווי ותמיכה אישית וקבוצתית לצעירים חסרי עורף משפחתי (40 בוגרי פנימיות/משפחות אומנה). 410 בוגרים נוספים הינם בוגרי אחד משלושת כפרי הנוער שהשתתפו במחקר (אשר לא קיבלו ליווי פורמאלי) אשר היו ברשומות הכפר שהועברו לעורך המחקר. עם כל צעיר נעשו 7 ניסיונות להשיגו בשעות שונות של היום במשך תקופה של כחודש בטרם הוגדר כ"לא זמין/לא מחובר".

בקרב הבוגרים בתכנית "גשר לעצמאות" שיעור ההשתתפות עמד על 81.4% - עם חמישה לא נוצר קשר מאחר ומספר הטלפון לא היה זמין/מחובר, 19 בוגרים סירבו להשתתף במחקר, ועשרה לא שיתפו פעולה - הביעו נכונות עקרונית להשתתף אולם בפועל ניסיונות חוזרים ונשנים לתאם עמם זמן לריאיון נכשלו. בקרב הבוגרים בתכנית "למרחב", שיעור ההשתתפות עמד על 37.5% - עבור עשרה לא ניתן אישור להשתתף במחקר מאחר ובאותה עת השתתפו במחקר אחר ועם 15 נוספים לא נוצר קשר בשל קושי לתאם עם הרכז האחראי. בקרב 410 בוגרי כפרי הנוער שיעור ההשתתפות עמד על 44%-עבור 149, פרטי ההתקשרות שנמסרו לא אפשרו יצירת קשר (למשל, טלפון לא זמין או לא מחובר), ארבעה היו בחו"ל, 32 סירבו להשתתף ו-39 לא שיתפו פעולה.

סה"כ השתתפו במחקר 345 בוגרי פנימיות או משפחות אומנה בגילאי 18-25 (שיעור תגובה של 77.5% מקרב אלו שנוצר עמם קשר ראשוני). מהם 164 (47.5%) הגיעו מתכניות הליווי לבוגרים. מתכנית "גשר לעצמאות" השתתפו 149 צעירים, הרב הגדול מתוכם - 81.2% (121) מתגוררים באחת מ-24 הדירות של העמותה, והשאר (18.8% - 28) בליווי אקסטרני; 20 מתוכם משתתפים גם בתכנית "למרחב". בנוסף לצעירים בתוכנית "גשר לעצמאות" השתתפו במחקר 15 צעירים מתכנית "למרחב" וחמישה צעירים נוספים שנדגמו מכפרי הנוער שצינו אף הם שהם נמצאים בתכנית ליווי לבוגרי פנימיות. התכניות שצינו היו: קרן קציר, תכנית המנטורינג או תכנית המופעלת ע"י הפנימיה. בממוצע בעת המחקר, הצעירים כבר השתתפו בתכנית הליווי למשך 18.96 חודשים (ס.ת.: 21.48). 181 (52.5%) הנבדקים הנותרים היו בוגרי אחד משלושה כפרי נוער שהשתתפו במחקר ואשר אינם מקבלים ליווי פורמאלי.

מערך המחקר

מערך המחקר הינו של סקר רוחב בנקודת זמן אחת (cross sectional survey).

הליך איסוף הנתונים

משום שהצעירים היו במצבי חיים שונים והיה קשה להגיע אליהם בדרך אחידה, איסוף הנתונים התבצע בשני אמצעים שונים: א. 35.7% (123) מהצעירים מילאו שאלון למילוי עצמי בנוכחות עוזר מחקר. קבוצה זו כללה את הרב המכריע של הצעירים אשר השתתפו באחת משתי תכניות הליווי לבוגרים. זמן מילוי השאלון ארך כ-30-45 דקות; ב. 64.3% מהצעירים (222) רואינו באמצעות ראיון טלפוני. קבוצה זו כללה את כל הצעירים אשר לא השתתפו בתכנית ליווי כמו גם 41 צעירים אשר השתתפו בתכנית ליווי אולם בשל קשיים בתיאום (חיילים ששהו כל השבוע מחוץ לדירה או צעירים שעבדו ברב שעות היום) לא ניתן היה להעביר להם את השאלון פנים אל פנים. הראיון הטלפוני נמשך כ-45-60 דקות.

כלי המחקר ומדידת המשתנים (שאלון המחקר מופיע בנספח 2)

מאפייני רקע: הצעיר נשאל מספר שאלות רקע כגון: שנת לידה, מין, ארץ לידה של הצעיר והוריו, גיל כניסה לפנימייה, משך שהות כוללת בפנימיות, ומשך זמן מאז יציאה מהפנימייה.

שאלון אירועי חיים שליליים בילדות ובהתבגרות: שאלון זה מבוסס על הגרסה המקוצרת של שאלון ה- Traumatic Events Screening Inventory for Children (Degenhardt et al., 2008; Ippen et al., 2002; 10 פריטים), ואשר הותאם לצרכי המחקר הנוכחי המתמקד באירועי חיים המאפיינים צעירים שהיו בילדותם במסגרת חוץ ביתית. מטרת הכלי היא להעריך את היקף האירועים הטראומטיים אליהם נחשף הפרט. הכלי המותאם כולל 15 פריטים: שמונה פריטים נבחרו מהשאלון המקורי לפי התאמתם (למשל, "דכאון או מחלה נפשית של בן משפחה"); ארבעה פריטים המתארים מצבי דחק משפחתיים נלקחו מסולם של חוסר תפקוד בסביבת הבית (Felliti et al., 1998; למשל, "משפחתך חוותה מצוקה כלכלית"); לאלו הוספו 3 היגדים המתייחסים לאירועים של פגיעה פיסית או מינית במהלך השהות בפנימייה (למשל, "בעת היותך בפנימייה חניכים אחרים הכו אותך מכות קשות"). על 14 פריטים אלו משיב הנבדק "כן" או "לא". פריט נוסף המתייחס למספר המסגרות החוץ ביתיות בהן שהה החניך הוגדר כאירוע שלילי על סמך חלוקה דיכוטומית (1 = מספר קטן של השמות, 2 ומעלה = מספר השמות רב יותר). לצורך חישוב ציון כולל של אירועי חיים של הנבדק, חושב הממוצע של כל הפריטים. הכלי המקורי עליו התבסס השאלון תוקף במספר רב של מחקרים על מתבגרים בארץ ובעולם (Schiff et al., 2012).

שאלון רשת חברתית ותמיכה חברתית: שאלון זה מבוסס על גרסה של שאלון ה- Social Support Network Questionnaire (SSNQ; Gee & Rhodes, 2007; Rhodes, Ebert, & Fischer, 1992), שעברה קיצור והתאמה לאוכלוסיית בוגרי השמה חוץ ביתית (Courtney, Charles, 2014; Okpych, Napolitano, & Halsted, 2014). מטרת הכלי היא להעריך באופן מקיף את רשת התמיכה החברתית של הפרט. השאלון המקורי בוחן את הקבלה של חמישה סוגי תמיכה: תמיכה

רגשית, תמיכה אינסטרומנטלית, תמיכה במידע והנחייה קוגניטיבית, פידבק חיובי ומעורבות חברתית. בכל אחת מקטגוריות התמיכה מתבקש הנבדק לציין: 1) את כל האנשים המספקים סוג זה של תמיכה; 2) שביעות הרצון מהתמיכה שהתקבלה מכל תומך בחודש האחרון, על סולם הנע מ-1 ('בכלל לא') ועד 5 ('במידה רבה מאוד'); 3) באיזו מידה כל תומך מהווה מקור לאכזבה, פולשנות, ביקורת או קונפליקט על סולם הנע מ-1 ('בכלל לא') ועד 5 ('במידה רבה מאוד'). בהתאם, עבור כל קטגוריה של תמיכה מחושבים שלושה ציונים: 1) זמינות התמיכה הנתפסת מחושבת על בסיס סכום מספר האנשים המספקים סוג זה של תמיכה; 2) שביעות הרצון מהתמיכה מחושבת על בסיס ממוצע ציוני שביעות הרצון מהתמיכה המתקבלת מכל אחד מהתומכים; 3) מידת המתח בקשרים התומכים מחושבת בנפרד עבור ממד האכזבה, פולשנות, ביקורת וקונפליקט על בסיס ממוצע הציונים שניתנו לכל התומכים בממדים אלו, בהתאמה. בנוסף לממדים אלו, לגבי כל חבר רשת נשאל הנבדק על סוג הקשר (קרוב משפחה, חבר, מטפל וכד'), משך הקשר, ותכיפות הקשר הנמדדת על סולם הנע מ-1 ('פחות מפעם בחודש') ועד 5 ('כמעט בכל יום'). הכלי המקורי תוקף על אוכלוסייה של מתבגרות אפרו-אמריקאיות בסיכון עם מהימנות פנימית של 0.68, 0.88, 0.90 עבור ממדי הזמינות, שביעות הרצון והמתח, בהתאמה.

ברוח ההתאמות של קורטני ועמיתיו (Courtney et al., 2014), הגרסה הנוכחית של השאלון מתייחסת רק לשלושה סוגי תמיכה בסיסיים: תמיכה רגשית, תמיכה פרקטית ותמיכה במידע והנחייה. כמו כן, מאחר ומספר האנשים המספקים כל סוג תמיכה אותם מתבקש הנבדק לציין מוגבל לשלושה (מתוך רצון למנוע עומס), הוסף פריט המתייחס למספרם הכולל של האנשים המספקים כל סוג תמיכה. ממד המתח בקשר נמדד על ידי פריט המתייחס למתח הכולל בקשר עם כל חבר רשת. הורד הפריט המתייחס למשך הקשר של הנבדק עם האנשים המספקים לו תמיכה. כן הוספו שלושה פריטים הבודקים את תחושת הנבדק כי יש לו מספיק אנשים המספקים כל אחד משלושת סוגי התמיכה על סולם הנע מ-1 ('מספיק אנשים לסמוך עליהם') ועד 3 ('אף אחד שיכול לסמוך עליו').

דווחה נפשית - נמדדה באמצעות שאלונים הבוחנים היבטים של מצוקה נפשית, בדידות, ושביעות רצון מהחיים.

א. **מצוקה נפשית**: Brief Symptom Inventory-18 (BSI-18; Derogatis, 2000). הכלי הנו גרסה מקוצרת של ה-Brief Symptom Inventory (BSI; Derogatis & Melisaratos, 1983) המודד רמת מצוקה רגשית כוללת כמו גם דיכאון, חרדה, וסומטיזציה. הכלי מכיל 18 פריטים (למשל, "הרגשת פחד פתאומי ללא סיבה") עליהם מתבקש הנבדק לציין עד כמה סבל מהם בחודש האחרון על סולם הנע מ-0 ('בכלל לא') ועד 4 ('במידה רבה מאוד'). חושב ציון עבור כל נבדק עבור רמת מצוקה כללית ועבור כל אחד מתתי הסולמות על בסיס סכום התשובות של כל הפריטים והפריטים בכל תת-סולם בהתאמה. הכלי תוקף במחקרים רבים בישראל ובעולם על אוכלוסיות של בוגרים צעירים ומבוגרים ונמצאה לו מהימנות גבוהה של אלפא קרונברך 0.89 (Cohen et al., 2012). ההימנות שנמצאה לשאלון במחקר הנוכחי הייתה $\alpha = 0.81$; $\alpha = 0.83$; $\alpha = 0.80$; $\alpha = 0.91$. 0.81 לסולם המצוקה הרגשית הכללי, לתת סולם הדיכאון, החרדה, והסומטיזציה, בהתאמה.

ב. בדידות: (R-UCLA-LS; Russel, Peplau, & Cutrona, 1980) UCLA Loneliness Scale Revised. מטרת הכלי היא להעריך את רמת הבדידות של הפרט. הכלי מכיל 20 פריטים (למשל, "אני מרגיש מבודד מאחרים") שלגבי כל אחד מהם מתבקש הנבדק לתאר עד כמה הם מתארים אותו על סולם הנע מ-1 ('בכלל לא') ועד 4 ('במידה רבה'). נעשה היפוך של פריטים 1,4,5,6,9,10,15,16,19,20, כך שציון גבוה בכל פריט מתייחס לרמת בדידות גבוהה יותר. לצורך חישוב ציון הנבדק, חושב הסכום של כל הפריטים. הכלי תוקף במספר רב של מחקרים על בוגרים צעירים ומבוגרים ונמצאה לו מהימנות גבוהה של אלפא קרונברך 0.94 (Pozinovsky & Ritsner, 2004). במחקר זה נמצאה מהימנות של $\alpha = 0.88$.

ג. שביעות רצון מהחיים: (SLSS; Huebner, 1991) Student's Life Satisfaction Scale. מטרת הכלי היא להעריך את שביעות הרצון של הנבדק מהחיים. הכלי מכיל 7 פריטים (למשל, "יש לי חיים טובים") שלגבי כל אחד מהם מתבקש הנבדק להעריך עד כמה הם מתארים אותו על סולם הנע מ-1 ('אף פעם') עד 4 ('כמעט תמיד'). נעשה היפוך של פריטים 3,4 כך שציון גבוה בכל פריט מתייחס לרמת שביעות רצון גבוהה יותר. לצורך חישוב ציון הנבדק, חושב הממוצע של כל הפריטים. הכלי תוקף במספר רב של מחקרים בישראל ובעולם על מתבגרים, בוגרים צעירים ומבוגרים, ביניהם גם בוגרי השמה, ונמצאה לו מהימנות של אלפא קרונברך 0.70-0.80 (Dinisman et al., 2013). במחקר זה נמצאה מהימנות של $\alpha = 0.84$.

תפקוד - נמדד באמצעות כלי רב מימדי אשר נבנה על ידי קבוצת המחקר של זעירא ובנבנישתי (ראה סולימני-אעידן, 2012) שנעשה בו שימוש במחקרים קודמים על אוכלוסיות של בוגרי השמה (דיניסמן, 2012; סולימני-אעידן, 2012; רפאלי, 2014). הכלי כולל את הממדים הבאים:

א. הסתגלות למסגרת העיקרית: השאלון מתבסס על גרסת סולם ההסתגלות למסגרת עיקרית לשאלון ה-Soldier Adaptation to the Army Questionnaire (SAAQ; Wintre & Ben-Knaz, 2000) אשר הותאם לאוכלוסיית בוגרי השמה חוץ ביתית על ידי קבוצת המחקר של זעירא ובנבנישתי (ראה סולימני-אעידן, 2012). מטרת השאלון המקורי היא להעריך את מידת הסתגלות הפרט למסגרת השרות הצבאי, אולם הגרסה המותאמת בוחנת את הסתגלות הפרט למסגרת העיקרית בה השתלב. כך, במחקר הנוכחי לסולם ארבע גרסאות בהתאם למסגרות בהן השתלבו הצעירים (צבא, שרות לאומי/שנת שרות, מכינה צבאית, עבודה ולימודים). כל גרסה כוללת 18 פריטים (למשל, "אני מסתגל היטב למסגרת הצבאית") עליהם מתבקש הנבדק לציין עד כמה הם מתארים אותו על סולם הנע מ-1 ('בכלל לא מתאר אותי') ל-9 ('מתאר אותי בצורה טובה מאוד'). בנוסף, הגרסה המתייחסת למסגרת הצבאית כללה פריט המתייחס לתפקיד שמילא הצעיר במהלך שירותו הצבאי ושלושה פריטים המתייחסים לבעיות תפקוד במהלך השרות (למשל, "האם נשפטת"), אשר הנבדק מתבקש לציין את שכיחותם על סולם הנע מ-0 ('אף פעם') ל-2 ('יותר מפעם אחת'). פריטים אלו שימשו רק לחלק התיאורי ולא נכללו בניתוחי ההמשך. נעשה היפוך של פריטים 2,9,10,13,14, כך שציון גבוה בכל פריט מתייחס לרמת הסתגלות גבוהה יותר. לצורך חישוב ציון הנבדק, חושב הממוצע של כל הפריטים. הכלי תוקף במספר מחקרים בישראל על בוגרי מסגרות חוץ ביתיות והמהימנות שנמצאה לכלי מעבר לגרסאות השונות במחקר שנערך

לאחרונה על בוגרי השמה בישראל עמדה על 0.87 (רפאלי, 2014). המהימנות שנמצאה במחקר זה מעבר לקבוצות השונות: $\alpha = 0.85$.

ב. תעסוקה ומצב כלכלי: על מנת להעריך את המצב התעסוקתי והכלכלי של הנבדקים בהווה ובתקופה שחלפה מאז סיום המסגרת החוץ ביתית נעשה שימוש בעשר שאלות אשר נלקחו ממחקרם של בנבנישתי וזעירא (2008) על בוגרי השמה. השאלות כללו פריטים כדוגמת "מה המצב הכלכלי שלך היום" עליהם התבקשו הנבדקים להשיב על סולם הנע מ-1 ('קשה מאוד') ועד 4 ('בסדר גמור'), עבור התחום הכלכלי, או "האם היה מצב שרצית לעבוד ולא מצאת עבודה" עליהם השיבו הנבדקים "כן" או "לא", עבור התחום התעסוקתי.

ג. זינר: על מנת להעריך את המצב של הנבדקים בתחום הדיור בהווה ובתקופה מאז סיום המסגרת החוץ ביתית נעשה שימוש בשש שאלות אשר הורכבו ע"י קבוצת המחקר על סמך מחקרים רלבנטיים בתחום ונעשה בהן שימוש במחקרים קודמים על אוכלוסיית בוגרי השמה (סולימני-אעידן, 2012). השאלות כללו פריטים כדוגמת "האם מאז שסיימת את הלימודים בפנימייה היה מצב שבו לא היה לך מקום לגור?" עליהם השיבו הנבדקים "כן" או "לא".

ד. התנהגויות לא נורמטיביות: שאלון המבוסס על גרסה של שאלון שימוש באלכוהול ובסמים (רהב, טייכמן, רוזנבלום, ובר-המבורגר, 2002) שעבר התאמה לאוכלוסיית בוגרי השמה חוץ ביתית (Benbenishty & Schiff, 2009). מטרת הכלי היא להעריך את מידת השימוש באלכוהול ובסמים של הנבדק. הכלי מכיל שישה פריטים (למשל, "שתית אלכוהול עד שהשתכרת") עליהם מתבקש הנבדק לציין את תדירות המעורבות שלו בהם בחודש האחרון על סולם הנע מ-1 ('אף פעם') ל-5 ('30 פעמים ויותר'). בנוסף, פריט יחיד בדק האם הנבדק היה מעורב עם החוק מאז סיום המסגרת עליו השיב "כן" או "לא".

ממצאים

לצד בחינת מודל המחקר בהתאם להשערות שהוצגו, מטרת המחקר הינה לתרום לידע המועט אודות מצבם של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות בישראל בשעה שהם מתמודדים עם המטלות השונות הכרוכות במעבר לבגרות. לאור כך, נתונים רבים שנאספו מהצעירים החשובים להבנת מצבם מוצגים במסגרת העבודה, אף כי רבים מנתונים אלה אינם נכללים במודל המחקר. פרק הממצאים יסקור את הנתונים המתייחסים למאפייני הרשת החברתית של הצעירים ואת אותם נתונים אשר הצגתם בלוח אינה מתאימה, מאחר ומדובר בפריטים בודדים או מאחר ומדובר בנתונים אשר נאספו באמצעות שאלות פתוחות. שאר הנתונים מאורגנים בלוחות המתייחסים למאפייני הרקע, מאפייני השהות במסגרת החוץ ביתית, אירועי החיים השליליים והתפקוד והרווחה הנפשית של הצעירים, ומוצגים בנספח 3 (עמ' 145). לפיכך, לאחר תיאור מצבם של הצעירים נציין אילו משתנים ייכללו בעיבודי ההמשך הבוחנים את השערות המחקר ואת המודל המסכם.

חלק א: התפלגות משתני המחקר

מאפייני הרקע של הצעירים

מעל למחצית הצעירים שהשתתפו במחקר הינם נשים (181 - 52.5%) והשאר, 47.5% הם גברים (164). טווח הגילאים של הצעירים נע בין 18 ל- 25, כאשר ממוצע הגילאים הינו 20.78 (ס.ת. = 1.78) והחציון הינו 20, כלומר עבור מרביתם (55.9%) עברו שנתיים או פחות מאז שסיימו את שהותם במסגרת החוץ ביתית.

ארץ לידת הצעירים והוריהם. לוח 1 (עמ' 152) מציג את התפלגות ארצות הלידה של הצעירים של הוריהם. לטובת עיבודי ההמשך ועל סמך ההתפלגות המתוארת, ארץ המוצא של החניך הוגדרה באמצעות משתנה דמה (ישראל = 1; אחר = 0). בדומה, ארץ המוצא של הורי החניך הוגדרה באמצעות שני משתני דמה: 1) אתיופיה (האב או האם מאתיופיה = 1; אחר = 0); 2) חבר העמים (האב או האם מחבר העמים = 1; אחר = 0).

השכלת ההורים. לוח 2 (עמ' 152) מציג את התפלגות השכלת הורי הצעיר. לאור השיעורים הגבוהים של הצעירים שצינו שאינם יודעים את השכלת הוריהם, ולטובת עיבודי ההמשך, הוגדרו שני משתני דמה לתיאור השכלת שני ההורים במשולב. המשתנה 'לא יודע את השכלת ההורים' קודד כ- 1 במקרים בהם צוין כך במפורש הן עבור האב והן עבור האם או במקרים שהצעיר לא דיווח על השכלת שני ההורים. המשתנה השני, 'השכלת הורים בסיסית', קודד כ- 1 במקרים בהם צוינה רמת השכלה יסודית או רמת השכלה תיכונית ללא בגרות, עבור שני ההורים, או עבור אחד מהם, בעוד שהשכלתו של השני הוגדרה כלא ידועה בהתאם לקידוד של משתנה 'לא יודע את השכלת ההורים'.

מבנה המשפחה. מבחינת מצבם המשפחתי של ההורים, הקבוצה הגדולה ביותר היא של צעירים להורים גרושים או חיים בנפרד (47.7% - 164), ולאחריה ישנה קבוצה של מעט למעלה משליש של צעירים להורים נשואים (125 - 36.3%), וקבוצה נוספת לא מבוטלת בגודלה של צעירים אשר אחד או שני הוריהם אינם חיים (49 - 14.2%). לטובת עיבודי ההמשך הוגדר משתנה הדמה

נשואים' לתיאור המצב המשפחתי של ההורים שקודד כ-1 במקרים בהם צוין כי ההורים נשואים ו-0 עבור כל המצבים האחרים.

מספר האחים הממוצע של הצעירים עמד על 4.43 (ס.ת. = 2.62), כאשר למעל ממחצית מהצעירים היו 4 אחים או יותר (55.4%) עם קבוצה לא מבוטלת של כמעט חמישית (18.1%) עם 7 אחים או יותר.

לסיכום, משתני הרקע אשר ייכללו בעיבודי ההמשך הם: (1 מגדר; 2 גיל; 3 מוצא חניך ישראל; 4 מוצא הורים אתיופיה; 5 מוצא הורים חבר העמים; 6 לא יודע השכלת הורים; 7 השכלת הורים בסיסית; 8 מספר אחים; 9 הורים נשואים).

מאפייני השהות במסגרת החוץ ביתית

הצעירים הגיעו ממגוון רחב של מסגרות חוץ ביתיות, חלקן מסגרות רווחה וחלקן מסגרות חינוכיות (כפרי נוער). בנוסף חלק מהצעירים עברו בין מספר מסגרות בעלות מאפיינים שונים. לשם סיווגן התייחסנו למסגרת העיקרית בה שהה הצעיר כמסגרת האחרונה בה שהה לפחות שלוש שנים (אם הצעיר שהה ביותר ממסגרת אחת). כך, עבור 120 צעירים (35.3%) המסגרת העיקרית הייתה מסגרת טיפולית בפיקוח משרד הרווחה (פנימייה או אומנה, ראה פירוט להלן), ו-220 צעירים נוספים (66.6%) הגיעו מכפרי נוער בפיקוח משרד החינוך. הרב הגדול של הצעירים שהו במסגרת של פנימייה (301 - 87.2%), קבוצה נוספת של כ-10% (35 - 10.1%) הייתה גם בפנימייה וגם במשפחת אומנה לאורך קריירת ההשמה שלה ועוד 2.6% (9) היו רק במשפחת אומנה. כשני שליש מהצעירים שהו במסגרת חוץ ביתית אחת (66.6%), אליה הם נכנסו בגיל 13 ומעלה (70.3%), לתקופה של עד 5 שנים (68.6%) (בקרב אלו ששהו באומנה גיל הכניסה למסגרת הראשונה היה נמוך יותר ומשך השהות ארוכה יותר ועמדו בממוצע על 10.26 (ס.ת. = 5.40), ו-5.46 (ס.ת. = 5.60) בהתאמה). עם זאת, הייתה קבוצה של 12.9% מהצעירים (44) ששהותה החוץ ביתית אופיינה בפחות יציבות והחליפה בין 3 ל-8 מסגרות חוץ ביתיות.

לטובת עיבודי ההמשך ועל סמך ההתפלגויות המתוארות, הוגדר משתנה הדמה 'מסגרת טיפולית' לתיאור סוג המסגרת החוץ ביתית בה היה הצעיר שקודד כ-1 במקרים בהם הצעיר היה במשפחת אומנה או בפנימייה טיפולית בפיקוח משרד הרווחה ו-0 במקרים בהם היה בפנימייה חינוכית.

אירועי חיים שליליים מוקדמים בחיי הצעירים

לוח 3 (עמ' 153) מציג את התפלגות אירועי החיים השליליים. מבחינת מספר האירועים השליליים שהצעירים חוו, הממוצע עמד על 4.48 מתוך 14 האירועים האפשריים (ס.ת. = 2.93) והחציון על 3 אירועים. עם זאת קבוצה של כרבע מהצעירים (22.3%) חוו 6 אירועים שליליים או יותר (לכל היותר 14).

בניתוחים מקדימים של קשרים דו-משתניים בין משתני המחקר (יוצגו בהמשך) נמצא כי אירועים שליליים שאינם קשורים להתעללות, למצבי דחק במשפחה או לפגיעה בעת השהות במסגרת החוץ ביתית אינם קשורים לאף אחד ממשתני רשת התמיכה החברתית או למשתני

התוצאה. על כן קבוצת אירועים זו לא נכללה בחישוב הציון המסכם של אירועים שליליים ולא נכללה בעיבודי ההמשך. לוח 4 (עמ' 154) מתאר את הממוצעים וסטיות התקן של תתי הסולמות ושל הציון המסכם ששימש בניתוחי ההמשך. עוד נציין, כי תתי הסולמות הראו מתאמים נמוכים בינוניים בין האחד לשני אשר נעו בין 0.20 (אירועים שליליים במשפחה- אירועים שליליים בהשמה) ועד 0.46 (המתאם שבין אירועים שליליים במשפחה לאירועי התעללות במשפחה).

מאפייני רשת התמיכה החברתית של הצעירים

בחלקים הבאים נתאר את התפלגות המדדים של הרשתות החברתיות. נתאר בצורה מפורטת את התפלגות הפריטים בכל אחד מהשאלונים מתוך רצון לספק תמונה עשירה ככל שניתן על קבוצה זו. בהמשך העיבודים נעשה שימוש במדדים המסכמים המקובלים ובדיון נערוך השוואות עם ממצאים שהתקבלו לגבי מדדים אלו בקרב קבוצות אחרות.

מדדים מרכזיים של תמיכה כוללת. לוח 5 מתאר את הממוצעים וסטיות התקן של ממדי הרשת המרכזיים מעבר לשלושה סוגי התמיכה שנבחנו. מעיון בלוח ניתן לראות כי גודל הרשת הממוצע של הצעירים- מספר האנשים אליהם יכולים לפנות לקבלת תמיכה- הוא 5.31 (ס.ת. = 5.10). עוד ניתן לראות כי עושר הרשת הממוצע של הצעירים, כלומר מספר האנשים השונים שצינו כי יפנו אליהם לקבלת שלושה סוגי התמיכה הוא 4.53 (ס.ת. = 1.62), מתוך תשעה אנשים שונים אפשריים. מתוך האנשים אותם ציינו הצעירים שהם תומכים בהם, בפועל הצעירים פנו רק ל-75% לתמיכה בחודש האחרון. עוד ניתן לראות כי שביעות הרצון הכללית מהתמיכה היא גבוהה יחסית, תדירות הקשר הממוצעת עם התומכים היא מעט מעל לפעם בשבוע וכי התכיפות הממוצעת בה קשרים אלו נחווים כמעוררים מתח היא נמוכה למדי ונעה בין לעתים נדירות לאף פעם.

לוח 5

ממוצעים וסטיות תקן של מדדים מרכזיים של תמיכה כוללת ($N = 333-345$)

טווח	ס.ת.	ממוצע	
0-40	5.10	5.31	גודל רשת (המספר בו נקב הצעיר)
0-9	1.62	4.53	עושר רשת (מספר אנשים שונים שצינו)
1-3	0.44	2.61	מספיקות תמיכה
0-1	0.27	0.75	שיעור האנשים אליהם פנו מתוך סה"כ אנשים שצינו
1-5	0.62	4.43	שביעות רצון מתמיכה
1-5	0.77	3.83	תדירות תמיכה
1-5	0.65	1.89	מידת מתח בקשרים תומכים

סולם מספיקות: מ- 1 = אין לי אף אחד שאני יכול לסמוך עליו ועד 3 = יש לי מספיק אנשים לסמוך עליהם
 סולם שביעות רצון: מ- 1 = גרוע ועד 5 = טוב מאוד
 סולם תדירות: מ- 1 = פחות מפעם בחודש ועד 5 = כמעט כל יום
 סולם מידת מתח: מ- 1 = אף פעם ועד 5 = תמיד

גודל הרשת. לוח 6 מתאר את מספר האנשים אליהם הצעירים אמרו שהם יכולים לפנות לכל אחד מסוגי התמיכה. מעיון בלוח ניתן לראות כי בממוצע הצעירים דיווחו כי מספר האנשים אליהם יכולים לפנות לתמיכה היה הגבוה ביותר בנוגע לתמיכה פרקטית, ולאחריה לתמיכה

במידע והנחיה, והכי נמוך היה לתמיכה רגשית. יש לציין שעבור כשליש מהמשתתפים גודל הרשת בכל אחד מהתחומים היה מוגבל לשני אנשים או פחות (רגשית- 32%, פרקטית- 33.6%, מידע והנחיה- 38.0%).

כדי לבחון האם קיימים הבדלים במספר האנשים אליהם אמרו הצעירים כי יכולים לפנות בכל אחד מסוגי התמיכה נערכו שלושה מבחנים מסוג t-test למדגמים תלויים, תוך שימוש בגודל אלפא מתוקנת לפי בונפרוני של 0.017 לכל מבחן (0.05/3). המבחנים הצביעו כי מספר האנשים אליהם הצעירים אמרו כי יכולים לפנות בתחום התמיכה הפרקטית גדול במובהק ממספר האנשים שצוינו בתחום התמיכה הרגשית, $t(333) = -3.60, p = 0.000$, וממספר האנשים שצוינו בתחום התמיכה במידע, $t(328) = -2.91, p = 0.004$.

לוח 6

גודל הרשת ($N = 333-345$)

	ס.ת.	ממוצע	חציון	אף אחד	
				%	N
רגשית	5.08	4.57	4	5.8	20
פרקטית	8.68	6.32	4	7.0	24
מידע והנחיה	6.39	4.90	3	5.8	20

התפלגות התשובות במדד זה הייתה skewed בקצה עם רק 13.9%, 28%, ו- 19.3% צעירים שציינו יותר משישה אנשים בתחום התמיכה הרגשית, הפרקטית או התמיכה במידע והנחיה, בהתאמה. לאור כך, לצרכי ניתוח משוואות מבניות וכדי שהפרמטרים הסטטיסטיים ישקפו טוב יותר את ההתפלגות, ביצענו קיצור טווח לסולם, כך שהמדד החדש של גודל הרשת נע על טווח של 1 עד 6, כאשר שישה תומכים או יותר קודדו כ- 6. הפרמטרים של המדד המתוקן של גודל רשת הם: תמיכה רגשית ($M = 3.56; SD = 1.81$), תמיכה פרקטית ($M = 3.67; SD = 2.08$), תמיכה במידע והנחיה ($M = 3.37; SD = 1.93$).

לוח 7 מתאר את מספר האנשים שכל נבדק נקב בשםם כאנשים אליהם סביר שיפנה עבור כל אחד מסוגי התמיכה, מתוך שלושה אנשים אפשריים אליהם יכול היה להתייחס. בלוח, ניתן לראות כי בעוד שיש דמיון בהתפלגות מספר האנשים שצוינו בתמיכה פרקטית ותמיכה במידע והנחיה, הרי שבתמיכה רגשית, יותר צעירים ציינו שלושה אנשים תומכים בהשוואה לשני סוגי התמיכה האחרים.

מספר האנשים השונים שבשמותיהם נקב הצעיר ($N = 333-345$)

<u>מידע והנחיה</u>		<u>פרקטית</u>		<u>רגשית</u>		
%	N	%	N	%	N	
6.7	23	6.7	23	5.5	19	אף אחד
17.7	61	16.8	58	9.0	31	אדם אחד
38.6	133	38.3	132	38.3	132	שני אנשים
37.1	128	38.3	132	47.2	163	שלושה אנשים
2.06		2.08		2.27		ממוצע
0.90		0.90		0.84		ס.ת.

כדי לבחון האם קיימים הבדלים במספר האנשים שאותם ציינו הצעירים כאלו שהכי סביר שיפנו אליהם בעת הצורך, נערכו שלושה מבחנים מסוג t-test למדגמים תלויים, תוך שימוש בגודל אלפא מתוקנת לפי בונפרוני של 0.017 לכל מבחן (0.05/3). המבחנים הצביעו כי מספר האנשים אליהם הצעירים אמרו כי יכולים לפנות בתחום התמיכה הרגשית גדול במובהק ממספר האנשים שציינו בתחום התמיכה הפרקטית, $t(345) = 3.46, p = 0.001$, וממספר האנשים שציינו בתחום התמיכה במידע, $t(345) = 4.04, p = 0.000$.

מספיקות התמיכה. לוח 8 מתאר את המידה בה חווים הצעירים את התמיכה שהם מקבלים כמספיקה להם. ניתן לראות כי בעוד שבאופן כללי מרבית הצעירים מדווחים כי הם מקבלים מספיק תמיכה בכל אחד מהתחומים, עדיין ישנו שיעור לא מבוטל של כשליש מהצעירים שאינו מקבל מספיק תמיכה בכל אחד מהתחומים. שיעור זה הוא הגדול ביותר בתחום התמיכה הפרקטית והנמוך ביותר בתחום התמיכה הרגשית. לא נמצאו הבדלים מובהקים סטטיסטית במספיקות התמיכה בתחומים השונים.

מספיקות התמיכה ($N = 333-345$)

<u>מידע והנחיה</u>		<u>פרקטית</u>		<u>רגשית</u>		
%	N	%	N	%	N	
5.5	18	5.6	19	6.4	22	אין לי אף אחד

מעט מדי	79	23.0	112	33.1	89	27.2
מספיק	243	70.6	207	61.2	220	67.3

בשל השיעור הנמוך של הצעירים שצינו שאין להם אף אחד לסמוך עליו בכל אחד מסוגי התמיכה, לטובת עיבודי המשך, הורכב משתנה דמה לכל סוג תמיכה 'מספיקות' אשר קודד כ- 1 במקרים בהם ציין הצעיר כי יש לו מספיק תמיכה (ו- 0 בכל המקרים האחרים). ניתוח נוסף, הראה כי שיעור הצעירים שצינו שאין להם מספיק תמיכה בלפחות אחד משלושת תחומי התמיכה, עמד על 53.6% (185 צעירים).

כדי לבחון האם קיימים הבדלים במספיקות התמיכה בין כל אחד מתחומי התמיכה, נערכו שלושה מבחנים מסוג t-test למדגמים תלויים, על בסיס משתנה ה-'מספיקות' החדש שהורכב, תוך שימוש בגודל אלפא מתוקנת לפי בונפרוני של 0.017 לכל מבחן (0.05/3). המבחנים הצביעו כי מספיקות התמיכה שצוינה על ידי הצעירים בתחום התמיכה הרגשית ($M = 0.70$; $SD = 0.46$) גבוהה במובהק ממספיקות התמיכה שצוינה בתחום התמיכה הפרקטית ($M = 0.61$; $SD = 0.49$, $t(337) = 3.50$, $p = 0.001$).

שביעות הרצון מהתמיכה. לוח 9 מתאר את מידת שביעות הרצון של הצעירים מהתמיכה שקיבלו, בפעמים בהן פנו לתומכיהם לתמיכה בחודש האחרון. ניתן לראות כי באופן כללי רב גדול של כ-84% מהצעירים מדווח על שביעות רצון גבוהה (בין טוב לטוב מאוד) מהתמיכה בכל התחומים, וכי שביעות הרצון הממוצעת דומה למדי בשלושת התחומים.

לוח 9

שביעות הרצון מהתמיכה (מאלו שפנו לתמיכה בחודש האחרון) ($N = 480-650$)¹

<u>מידע והנחיה</u>		<u>פרקטית</u>		<u>רגשית</u>		
%	N	%	N	%	N	
0.7	4	0.6	3	0.8	5	גרוע
2.3	13	4.2	20	2.6	17	לא כל כך טוב
13.6	77	11.0	53	11.7	76	בסדר
17.9	101	17.9	86	21.7	141	טוב
65.5	370	66.3	318	63.2	411	טוב מאוד
4.46		4.43		4.43		ממוצע
0.77		0.81		0.72		ס.ת.

¹ גודל המדגם המצוין בלוח זה ובלוחות 10 ו-11, מתייחס למספר התומכים שצוינו על ידי כלל הצעירים. נזכיר שכל צעיר יכול לציין בין 0 ל-9 תומכים מעבר לסוגי התמיכה השונים.

כדי לבחון האם קיימים הבדלים ברמת שביעות הרצון מהתמיכה בתחומי התמיכה השונים, נערכו שלושה מבחנים מסוג t-test למדגמים תלויים, תוך שימוש בגודל אלפא מתוקנת לפי בונפרוני של 0.017 לכל מבחן (0.05/3). לא נמצאו הבדלים מובהקים בין תחומי התמיכה השונים.

יש לציין כי במקרים רבים הצעירים ציינו כי לא פנו בחודש האחרון לתמיכה לאדם אותו ציינו כמקור תמיכה. כך, בתחום התמיכה הפרקטית, שיעור המקרים בהם לא הייתה פניה לתמיכה היה הגבוה ביותר, ועמד על 33.2%, לאחר מכן בתחום התמיכה במידע והנחיה - 20.5%, ולבסוף ב- 18.1% מהמקרים לא הייתה פניה בחודש האחרון לתמיכה בתחום התמיכה הרגשית לאדם שצוין כמקור התמיכה.

תדירות הקשר עם התומכים. לוח 10 מתאר את תדירות הקשר של הצעירים עם האנשים התומכים בהם. באופן כללי ניתן לראות כי רב גדול של מעל ל- 75% מהצעירים שומרים על קשר קבוע של לפחות אחת לשבוע עם התומכים שלהם בכל אחד מסוגי התמיכה. בעוד שהשיעורים דומים עבור התומכים רגשית ופרקטית, (כ-85%), תדירות הקשר בתחום התמיכה במידע נמוכה יותר (76.24%).

לוח 10

תדירות הקשר עם התומכים (N = 708-779)

<u>רגשית</u>		<u>פרקטית</u>		<u>מידע והנחיה</u>		
	N	%		N	%	
>1 בחודש	33	4.2	36	41	5.8	
2-3 בחודש	72	9.2	70	106	15.0	
1 בשבוע	154	19.8	156	139	19.6	
2-3 בשבוע	186	23.9	158	141	19.9	
כל יום	334	42.9	291	281	39.7	

מידת המתח הנחוה בקשרים התומכים. לוח 11 מתאר את מידת המתח הנחוה בקשרים התומכים, תוך התייחסות לתדירות שבה הקשר מערב תחושות של קונפליקט, אכזבה, פולשנות או קונפליקט. ניתן לראות כי מרבית הצעירים אינם חווים מתח בקשרים התומכים שלהם לעתים קרובות. כך בכל התחומים שיעור הנע סביב ה- 75% מדווח כי חווה תחושות כאלו רק לעתים נדירות או אף פעם. בתחום התמיכה הרגשית והפרקטית, מידת המתח הממוצעת הינה דומה, וגבוהה ממידת המתח הנחוית בתמיכה במידע והנחיה.

(N = 710-782) מידת המתח הנחוזה

מידע והנחיה		פרקטית		רגשית		
%	N	%	N	%	N	
48.73	346	41.77	297	41.94	328	אף פעם
29.44	209	35.44	252	34.53	270	לעיתים נדירות
15.77	112	15.61	111	16.11	126	לפעמים
4.37	31	4.64	33	5.12	40	לעיתים קרובות
1.69	12	2.53	18	2.30	18	תמיד
1.80		1.92		1.93		ממוצע
0.81		0.83		0.77		ס.ת.

כדי לבחון האם קיימים הבדלים במידת המתח הנחוזה בקשרים התומכים בתחומי התמיכה השונים, נערכו שלושה מבחנים מסוג t-test למדגמים תלויים, תוך שימוש בגודל אלפא מתוקנת לפי בונפרוני של 0.017 לכל מבחן (0.05/3). המבחנים הצביעו כי המתח הנחוזה עם התומכים בתחום הרגשי גבוה במובהק מהמתח הנחוזה עם התומכים בתחום המידע, $t(308) = 3.19, p = 0.002$.

הרכב הרשת: סוגי היחסים התומכים. ישנן שתי זוויות אפשריות להערכת מקומם של סוגי היחסים התומכים בחיי הצעירים (כלומר, מי הגורם שעמו מתקיים הקשר). האחת היא דרך בחינת שיעורם ברשת באופן יחסי לעומת קשרים תומכים אחרים. לדוגמא, מה מקומם של החברים ביחס לבני משפחה. דרך אחרת, היא להעריך את שיעור הצעירים שהתייחסו לקשר מסוים, לדוגמא להורים, כמספק תמיכה. בעוד ששתי הצורות קשורות זו בזו, כל אחת מספקת פרספקטיבה מעט שונה להבנת הממצאים. לכן, נציג את הממצאים בנוגע ליחסים התומכים בשתי הצורות בהתאמה: לוח 12 מציג את שיעור הדמויות שצוינו כמספקות תמיכה על סוגיה השונים, מתוך סך כל הדמויות שצוינו בהקשר, ואילו לוח 13 מציג את שיעור הצעירים שציינו דמויות מרכזיות כמקורות תמיכה.

מעיון בלוח 12 ניתן לראות כי כאשר בוחנים את התמיכה הממוצעת המתקבלת מהדמויות השונות מעבר לסוגי התמיכה השונים, הדמויות התומכות אשר צוינו בתדירות הגבוהה ביותר ובהבדל משמעותי לעומת השאר היו החברים ובני הזוג, כאשר בני משפחה ודמויות מבוגרות מחוץ למשפחה צוינו בתדירות נמוכה יותר. בקרב בני המשפחה, האחים צוינו בתדירות הגבוהה ביותר, ואילו ההורים צוינו בתדירות דומה לקרובי משפחה אחרים. בקרב החברים, רק במיעוט מן המקרים צוינו חברים מהדירה בה מתגוררים הצעירים (למשל בדירות המסופקות

לחלקם במסגרת תכנית הליווי לבוגרי פנימיות). בעוד שבמעל מ- 10% מהמקרים בממוצע צוינו חברים מהפנימייה, ברב המכריע של המקרים של החברים המהווים מקור לתמיכה, מדובר בחברים מהקשרים אחרים. למעשה, כפי שניתן לראות בלוח 12, חברים מהפנימייה מהווים 27.5% מסך כל החברים אליהם מתייחסים בכל סוגי התמיכה, כאשר בתחום התמיכה הרגשית, שיעור זה הוא הגבוה ביותר ועומד על 33.1%, בתמיכה פרקטית נמוך יותר - 20.9%, ובתמיכה במידע הכי נמוך - 11.0%. בהתייחס לבני הזוג, יש לציין כי בקרב אלו שצינו שיש להם בן זוג (130), בממוצע ומעבר לסוגי התמיכה השונים 33.1% מהצעירים ציינו את בן הזוג כמקור לתמיכה ובאופן ספציפי - 41.5% מבעלי בן זוג ציינו אותו כתומך רגשית, 26.2% כתומך פרקטית, ו-31.5% כתומך במידע.

מבין הדמויות המבוגרות מחוץ למשפחה, אלו המוזכרים בתדירות הגבוהה ביותר הם המלווים בתכניות לליווי. למעשה, כאשר מתבוננים ספציפית באותם צעירים המשתתפים בתכנית ליווי (המהווים 47.5% מתוך כלל המדגם), 45.3% מהם ציינו את המלווה כמעניק סוג כלשהו של תמיכה ובאופן ספציפי, 40.2% ציינו את המלווה כתומך רגשית, 43.9% כתומך פרקטית ו- 51.8% כתומך במידע. לאחר המלווים, הדמויות המבוגרות אשר צוינו בתדירות הגבוהה ביותר הן הדמויות מהפנימייה, הכוללות בראש וראשונה את מדריך הפנימייה ולאחר מכן דמויות אחרות (למשל, רכז, מנהל, מורה או אב/אם בית). דמויות נוספות שהוזכרו בשיעורים נמוכים יותר הן דמויות ממסגרות המשך כגון מנהלים ממכילות קדם צבאיות, מפקדים בצבא או מנהלים בעבודה, לצד אנשי מקצוע אחרים כגון קצין מבחן, מנטור או שכן. נזכיר כאן, שהמדובר בתמיכה שמקבלים בעת עריכת המחקר, לאחר שסיימו את שהותם במסגרות.

לוח 12

הרכב הרשת: סוגי היחסים המספקים תמיכה (N = 2207)

	רגשית		פרקטית		מידע והנחיה		סה"כ תמיכה	
	%	N	%	N	%	N	%	N
בני משפחה	20.3	159	24.8	177	25.5	181	23.4	517
הורה (אב/אם)	5.4	42	6.2	44	7.3	52	6.3	138
אח/אחות	9.7	76	9.2	66	11.4	81	10.1	223
סבא/סבתא	0.5	4	0.7	5	0.4	3	0.5	12
קרוב משפחה אחר	4.7	37	8.7	62	6.3	45	6.5	144
חברים ובני זוג	54.6	427	51.2	366	42.7	303	49.7	1096
חבר מהדירה	2.3	18	1.4	10	1.1	8	1.6	36
חבר מהפנימייה	15.7	123	9.7	69	10.3	73	12.0	265

	רגשית		פרקטית		מידע והנחיה		סה"כ תמיכה	
	%	N	%	N	%	N	%	N
חבר אחר	29.5	231	35.2	252	25.5	181	30.1	664
בן/בת זוג	7.0	55	4.9	35	5.8	41	5.9	131
דמויות מבוגרות מחוץ למשפחה	25.1	196	24.1	172	31.8	226	26.9	594
מדריך מהפנימייה	4.9	38	3.2	23	4.4	31	4.2	92
עובד סוציאלי	2.9	23	1.3	9	2.0	14	2.10	46
מלווה	10.1	79	12.0	86	14.9	106	12.3	271
פסיכולוג	1.0	8	-	-	0.3	2	0.5	10
משפחת אומנה/ מארחת	1.3	10	1.7	12	2.2	16	1.7	38
דמויות מהפנימייה	1.7	13	1.1	8	1.7	12	1.5	43
אנשי מקצוע	0.8	6	0.1	1	0.6	4	0.5	11
מסגרות המשך	1.3	10	1.3	9	2.5	18	1.7	37
אחר	1.2	9	3.4	24	3.2	23	2.5	56
סה"כ	100.0	782	100.0	715	100.0	710	100.0	2207

עוד ניתן לראות כי קיימים הבדלים בסוגי התמיכה המתקבלים מסוגי היחסים השונים. בהתייחס לסוגי התמיכה השונים, בני משפחה צוינו פחות בהקשר של תמיכה רגשית בהשוואה לאזכורים רבים יותר כמגישי תמיכה פרקטית ותמיכה במידע. לעומת זאת, החברים ובני הזוג צוינו בתדירות הגבוהה ביותר בהקשר של תמיכה רגשית, מעט פחות בהקשר של תמיכה פרקטית ומשמעותית פחות בהקשר של תמיכה במידע והנחיה. לבסוף, דמויות מבוגרות מחוץ למשפחה צוינו בשיעורים הגבוהים ביותר בהקשר של תמיכה במידע והנחיה לעומת התחומים האחרים.

בהתייחס ללוח 13, נדגיש רק מספר ממצאים בולטים. ראשית, ניתן להתרשם מהשיעור הקטן של הצעירים שצינו את ההורים כמקור לתמיכה. כך בסך הכל, מעט פחות מרבע הזכירו את ההורים כמקור לתמיכה כלשהי, ורק מעט יותר מעשירית התייחסו להורים כמקור לתמיכה רגשית, פרקטית או במידע והנחיה, שיעורים דומים לאלו שהתייחסו לקרובי משפחה אחרים או לדמויות מבוגרות אחרות מחוץ למשפחה. עוד ניתן לראות שהרב המכריע של הצעירים (82%) התייחסו לחבר כמקור לתמיכה כלשהי.

הרכב הרשת: שיעור הצעירים שציין כל סוג קשר ($N = 345$)

סח"כ תמיכה		מידע והנחיה		פרקטית		רגשית		
%	N	%	N	%	N	%	N	
בני משפחה								
24.1	83	13.6	47	11.6	40	11.9	41	הורה (אב/אם)
29.9	103	17.4	60	13.6	47	18.3	63	אח/אחות
2.0	7	0.9	3	1.4	5	1.2	4	סבא/סבתא
22.6	78	12.2	42	14.2	49	9.6	33	קרוב משפחה אחר
חברים ובני זוג								
37.7	130	16.2	56	14.5	50	27.0	93	חבר מהפנימייה
44.3	153	33.1	114	40.0	138	37.9	131	חבר אחר
.022	76	11.9	41	10.1	35	15.9	55	בן/בת זוג
דמויות מבוגרות מחוץ למשפחה								
16.2	56	7.5	26	5.5	19	9.9	34	מדריך מהפנימייה
9.9	34	4.1	14	2.3	8	6.7	23	עובד סוציאלי
31.0	107	24.6	85	20.9	72	19.1	66	מלווה
27.8	96	18.6	64	13.3	46	13.9	48	דמות מבוגרת אחרת

לוח 14 מתאר את המאפיינים, תדירות קשר, שביעות רצון, ומידת המתח של סוגי היחסים השונים. בהתייחס לקבוצות המרכזיות של היחסים – בני משפחה, חברים ובני זוג ודמויות מבוגרות מחוץ למשפחה. ניתן לראות כי תדירות הקשר היא תכופה ביותר עם בני הזוג ולאחר מכן עם ההורים, אחים וחברים. שביעות הרצון מהתמיכה המתקבלת הינה הגבוהה ביותר במסגרת היחסים עם החברים ובני הזוג (שביעות הרצון מתמיכת בני הזוג היא הגבוהה ביותר) והנמוכה ביותר במסגרת היחסים עם בני המשפחה (שביעות הרצון מתמיכת ההורים היא הנמוכה ביותר). מנגד, מידת המתח הנחוות בקשרים אלו היא גם גבוהה מאשר בסוגי היחסים האחרים. כך, ביחסים עם ההורים מידת המתח הנחוה היא הגבוהה ביותר ולאחריה, מידת המתח הנחוה ביחסים עם בני הזוג, עם האחים ועם החברים.

מאפייני התמיכה של כל סוג קשר ($N = 333-345$)

	תדירות קשר		שביעות רצון		מידת מתח	
	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.
בני משפחה	4.01	.99	4.35	.79	2.19	1.00
הורה (אב/אם)	4.20	1.06	4.25	.87	2.56	1.20
אח/אחות	4.08	1.05	4.27	.93	2.08	1.03
סבא/סבתא	3.83	.73	4.47	.64	1.64	.63
קרוב משפחה אחר	3.78	1.05	4.54	.67	1.83	.80
חברים ובני זוג	4.08	.86	4.46	.71	1.99	.78
בן/בת זוג	4.84	.42	4.68	.56	2.21	.95
סה"כ חברים	3.93	.97	4.42	.74	1.95	.81
דמויות מבוגרות מחוץ למשפחה	3.14	1.06	4.43	.77	1.59	.77
מדריך מהפנימייה	2.39	1.22	4.58	.73	1.45	.63
עובד סוציאלי	2.63	1.07	4.19	.81	1.35	.70
מלווה בוגרים	3.32	.88	4.28	.84	1.59	.78
אחר	3.35	1.28	4.42	.94	1.75	.92

סולם תדירות: מ-1 = פחות מפעם בחודש ועד 5 = כמעט כל יום

סולם שביעות רצון: מ-1 = גרוע ועד 5 = טוב מאוד

סולם מידת מתח: מ-1 = אף פעם ועד 5 = תמיד

לוח 15 מתאר את הקשרים הדו-משתניים בין סוגי התמיכה בכל ממד של הרשת, כמו גם את האלפא קרונבך של הממד הכולל המתייחס למתאם המשולב של שלושת סוגי התמיכה. כפי שניתן לראות מן הלוח, המתאמים בין שלושת סוגי התמיכה מעבר לממדים השונים הם נמוכים עד בינוניים. ניתן לראות כי המתאמים בין סוגי התמיכה בממד המתח הנחוה בקשרים הם הגבוהים ביותר בעוד שהמתאמים היו נמוכים ביותר בממד גודל הרשת. לאור העובדה שלא נמצאו קשרים גבוהים בין הממדים השונים הוחלט לבחון כל סוג תמיכה בנפרד במודל המחקר.

מתאמים בין ממדי התמיכה מעבר לסוגי התמיכה: רגשית, פרקטית ומידע והנחיה ($N = 217$)

¹(329)

אלפא קרונבך של מדד כולל	פרקטית- מידע	רגשית- מידע	רגשית- פרקטית	
.56	.23***	.39***	.28***	גודל
.70	.43***	.40***	.48***	מספיקות
.57	.30***	.29***	.34***	שביעות רצון
.67	.42***	.42***	.41***	תדירות
.74	.50***	.49***	.47***	מתח

*** $p < .001$ ** $p < .01$ * $p < .05$

¹ גודל המדגם הנמוך נובע ממשנתנה שביעות הרצון מהתמיכה, אשר בו נכללו רק אותם צעירים שציינו כי אכן נעזרו בתמיכה בחודש האחרון. עבור יתר המשתנים, $N = 302-329$.

לסיכום, משתני רשת התמיכה החברתית אשר נבחרו לשם תיאור מבנה הרשת ומאפייניה לטובת עיבודי ההמשך הם: (1) גודל רשת; (2) מספיקות; (3) שביעות רצון מתמיכה; (4) תדירות הקשר עם התומכים; (5) מידת המתח הנחוזה בקשר עם התומכים.

תפקוד הצעירים

בחלקים הבאים נתאר את התפלגות המדדים לתפקוד. גם כאן נתאר בצורה מפורטת את אותם פריטים בודדים או את הנתונים שנאספו באמצעות שאלות פתוחות ואילו שאר הנתונים המאורגנים בלוחות מוצגים בנספח 3 (עמ' 137). זאת, מתוך רצון לספק תמונה עשירה ככל שניתן על קבוצה זו. בהמשך העיבודים נעשה שימוש במדדים המסכמים המקובלים ובדיון נערוך השוואות עם ממצאים שהתקבלו לגבי מדדים אלו בקרב קבוצות אחרות.

בעת עריכת המחקר הקבוצה הגדולה ביותר הייתה של צעירים שהיו במהלך השרות הצבאי (147-42.6%) או הלאומי (29-8.4%). הקבוצה השנייה בגודלה הייתה של אלו שעבדו בזמן המחקר (146-42.3%). בתוך קבוצה זו נכללת גם קבוצה של 23 צעירים אשר במהלך השרות הצבאי או הלאומי גם עבדה (15.6% מאלו שבאחת ממסגרות אלו). מעבר לקבוצות אלו, 19 צעירים למדו באוניברסיטה או במכללה (5.5%), 10 עסקו בהכנות ללימודים אקדמיים במסגרת מכינה קדם אקדמית או לימודי פסיכומטרי (2.9%), 8 צעירים היו במכינה קדם צבאית (2.3%), 6 למדו קורס מקצועי (1.7%), ו-35 צעירים נוספים דיווחו על עיסוקים אחרים, על פי רב כחלק מתקופת ביניים בין מסגרות (למשל, בין צבא ללימודים/עבודה) שכללה חיפוש עבודה.

מעט יותר משליש מהצעירים ציינו שנמצאים בקשר זוגי (127-36.8%) שאורכו החציוני הוא שנה (ממוצע = 19.0 חודשים; ס.ת. = 19.5).

הכנסה ומצב כלכלי. הצעירים נשאלו בנוגע למקורות ההכנסה הנוכחיים שלהם. כמחצית מהצעירים (177-51.3%) דיווחו כי יש להם הכנסה ממשכורת מהצבא או משרות לאומי ומעט פחות (152-44.1%) דיווחו כי יש להם משכורת מעבודה. פחות מעשירית מהצעירים דיווחו כי יש להם קצבה מביטוח לאומי (29-8.4%) או עזרה מהמשפחה (22-6.4%) ולעוד כעשירית (35-10.1%) הכנסה ממקורות אחרים ביניהם: מלגת לימודים (8), תמיכה מהמכינה הקדם צבאית (7), תכנית ליווי לבוגרי מסגרות חוץ ביתיות (6), משכורת של בן הזוג (4), תמיכה ממסגרת של שנת שירות (3), קצבת חייל בודד (3), או סיוע של משרדי ממשלה כגון: משרד הבינוי, משרד הקליטה, משרד הביטחון (3). עשרים מהצעירים (5.8%) דיווחו כי אין להם הכנסה מסודרת. לכשלושת רבעי מהצעירים (244-76.5%) יש הכנסה ממקור אחד בלבד, לכחמישית הכנסה משני מקורות שונים (72-20.9%), ולתשעה צעירים ישנה הכנסה משלושה מקורות.

לצעירים הוצגה שאלה באשר לרמת השכר שלהם בהשוואה לשכר המינימום במשק שהוצג להם כעומד על 4300 ש"ח ברוטו. לוח 16 (עמ' 154) מציג את רמת השכר של הצעירים בהשוואה לשכר המינימום. בהמשך לכך, בדקנו כיצד הצעירים מתארים את מצבם הכלכלי הסובייקטיבי והנתונים מתוארים בלוח 17 (עמ' 154). בנוסף, הצעירים נשאלו על קיומם של חובות. כשליש (116-33.7%) מהצעירים דיווחו על קיומם של חובות בגובה של עד 100,000 שקלים, כאשר החציון עמד על 3,000 שקלים.

הצעירים אף נשאלו האם מאז סיום השהות בפנימייה/ במשפחת האומנה נאלצו לוותר על דברים בשל מחסור כלכלי. מרבית הצעירים (212-61.4%) דיווחו שאכן נאלצו לוותר על דברים, כאשר הדברים הבולטים עליהם סיפרו כי נאלצו לוותר היו ביגוד או מזון (110-31.9%),

דברים הקשורים לפנאי (45%-13.0%; כגון, בילויים עם חברים) ודברים הקשורים להתפתחותם האישית, בעיקר לימודים (26%-7.5%). עוד ויתורים שצינו בשכיחות נמוכה יותר היו טיפולים רפואיים, אפשרויות מגורים, נסיעות באוטובוס, ורכישת פלאפון או מחשב. מבחינת התקופה בה נאלצו לוותר על דברים, כמחצית מאלו שדיווחו כי נאלצו לוותר, דיווחו שזוהי התחושה המלווה אותם כל הזמן (90%-42.5%), ועוד כחמישית סימנו את התקופה שהגיעה מיד אחרי סיום הפנימייה (41%-19.3%) או את תקופת השרות הצבאי (37%-17.5%), כתקופה בה חוו מצבים כאלו.

מבין משתני המצב הכלכלי שסקרתי למעלה, המשתנה שנבחר לתאר את מצבם הכלכלי של הצעירים בעיבודי ההמשך הוא ההערכה הסובייקטיבית של הצעירים את מצבם הכלכלי. זאת על שום ההתפלגות המאוזנת יחסית של המשתנה המעידה על יכולתו להבחין בין צעירים במצבים שונים. בנוסף, לאור העובדה שגיל הצעירים נע על טווח רחב (25-18), יש להניח שהערכה סובייקטיבית של הצעירים את מצבם הכלכלי תשקף טוב יותר מצב כלכלי שמקורו בגורמים בלתי תלויים בגיל או במסגרת העיקרית בה נמצאים (כגון צעירים במהלך שירות צבאי ואחרים העובדים למחייתם) מאשר המשתנה של ההכנסה ביחס למשכורת מינימום.

תעסוקה. כמעט כל הצעירים (319-92.5%) עבדו בשלב כלשהו מאז היציאה מהפנימייה, כאשר מעט פחות ממחצית הצעירים (155-44.9%) עבדו בעת קיום הריאיון. מספר העבודות הממוצע בהן התנסו הצעירים בתקופה זו עמד על 3.23 (ס.ת. = 2.93). בעוד שכמחצית מהצעירים (175-51.3%) דיווחו שכשרצו לעבוד תמיד מצאו עבודה, שיעור גבוה דיווח כי היו מצבים בהם רצו לעבוד אך לא מצאו עבודה (147-43.1%), לתקופה שהחציון שלה הוא חודשיים, אך במקרים מסוימים הגיעה לשנתיים. הקבוצה הגדולה ביותר התקשתה למצוא עבודה בתקופה שמיד אחרי היציאה מהפנימייה (64, ב-44.4% מהמקרים).

בשל העובדה שמשתני התעסוקה שנבחנו תלויים בשלבים השונים בהם היו הצעירים ועל כן לא ניתן להסיק על השפעתם של משתני המחקר, לא ייכללו משתנים אלו בעיבודי ההמשך.

דיוור. לוח 18 (עמ' 155) מציג את התפלגות מקומות המגורים של הצעירים כיום. באשר ליציבות מקום המגורים הנוכחי, כמעט מחצית מהצעירים (161-47.1%) דיווחו כי לא יוכלו להישאר במקום המגורים לאורך זמן. רבים מהמתגוררים בדירת תכנית הליווי ציינו את העובדה שהפרויקט מוגבל בזמן (עד ארבע שנים). אחרים ציינו קשיים כגון צפיפות או חוסר בפרטיות במקום מגוריהם הנוכחי, את הרצון בעצמאות או שינויים שעתידיים לחול בחייהם (נישואין, תחילת לימודים, סיום חוזה) כסיבות למעבר צפוי ממסגרת המגורים הנוכחית. הצעירים נשאלו גם באשר לשביעות הרצון שלהם מהדירה בה הם גרים. מעט פחות משני שליש (208-60.3%) מרוצים עד מרוצים מאוד, כחמישית די מרוצים (67-19.4%), ושיעור דומה לא כ"כ מרוצים עד לא מרוצים מאוד (70-20.3%).

באשר לסידור המגורים של הצעירים מאז סיום הפנימייה, מעט פחות ממחצית מהצעירים (150-43.5%) לא החליפו מקום מגורים מאז סיום הפנימייה, מעט יותר משליש החליפו מקום בין פעם לפעמיים (128-37.1%) וכחמישית החליפו יותר משני מקומות (67-19.4%). כחמישית ציינו שמאז סיום הפנימייה היה מצב בו לא היה להם מקום לגור לתקופה

ממוצעת של כארבעה חודשים ($M = 3.95$; $SD = 5.45$), בעיקר בתקופה מיד לאחר סיום הפנימייה ("האם מאז שסיימת את הלימודים בפנימייה היה מצב בו לא היה לך מקום לגור?").

בדומה למשתני התפקוד הקודמים שנסקרו, גם בנוגע למרבית מאפייני המגורים של הצעירים, יכולת האבחנה שלהם בין צעירים החווים קשיים משמעותיים הינה מוגבלת. משום שאי יציבות במקום מגורים צפויה בקרב קבוצת גיל זו. לפיכך, המשתנה אשר נבחר לתאר את קשיי הדיור של הצעירים הוא משתנה הדמה 'היה חסר מקום מגורים קבוע' אשר קודד 1 במקרים בהם צעירים ציינו כי מאז סיום הפנימייה היה מצב בו לא היה להם מקום לגור (18.8%) ו-0 בכל שאר המקרים.

התנהגות לא נורמטיבית: שימוש באלכוהול וחומרים ופעילות עבריינית. לוח 19 (עמ' 155) מציג את התפלגות מידת השימוש באלכוהול וחומרים בחודש האחרון. באשר למעורבות בפלילים, רק 30 צעירים (8.7%) דיווחו כי היו מעורבים עם המשטרה מאז סיום הפנימייה.

לאור השיעורים הזניחים של צעירים שדיווחו על שימוש בסמים, חומרים אחרים או מעורבות בפלילים, משתנים אלו לא נכללו בעיבודי ההמשך. על בסיס ממוצע ציוני ארבעת המשתנים המתייחסים לשתיית אלכוהול, הורכב מדד מסכם של שתייה אשר הראה מהימנות טובה: $\alpha = 0.78$ ($M = 1.68$; $SD = 0.66$).

הסתגלות למסגרת העיסוק המרכזית. על מנת לבחון את הסתגלותם של הצעירים למסגרות השונות בהן היו משולבים (לדוגמא, צבא, לימודים או עבודה), בחנו את מידת הסתגלותם למסגרות אלו כפי שזו התבטאה בחווייתם הסובייקטיבית. בנוסף, בשל העובדה שרבים מהצעירים היו במהלך השרות הצבאי בעת המחקר, ובשל מרכזיות מסגרת זו, נבחנו גם מדדים אובייקטיביים של תפקודם בשרות הצבאי אותם נציג בהמשך.

לוח 20 (עמ' 156) מציג את התפלגות תשובות המשתתפים לשאלות בנוגע למידת הסתגלותם למסגרת העיסוק המרכזית שלהם. לשם הפשטות, הפריטים המוצגים בלוח מנוסחים בלשון אחידה לכלל המסגרות, אולם בפועל בפני המשתתפים הוצגה הבחירה בין חמישה שאלונים הנוגעים לתחומי חיים שונים (צבא, שרות לאומי, מכינה קדם צבאית, עבודה, לימודים) אשר ניסוחם היה בהתאם (סוג שאלון עליו ענו הצעירים: צבא-147, 45.5% - שרות לאומי-31, 9.6%-31, מכינה-11, 3.4%-108, עבודה-33.4%, לימודים-26, 8.0%). לשם בחינת הבדלים אפשריים בין הסתגלות הצעירים במסגרות השונות נערך מבחן t-test למדגמים בלתי תלויים אשר השווה את ממוצע הסתגלות הצעירים בשתי קטגוריות מרכזיות בהתאם לשאלון עליו ענו: א. צבא, שרות לאומי ומכינה לעומת ב. עבודה ולימודים. לא נמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות.

תפקוד במהלך השרות צבאי. מבין 169 הצעירים שלא היו בעת עריכת המחקר במהלך השרות הצבאי או הלאומי שלהם (49% מכלל המדגם), 108 מתוכם (63.9%) הצהירו כי השלימו בעבר שרות מלא או חלקי בצבא או בשרות הלאומי (מתוכם, בקרב הבנים [57], 75.4% השלימו שרות מלא או יותר [$M = 31.65$; $SD = 9.59$]; הערכים הם בחודשים) ומקרב הבנות [51] 62.7% השלימו שרות מלא או יותר [$M = 18.96$; $SD = 8.05$], 32 (18.9%) הצהירו כי מתכוונים

להתגייס או להתחיל שרות לאומי בזמן הקרוב, 12 (7.1%) הצהירו כי לא עשו שרות צבאי או לאומי ולא מתכננים להשלים בעתיד, ו- 15 (8.9%) לא ענו על השאלה.

אלו ששירתו בצבא בעת עריכת המחקר החזיקו בתפקידים מגוונים. רבים שרתו כלוחמים ביחידות השדה השונות או בתפקידים מקצועיים שונים שכללו ספרית, סייעת שיניים, לבורנטית במעבדה, אינסטלטור ונהג. תפקידים אחרים כללו תפקידי פקידות ולוגיסטיקה, משטרה צבאית, דוברות, להקה צבאית, עריכת חדשות בגל"צ, או טכנאי מטוסים. באשר להתפלגות הקשיים שחוו אותם צעירים אשר בעת עריכת המחקר היו במהלך שירותם הצבאי (147), אלו מתוארים בלוח 21 (עמ' 157).

הרווחה הנפשית של הצעירים

בחלק זה נתייחס להתפלגות המדדים לרווחה נפשית. בהמשך העיבודים נעשה שימוש במדדים המסכמים המקובלים ובדיון נערוך השוואות עם ממצאים שהתקבלו לגבי מדדים אלו בקרב קבוצות אחרות.

מצוקה רגשית. לוח 22 (עמ' 157) מציג את התפלגות התשובות לפריטי המצוקה הרגשית. לאור מתאמים גבוהים בין תתי הסולמות השונים של הסולם (בין $r = .57$ לבין $r = .73$), והמהימנות הגבוהה של הסולם הכולל, מעתה נתייחס רק לציון הכולל של הסולם.

בדידות. לוח 23 (עמ' 158) מציג את התפלגות התשובות, הממוצעים וסטיות התקן של פריטי הבדידות.

שביעות רצון מהחיים. לוח 24 (עמ' 159) מציג את התפלגות התשובות, הממוצעים וסטיות התקן של פריטי שביעות הרצון מהחיים.

חלק ב: קשרים דו-משתניים

מודל המחקר כולל קשרים בין ארבע קבוצות של משתנים: מאפייני רקע, אירועי חיים שליליים, מאפייני רשת חברתית ותפקוד ורווחה נפשית. בחלק הבא נבחן את הקשרים הדו-משתניים בין המשתנים בקבוצות השונות. על סמך בחינה זו נציין אילו משתנים יכללו במודל הרב משתני המסכם. הצגת הממצאים תהייה לפי מבנה המודל הכולל: נציג תחילה את הקשרים הדו-משתניים בין משתני התוצאה השונים. לאחר מכן, נציג את הקשרים בין משתני הרקע לבין שאר משתני המחקר. בהמשך נציג את הקשרים בין אירועי החיים השליליים לבין שאר משתני המחקר. לבסוף נציג את הקשרים בין משתני רשת התמיכה החברתית לבין משתני התוצאה של התפקוד והרווחה הנפשית.

קשרים דו-משתניים בין משתני התוצאה

לוח 25 מציג את הקשרים הדו-משתניים בין משתני התוצאה השונים. עיון בלוח מלמד כי מרבית משתני התוצאה קשורים אחד בשני. הקשרים החזקים ביותר הם בין משתני הרווחה הנפשית השונים, מרביתם בעוצמה גבוהה ($r > .50$). למרות שגם כל משתני התפקוד קשורים אחד בשני, קשרים אלו הם על פי רב בעוצמה נמוכה. לבסוף בנוגע לקשרים בין משתני התפקוד לבין משתני הרווחה הנפשית, הסתגלות למסגרת הינו המשתנה היחיד הקשור בכל משתני הרווחה הנפשית, וקשרים אלו הינם בינוניים-גבוהים בעוצמתם ($r \geq .44$), אולם גם מצבם הכלכלי של הצעירים ובעיות הדיור שלהם קשורים הן בשביעות רצון מהחיים והן במצוקה רגשית אך בעוצמה נמוכה עד בינונית.

לוח 25

קשרים בין משתני התוצאה

שביעות רצון מהחיים	בדידות	מצוקה רגשית	הסתגלות	דיור	כלכלה	
.48***	-.09	-.29***	.31***	-.16*	-	כלכלה
-.24***	.13	.19**	-.15*	-	-	דיור
.44***	-.44***	-.50***	-	-	-	הסתגלות
-.59***	.52***	-	-	-	-	מצוקה רגשית
-.38***	-	-	-	-	-	בדידות
-	-	-	-	-	-	שביעות רצון מהחיים

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.

קשרים דו-משתניים בין מאפייני הרקע לבין אירועי חיים שליליים, מאפייני רשת התמיכה ומשתני התפקוד והרווחה הנפשית

לוח 26 מתאר את המתאמים בין משתני הרקע לבין אירועי החיים השליליים ומאפייני רשת התמיכה החברתית הכללית. עיון בלוח מלמד שמין הצעיר קשור באופן מובהק למרבית משתני המחקר. כך בנים מדווחים על פחות אירועי חיים שליליים, ועל רשת תמיכה גדולה ומספיקה יותר. מבין המאפיינים המשפחתיים של הצעירים, נמצא שצעירים שמוצא הוריהם מאתיופיה מדווחים על פחות אירועי חיים שליליים ועל תדירות קשר גבוהה יותר עם תומכיהם בהשוואה לשתי הקבוצות האחרות. עוד נמצא כי הם מדווחים על רשת תמיכה חברתית גדולה יותר משל צעירים שהוריהם נולדו בישראל. צעירים שהוריהם נשואים גם כן מדווחים על פחות אירועים שליליים ועל רשת גדולה יותר בהשוואה לאלו אשר הוריהם חיים בנפרד. לבסוף, בנוגע למאפייני ההשמה, נמצא כי צעירים אשר היו במסגרות טיפוליות (פנימיות או משפחות אומנה) פגיעים יותר מחבריהם בפנימיות החינוכיות, הן מבחינת רמות גבוהות יותר של אירועים שליליים, והן מבחינת מאפייני רשת התמיכה שלהם - רשת קטנה יותר, מספיקה פחות, בה תדירות הקשר עם החברים ושביעות הרצון מתמיכתם נמוכות יותר. כן נמצא כי צעירים אשר היו מבוגרים יותר בעת הכניסה למסגרת היו חשופים לפחות אירועים שליליים ומדווחים על רשת גדולה יותר בהשוואה לאלו שנכנסו למסגרות בגיל צעיר יותר.

לוח 26

קשרים בין מאפייני הרקע לבין אירועי החיים השליליים ומאפייני רשת התמיכה

<u>מאפייני רשת התמיכה</u>					
מתח	תדירות	שביעות רצון	מספיקות	גודל רשת	אירועי חיים שליליים
מאפייני הצעיר					
-0.08	-0.08	.08	.14*	.16**	מין (זכר = 1) -0.30***
.07	.12*	-.00	.01	-.10	גיל .03
.02	-.08	-.13*	-.01	-.05	מוצא צעיר (ישראלי=1) .14**
מאפייני המשפחה					
-0.09	-.07	.09	-.01	.15**	מוצא הורים (חבר העמים = 1) .12*
.01	.16**	.07	.14*	.05	מוצא הורים (אתיופיה=1) -.43***
.02	.04	.09	-.04	-.02	השכלת הורים בסיסית -.03
-.06	.06	-.05	.04	-.12*	השכלת הורים לא ידועה .01
-.08	.02	.06	.10	.16**	מצב משפחתי הורים -.32***

מאפייני רשת התמיכה

מתח	תדירות	שביעות רצון	מספיקות	גודל רשת	אירועי חיים שליליים	(נשואים=1)
.00	.02	.01	.02	.02	-.06	מס' אחים
מאפייני ההשמה						
.02	-.21***	-.23***	-.24***	-.30***	.40***	סוג מסגרת (טיפולית=1)
.10	.09	.04	.08	.16**	-.25***	גיל כניסה למסגרת

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.

¹ מתאמים בין משתנים דיכוטומיים למשתנים רציפים או דיכוטומיים הם מתאמי point bi serial

לוח 27 מתאר את המתאמים בין משתני הרקע לבין מדדי התפקוד והרווחה הנפשית. עיון בלוח מלמד שבהשוואה לבנות, בנים מדווחים על מצב כלכלי ורמת הסתגלות גבוהים יותר ופחות בעיות דיור, כמו גם על רווחה נפשית גבוהה יותר בכל המדדים. מבין המאפיינים המשפחתיים של הצעירים, נמצא שצעירים שמוצא הוריהם מאתיופיה מדווחים על פחות בעיות דיור ומצוקה רגשית בהשוואה לשתי הקבוצות האחרות. בנוגע למאפייני ההשמה, גם בלוח זה נמצא כי צעירים אשר היו במסגרות טיפוליות מאופיינים בפגיעות גבוהה יותר בהשוואה לצעירים בפנימיות חינוכיות, המתבטאת ביותר בעיות דיור ורמות נמוכות יותר של כל מדדי הרווחה הנפשית. מנגד, הם מדווחים על פחות מעורבות בשתייה מופרזת. לבסוף, גיל מבוגר בעת הכניסה למסגרת, נמצא כקשור ברמות נמוכות יותר של בעיות דיור ובדידות.

לוח 27

קשרים בין מאפייני הרקע לבין משתני התפקוד והרווחה נפשית.¹

<u>רווחה נפשית</u>			<u>תפקוד</u>			
שביעות רצון מהחיים	בדידות	מצוקה	הסתגלות	שתייה מופרזת	בעיות דיור	מצב כלכלי
מאפייני הצעיר						
.15**	-.18**	-.35***	.14*	.10	-.13*	.22***
מין (זכר=1)						
.03	-.01	-.06	.07	-.04	.07	.10
גיל						
-.09	.05	.12*	.02	.06	.13*	-.01
מוצא צעיר (ישראלי=1)						
מאפייני המשפחה						

רווחה נפשית			תפקוד				
שביעות רצון מהחיים	בדידות	מצוקה	הסתגלות	שתייה מופרזת	בעיות דיור	מצב כלכלי	
.05	-.02	.01	-.02	-.03	-.00	.02	מוצא הורים (חבר העמים = 1)
.11*	-.11*	-.26***	.04	.05	-.19**	-.01	מוצא הורים (אתיופיה = 1)
.05	-.06	-.06	.04	.06	-.05	.05	השכלת הורים בסיסית
-.10	.11*	.04	-.05	-.07	-.06	-.08	השכלת הורים לא ידועה
.04	-.05	-.09	.05	.01	-.04	.04	מצב משפחתי הורים (נשואים = 1)
-.02	.02	-.01	.01	.08	.00	-.12*	מס' אחים
							מאפייני ההשמה
-.20***	.29***	.19***	-.06	-.12*	.20***	-.06	סוג מסגרת (טיפולית = 1)
.10	-.12*	-.01	-.04	.09	-.13*	-.05	גיל כניסה למסגרת

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.

¹ מתאמים בין משתנים דיכוטומיים למשתנים רציפים או דיכוטומיים הם מתאמי point bi serial.

מאחר והמדגם כלל קבוצה גדולה של כמחצית מהצעירים (47.5%) אשר השתתפה בתכנית ליווי ואשר על פי רב כוללת חיים בדירה משותפת עם צעירים אחרים, יש להניח כי למאפיין זה יש קשר עם המשתנה המרכזי הנוגע למאפייני הרשת החברתית. על כן נבחן הבדלים בין קבוצות אלו בנפרד. לוח 27 מתאר את ההבדלים בין צעירים המשתתפים בתכנית ליווי לאלו שלא באירועי החיים השונים אליהם נחשפו, במאפייני הרשת החברתית שלהם, ובמאפייני התפקוד הרווחה הנפשית. עיון בלוח מלמד כי בין הצעירים המשתתפים בתכנית ליווי לאלו שלא נמצאו הבדלים במרבית המדדים, המצביעים על מצבם הקשה של הראשונים. כך נמצא כי אלו המשתתפים בתכנית ליווי מאופיינים ברמות גבוהות יותר של אירועי חיים שליליים, ברשת חברתית חלשה יותר (מבחינת גודל, מספיקות, שביעות רצון, תדירות), ביותר בעיות דיור ובהסתגלות וברווחה נפשית ירודות יותר, כאשר האחרונה התבטאה ברמות גבוהות יותר של מצוקה רגשית ובדידות, ורמות נמוכות יותר של שביעות רצון מהחיים. מנגד נמצא, כי בהשוואה לאלו שאינם משתתפים בתכנית ליווי צעירים אלו מעורבים פחות בשתייה מופרזת. עוד נציין, כי באשר להבדלים בין המשתתפים בתכנית הליווי לאלו שלא, בעוד שנמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות בכל סוגי האירועים השליליים, נראה כי הבדלים אלו משמעותיים במיוחד בהקשר של חוויות התעללות. בהתייחס לגודל הרשת, ניתוח נוסף, הראה שההבדלים הגדולים ביותר בין המשתתפים בתכנית הליווי לבין אלו שלא, היו בתחום התמיכה הפרקטית (51% דיווחו על רשת של עד שני אנשים לעומת 18.4%, בהתאמה), וההבדלים הקטנים ביותר היו בתחום התמיכה במידע והנחיה (39.9% דיווחו על רשת של עד שני אנשים לעומת 37.1%, בהתאמה). בהתייחס למספיקות רשת התמיכה החברתית, ניתוח נוסף הצביע על מגמות דומות, כאשר ההבדלים

הגדולים ביותר בין המשתתפים בתכנית הליווי לבין אלו שלא היו בתחום התמיכה הפרקטית (42.9% מהמשתתפים בתכנית הליווי דיווחו כי אין להם מספיק תמיכה לעומת 17.1% בקבוצת הצעירים ללא ליווי) והקטנים ביותר היו בתחום התמיכה במידע והנחיה (39.7% ו-27% דיווחו כי אין להם מספיק תמיכה, בהתאמה). כן, בהתייחס לדמויות המספקות תמיכה, הצעירים המשתתפים בתכנית הליווי ציינו מספר קטן באופן מובהק של חברים, כמו גם של בני משפחה, בהשוואה לאלו שאינם משתתפים בתכנית, אם כי הפער במספר בני המשפחה היה מעט קטן יותר. לבסוף, הצעירים המשתתפים בתכנית הליווי דיווחו על יותר דמויות מבוגרות מחוץ למשפחה המספקות תמיכה. הבדלים אלו נשמרו גם כאשר המלווים בתכנית לא נכללו בהשוואה. ניתוח נוסף הראה ששיעור הצעירים שדיווחו כי יש להם לפחות דמות מבוגרת אחת שתומכת בהם רגשית, פרקטית או במידע והנחיה, היה 50%, 45.7%, ו-54.3% בקרב המשתתפים בתכנית בהתאמה, לעומת 39.8%, 39.8%, ו-44.2% בקרב אלו שלא משתתפים בתכנית, בהתאמה.

לצורך בחינת ההבדלים בין שתי הקבוצות בנושא מספיקות התמיכה מעבר לסוגי התמיכה השונים, נערך מבחן חי בריבוע. המבחן הצביע כי שיעור הצעירים בתכנית הליווי שלא הייתה להם מספיק תמיכה בלפחות אחד מתחומי התמיכה (55.7%) היה גבוה באופן מובהק משיעור זה בקרב הצעירים שלא השתתפו בתכנית ליווי (42.5%), $\chi^2(1, N = 345) = 18.80, p < .001$, כן, לצורך בחינת ההבדלים בין שתי הקבוצות בנושא הדיור (משתנה דיכוטומי) נערך מבחן חי בריבוע. המבחן הצביע כי שיעור הצעירים בתכנית הליווי שחוו מצב בו לא היה להם היכן לגור (40.2%) היה גבוה באופן מובהק משיעור זה בקרב הצעירים שלא השתתפו בתכנית ליווי (11.0%), $\chi^2(1, N = 345) = 19.71, p < .001$,

לוח 28

ממוצעים וסטיות תקן של משתני אירועי החיים השלייליים, מאפייני רשת התמיכה, התפקוד והרווחה הנפשית לפי השתתפות בתכנית ליווי לבוגרים

		עם ליווי (n = 164)		בלי ליווי (n = 181)		
		SD	M	SD	t	df
אירועי חיים שלייליים						
משפחה	3.48	1.84	1.98	1.64	-8.00***	343
התעללות	0.80	0.83	0.17	0.43	-8.76***	343
השמה	0.80	0.87	0.33	0.57	-5.99***	343
ציון מסכם	4.63	2.53	2.26	1.87	-9.80***	343
מאפייני רשת תמיכה						

	בלי ליווי (n = 181)			עם ליווי (n = 164)		
	df	t	SD	M	SD	
גודל רשת	339	6.48***	1.31	3.98	1.39	3.03
שביעות רצון מתמיכה	311	4.27***	.56	4.57	.66	4.28
תדירות קשר	338	5.98***	.72	4.06	.74	3.58
מתח	339	-.27	.62	1.88	.69	1.90
בני משפחה תומכים	343	2.46*	1.74	1.72	1.75	1.26
חברים/בני זוג תומכים	343	7.12***	2.06	3.93	2.06	2.35
מבוגרים תומכים (בלי)	343	-12.34***	1.08	0.57	1.63	1.34
מבוגרים תומכים (עם)	343	-5.05***	1.08	0.57	2.28	2.99
תפקוד						
מצב כלכלי	342	1.39	.95	2.66	.86	2.52
שתייה מופרזת	343	2.74**	.64	1.77	.66	1.58
הסתגלות	321	3.09**	1.48	6.88	1.30	6.41
רווחה נפשית						
מצוקה	339	-4.83***	13.32	15.19	15.16	22.63
בדידות	341	-7.43***	8.29	31.43	10.61	39.02
שביעות רצון מהחיים	338	4.16***	.71	2.75	.69	2.43

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.

¹ עם ליווי = 1; בלי ליווי = 0

יש לציין, שהיות וכפי שתואר בפרק השיטה, הצעירים בתכניות הליווי נדגמו משתי תכניות שונות, נערכו בדיקות לבחינת ההבדלים ביניהן. בדיקות אלו הראו שמצבם של הקבוצה הגדולה יותר, זו שהייתה בליווי של תכנית "גשר לעצמאות" הייתה במצב טוב פחות במרבית המדדים לעומת הקבוצה של אלו שהשתתפו בתכנית "למרחב". לפיכך, יש להניח שההבדלים המובהקים המתוארים בלוח 27, נובעים בעיקר מקבוצת הצעירים שלוותה על ידי תכנית "גשר לעצמאות".

לסיכום חלק זה, נפרט את משתני הרקע שעל סמך בחינת הקשרים הדו-משתניים עם משתני המחקר השונים, הוחלט לכלול אותם במודל המחקר. על סמך הקשרים המובהקים של מגדר למרבית משתני המחקר נכלל משתנה זה בניתוח של מודל המחקר. הקשרים המובהקים בעוצמה בינונית- גבוהה בין המאפיינים המשפחתיים ומאפייני ההשמה לבין אירועי החיים השליליים מרמזים כי הם כולם משקפים באופן דומה חוויות תנאי מצוקה בחיי הצעירים. על כן, המאפיינים המשפחתיים ומאפייני ההשמה לא נכללו במודל ואירועי החיים שליליים יהוו שיקוף של גורמים אלו במודל הכולל.

קשרים דו-משתניים בין אירועי חיים שלילים לבין מאפייני רשת התמיכה ומשתני התפקוד והרווחה נפשית

לוח 29 מתאר את הקשרים הדו-משתניים בין אירועי החיים השליליים- ציון מסכם ותתי סולמות, לבין משתני רשת התמיכה לפי שלושת סוגי התמיכה. מעיון בלוח ניתן לראות כי באופן כללי קיימים מתאמים נמוכים-בינוניים בין הציון המסכם של אירועי החיים לבין מאפייני הרשת, בכל סוגי התמיכה השונים. יוצאת דופן בהיבט זה היא מידת המתח המאפיינת את הקשר שבמרבית המקרים לא נמצאה קשורה לא בציון המסכם ולא בתתי הסולמות השונים של אירועי החיים. גודל הרשת נמצא קשור לאירועים שליליים בצורה משמעותית רק בתחום התמיכה הפרקטית. כך, מצאנו שלצעירים שבילדותם חוו אירועים שליליים רבים יותר יש רשת תמיכה פרקטית קטנה בהשוואה לעמיתיהם. נראה שבאופן כללי, תמיכה פרקטית בהווה נמצאה כקשורה לאירועי העבר יותר מאשר סוגי התמיכה האחרים. עוד ניתן לראות כי על פי רב ממד מספיקות הרשת קשור בצורה הכי חזקה למדדים השונים של אירועי החיים. בנוסף, באופן כללי, ניתן לראות כי אירועי הדחק המשפחתיים מראים את המתאמים הגבוהים ביותר עם ממדי הרשת ביחס לשני סוגי האירועים השליליים האחרים.

לוח 29

קשרים בין אירועי החיים השליליים לבין מאפייני רשת התמיכה הרגשית, הפרקטית, והמידע וההנחיה

מתח	תדירות	שביעות רצון	מספיקות	גודל		
.06	-.24***	-.15*	-.35***	-.11*	ציון מסכם אירועים שליליים	רשת תמיכה רגשית
.03	-.21***	-.13*	-.33***	-.09	אירועי דחק משפחתיים	
.08	-.19**	-.10	-.22***	-.07	אירועי התעללות	
.11	-.20***	-.08	-.13*	-.11*	אירועים בהשמה	
.11*	-.21***	-.26***	-.33***	-.37***	ציון מסכם אירועים שליליים	רשת תמיכה פרקטית
.05	-.17**	-.20**	-.32***	-.33***	אירועי דחק	

מתח	תדירות	שביעות רצון	מספיקות	גודל	משפחתיים	
.11*	-.20***	-.18**	-.22***	-.27***	אירועי התעללות	
.08	-.15**	-.20**	-.18**	-.24***	אירועים בהשמה	
.09	-.21***	-.14*	-.21***	-.11	ציון מסכם אירועים שליליים	
.04	-.20***	-.07	-.20***	-.11	אירועי דחק משפחתיים	רשת תמיכה מידע והנחיה
.11*	-.19*	-.11	-.12*	-.00	אירועי התעללות	
.04	-.12*	-.15*	-.11	-.12*	אירועים בהשמה	

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.

לוח 30 מתאר את הקשרים הדו-משתניים בין אירועי החיים השליליים לבין משתני התוצאה. ניתן לראות כי הממדים השונים של אירועי החיים מראים דפוס דומה של קשרים עם משתני התוצאה, עם קשרים נמוכים- בינוניים גבוהים עם מרבית משתני התפקוד והרווחה הנפשית. יוצא דופן בכך הוא משתנה השתייה המופרזת אשר לא נמצא קשור באף אחד מממדי אירועי חיים השליליים. ניתן עוד לראות כי בעוד בתחום התפקוד משתני התוצאה קשורים בצורה החזקה ביותר לאירועי התעללות, ואילו בתחום הרווחה הנפשית משתני הדחק המשפחתיים הם הקשורים בצורה החזקה ביותר למשתני התוצאה.

לוח 30

קשרים בין אירועי החיים השליליים לבין משתני התפקוד והרווחה הנפשית

רווחה נפשית			תפקוד				
שביעות רצון מהחיים	בדידות	מצוקה רגשית	הסתגלות	שתייה מופרזת	בעיות דיור	מצב כלכלי	
-.30***	.44***	.48***	-.24***	.02	.33***	-.21***	ציון מסכם אירועים שליליים
-.26***	.37***	.41***	-.20***	.05	.22***	-.18**	אירועי דחק משפחתיים
-.23***	.31***	.34***	-.21***	-.04	.37***	-.21***	אירועי התעללות
-.15**	.26***	.13*	-.11	-.06	.22***	-.07	אירועים בהשמה

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.

קשרים דו-משתניים בין מאפייני רשת התמיכה לבין משתני התפקוד והרווחה

נפשית

לוח 31 מציג את המתאמים בין מאפייני רשת התמיכה החברתית, לפי סוגי התמיכה השונים, לבין משתני התפקוד. עיון בלוח מלמד, שבאופן כללי, מבין מאפייני הרשת השונים, גודל רשת התמיכה ומידת המספיקות שלה, הם בעלי המתאמים החזקים ביותר עם המספר הגדול ביותר של משתני התפקוד, מעבר לשלושת תחומי התמיכה שנבחנו. מנגד, באופן כללי, מידת המתח הנחוה בקשרים, קשורה במספר הקטן ביותר של משתני התפקוד, וקשרים אלו הם בעלי העוצמה הנמוכה ביותר ביחס לשאר מאפייני הרשת שנבחנו. עוד ניתן לראות, שבתחום התמיכה הפרקטית, המתאמים הם הגבוהים ביותר ביחס לסוגי התמיכה האחרים. כך למשל בתחום התמיכה הפרקטית, נמצא שגודל הרשת ורמת המספיקות שלה קשורים באופן חיובי מובהק במצב כלכלי וברמת הסתגלות, ובאופן שלילי בבעיות דיור. כלומר, ככל שרשת התמיכה הפרקטית גדולה ומספיקה יותר, כך מצבם הכלכלי של הצעירים טוב יותר, הסתגלותם גבוהה יותר ומנגד יש להם פחות בעיות דיור.

לוח 31

קשרים בין מאפייני רשת התמיכה לבין משתני התפקוד

הסתגלות	שתייה מופרזת	בעיות דיור	מצב כלכלי		
.24***	.12*	-.07	.15**	גודל	רשת תמיכה רגשית
.22***	.07	-.05	.24***	מספיקות	
.15*	-.08	-.04	.10	שביעות רצון	
.07	.03	-.15**	.07	תדירות	
-.06	.12*	.07	-.06	מתח	
.20***	.08	-.21***	.26***	גודל	רשת תמיכה פרקטית
.26***	.03	-.20***	.28***	מספיקות	
.24***	.01	-.17**	.12*	שביעות רצון	
.10	.03	-.12*	.04	תדירות	
-.11	.10	.12*	-.06	מתח	
.27***	.10	-.08	.11*	גודל	רשת תמיכה במידע והנחיה
.24***	.00	-.13*	.26***	מספיקות	

הסתגלות	שתייה מופרזת	בעיות דיור	מצב כלכלי	
.11	.01	-.05	.06	שביעות רצון
.13*	.06	-.16**	.03	תדירות
-.09	.09	.05	-.08	מתח

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.

לוח 32 מתאר את המתאמים בין מאפייני רשת התמיכה החברתית לפי סוגי התמיכה השונים לבין משתני הרווחה הנפשית. עיון בלוח מלמד, שבאופן כללי, כל מאפייני הרשת מעבר לשלוש סוגי התמיכה שנבחנו, נמצאו קשורים עם מרבית משתני הרווחה הנפשית. בדומה לתוצאות המתאמים עם משתני התפקוד, ניתן גם כאן לראות כי מבין שלושת סוגי התמיכה, המתאמים של מאפייני רשת התמיכה הפרקטית עם משתני הרווחה הנפשית הם הגבוהים ביותר. עוד ניתן לראות בלוח, שמבין מאפייני הרשת, מידת המתח הנחוה בקשרים התומכים קשורה במספר הקטן ביותר של משתני רווחה נפשית, וכי מתאמים אלו הם הקטנים ביותר. בתחום התמיכה הפרקטית, נמצא שגודל הרשת, רמת המספיקות שלה, ושביעות הרצון מתמיכת החברים בה, קשורים באופן שלילי מובהק ברמת המצוקה הרגשית והבדידות ובאופן חיובי ברמת שביעות הרצון מהחיים. כלומר, ככל שרשת התמיכה הפרקטית של הצעירים גדולה ומספיקה יותר, ושביעות הרצון מתמיכת החברים בה גבוהה יותר, כך הם סובלים מפחות מצוקה רגשית ובדידות, ורמת שביעות הרצון שלהם מחייהם גדולה יותר.

לוח 32

קשרים בין מאפייני רשת התמיכה לבין משתני הרווחה הנפשית

שביעות רצון מהחיים	בדידות	מצוקה רגשית	
.26***	-.33***	-.16**	גודל
.32***	-.41***	-.27***	מספיקות
.27***	-.25***	-.17**	שביעות רצון
.08	-.29***	-.11*	תדירות
-.11*	.10	.14*	מתח
.32***	-.44***	-.35***	גודל
.37***	-.43***	-.37***	מספיקות
.29***	-.36***	-.28***	שביעות

רשת תמיכה רגשית

רשת תמיכה פרקטית

מצוקה רגשית	בדידות	שביעות רצון מהחיים		
			רצון	
תדירות	-.11*	-.22***	.07	
מתח	.19*	.14*	-.18**	
			גודל	
מספיקות	-.33***	-.31***	.29***	
שביעות רצון	-.13*	-.26***	.08	רשת תמיכה במידע והנחיה
תדירות	-.16**	-.24***	.13*	
מתח	.10	.14*	-.07	

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.

חלק ג: מודל המחקר

מטרת חלק זה, האחרון בפרק הממצאים, היא לבחון שלושה מודלים אלטרנטיביים אפשריים למקומם של מאפייני רשת התמיכה החברתית של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות, בקשר שבין אירועי חיים שליליים לבין משתני התפקוד והרווחה הנפשית (ראו תרשים 1, עמ' 26, למודל התיאורטי של המחקר). המודלים האלטרנטיביים היו של תיווך – הרשת מתווכת את הקשר שבין אירועי חיים שליליים למשתני התפקוד והרווחה; מיתון, הרשת ממתנת את הקשרים שבין אירועי חיים למשתני התפקוד והרווחה, ומודל הפיצוי שבו הרשת אינה מתערבת בקשר שבין אירועי חיים שליליים למשתני התפקוד והרווחה אלא רק קשורה למשתני התפקוד והרווחה. לשם כך, נבחנו שלושה מודלים נפרדים עבור כל אחד מסוגי התמיכה – רגשית, פרקטית, ומידע והנחיה. על מנת לבחון האם ממצאי המחקר תומכים במודל התיאורטי ביצענו ניתוח משוואות מבניות SEM- (Structural Equation Modeling) באמצעות תוכנת Mplus 7.11 (Muthén & Muthén, 2012). כיסוי השונות המשותפת המינימלי במטריצת השונות-שונות משותפת ששימש בניתוחים היה 81. עבור מודל התמיכה הרגשית, 68. עבור מודל התמיכה הפרקטית, ו-78. עבור מודל התמיכה במידע והנחיה. על מנת לנצל את מירב הנתונים הקיימים, התאמת המודלים נעשתה באמצעות אמידת FIML (full-information maximum likelihood) עם טעויות תקן עמידות (Robust) (Little & Rubin, 2002).

הסטטיסטי הבוחן את מידת ההתאמה בין המודל התיאורטי לבין נתוני המחקר הינו חי בריבוע. ערך בלתי-מובהק של חי בריבוע משקף חוסר הבדל בין המודל התיאורטי לנתונים, כלומר התאמה של המודל לנתוני המחקר. לפיכך נדווח על מדד זה כחלק מהממצאים. עם זאת, מאחר וחי בריבוע רגיש לסטיות קטנות בין המודל התיאורטי לבין הנתונים מקובל להציג גם מדדים נוספים לטיב ההתאמה וחוסר ההתאמה שבין המודל לנתונים. בהתאם להמלצה של היו ובנטלר

(Hu & Bentler, 1999) בנוסף לחי בריבוע נדווח על שני מדדי התאמה : Tucker–Lewis index (TLI) ו- Comparative Fit Index (CFI) ושני מדדים של אי התאמה Root Mean-Square Error of Approximation (RMSEA) ו- Root Mean-Square Residual (SRMR). מקובל ש- TLI ו- CFI הקרובים ל-1, או גבוהים מ-0.95 ביחד עם RMSEA הקטן מ-0.06 ו- SRMR הקטן מ-0.08 מהווים אינדיקציה להתאמה סבירה של המודל.

משתני המודל

המודל מורכב ממשתנים נצפים (אירועי חיים שליליים, מאפייני הרשת- גודל ותדירות, ומשתנה התפקוד- בעיות דיור), לגביהם קיימת הנחה של העדר טעויות במדידה, ומשתנים לטנטיים. המשתנים הלטנטיים המרכיבים את מאפייני רשת התמיכה- מספיקות, שביעות רצון, ומידת מתח, כמו גם משתנה התפקוד, מצב כלכלי, כולם נמדדו על ידי אינדיקטור יחיד. המשתנה הלטנטי מצוקה רגשית, נמדד באמצעות שלושה אינדיקטורים על בסיס שלושה עולמות התוכן- דכאון, חרדה, וסומטיזציה, מהם הוא מורכב. שאר המשתנים הלטנטיים- משתנה התפקוד- הסתגלות, ומשתני הרווחה הנפשית- בדידות ושביעות רצון מהחיים, נמדדו גם הם באמצעות שלושה אינדיקטורים, שכל אחד מהם נוצר כשליש אקראי מהסולם תוך שימוש בשיטה המקובלת של חבילות (parceling) (Bandalos, 2002; Stacy, Bentler, & Flay, 1994). מבין משתני הרקע, רק מגדר נכלל במודל.

בחינת המודל

בשלב הראשון בחנו את מודל המדידה. המודל הניב התאמה טובה לנתונים עבור שלושת המודלים לפי סוגי התמיכה השונים : 1) תמיכה רגשית : $\chi^2(80, N = 345) = 135.89, p < .001, TLI = .956, CFI = .970, SRMR = .034, RMSEA = .045$ (90% CI = .032; .058) ; 2) תמיכה פרקטית : $\chi^2(80, N = 345) = 158.37, p < .001, TLI = .956, CFI = .970, SRMR = .034, RMSEA = .045$ (90% CI = .032; .058) ; 3) תמיכה במידע והנחיה : $\chi^2(80, N = 345) = 143.45, p < .001, TLI = .963, CFI = .975, SRMR = .033, RMSEA = .048$ (90% CI = .035; .060). בשלב הבא המשכנו לבחינת המודל המבני המשוער עבור שלושת סוגי התמיכה (ראה תרשים 1). במודל זה נכללו שמונת המשתנים הלטנטיים שתוארו לעיל. למודל זה הוספו שלושת המשתנים הנצפים ומשתנה הרקע מגדר. המודל הראה התאמה טובה לנתונים עבור שלושת סוגי התמיכה : 1) תמיכה רגשית : $\chi^2(120, N = 345) = 200.32, p < .001, TLI = .949, CFI = .971, SRMR = .032, RMSEA = .044$ (90% CI = .033; .055) ; 2) תמיכה פרקטית : $\chi^2(120, N = 345) = 216.51, p < .001, TLI = .940, CFI = .966, SRMR = .032, RMSEA = .048$ (90% CI = .038; .058) ; 3) תמיכה במידע והנחיה : $\chi^2(120, N = 345) = 211.76, p < .001, TLI = .940, CFI = .966, SRMR = .032, RMSEA = .048$ (90% CI = .038; .058).

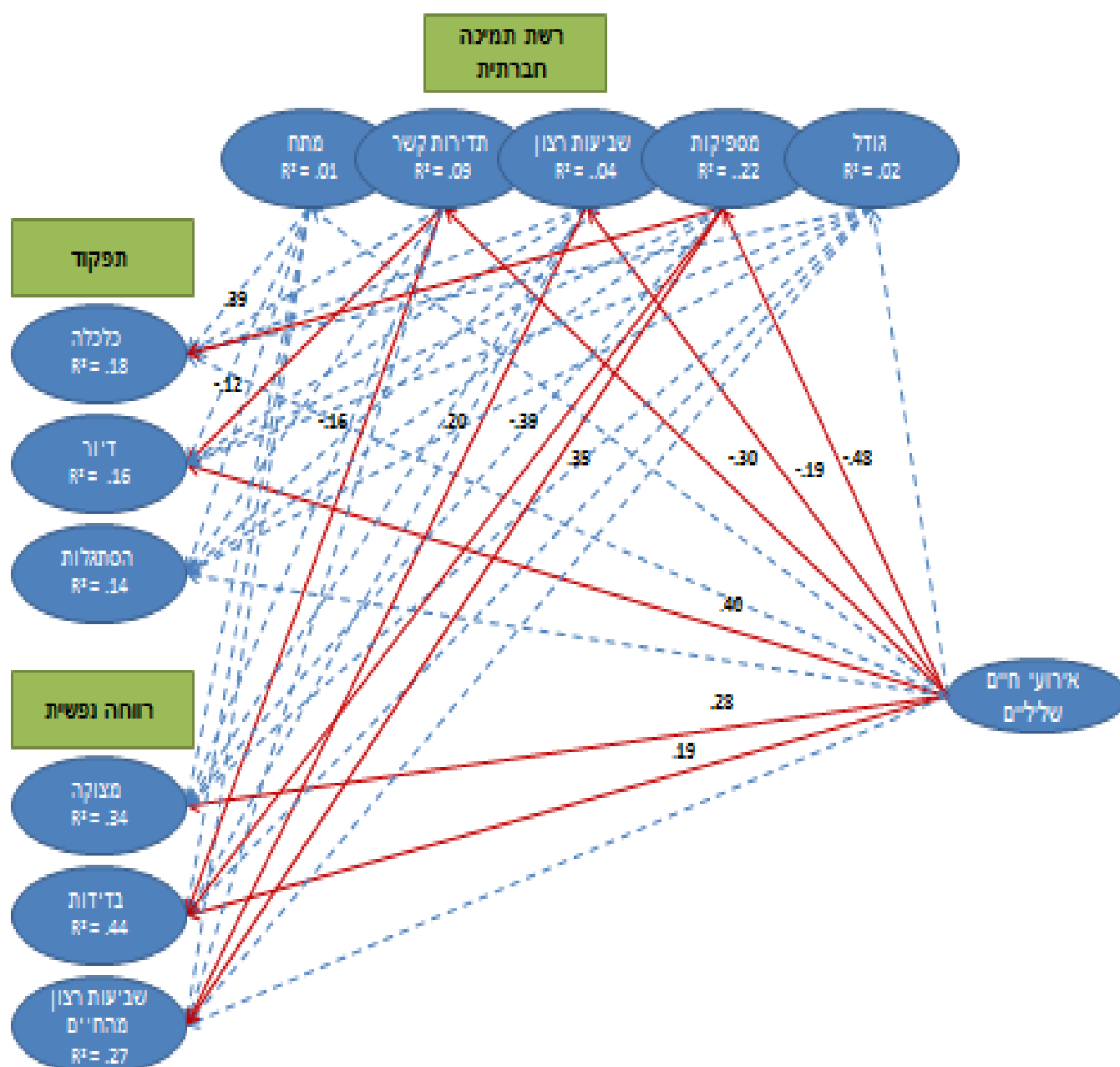
בשלב האחרון, כדי לבחון את מודל המיתון, הוספנו למודל את האפקטים האינטראקטיביים של מאפייני הרשת השונים (גודל, מספיקות, שביעות רצון, ותדירות ; מידת מתח לא נבחן בהקשר זה) X אירועי חיים שליליים על משתני התפקוד והרווחה הנפשית (ראה

תרשים 3, עבור מודל התמיכה הרגשית). על מנת לקבל תמונה ברורה יותר, בחנו כל אחד מאפקטים אלו במודל נפרד. לאור ריבוי הבדיקות, על מנת למנוע ניפוח הסיכוי לטעות מסוג 1, נעשה שימוש בגודל אלפא בערך 0.01.

התוצאות המתוקננות של המודל המבני עבור כל אחד מסוגי התמיכה- רגשית, פרקטית, ומידע והנחיה מוצגות בתרשימים 2, 4, ו-5, בהתאמה. לשם הבהירות, בחינת האפקטים של האינטראקציות עבור מודל התמיכה הרגשית מוצגת בתרשים 3, ועבור המודלים של תמיכה פרקטית ותמיכה במידע והנחיה מוצגות בטקסט. כמו כן, כדי להקל על הקורא, נתיבים ממשתנה הבקרה מגדר לשאר המשתנים במודל הושמטו מהתרשים והם מתוארים בהמשך.

נתאר עתה את ממצאי כל אחד מהמודלים לפי סוגי התמיכה בנפרד.

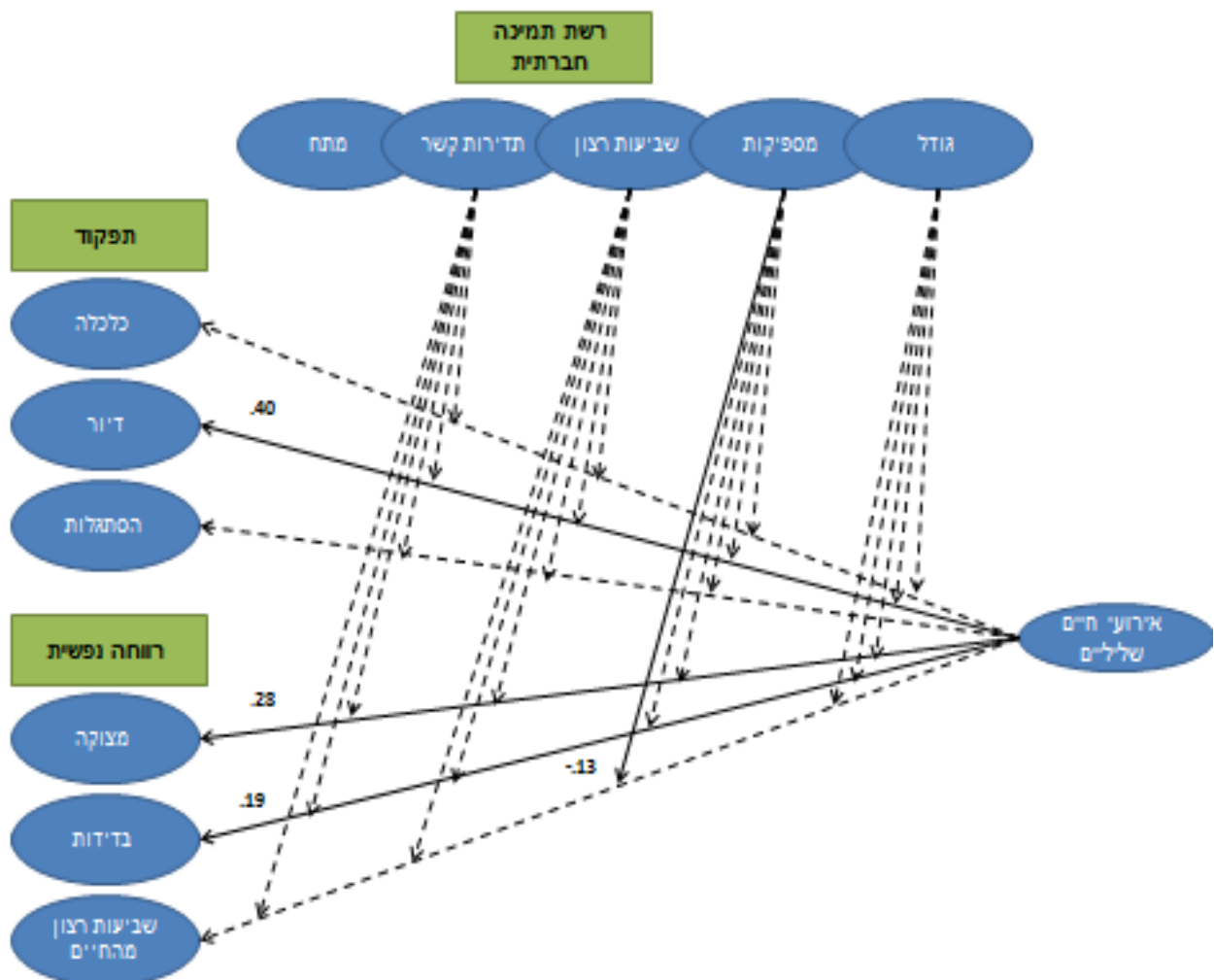
תמיכה רגשית. המחקר בחן את ההשערה שהתרומה של אירועי חיים שליליים למצב הנוכחי של הצעירים מתווכת על ידי התמיכה הרגשית שמספקת הרשת החברתית. מתרשים 2 ניתן לראות שלאירועי חיים שליליים יש קשר מובהק עם מספר היבטים של המצב הנוכחי ומהבדיקה עולה שרוב רובו של הקשר מתווך על ידי התמיכה הרגשית שמספקת הרשת החברתית. כך, קיים קשר חיובי ישיר בין אירועי חיים שליליים לבעיות בדיוור ($\beta = 0.40, p < 0.001$), למצוקה רגשית ($\beta = 0.28, p < 0.001$) ולבדידות ($\beta = 0.19, p < 0.05$). קשר זה מתווך, רובו ככולו, על ידי מאפייני הרשת: אירועי חיים שליליים קשורים לרשת התמיכה וזו קשורה לתוצאות. באופן ספציפי, מספר גדול יותר של אירועי חיים שליליים נמצא קשור ברמות נמוכות יותר של מספיקות רשת התמיכה ($\beta = -0.48, p < 0.001$), של שביעות הרצון מתמיכת החברים ($\beta = -0.19, p < 0.01$), ושל תדירות הקשר עם החברים ($\beta = -0.30, p < 0.001$). מאפייני רשת אלו בתורם מנבאים את המצב הכלכלי, ואת רמת שביעות הרצון והבדידות של הצעירים ומתווכים במלואו, או במקרה של בדידות, באופן חלקי, את הקשר בין אירועי חיים שליליים למשתני תוצאה אלו. כך, הן מספיקות הרשת והן שביעות הרצון מתמיכת החברים קשורות באופן חיובי לשביעות רצון מהחיים ($\beta = 0.20, p < 0.05$, $\beta = 0.35, p < 0.01$, בהתאמה), הן מספיקות הרשת והן תדירות הקשר קשורות באופן שלילי לבדידות ($\beta = -0.16, p < 0.01$, $\beta = -0.39, p < 0.01$, בהתאמה), ומספיקות הקשר קשורה באופן חיובי למצב הכלכלי של הצעירים ($\beta = 0.39, p < 0.01$).

תרשים 2. תוצאות מתוקננות של מודל מבני לניבוי תפקוד ורווחה נפשית של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות באמצעות אירועי חיים שליליים בתיווך רשת תמיכה רגשית. $\chi^2(80, N = 345) = 135.89, p < .001, TLI = .967, CFI = .978, SRMR = .032, RMSEA = .044$. קיום מקווקוים מייצגים נתיבים לא מובהקים. לצורך בהירות ההצגה הושמטו מהתרשים מתאמים בין המשתנים השונים של רשת התמיכה ומתאמים בין משתני התוצאה השונים. כמו כן, הושמטו מהתרשים מתאמים בין משתנה הבקרה מגדר לבין משתני המחקר והם מתוארים בטקסט.

בנוסף, נמצא כי תדירות הקשר עם התומכים קשורה באופן שלילי לבעיות בדיור ($\beta = -0.12, p < 0.05$), אם כי, במקרה זה אין אינדיקציות מובהקות לתיווך הקשר בין אירועי חיים שליליים לבין בעיות בדיור. מנגד, על אף שאף אחד מהנתיבים הבודדים ממאפייני הרשת אל מצוקה רגשית לא נמצא מובהק בפני עצמו, נמצא כי הקשר בין אירועי חיים שליליים לבין מצוקה רגשית מתווך חלקית על ידי מאפייני הרשת ככלל ($\beta = 0.14, p < 0.05$). מידת המתח בקשר עם התומכים לא נמצאה כקשורה לא באירועי חיים שליליים ולא באף אחד ממשתני התוצאה.

בנוסף להשערה שמאפייני הרשת הם גורם מתווך, נבחנה ההשערה שהם ממתנים את הקשר בין אירועי חיים שליליים לבין משתני התוצאה. תרשים 3 מתאר את האפקטים האינטראקטיביים של מאפייני הרשת השונים X אירועי חיים שליליים על משתני התפקוד והרווחה הנפשית עבור תמיכה רגשית. עיון בתרשים מלמד שרק אפקט האינטראקציה של מספיקות הרשת X אירועי חיים בניהוי שביעות רצון מהחיים היה מובהק, $\beta = -0.13, p < 0.001$.

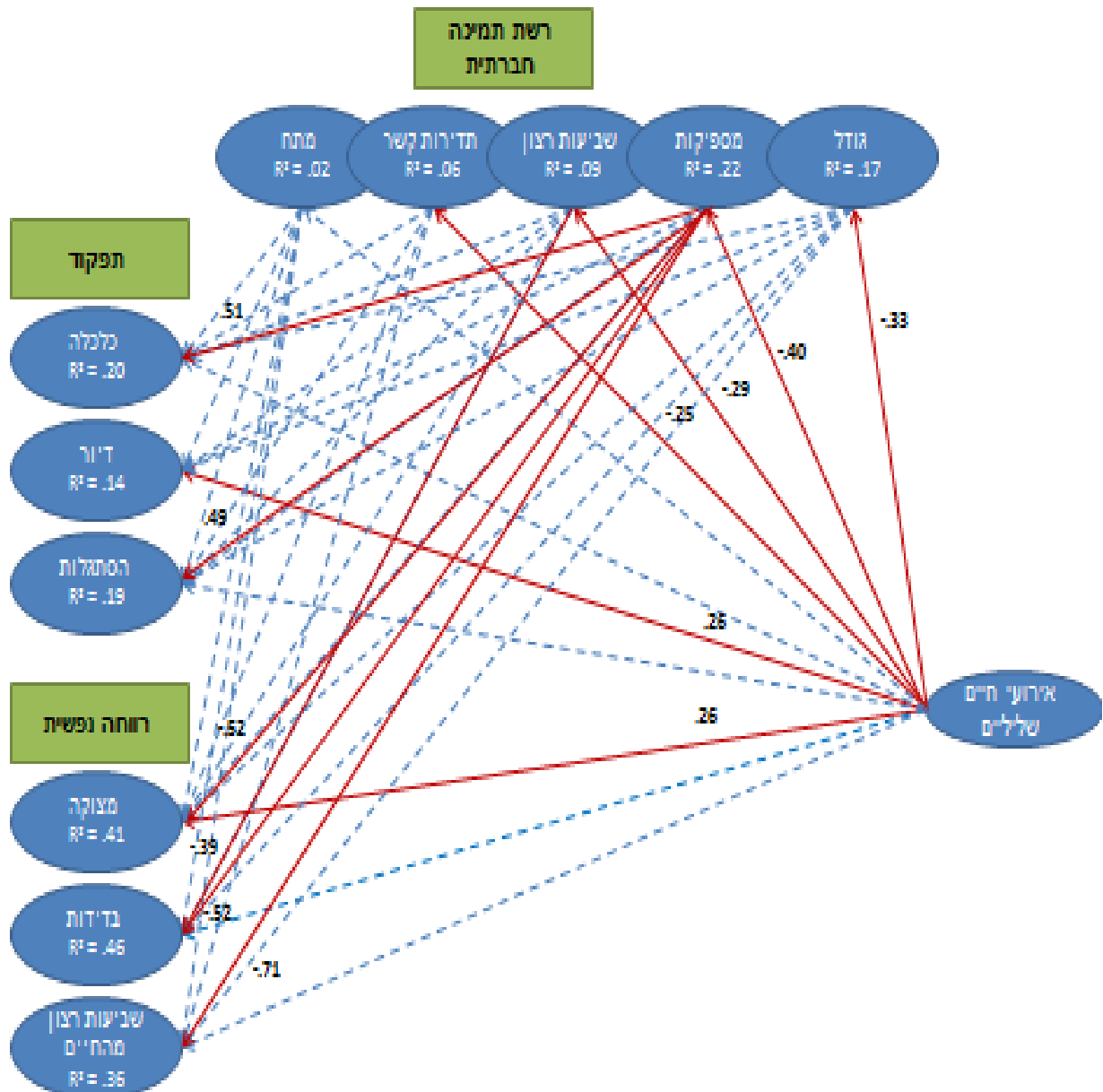
תרשים 3. תוצאות מתוקננות של מודל מבני לבחינת אפקטים אינטראקטיביים של מאפייני רשת תמיכה רגשית X אירועי חיים שליליים בניהוי תפקוד ורווחה נפשית של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות. קווים רציפים מייצגים נתיבים מובהקים סטטיסטית לפי $p < 0.05$. קווים מקווקווים מייצגים נתיבים לא מובהקים.

כך נמצא כי מספיקות הרשת מיתנה את הקשר אירועי חיים- שביעות רצון מהחיים, כך שעבור אותם צעירים שדיווחו כי התמיכה שהם מקבלים מספיקה, הקשר בין אירועי חיים בילדות לבין שביעות רצון מהחיים בהווה, היה חלש יותר. לא נמצאו אפקטים מובהקים נוספים של אינטראקציות.

ההשערה כי מאפייני רשת התמיכה הרגשית יפצו על תרומתם השלילית של אירועי החיים השליליים למצב הצעירים, כלומר שיימצא קשר ישיר בין מאפייני הרשת לבין תוצאות התפקוד והרווחה הנפשית, אוששה ברובה. כך, כפי שתואר לעיל (לפירוט עוצמת ומובהקות הקשרים, ראה תיאור ממצאי התיווך), נמצא כי למספיקות הרשת תרומה מפצה לשביעות הרצון מהחיים, בדידות, ומצב כלכלי. לתדירות הקשר נמצאה תרומה מפצה לבדידות ולבעיות הדיוור ולשביעות הרצון מהתמיכה נמצאה תרומה מפצה לשביעות הרצון מהחיים.

לבסוף, כדי להקל על הצגת המודל לא כללנו בו את הנתבים הקשורים למגדר. חשוב להתייחס אליו משום שנראה שהוא קשר באופן עקבי למשתני המחקר השונים. באופן ספציפי, נמצא שבהשוואה לבנות, בנים הראו רמות נמוכות יותר של חשיפה לאירועי חיים ($\beta = -0.30, p < 0.001$), של תדירות קשר עם תומכים ($\beta = -0.17, p < 0.01$), ושל מצוקה רגשית ($\beta = -0.23, p < 0.001$), ורמה גבוהה יותר של מצב כלכלי ($\beta = 0.21, p < 0.01$).

תמיכה פרקטית. מתרשים 4 המתאר את המודל שבחן את תפקידה של תמיכה פרקטית כמתווכת את הקשר בין אירועי חיים שליליים מוקדמים לבין תוצאות הצעירים, עולה תמונה דומה לזו שמצאנו בהקשר של תמיכה רגשית. גם כאן, ניתן לראות שלאירועי חיים שליליים יש קשר מובהק עם מספר רב של היבטים של התפקוד והרווחה הנפשית ושרוב רובו של הקשר מתווך על ידי התמיכה הפרקטית שמספקת הרשת החברתית. כך, קיים קשר חיובי ישיר בין אירועי חיים שליליים לבעיות בדיוור ולמצוקה רגשית ($\beta = 0.26, p < 0.001, \beta = 0.26, p < 0.001$, בהתאמה). קשר זה מתווך, רובו ככולו, על ידי מאפייני הרשת: אירועי חיים שליליים קשורים לרשת התמיכה וזו קשורה לתוצאות. באופן ספציפי, מספר גדול יותר של אירועי חיים שליליים נמצא קשור בגודל רשת תמיכה קטן יותר ($\beta = -0.33, p < 0.001$), וברמות נמוכות יותר של מספיקות רשת התמיכה ($\beta = -0.40, p < 0.001$), של שביעות הרצון מתמיכת החברים ($\beta = -0.29, p < 0.001$), ושל תדירות הקשר עם החברים ($\beta = -0.25, p < 0.001$). מספיקות הרשת ושביעות הרצון מהתמיכה בתורם מנבאים את המצב הכלכלי, ההסתגלות למסגרת, המצוקה הרגשית, הבדידות, ושביעות הרצון מהחיים של הצעירים ומתווכים במלואו, או במקרה של מצוקה רגשית, באופן חלקי, את הקשר בין אירועי חיים שליליים למשתני תוצאה אלו. כך, מספיקות הרשת נמצאה כקשורה באופן חיובי למצב הכלכלי ($\beta = 0.51, p < 0.05$), להסתגלות למסגרת ($\beta = 0.49, p < 0.05$), לשביעות הרצון מהחיים ($\beta = 0.71, p < 0.01$), ובאופן שלילי למצוקה רגשית ($\beta = -0.52, p < 0.05$) ולבדידות ($\beta = -0.52, p < 0.05$). במקביל, שביעות הרצון מהתמיכה נמצאה כקשורה באופן שלילי בבדידות ($\beta = -0.23, p < 0.05$). גם במודל זה מידת המתח בקשר עם התומכים לא נמצאה כקשורה לא באירועי חיים שליליים ולא באף אחד ממשתני התוצאה.

תרשים 4. תוצאות מתוקננות של מודל מבני לניבוי תפקוד ורווחה נפשית של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות בתיווך רשת תמיכה פרקטית. $\chi^2(80, N = 345) = 216.51, p < .001, TLI = .940, CFI = .966, SRMR = .032, RMSEA = .048$. קוים רציפים מייצגים נתיבים מובהקים סטטיסטית לפי $p < 0.05$. קוים מקווקווים מייצגים נתיבים לא מובהקים. הושמטו מהתרשים מתאמים פנימיים בין משתני רשת התמיכה ומתאמים פנימיים בין משתני התוצאה. כמו כן, הושמטו מהתרשים מתאמים בין משתנה הבקרה מגדר לבין משתני המחקר והם מתוארים בטקסט.

בחנו את האפשרות שמאפייני רשת התמיכה הפרקטית ממתנים את הקשרים שבין אירועי חיים שליליים למשתני תפקוד ורווחה נפשית. אף לא אחת מהאינטראקציות שנבחנו לא הייתה מובהקת.

ההשערה כי מאפייני רשת התמיכה הפרקטית יפצו על תרומתם השלילית של אירועי החיים השליליים למצב הצעירים, אוששה גם במקרה זה ברובה. כך, כפי שתואר לעיל (לפירוט עוצמת ומובהקות הקשרים, ראה תיאור ממצאי התיווך), נמצא כי למספיקות הרשת תרומה מפצה למצב הכלכלי, להסתגלות למסגרת, למצוקה רגשית, לבדידות ולשביעות הרצון מהחיים. לשביעות הרצון מהתמיכה נמצאה תרומה מפצה לבדידות.

לבסוף, באשר לתפקידו של מגדר, בדומה לממצאים שתוארו בהקשר של רשת התמיכה הרגשית, נמצא כי בהשוואה לבנות, בנים הראו רמות נמוכות יותר של חשיפה לאירועי חיים ($\beta = -0.12, p < 0.001$), ושל מצוקה רגשית ($\beta = -0.19, p < 0.05$), ולצד זאת דיווחו על רשת גדולה יותר ($\beta = 0.68, p < 0.01$), מספיקה יותר ($\beta = 0.12, p < 0.05$), ועל מצב כלכלי טוב יותר ($\beta = 0.22, p < 0.05$).

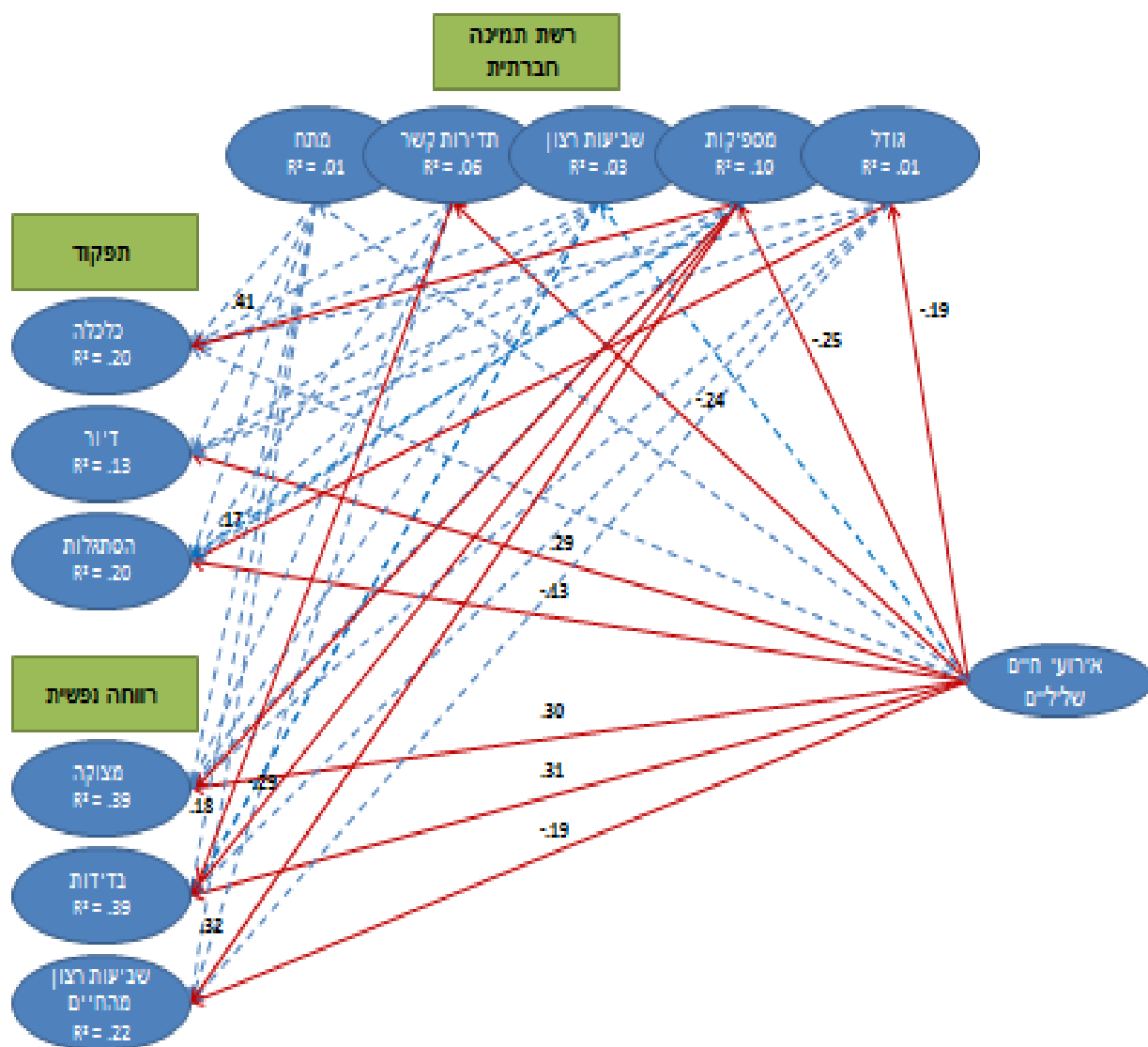
תמיכה במידע והנחיה. בחינה של המודל בנוגע לתפקידה של תמיכה במידע והנחיה כמתווכת את הקשר בין אירועי חיים שליליים מוקדמים לבין תוצאות הצעירים, מצביעה על תמונה דומה לזו שמצאנו בהקשר של שני סוגי התמיכה האחרים. עיון בתרשים 7 מראה שגם במקרה זה לאירועי חיים שליליים יש קשר מובהק עם מספר של היבטים של המצב הנוכחי ושרוב רובו של הקשר מתווך על ידי התמיכה במידע והנחיה שמספקת הרשת החברתית. כך, קיים קשר חיובי ישיר בין אירועי חיים שליליים לבעיות בדיוור ($\beta = 0.29, p < 0.001$), למצוקה רגשית ($\beta = 0.30, p < 0.001$), ולבדידות ($\beta = 0.31, p < 0.001$). כן קיים קשר שלילי ישיר בין אירועי חיים לבין הסתגלות ($\beta = -0.13, p < 0.05$) ושביעות רצון מהחיים ($\beta = -0.19, p < 0.01$). קשר זה מתווך, רובו ככולו, על ידי מאפייני הרשת: אירועי חיים שליליים קשורים לרשת התמיכה וזו קשורה לתוצאות. באופן ספציפי, מספר גדול יותר של אירועי חיים שליליים נמצא קשור בגודל רשת תמיכה קטן יותר ($\beta = -0.19, p < 0.05$), וברמות נמוכות יותר של מספיקות רשת התמיכה ($\beta = -0.24, p < 0.001$). מספיקות הרשת ותדירות הקשר עם התומכים בתורם מנבאים את המצוקה הרגשית, הבדידות, ושביעות הרצון מהחיים של הצעירים ומתווכים באופן חלקי את הקשר בין אירועי חיים שליליים למשתני תוצאה אלו. כך, מספיקות הרשת נמצאה כקשורה באופן חיובי לשביעות הרצון מהחיים ($\beta = 0.32, p < 0.01$), ובאופן שלילי למצוקה רגשית ($\beta = -0.33, p < 0.01$) ולבדידות ($\beta = -0.25, p < 0.01$). במקביל, תדירות הקשר עם התומכים נמצאה כקשורה באופן שלילי בבדידות ($\beta = -0.18, p < 0.01$). בעוד שנמצא קשר חיובי מובהק בין גודל רשת התמיכה לבין ההסתגלות למסגרת ($\beta = 0.17, p < 0.05$), נתיב זה לא היה מובהק כשלעצמו כמתווך את הקשר אירועי חיים - הסתגלות, ואפקט התיווך המובהק שנמצא לקשר זה ($\beta = -0.11, p < 0.01$) מתייחס לתרומתם של מאפייני הרשת ככלל. עוד נמצא, כי רמות גבוהות יותר של מספיקות התמיכה תרמו למצב כלכלי טוב יותר

($\beta = 0.41, p < 0.001$), אם כי לא נמצא שמאפייני הקשר תיווכו את הקשר של מספיקות התמיכה במידע ובעצה למצב הכלכלי. גם במודל זה מידת המתח בקשר עם התומכים לא נמצאה כשורה לא באירועי חיים שליליים ולא באף אחד ממשתני התוצאה.

ההשערה השנייה שנבחנה בנוגע לתפקיד של מאפייני רשת התמיכה במידע והנחיה כממתנים את הקשר בין אירועי חיים שליליים לבין משתני התוצאה אוששה רק באופן חלקי מאוד. מצאנו שרק אפקט האינטראקציה של תדירות הקשר עם התומכים X אירועי חיים בניבוי בדידות היה מובהק, $\beta = 0.25, p = 0.008$. כך שעבור אותם צעירים שדיווחו כי תדירות הקשר עם התומכים הייתה גבוהה יותר, הקשר בין אירועי חיים בלדות לבין בדידותם בהווה, היה חלש יותר. לא נמצאו אפקטים מובהקים נוספים של אינטראקציות.

ההשערה כי מאפייני רשת התמיכה במידע והנחיה יפצו על תרומתם השלילית של אירועי החיים השליליים למצב הצעירים, אוששה גם במקרה זה ברובה. כך, כפי שתואר לעיל (לפירוט עוצמת ומובהקות הקשרים, ראה תיאור ממצאי התיווך), נמצא כי למספיקות הרשת תרומה מפצה למצב הכלכלי, למצוקה רגשית, לבדידות ולשביעות הרצון מהחיים. לתדירות הקשר עם התומכים נמצאה תרומה מפצה לבדידות ולגודל הרשת נמצאה תרומה מפצה להסתגלות למסגרת.

לבסוף, באשר לתפקידו של מגדר, בדומה לממצאים שתוארו בהקשר של רשת התמיכה הרגשית, נמצא כי בהשוואה לבנות, בנים הראו רמות נמוכות יותר של חשיפה לאירועי חיים ($\beta = -0.30, p < 0.001$), של תדירות קשר עם תומכים ($\beta = -0.13, p < 0.05$), ושל מצוקה רגשית ($\beta = -0.18, p < 0.01$).

תרשים 5. תוצאות מתוקננות של מודל מבני לניבוי תפקוד ורווחה נפשית של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות בתיווך רשת תמיכה במידע והנחיה. $\chi^2(80, N = 345) = 211.76, p < .001, TLI = .940, CFI = .964, SRMR = .032, RMSEA = .047$. קוים רציפים מייצגים נתיבים מובהקים סטטיסטית לפי $p < 0.05$. קוים מקווקוים מייצגים נתיבים לא מובהקים. הושמטו מהתרשים מתאמים פנימיים בין משתני רשת התמיכה ומתאמים פנימיים בין משתני התוצאה. כמו כן, הושמטו מהתרשים מתאמים בין משתנה הבקרה מגדר לבין משתני המחקר והם מתוארים בטקסט.

דיון

המעבר לבגרות הינה תקופה המזמנת לפרט התמודדות עם מגוון רחב של מטלות התפתחותיות הכרוכות ביציאה מבית ההורים וניהול אורח חיים עצמאי. זהו שלב קריטי שבו ההחלטות שהפרט מקבל לגבי עתידו, הפעולות שעושה למימושן, והיכולת שלו לנתב בהצלחה את דרכו, יעצבו במידה רבה את המשך חייו הבוגרים. בעוד שעבור צעירים רבים מדובר בתקופה של צמיחה, התנסויות מגוונות וחקירה עצמית, צעירים המגיעים מרקע של מצוקה, מועדים לחוות קשיים ניכרים בעת זו. על כן בוגרים צעירים פגיעים אלו מעוררים תשומת לב גוברת מצב קובעי מדיניות בישראל ובעולם ומהווים מוקד לפיתוחן של תכניות התערבות מגוונות (נאון, כאהן-סטרבצ'ינסקי, ואזן-סיקרין, הדר, וקונסטנטינוב, 2014; Eurofound, 2014). בסיכון גבוה במיוחד נמצאת קבוצת הצעירים הבוגרים ממסגרות חוץ ביתיות.

עם הגיעם לגיל 18, צעירים אלו אשר באופן טיפוסי מגיעים מרקע סוציו-אקונומי נחות לצד רמות משתנות של חשיפה לחוויות של הזנחה והתעללות, נתבעים באופן חד ופתאומי להתמודד הן עם הניתוק מסביבת גידולם והן עם המטלות המרובות הכרוכות במעבר לחיים עצמאיים. כל זאת כשלרשותם עומדים משאבי תמיכה מוגבלים. רשת תמיכה חברתית חזקה זוכה להכרה גוברת כגורם מרכזי אשר יכול לתרום לחוסנם של הצעירים וליכולתם לנתב בהצלחה את המעבר לבגרות. מחקר זה מתווסף לגוף הידע המצומצם החוקר את הרשתות החברתיות של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות והתמיכה שאלו מספקות.

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לעמוד על מאפייניה הייחודיים של הרשת החברתית של 345 בוגרי השמה חוץ ביתית במעברם לבגרות ולבחון את תפקיד התמיכה שזו מספקת כמפצה, כממתנת, או כמתווכת את השפעותיהן של חוויות עבר שליליות על תפקוד ורווחה נפשית בבגרות צעירה. בהתאם לפרספקטיבה רב-ממדית של תמיכה חברתית, נבחנו חמישה ממדים מבניים ואיכותיים של תמיכה: גודל הרשת, תדירות הקשר עם החברים בה (ממדים מבניים), מספיקות התמיכה הנתפסת, שביעות הרצון מהתמיכה והיבטים שליליים של הקשרים התומכים (היבטים איכותיים). ממדים אלו נבחנו כפי שהם מתייחסים לשלוש פונקציות של תמיכה: תמיכה רגשית, תמיכה פרקטית ותמיכה במידע והנחיה. ברמת המשתנים התלויים, המשקפים את מצב הצעירים מבחינת תפקודם ורווחתם הנפשית, נבחנו שלושה תחומי תפקוד מרכזיים: הסתגלות למסגרת עיקרית (צבא/שרות לאומי, עבודה או לימודים), מצב כלכלי, ובעיות דיור; ושלושה היבטים של רווחה נפשית: מצוקה נפשית, בדידות ושביעות רצון מהחיים.

בחלק הראשון של הדיון אתייחס למשמעות הממצאים התיאוריים הנוגעים לחוויות העבר של הצעירים, תוצאותיהם בתחומים השונים שנבחנו ומאפייני רשת התמיכה שלהם. על אף שבשנים האחרונות החל להצטבר ידע בנוגע לאירועים שליליים מוקדמים בחיי הצעירים במסגרות חוץ ביתיות ומצבם בבגרות, ידע זה עדיין מוגבל. משום כך, אתייחס בקצרה למשמעויות העולות מהממצאים על אירועים שליליים בילדות ומצבם של בוגרי המסגרות בבגרות הצעירה. בהמשך אדון בממצאים התיאוריים הנוגעים לרשתות החברתיות של הצעירים. רשתות חברתיות אלו, אשר הינן מוקד המחקר הנוכחי, כמעט ולא זכו לבחינה שיטתית במחקרים קודמים, בפרט בישראל, ועל כן יש חשיבות מיוחדת להתייחסות לממצאים התיאוריים הנוגעים

אליהן. בהמשך אדון בממצאים הנוגעים לקשרים שבין חוויות עבר שליליות לבין מצב הצעירים ולתפקיד המפצה, הממתן או המתווך הפוטנציאלי של ממדי התמיכה השונים בקשרים אלו. בחלק השלישי אתייחס לדמיון ולשוני בהשפעות פונקציות התמיכה השונות שנבחנו. לבסוף, בחלק הרביעי אדון במגבלות המחקר, בהשלכותיו לתיאוריה, למדיניות ולפרקטיקה ובהמלצות העולות ממנו למחקר עתידי.

בטרם נפנה לדון בממצאים התיאוריים חשוב להתייחס כבר בתחילת הדיון לשאלת ההכללה של הממצאים. מדגם המחקר מורכב ממספר קבוצות של בוגרי מסגרות שונות במאפייניהן. לצד בוגרי פנימיות חינוכיות, המהווים מעט מעל למחצית מן המדגם, קבוצה נוספת היא של בוגרים הנמצאים במסגרות הליווי "גשר לעצמאות" ותכנית "למרחב" (ראה פרק השיטה לתיאור נרחב של מאפייני הצעירים). מרביתם (כ-74%), לצד הליווי שמקבלים, נמצאים בדירות בקהילה אותן הם חולקים עם צעירים אחרים בעלי רקע דומה, בעוד שאחרים מקבלים ליווי והנחייה בלבד, ברמות אינטנסיביות שונות בהתאם לתכנית בה נמצאים (תכנית "למרחב" מציעה מסגרת ליווי מקיפה מאוד). לצד ההשפעה שיש לעצם ההשתתפות בתכניות אלו על ההתמודדות של הצעירים בתחומי חיים שונים, תהליכי הקבלה לתכניות, מתבססת על מיון בהתאם למאפיינים אישיים (למשל, מוטיבציה להצלחה) ומשפחתיים (למשל, העדר עורף משפחתי) המבחינים אותם מבוגרי מסגרות אחרים שאינם משתתפים בתכניות אלו (ראה בנבנישתי ומגנוס, 2008; גוטר-שגיא וניסקי, 2008, לפירוט על מאפייני הצעירים בתכניות אלו). כך למשל, צעירים אלו מצופים להשתלב בשרות צבאי או לאומי ובהמשך במסגרת של עבודה או לימודים ולהימנע משימוש בחומרים ממכרים במהלך התכנית. משום כך ניתן לצפות כי תפקודם יהיה גבוה בתחומים אלו. מנגד, ניתן לשער כי יחוו קשיים משמעותיים בתחומים אחרים, וכי הרשתות שלהם יהיו חסרות, לאור נסיבות חייהם, ובפרט לאור התמיכה המוגבלת שמספקות המשפחות שלהם, המהווה תנאי קבלה לתכנית. לאור הטרוגניות זו של הצעירים במחקר, ומאפייניהם הייחודיים, אין הכוונה לטעון כי התמונה המתקבלת משקפת את כלל בוגרי המסגרות החוץ ביתיות ויש להיזהר בניסיונות הכללה של הממצאים לקבוצות אחרות. יחד עם זאת, ובהינתן סייגים אלו, הממצאים מאירים סוגיות חשובות בנוגע למאפייני הקבוצות השונות של הצעירים מבחינת חוויות בעברם, מצבם הנוכחי, ומאפייני הרשתות החברתיות שלהן, שעשויים לשמש אנשי מקצוע וקובעי מדיניות ומן הראוי להעלות אותן ולעורר את המודעות אליהן.

אירועי חיים שליליים מוקדמים בחיי הצעירים

התמונה העולה מהממצאים הנוגעים לאירועי החיים מאשרת ממצאים קודמים בדבר חשיפה מוקדמת לחוויות שליליות, הן במסגרת המשפחה טרם ההשמה והן במהלך ההשמה עצמה, של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות בישראל (בנבנישתי ושמעוני, 2012; המועצה הלאומית לשלום הילד, 2012; Benbenishty & Schiff, 2009; Attar-Schwartz, 2011) ובעולם (Hussey & Guo, 2011; Pecora et al., 2003; Salazar et al., 2002). בולטים במיוחד בשכיחותם היו אירועי הדחק המשפחתיים. מגמות דומות נמצאו במחקרם של בנבנישתי ושמעוני (2012) על שנתון שלם של צעירים, המדווחים כי מקרב הצעירים בפנימיות הרווחה כ-85% היו חשופים למצוקה כלכלית (על פי הימצאות של אחד ההורים בקוץ נתוני יסוד של הלשכה לשירותים חברתיים), 17.4% הגיעו מבתיים בהם אחד ההורים נפטר ו-23.2% מבתיים בהם האב הורשע בפלילים. יש לציין כי

מחקר זה הראה כי שיעורים אלו בקרב הצעירים שהתחנכו בפנימיות חינוכיות היו נמוכים בכפי שניים בהשוואה לבוגרי הפנימיות של הרווחה. עוד מצאנו במחקר כי שיעור משמעותי של בין כחמישית (17.4%) לכמעט שליש (29.7%) מהצעירים היה חשוף גם לחוויות של התעללות מינית או פיסית, בהתאמה. על ממצאים דומים מדווחים בנבנישתי ושיף (Benbenishty & Schiff, 2009), אשר מצאו כי 42.9% מבוגרי האומנה שבחנו חוו התעללות מסוג כלשהו.

בהשוואה למדווח בספרות העולמית, ניכר כי שיעור הצעירים שהיו חשופים לאירועים של התעללות הינם נמוכים משמעותית (Hussey & Guo, 2002; Pecora et al., 2003; Yates & Grey, 2012), וכי באופן כללי הם נהנים מהשמה יציבה הרבה יותר (Pecora et al., 2003; Pecora et al., 2005). כך למשל, פקורה ועמיתיו, במחקר ארצי בארה"ב בקרב מעל 1,000 בוגרי אומנה של עמותת Casey, מדווחים כי 46.3% מהם חוו התעללות מינית בשילוב עם התעללות פיסית או הזנחה, 23.4% חוו התעללות פיסית ללא התעללות מינית ומעט מעל למחציתם (56%) עברו בין שבע מסגרות השמה או יותר (Pecora et al., 2003). יחד עם זאת, סלאזר ועמיתיה (Salazar et al., 2011), על בסיס מדגם מייצג של בוגרי אומנה משלוש מדינות במערב התיכון בארה"ב, מדווחים על שיעורים של 32.9% צעירים שחוו התעללות פיסית ו-17.2% שחוו התעללות מינית, הדומים מאוד לאלו שנמצאו במחקרנו. ייתכן כי הדמיון במאפייני הצעירים במסגרות חוץ ביתיות בישראל לאלו במקומות אחרים בעולם הוא רב מאשר מקובל לחשוב. הממצאים עוד מלמדים כי שיעור משמעותי של 17.7% מהצעירים דיווחו על אירוע של פגיעה כלשהי מצד חניכים אחרים במסגרת או מהצוות במהלך השהות במסגרת הטיפול. ממצאים אלו מתיישבים עם מחקרים קודמים שדיווחו על השכיחות של תופעות אלו בפנימיות בישראל (פינצ'ובר ועטר – שוורץ, 2012; Attar-Schwartz, 2011). יחד עם זאת, יש לציין כי גם במקרה זה, מדובר בשיעורים נמוכים משמעותית ביחס לדיווחים מקבילים מארה"ב שחלקם מציינים כי לפחות אחד משלושה צעירים עובר התעללות מינית או פיסית מצד דמויות במסגרת הטיפול (Pecora et al., 2003; Pecora et al., 2005; Salazar et al., 2011).

רמות החשיפה הגבוהות לאירועי דחק שראינו שמאפיינת את קבוצת המחקר קשורה בחלקה בעובדה שכמחצית מן הקבוצה הם בוגרי מסגרות טיפוליות של הרווחה (אומנה או פנימיות) המוגדרים כחסרי עורף משפחתי ועל כן משתתפים בתכנית ליווי לבוגרים. השיעורים הגבוהים מקרב צעירים אלו שהיו חשופים למגוון רחב של אירועים שליליים, מסמנים אותה כקבוצה בסיכון גבוה במיוחד, בהשוואה לצעירים אחרים במסגרות חוץ ביתיות, הן ברמה המקומית והן ברמה הבינלאומית. יחד עם זאת, חשוב לציין כי גם בוגרי המסגרות החינוכיות שהשתתפו במחקר היו מאופיינים בשיעורים גבוהים של חוויות דחק, בעיקר משפחתיות, אשר כפי שנראה בהמשך, הן בעלות השלכות שליליות ארוכות טווח על התפתחותם ומצבם. נעבור עתה לדון בתוצאות של הצעירים בתחומי החיים השונים במטרה לשפוך אור על הקשר בין תופעות אלו.

תפקוד הצעירים

בשונה ממדינות אחרות בעולם בהן שלב המעבר לבגרות של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות מתרחש בעת היציאה ממסגרת האומנה או מהפנימייה, בישראל למעשה מדובר בשני מעברים נפרדים, שכל אחד מהם טומן בחובו קשיים וסיכונים אפשריים לצעירים עם משאבים מוגבלים: היציאה מהפנימייה והמעבר לצבא, והיציאה מהצבא והמעבר לחיים עצמאיים (רפאלי, 2014). הנתונים מראים שהצעירים שבמחקר מתמודדים היטב עם שני מעברים אלו. כך, כמעט כל הצעירים שהשתתפו במחקר היו במסגרת של צבא, שרות לאומי, עבודה או לימודים. עוד הנתונים מראים כי הרב המכריע של הצעירים (92.9%) השלים שרות צבאי או לאומי, על פי רב מלא, היה במהלכו, או שהתכוון לקראתו, שיעור הגבוה משמעותית משיעור המתגייסים באוכלוסייה הכללית (העומד על 75% בקרב הבנים ו-56.6% בקרב הבנות; המועצה הלאומית לשלום הילד, 2011). בעוד שניתן היה לצפות לשיעורי השתלבות גבוהים בקרב הצעירים המשתתפים בתכניות הליווי, היות ומרכיב זה הינו בבחינת תנאי להשתתפות, מפתיע לחיוב לראות שגם בקרב שאר המדגם (52.5% מהצעירים) התמונה אינה שונה. נתון זה הינו מעודד היות וידוע כי אחד הקשיים המרכזיים של צעירים היוצאים מהשמות חוץ ביתיות הוא ההתמודדות עם העצמאות החדשה והלא מוכרת, לאחר שנים רבות במסגרות, והצורך למצוא בכוחות עצמם מסגרת חלופית (Hook & Courtney, 2011). כך למשל, במחקר האורך של המערב התיכון בארה"ב, כשליש מהצעירים היו ללא מסגרת של לימודים או עבודה בגיל 19, שיעור שהשתנה אך במעט כשבע שנים לאחר סיום השעות במסגרת (Courtney & Dworsky, 2006; Courtney et al., 2011).

לצד עצם ההשתלבות במסגרת, חשובה ההערכה של טיב ההסתגלות למסגרת. ההסתגלות למסגרת מנבאת את המשך הישגיות הצעיר במסגרת ומעבר לכך משליכה על מצבו הנפשי ותפקודו בתחומי חיים אחרים, הן בהווה והן בעתיד. בהתייחס לשרות הצבאי עולה תמונה מורכבת. כך, בעוד שמדדים אובייקטיביים של שיעורי שפיטה, כליאה או עריקות מצביעים על קשיי הסתגלות ניכרים עמם מתמודדים הצעירים במהלך שרותם הצבאי, ברמה הסובייקטיבית הצעירים מעידים על הסתגלות גבוהה. נתונים ממחקר האורך של זעירא ובנבנישתי (דיניסמן, 2012; סולימני-אעידן, 2012; רפאלי, 2014) מראים כי רמות דומות של קשיים אובייקטיביים, שדיווחו עליהם הצעירים במחקרם בשלבים שונים של השרות, לא מנעו מהרב המכריע להשלים שרות צבאי מלא. עוד עולה ממחקר זה כי רמת הסתגלותם לצבא, כפי שהם תפסו אותה, ניבאה את מצבם הכלכלי, רווחתם הנפשית ומידת המוכוונות שלהם להשכלה גבוהה (רפאלי, 2014). בעוד שניתן לשאוב עידוד מנתונים אלו, המצביעים על מרכזיות החוויה הסובייקטיבית של השרות, חשוב להמשיך ולבחון את המשמעות וההשפעות של הקשיים האובייקטיביים הרבים המדווחים.

רמת הסתגלות סובייקטיבית גבוהה דומה נראתה מעבר למסגרות השונות של צבא, עבודה, ולימודים, כפי שעולה גם ממחקרים קודמים בקרב בוגרי פנימיות בישראל (דיניסמן, 2012; סולימני-אעידן, 2012; רפאלי, 2014). ייתכן כי המאפיינים השונים של השהות בפנימייה, כמו למשל החיים המשותפים וסדר היום הקבוע והברור, מכינים את הצעירים היטב לצפוי להם

במסגרת הצבא או העבודה. יחד עם זאת, בכל הנוגע להסתגלותם של הצעירים לאחר היציאה מהצבא למסגרות תעסוקה או לימודים, הנתונים מתייחסים לצעדים הראשונים שהצעירים עושים בזירות אלו ויש לבחון את מצבם גם בגילאים מבוגרים יותר. כך למשל, אין להסיק מהסתגלותם הטובה לעבודות ראשונות, שהינן על פי רב זמניות ולא מקצועיות, על יכולתם להתבסס בקריירה מקצועית יציבה המבטיחה התקדמות חברתית וכלכלית.

בדומה לשורה ארוכה של מחקרים על אוכלוסיית בוגרי השמות חוץ ביתיות בישראל (ארצב, זעירא ובנבנישתי, 2014; זעירא ובנבנישתי, 2008; רפאלי, 2014; Sulimani-Aidan, Benbenishty, Dinisman, & Zeira, 2013; Courtney Dworsky, 2006; Courtney et al., 2005; Merdinger, Hines, Osterling, & Wyatt, 2005; Hiles et al., 2013; al., 2011), הנתונים מראים כי אחד הקשיים הבולטים עמו מתמודדים הצעירים הוא בתחום הכלכלי. ראינו כי כשני שליש מהם מרוויחים פחות משכר המינימום, כמחציתם מגדירים את מצבם הכלכלי כלא טוב עד קשה מאוד וכשליש מדווחים על חובות המגיעים עד לגובה של 100,000 ₪. כתוצאה, רבים מדווחים כי הם חיים בתחושת חוסר המלווה אותם באופן יומיומי ובעטיה הם נאלצים לוותר על דברים בסיסיים כמו ביגוד או מזון כמו גם לימודים או פעילויות פנאי עם חברים.

העובדה כי כ-75% מהם מתקיימים ממקור הכנסה יחיד מלמדת כי רובם המכריע, הנמצא או במסגרת הצבא או במסגרת של עבודה, נסמך על משכורת המגיעה ממקורות אלו ללא תמיכה נוספת מצד המשפחה. מצב זה, כפי שגם נתונינו מראים, הוא על פי רב תולדה של מצוקה כלכלית של משפחת המוצא, שהייתה אחד הגורמים (ובעבור חלקם גורם מרכזי), לשליחתם למסגרת פנימייתית הרחק מן הבית (זעירא, 2008). ניתן לראות אם כן, כיצד במציאות של ימינו, בה עלויות הדיוור, התחבורה, חשבונות המזון והמצרכים בסיסיים הדרושים לחיים עצמאיים חרגו מזמן ממשכורת המינימום או ממשכורת ממשורות ראשונות (Stott, 2013), ללא התמיכה הכלכלית מצד המשפחה ממנה נהנים מרבית הבוגרים הצעירים, נותרים בוגרי מסגרות חוץ ביתיות רבים במצב של מחסור כלכלי (Fingerman et al., 2012). החיים במצוקה כלכלית הם בעלי השלכות קשות על כמעט כל תחום בחיי הצעירים, מצמצמים את האפשרויות העתידיות שלהם (למשל, בתחום ההשכלה) ומהווים מקור מתמשך למתח עבורם (Hiles et al., 2013). תכניות למענם של הצעירים חייבות להתייחס גם לצרכים אלו, לפחות בטווח הקצר, עד שההשקעה בלימודים ובהכשרה תישא את הפירות הכלכליים המקווים.

תמונה קשה עולה גם באשר להתמודדות הצעירים עם תחום הדיוור. בעוד שדיווחיהם מצביעים כי בעת עריכת המחקר כולם שהו במקום מגורים יציב והולם, כחמישית חוו תקופת זמן לא מבוטלת מאז היציאה מהפנימייה/משפחת האומנה בה לא היה להם היכן לגור. גם כאשר מבחינים בין קבוצת הצעירים המשתתפים בתכנית הליווי לבוגרי מסגרות חוץ ביתיות לאלו שלא, אשר הפערים ביניהן משמעותיים ביותר (כ-40% ו-11%, בהתאמה דיווחו על מצב שבו לא היה להם היכן לגור), יש בנתונים אלו כדי להצביע על הפגיעות הגדולה של הקבוצה ככלל, ועל זו הראשונה בפרט. אמנם היותם חסרי עורף משפחתי ובסיכון מוגבר לבעיות מסוג זה, הינה הסיבה לכך שהצעירים הופנו לתכנית הליווי מלכתחילה, ויש עידוד בכך שקבלו מענה לצורך זה, אולם, עדיין נראה כי שיעור גדול מדי מהם חווה תקופה ארוכה מדי בה היה חסר בית. במדינות רבות

בעולם בעיית הדיור מוכרת מזה זמן רב כאחד האתגרים המרכזיים במעבר של צעירים ממסגרות חוץ ביתיות לבגרות ולחיים עצמאיים (Dworsky & Courtney, 2010; Toro, Dworsky, & Fowler, 2007; Wade & Dixon, 2006). אמנם הממצאים מרמזים כי בישראל, המצב עדיין טוב יותר, אך בד בבד הם מצביעים על בעיה קשה ממנה סובל שיעור קטן אך משמעותי מהצעירים; בעיה הדורשת התייחסות. הזכות לדיור הולם, הינה זכות בסיסית, ולהעדר שלה, בדומה ובקשר ישיר למצוקה כלכלית, אשר נידונה קודם לכן, השלכות קשות הנוגעות לכל תחומי החיים.

בדומה למחקרים קודמים (Courtney & Dworsky, 2010), דיווחי הצעירים במחקר מצביעים על פרק הזמן הסמוך ליציאה מהפנימייה/ משפחת האומנה כתקופה בה היו הכי מועדים לחוות קשיים מסוג זה ומסמנים אותה כמוקד מרכזי להתערבות. יחד עם זאת, השיעורים הגבוהים מקרב הצעירים המדווחים על זמניות פתרון המגורים הנוכחי שלהם, מעלים סימני שאלה גם בנוגע לעתידם בכל הנוגע לדיור. המגורים היציבים וההולמים מהם נהנים רבים מהצעירים תודות לשרות הצבאי או הלאומי או תודות לדירות המסופקות להם על ידי תכנית הליווי, הינם קצובים בזמן. עובדה זו, ביחד עם הקשיים הכלכליים הניכרים עליהם הם מדווחים, מעוררת דאגה באשר ליכולתם לדאוג לעצמם לדיור לכששירותים אלו יסתיימו.

הרווחה הנפשית של הצעירים

גם בתחום המצוקה הרגשית והסימפטומטולוגיה הפסיכולוגית ממנה סובלים הצעירים, מצטיירת תמונה קשה, העולה בקנה אחד עם זו המדווחת בספרות העולמית (Havlicek, Garcia, & Smith, 2013; Keller, Salazar, & Courtney, 2010; Villegas & Pecora, 2012; Viner & Taylor, 2005). בהעדר נתונים סטנדרטיים ברי השוואה בקרב האוכלוסייה הכללית בישראל, קשה לקבוע בצורה חד משמעית מהי רמת המצוקה היחסית של הבוגרים. עם זאת, השוואת הציונים של המשתתפים במחקר לקבוצות אחרות בישראל ובעולם שנבדקו באמצעות מדד זהה, מלמדת כי רמת המצוקה הממוצעת שאפיינה את הבוגרים במחקר הנוכחי הייתה גבוהה ביותר מפי שניים משל נשים חולות סרטן אשר נחקרו בישראל (Cohen et al., 2012), ומסטודנטים בני גילם (Houghton et al., 2012) או מאימהות לטיניות ממעמד סוציו-אקונומי נמוך (Prelow, Weaver, Swenson, & Bowman, 2005) אשר נחקרו במדינות שונות בעולם. ממצאינו, ובייחוד הרמות הגבוהות של תסמיני הדכאון והחרדה שנצפו, מתיישבים גם עם נתונים המראים כי עוד במהלך השהות במסגרת, למעלה ממחצית המתבגרים המטופלים בפנימיות טיפוליות של משרד הרווחה הם בעלי מאפיינים של דכאון וחרדה (צמח-מרום, הלבן-אילת וסבו-לאל, 2012).

לצד הסיכון המוגבר של הצעירים לחוות מצוקה רגשית, התפתחויות בתחום מדעי המח והפסיכולוגיה ההתפתחותית מסמנים את המעבר לבגרות כחלון הזדמנויות לשינוי צירים פסיכופתולוגיים הודות לשיפור המתרחש בתקופה זו ביכולות תפקודיות כגון ויסות רגשי או כושר ריכוז (Blakemore & Chodhury, 2006; Dahl, 2004; Steinberg et al., 2009). ביחד, יש בעדויות המתוארות כדי להצביע על החשיבות של מאמצי התערבות הממוקדים בצרכיהם הנפשיים של קבוצה זו.

בהתייחס לרמת הבדידות עליה דיווחו הצעירים שהשתתפו במחקר, הממצאים מעודדים יותר, וזו הייתה מעט נמוכה בהשוואה לדיווחים ממחקרים רבים של סטודנטים בני גילם, שהתבססו על אותו כלי מדידה, בישראל (Wiseman, 1997) ובעולם (Ozben, 2011; Russel, 1996). בעוד נושא זה טרם נחקר באופן ישיר בקרב בוגרי השמה, עדויות מראיונות עומק שנערכו עם בוגרי מסגרות אלו מצביעות על קשיים במתן אמון באחרים, ביצירת קשרים בינאישיים, ועל העדר דמויות קרובות אליהם הם יכולים לפנות בעתות מצוקה, אשר על פניהן, נראה כי משקפות תחושה כוללת של בדידות (Samuels & Pryce, 2008; Unrau et al., 2008). ממצאי המחקר הנוכחי מרמזים על תמונה שונה, של צעירים, אשר לפחות באופן יחסי לבני גילם בתקופה זו של מעבר, נהנים מרמות גבוהות של קשרים חברתיים, בעיקר עם בני השווים (ראה פרק הדן ברשתות החברתיות של הצעירים). ייתכן וחווית הגדילה בפנימייה בישראל, אשר שמה במוקד עבודתה את היחסים החברתיים עם בני השווים (Grupper, 2013), לצד השרות הצבאי או הלאומי אשר גם כן מדגישים היבטים אלו (מייזלס, 2002), יש בהם כדי להסביר את החיבור החברתי עליו מדווחים המשתתפים ואת השוני ביחס לחוויות של בוגרי השמה ממקומות אחרים בעולם.

עיון בתמונה המורכבת המתקבלת מדיווחי הצעירים מעבר לפריטים השונים בסולם מעלה אפשרות נוספת. דיווחים אלו מראים כי קיים פער בין השיעורים הגבוהים של הצעירים המרגישים שיש להם אנשים אליהם הם קרובים, המבינים אותם ואליהם הם יכולים לפנות, לבין שיעורים נמוכים משמעותית המדווחים על תחושות של שייכות, חיבור או שפה משותפת עם החברה שמקיפה אותם. ייתכן כי פער זה נעוץ בהבדל המושגי בין בדידות חברתית, המתאפיינת באופן ספציפי להעדר רעות וקשורה במספר החברים הקרובים, לבין בדידות רגשית המצביעה על העדר אינטימיות ביחסים חברתיים בכלל באופן שהינו בלתי תלוי בעצם קיומן של חברויות או במספרן (Bogaerts, Vanheule, & Desmet, 2006). אבחנה זו בין ההיבטים הכמותיים והאיכותיים של יחסים חברתיים בוססה במספר רב של מחקרים (Badoux-Levy, Robin, 2004; Lavarde, & Grygielski, 2004; Hughes, Waite, Hawkley, & Cacioppo, 2004). הפערים בין דיווחי הצעירים מעבר לפריטים השונים, ולאור ביקורת שהועלתה כנגד סולם ה-UCLA על כך שנותן משקל רב מדי לממד הבדידות חברתית (Bogaerts et al., 2006), ייתכן כי רמת הבדידות הנמוכה שנמצאה במחקר הנוכחי, משקפת יותר בדידות במובנה החברתי מאשר במובנה הרגשי. רוצה לומר, ייתכן שבשעה שלמרביית הצעירים ישנן, לפחות מעט, מערכות יחסים המאופיינות באינטימיות, חוויתם הרגשית ביחס לחברה המקיפה אותם בחיי היום יום מאופיינת בבדידות. הנחה זו מתיישבת גם עם העדויות הרבות הקושרות דפוסי התקשורת לא בטוחה, המאפיינת רבים מהצעירים הגדלים מחוץ לבית (Zegers, Schuengel, Van IJzendoorn, & Janssens, 2008), לבדידות רגשית (Kafetsios & Sideridis, 2006). חשוב להמשיך ולבחון את חווית הבדידות ויחסייהם החברתיים של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות על מנת לשפוך אור על סוגיות אלו.

בכדי לקבל תמונה מקיפה של רווחתם הנפשית של הצעירים נבחנו גם שביעות הרצון שלהם מחייהם. הממצאים מראים כי שיעורים משמעותיים, הנעים בין מעט פחות ממחצית ועד כשני שליש מהצעירים, אינם שבעי רצון מחייהם. עדות חותכת לרמת שביעות הרצון הנמוכה של

המשתתפים מתקבלת מהשוואתם לקבוצות של מתבגרים ובוגרים צעירים אחרים בחברה הישראלית, ובכלל זה, עולים חדשים, צעירות בסיכון וצעירות באוכלוסייה הכללית (בנבנישתי, לוי, ורפאלי, 2011; זעירא ועמיתיה, 2014; Ulman & Tatar, 2001). כך למשל, עיון בממצאי מחקר שהשווה בין קבוצת צעירות בסיכון לקבוצת צעירות "נורמטיביות", שתייהן במהלך שרותן הלאומי, מלמד שלא זו בלבד שרמות שביעות הרצון של המשתתפים במחקר הנוכחי היו נמוכות משל הצעירות ה"נורמטיביות", כפי שאולי ניתן היה לצפות, אלא שהן היו נמוכות אף מזו של קבוצת הצעירות בסיכון (בנבנישתי ועמיתיו, 2011). נתונים אלו תומכים בממצאי מחקרים קודמים בישראל (רפאלי, 2014) ובעולם (Buchanan, 1999; Dregan & Guilford, 2012; Mason et al., 2003), המעידים על שביעות הרצון הנמוכה של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות מחייהם ביחס לבני גילם באוכלוסייה הכללית.

הממצאים בנוגע לשביעות הרצון הנמוכה של המשתתפים במחקר מחייהם מצטרפים לעדויות בדבר רמות המצוקה הרגשית הגבוהות מהן הם סובלים כדי לצייר תמונה קודרת בדבר מצבם הנפשי של הצעירים בשעה שהם מתמודדים עם האתגרים הכרוכים במעבר לבגרות לאחר היציאה מהמסגרות בהן שהו. בעוד שעבור צעירים בגילאים אלו שביעות רצון מהחיים יכולה להיות משאב המפצה על, ותומך בתחומי חיים (כגון, דיור או תעסוקה) המאופיינים בקושי רב יותר (Dixon, 2008), כאן נראה שאין זה המצב.

לסיכום חלק זה, הממצאים מלמדים כי הרב המכריע של הצעירים משולבים במסגרות אליהן הם מסתגלים היטב וגם מעוררים חברתית ברמה נאותה. בעוד שתנאים אלו מציבים אותם בנקודת פתיחה טובה יחסית בשלב זה של החיים, הדיווחים על המצוקה הכלכלית והרגשית הניכרים לצד הסימנים לחוסר הביטחון בדיור בעתיד, עלולים להוביל לקשיים ניכרים בתחומי חיים נוספים בהמשך הדרך.

רשתות התמיכה החברתיות של הצעירים

התבוננות במאפייני רשת התמיכה החברתית הזמינה לצעירים במחקר מצביעה על מספר ממצאים חשובים הנוגעים להיקף הרשת, ההרכב שלה והמידה בה היא עונה על צרכיהם של הצעירים. מבט כללי על מאפייני רשת התמיכה מלמד כי מרבית הבוגרים נהנים מקשר קבוע של לפחות פעם בשבוע עם מגוון של דמויות המספקות תמיכה המסייעת להם הן ברמה הרגשית, הן ברמה הפרקטית והן ברמה של מידע והנחיה. כן, הרב המכריע של הצעירים (כ-84%) מדווחים כי הם שבעי רצון ברמה גבוהה-גבוהה מאוד מהתמיכה שקשרים אלו מספקים. כמו כן מרביתם (כ-75%) חווים רק לעתים נדירות או אף פעם קונפליקט, ביקורת, פולשנות, או אכזבה ביחסיהם עם התומכים. ממצאים מעודדים אלו עולים בקנה אחד עם ממצאים קודמים ממחקרים בישראל (זעירא ובנבנישתי, 2008; סולימני-אעידן, 2012; רפאלי, 2014; Dinisman, Sulimani-Aidan, 2013; Zeira & Benbenishty, 2013) ובעולם (Collins, Spencer, & Ward, 2010; Cook, 1994; Courtney & Dworsky, 2006; Courtney, Piliavin, Grogan-Kaylor, & Nesmith, 2001; Hiles, Moss, Wright, & Dallos, 2013) המצביעים על רמות התמיכה הגבוהות עליהן מדווחים בוגרי מסגרות חוץ ביתיות. נראה שבניגוד לתמונה שמצטיירת לעתים, הצעירים אינם מבודדים

חברתית או נעדרי תמיכה כלשהי. רבים מהם אמנם חסרי עורף משפחתי, אך אינם נטולי תמיכה חברתית פוטנציאלית אחרת.

יחד עם זאת, מבט מעמיק יותר בממצאים מצביע על תמונה מורכבת יותר, המרמזת על פערים פוטנציאליים במשאבי התמיכה הזמינים להם. ראשית, ניכר כי לצעירים רבים (המהווים כשליש מן המדגם) ישנה רשת קטנה המוגבלת ללא יותר משני אנשים המספקים להם תמיכה רגשית, פרקטית, או מידע והנחיה. ניתן לשער כי היקף רשת שכזה הינו מוגבל ביכולתו לספק תמיכה הולמת לצרכיהם. בעוד שלא קיימים נתונים ברי השוואה לגבי קבוצות אחרות, אינדיקציות ממחקרים אשר בחנו רשתות חברתיות של קשרים לאו דווקא תומכים, מלמדים כי הרשתות של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות מועדות להיות קטנות במידה משמעותית משל בני גילם באוכלוסייה הכללית, וקטנות אף מאלו של קבוצות אחרות בסיכון גבוה, כמו בוגרים צעירים חסרי בית (De la Haye et al., 2012; Goyette, 2006; Mc Mahon & Curtin, 2013; Poirier & Lavoie, 2006).

סוגיה נוספת שיש לתת עליה את הדעת היא שלצד הנטייה של הצעירים לדווח על מספר מצומצם, אך משמעותי של אנשים ברשת התמיכה שלהם, נראה כי מספר זה אולי אינו משקף את היקף הקשרים הזמינים להם בפועל ושאליהם יפנו בעת הצורך. כך, בעוד שבין 60-70% מהצעירים דיווחו על רשת של שלושה אנשים או יותר, כאשר נתבקשו לציין עד שלושה אנשים ספציפיים אליהם סביר שיפנו לכל אחד מסוגי התמיכה, יותר ממחציתם (בין 53-63%) ציינו רק שני שמות. פער זה היה בולט עוד יותר בתחומי התמיכה הפרקטית והתמיכה במידע והנחיה, שם כרבע מהצעירים ציינו רק אדם אחד. סמית' ועמיתיה (Smith, Menon, & Thompson, 2012) מבחינים בין א. הרשת הפוטנציאלית של אדם (potential network), אותו מערך הקשרים המלא העומד לרשותו, שרובו אינו נמצא במודעותו במרבית הזמן, ב. הרשת המופעלת (activated network), תת-קבוצה ברשת הפוטנציאלית העולה במחשבה לאור מצב נתון, אך עדיין באופן היפותטי, ו-ג. הרשת שנעשית לה מוביליזציה (mobilized network) - תת קבוצה בתוך הרשת המופעלת, המגויסת הלכה לפועל כשאנשים מחפשים עזרה באופן מעשי. לפי המשגה זו, מספר האנשים בו נקבו הצעירים מתייחס לאותה רשת מופעלת המסוגלת לספק תמיכה פוטנציאלית לאור מצב נתון, בעוד שהאנשים שבשמותיהם נקבו הצעירים, מהווים חלק של (או במקרים בהם צוינו פחות משלושה אנשים, כל) רשת הקשרים הספציפיים אליהם יפנו בפועל אל מול הצורך הספציפי עליו נשאלו. במערך ניסויי מתוחכם, סמית' ועמיתיה (Smith et al., 2012) הראו כי בעוד שאנשים באופן כללי מסתגרים מול לחץ וכתוצאה מכך מצמצמים את הרשת שלהם, מצב זה מאפיין יותר אנשים ממעמד נמוך יותר. כך אל מול מצב של צורך, אנשים עם סטאטוס חברתי גבוה יותר, הודות לביטחון עצמי רב יותר, יטו לקחת יותר סיכונים וינסו להרחיב את הרשת שלהם, בעוד שאנשים ממעמד נמוך יותר, חסרי בטחון יותר מטבעם, יצמצמו את הרשת. על המשמעויות של תהליכים אלו מבחינת ההשפעה על תוצאות הצעירים נרחיב בפרק העוסק בתפקידה של תמיכה חברתית בקשר שבין אירועי חיים שליליים לתוצאות.

נראה אם כן, שמתוך היקף הקשרים המצומצם יחסית אליו התייחסו הצעירים ככזה שיכול לספק להם תמיכה פוטנציאלית, בפועל הם יעשו מוביליזציה רק למספר קטן הרבה יותר

של הקשרים שלהם. החוסר הגדול בתמיכה הזמינה לצעירים, עולה גם מדיווחיהם של כשליש מהצעירים המדווחים כי אין להם מספיק אנשים המספקים תמיכה בכל אחד מהתחומים. למעשה, מעל למחצית מהצעירים (53.6%) ציינו כי חסרה להם תמיכה בלפחות אחד מתחומי התמיכה. כך, אל מול הדיווחים החיוביים בנוגע לתדירות הקשר ושביעות הרצון מתמיכת הקשרים הקיימים, נראה כי מרבית הצעירים אינם נהנים מכל התמיכה הנחוצה להם בהתמודדות עם האתגרים העומדים מולם.

בהלימה עם הידוע לנו ממחקרים קודמים, החוסרים בתמיכה בתחום המידע וההנחיה, ועוד יותר מכך בתחום הפרקטי, היו הגדולים ביותר; גדולים באופן מובהק מאלו אשר נמצאו בתחום הרגשי (Courtney & Dworsky, 2006). משמעות הדבר היא, כי אל מול תביעות בעלות אופי קונקרטי יותר, הצעירים מועדים במיוחד לחוות שמשאבי התמיכה העומדים לרשותם אינם מספקים את הסיוע הנדרש להם להתמודדות מוצלחת. בשונה משלבים התפתחותיים מוקדמים יותר, המעבר לבגרות ולחיים עצמאיים מחייב את הפרט להתמודד לראשונה עם מגוון מטלות לא מוכרות, חלקן בסיסיות ויומיומיות כמו חתימה על חוזה שכירות או קשר עם שרותי בריאות, וחלקן מורכבות יותר כמו מציאת מסגרת של לימודים או תעסוקה והשתלבות בהן. מטלות אלו מדגישות את הצורך בהכוונה ובסיוע מעשי. היילס ועמיתיו (Hiles et al., 2013), אשר סקרו לאחרונה 45 מחקרים איכותניים שבחנו את חוויות התמיכה של צעירים אלו, מעידים כי הצורך הבולט העולה מראיונות עם הצעירים הוא בתמיכה פרקטית, ובפרט בסיוע כלכלי. כך, לצד החשיבות המתועדת של מענים רגשיים (Lin et al., 1999), מסתמנת המרכזיות של דמויות המסוגלות לספק סיוע מעשי לבוגרי מסגרות חוץ ביתיות בהתמודדותם עם קשיי המעבר לחיים עצמאיים. סיוע זה כולל עזרה מוחשית בענייני דיור או כלכלה, אולם, כפי שממצאינו מראים, חשובה כמעט באותה מידה הנוכחות של 'מורי דרך' היכולים להנחות, ליעץ, ולספק מידע חסר לצעירים.

התבוננות בהרכב רשת התמיכה של הצעירים עשוי ללמד על אופי מקורות התמיכה הזמינים להם ולסייע להסביר את המחסור המתואר במקורות תמיכה אפקטיביים. מאפיין מרכזי של הרשת הוא ההישענות הרבה על חברים, אל מול מיעוט דמויות מבוגרות, בעיקר מקרב המשפחה הקרובה (כ-16% מכלל הרשת). המרכזיות הכה בולטת של החברים, שצוינו בקרוב למחצית מהמקרים כמספקים תמיכה רגשית או פרקטית, עלתה גם ברשתות התמיכה של בוגרי מסגרות אומנה באירלנד, שהרכבן באופן כללי היה דומה מאוד לזה של הצעירים במחקר הנוכחי, עם חברים מצוינים כמקור תמיכה בכ-39.4% מהמקרים, בני זוג בכ-6.5% מהמקרים, הורי אומנה בכ-19.7%, אחים בכ-17.1%, הורים ביולוגיים בכ-5.2%, קרובים בכ-2.6%, ואנשי מקצוע בכ-6.5% מהמקרים בתחום התמיכה הפרקטית והרגשית (Mc Mahon & Curtin, 2013).

ממצאים אלו על מקומם המרכזי של חברים ברשת החברתית הינם מעודדים לאור המרכזיות של השווים ביחסיהם של בוגרים צעירים באוכלוסייה הכללית (Degenne & Lebeaux, 2005), והנורמליזציה המשתמעת מכך לגבי חיי הצעירים שבמחקר, שהרשת שלהם אינה כוללת מספר גדול של אנשי מקצוע המטפלים בהם. מחקרים רבים תיארו היבטים חיוביים נוספים המדגישים את חשיבותם של השווים עבור קבוצה זו ובהם מתן תמיכה רגשית, חיזוק

ההערכה העצמית, וסיוע מוחשי בעתות של מצוקת דיור (Broad, 2005; Morgan, 2012; Parker, 2010; Perez & Romo, 2011). כתוצאה, מספר חוקרים הדגישו את החשיבות של עידוד וקידום יחסים אלו עוד במהלך השנות במסגרת (Parker, 2010; Snow & Mann-Feder, 2013). מסגרות פנימיטיות בפרט, יכולות לספק כר פורה ליצירה של רשת רחבה של יחסים עם שווים ובכך טמון אחד מיתרונותיהן על צורות השמה אחרות (Emond, 2002). רמז לתרומה זו של השנות בפנימייה לזמינותם של יחסים תומכים עם השווים לאחר היציאה ממנה ניתן למצוא בהשוואה של רשתות הצעירים במחקר הנוכחי, לאלו שהוזכרו קודם לכן שבגרו ממסגרות אומנה באירלנד (Mc Mahon & Curtin, 2013). כך, בהשוואה לבוגרי האומנה באירלנד, שיעור החברים ברשתות של בוגרי המסגרות במחקר הנוכחי, מרביתם בוגרי פנימיות, היה גבוה יותר. יתירה מכך, שיעור משמעותי של בין כרבע לשליש מחברים אלו היו מהפנימייה. תמיכה גבוהה יותר מצד החברים בקרב בוגרי פנימיות בישראל בהשוואה למדינות אחרות דווח גם על ידי רפאלי (2014).

בעוד שלקשרים עם חברים יתרונות רבים, קשרים אלו אינם ללא מורכבות שלהם. ראשית, העובדה כי קשרים עם חברים נוטים להיות מאופיינים בדמיון הדדי, במעמד סוציו-אקונומי למשל, עלולה להגביל את המידה בה קשריו של בוגר השמה עם חברים מרקע דומה יוכלו לספק לו גישה למשאבים כגון כסף או לאפשרויות אטרקטיביות של תעסוקה ולימודים. חברים בני אותו הגיל עלולים גם להיות מוגבלים בידע ובהתמצאות שלהם בנושאים הקשורים בחיים הבוגרים בהם טרם התנסו ועל כן להיות פחות אפקטיביים בסיוע בעניינים שכאלו. המרכזיות הפחותה של החברים בכל הקשור בתמיכה במידע והנחיה, עליה מצביעים ממצאינו כמו גם אלו של מקמהון וקורטין (Mc Mahon & Curtin, 2013), מחזקת את ההנחה כי למטרות אלו של ייעוץ והדרכה יש לצעירים צורך בדמויות מבוגרות ובעלות ניסיון חיים עשיר יותר. כך, בעוד שתמיכת החברים יכולה לספק הטבות רבות, בעיקר בתחום התמיכה הרגשית (De la Haye et al., 2012), היא מוגבלת ביכולתה לתת מענה לכלל צרכיהם של הצעירים, והסתמכות רבה מדי על גורם זה, עשויה להסביר את המחסור במשאבים תמיכתיים עליה צעירים רבים מדווחים בהקשר הפרקטי או בהכוונה ומידע. לבסוף, קשרים של בוגרים צעירים עם חבריהם נוטים להיות יחסית לא יציבים, ומאופיינים בתחלופה גבוהה והצטמצמות משמעותית עם השנים (Bidart & Lavenue, 2005; Degenne & Lebeaux, 2005), מה שמעלה ספק לגבי היכולת להסתמך עליהם לאורך זמן.

מקום מיוחד במסגרת היחסים עם השווים, תופסים היחסים עם בני זוג רומנטיים. מציאו שבקרב אלו שהיו להם בני זוג, היוו אלו מקור משמעותי ביותר לתמיכה בכל התחומים, ובפרט בתחום הרגשי. לצד תפקידים החשוב בייצוב זהות בחיים הבוגרים (Horowitz, White, & Howell-White, 1996), יחסים זוגיים מיטיבים נמצאו כמרכזיים ביכולתם ליצור אפקט משנה חיים (life-changing experience/ turning-point effect) ובכך לעודד חוסן בקרב בוגרים צעירים שצמחו מתנאי מצוקה (Burt & Paysnick, 2012; Laub & Sampson, 2003; Quinton, 1988). עם זאת, יש לתת את הדעת על כך, שחוויות בינאישיות שליליות מוקדמות, כמו גם תנאי חיים כמו אי יציבות כלכלית, המאפיינים רבים מבוגרי המסגרות, מגדילים את

הסיכון שיחסייהם הרומנטיים יהיו מאופיינים בדפוסים לא בריאים הכוללים בין היתר, תלות כלכלית או אלימות פיסית (Cashmore & Paxman, 2007; Sala-Roca, Biarnes, Garcia, & Sabates, 2012). ייתכן ויש לכך קשר עם העובדה כי על אף השיעורים הגבוהים שהתייחסו לבני הזוג כמקור תמיכה, עדיין יותר ממחצית מהצעירים שהיו בקשר זוגי, לא ציינו אותו כמקור תמיכה.

בהתייחס לתמיכה מהמשפחה, בולטת במיוחד התמיכה המצומצמת המתקבלת מההורים, שאותם רק מעט מעל לעשירית מהבוגרים ציינו כמקור לתמיכה. יש לציין, כי על אף הבדלים ניכרים במאפייני הצעירים המופנים להשמה חוץ ביתית בישראל ביחס למדינות אחרות בעולם (Zeira & Benbenishty, 2011), הבדלים הבולטים במיוחד בהקשר של בוגרי פנימיות חינוכיות, בהיבט זה של שיעור התמיכה הנמוך מההורים מצאנו דמיון רב (Mc Mahon & Curtin, 2013). העדר תמיכה מההורים הוא אחד מהמאפיינים המרכזיים המבחינים בוגרי השמה מבני גילם באוכלוסייה הכללית וגורם משמעותי לפגיעותם הגדולה (Avery & Freundlich, 2009). כאמור, ההורים הם הגורם המשמעותי ביותר המספק תמיכה כלכלית וסיוע במגורים לצעירים נורמטיביים בשלב הבגרות בהתהוות (Furstenberg, 2010; Schoeni & Ross, 2005). ההעדר של מקור סיוע זה ללא פיצוי מדמויות מבוגרות אלטרנטיביות, פורמאליות או "טבעיות", כגון בני משפחה מורחבת או מנטורים, עלול לגרום באופן משמעותי מרווחתם הנפשית של הצעירים.

אל מול התמיכה המצומצמת של ההורים, הממצאים מדגישים את מקומם של האחים, המסתמנים כדמות המשמעותית ביותר מקרב המשפחה, בתמיכה שהם מספקים. ממצאים אלו נתמכים במחקרים קודמים בעולם המציירים תמונה דומה (Biehal & Wade, 1996; Collins et al., 2010; Howe & Ibrahim, 2011; Mc Mahon & Curtin, 2013). הקשרים עם האחים מספקים זיקה משפחתית שהינה חיונית ביותר לתחושת הזהות והשייכות של אותם צעירים אשר יחסייהם עם ההורים רעועים, ועוד יותר מכך עבור אלו שאין להם כלל קשר עם הוריהם כתוצאה של משבר ביחסים או כתוצאה של מוות (Parker, 2010). עם זאת, קיימות עדויות שההתנהלות עם קשרים אלו יכולה להיות לא פחות מורכבת מזו המאפיינת את היחסים עם ההורים הביולוגיים (Parker, 2010). זאת, משום שהאחים מגיעים מאותו רקע משפחתי קשה שממנו הגיעו הצעירים עצמם, וחלקם סובלים אף הם מההשלכות של הפגיעות שחוו במשפחה.

מקרב המשפחה המורחבת, הסבים אשר לעתים קרובות מצוינים בספרות כדמות המרכזית אליה יכולים בוגרי מסגרות לפנות לתמיכה (Collins et al., 2010; Mendes & Meade, 2010), נמצאו כבעלי תרומה קטנה מאוד לתמיכה החברתית במחקר הנוכחי. ייתכן שבתהליך ההגירה המשפחתי שהיה מנת חלקם של רבים מהצעירים במחקר, הסבים נשארו מאחור. בהעדר מחקר קודם בנוגע לתופעה זו יש להמשיך ולבחון אותה במחקרים עתידיים. מנגד, דמויות אחרות במשפחה המורחבת, כגון דודים, גיסים, או בני דודים, נמצאו כמקור תמיכה משמעותי, במידה שאף כמעט השתוותה לזו של ההורים. חוקרים הדגישו את המקום שאנשי

מפתח כאלו במשפחה המורחבת יכולים לתפוס כמנטורים טבעיים (Collins et al., 2010). יש בכך מסר חשוב לאנשי המקצוע המלווים את הצעירים היות ונמצא שלעיתים קרובות הם מראים יכולת נמוכה מאוד לזהות "קרובי מפתח" אלו, על אף קשריהם ארוכי השנים עם בוגר ההשמה (Dixon et al., 2006).

לבסוף, מן הראוי להתייחס למגוון הדמויות המבוגרות מחוץ למשפחה אותם ציין שיעור משמעותי של כרבע עד שליש מהצעירים, כגורמי תמיכה רגשית, פרקטית או תמיכה במידע והנחיה. הדמויות המרכזיות מחוץ למשפחה אליהן התייחסו הצעירים, כללו את המלווים בתכניות הליווי לחיים עצמאיים (כ-10-15% מכלל הדמויות ברשת) ודמויות מגוונות מהפנימייה, ובכלל זה מדריכים, עובדים סוציאליים, מורים, מנהלים ועוד. דמויות נוספות שצינו הצעירים כללו פסיכולוגים, מפקדים בצבא, בוסים בעבודה, משפחות אומנות או מארחות ועוד. ההטבות הפוטנציאליות הנובעות מהתמיכה הרב-ממדית שקשרים עם מבוגרים מחוץ למשפחה מספקים והיכולת שלהם לפצות במשהו על העדר דמויות הוריות תומכות מודגשות בגוף הידע ההולך וגדל העוסק במנטורים טבעיים (Ahrens et al., 2011; Collins et al., 2010; Greeson, Usher, & Munson & McMillen, 2009; Grinstein-Weiss, 2010). מגוון הדמויות אותן ציינו הבוגרים וההקשרים השונים בהן נרקמו היחסים עמן (למשל, פנימייה, צבא או עבודה), מלמדים גם על הפוטנציאל הטמון בכל אחת מהמסגרות בהן היה הצעיר מעורב לאורך חייו כ"שער" לקשרים חברתיים עם מבוגרים משמעותיים שכאלו היכולים לספק תמיכה ייחודית וחסרה.

חוקרים מדגישים את הפוטנציאל של אנשי מקצוע, כמו מדריכים, אמהות בית או עובדים סוציאליים, אליהם נחשפו הצעירים בעודם בפנימייה או במשפחת האומנה, לשמש כמנטורים טבעיים לאורך זמן (Collins et al., 2010; Greeson, Garcia, Kim, Thompson, & Courtney, 2015; Munson, Smalling, Spencer, Scott, & Tracy, 2010). בעוד שמצאנו עדות לחשיבותן של דמויות אלו, ניתן היה אולי לצפות כי יתפסו מקום מרכזי אף יותר ברשת של הצעירים, בעיקר לנוכח העובדה כי עבור רבים מהם, לא עבר זמן רב מאז יציאתם מהמסגרת. בהתאם, עדויות העולות ממחקרים בישראל ובעולם מצביעות על האכזבה שצעירים רבים חשים לאור הפער בין הקרבה הגדולה שאפיינה את יחסיהם עם דמויות אלו בהיותם במסגרת לקשר הרופף והתמיכה המועטה שמקבלים מהן כבוגרים (סולימני-אעידן, 2012; רפאלי, 2014; Rogers, 2011). נראה שיש מקום לשקול מה האפשרויות לשימור שימור מוצלח של יחסים אלו לאורך זמן.

לבסוף, בעוד שמספר מחקרים מרמזים כי עבור בוגרי מסגרות חוץ ביתיות, קשרים עם מנטורים פורמאליים הינם בעלי סיכויים מועטים להצלחה (Grossman & Rhodes, 2002; Spencer, Collins, Ward, & Smashnaya, 2010), ממצאינו מצביעים על המשמעות הרבה של מלווי התכניות לחיים עצמאיים בסיפוק תמיכה על סוגיה השונים: עבור אלו המשתתפים בתכניות דמויות אלו היו המשמעותיות ביותר, מעבר למשפחה חברים ואחרים. בנבנישתי ומגנוס (2008), שהעריכו את תכנית "גשר לעצמאות" בראשית דרכה, מדגישים את החשיבות של בחירה קפדנית של המלווים שתבטיח שאלו יהיו אנשי מקצוע בוגרים המסוגלים להתמודד עם סביבת

תפקיד עמומה ומורכבת. יש בממצאינו אולי ללמד שאנשי מקצוע שכאלו עם הכשרה וליווי מתאימים יכולים למלא תפקיד מרכזי בחיי הצעירים שיכול לפצות במשהו על העדר תמיכה מדמויות מבוגרות "טבעיות" מקרב המשפחה או מחוצה לה ולהאיר את ההבטחה שטמונה בתכניות מסוג זה עבור צעירים חסרי תמיכה. עם זאת, יש לזכור שגם יחסים אלו הינם מוגבלים בזמן וקשה יהיה לצפות שהמלווים ימשיכו להיות גורמי תמיכה לאורך זמן לכל הצעירים שאותם ליוו במשך השנים.

מודל המחקר: אירועי חיים שליליים, תמיכה חברתית, ותפקוד ורווחה נפשית

ממצאי המחקר מראים כי חלק משמעותי מהתוצאות השליליות המאפיינות בוגרי מסגרות חוץ ביתיות בשלב המעבר לבגרות מקורו בחוויות שליליות מוקדמות במסגרת המשפחתית או במסגרת הטיפול. בעוד שעדויות רבות הצטברו בשנים האחרונות בדבר מקומם של אירועים שליליים בילדות בניבוי תוצאות בבגרות באוכלוסייה הכללית (Currie & Widom, 2010; Felitti et al., 1998; Herman et al., 1997; Korkeila et al., 2005; Liu et al., 2013), קשר זה הינו מבוסס הרבה פחות בקרב בוגרים צעירים שגדלו במסגרות חוץ ביתיות (McMillen et al., 2005; Salazar et al., 2011). בדומה לממצאים קודמים, במחקר הנוכחי מצאנו שלחוויות המצוקה השונות ישנה השפעה מצטברת כאשר התרחשותן של כל אירוע מגדילה את הסיכון לפגיעה עתידית (Felitti et al., 1998; Topitzes et al., 2013). ממצאים אלו אינם מפתיעים, אך יחד עם זאת הם מאשרים מחדש ומדגישים את ההשפעה העצומה שיש לנתוני הפתיחה המשפחתיים והסביבתיים של הצעיר על המשך התפתחותו לאורך מהלך החיים. כפי שמראה עבודתם המקיפה של פליטי ושותפיו בתחום (Anda et al., 2006; Brown et al., 2010; Felitti et al., 1998), השלכות הרסניות אלו ניכרות עמוק לתוך אמצע החיים, ומתבטאות בין היתר, ברמות מוגברות של מצב רוח דכאוני, ניסיונות אובדניים, שימוש באלכוהול או בסמים והתנהגויות מיניות מסוכנות. מוקד מחקרים אלו ורבים אחרים בתחום הוא בהשלכות הבריאותיות-פיסיות ונפשיות של אירועים שליליים. ממצאי המחקר הנוכחי מצטרפים למספר מחקרים מהעת האחרונה אשר הוסיפו על ידע זה בהצביעם כי לצד הפגיעה המידית ברווחה נפשית ופיסית, אירועים מסוג כזה עלולים להוביל לפגיעה בהיבטים תפקודיים בסיסיים של החיים, המתבטאים בתנאי המגורים של אנשים, במצבם הכלכלי, או בהסתגלותם לעבודה, ללימודים או למסגרות אחרות בהן הם פועלים במהלך חייהם (Anda et al., 2004; Currie & Widom, 2010; Herman et al., 1997; Liu et al., 2013). עבור אוכלוסיות מוחלשות, כגון אלו שבמוקד המחקר, המתמודדות באופן יומיומי עם מחסור חומרי, היבטים אלו מקבלים משנה תוקף.

לממצאים אלו חשיבות מיוחדת בהקשר הספציפי של צעירים הבוגרים ממסגרות חוץ ביתיות היות והסיבה המרכזית להוצאתם מהבית, היא החשיפה המוגברת שלהם לאירועים שליליים של התעללות או תנאי דחק משפחתיים המסכנים את המשך התפתחותם. בהתערבותם בתהליך גידולם הטבעי של ילדים אלו, המדינה למעשה תופסת תפקיד של "הורה תאגידי" (corporate parent; Bullock, Courtney, Parker, Sinclair, & Thoburn, 2006) המשלים או ממלא את מקום ההורים הביולוגיים, תוך הבטחה להביא לשיפור מסלול חייהם של הילדים

שבטיפול. נראה כי גם לנוכח ההשמה במסגרת חוץ ביתית, שרשרת הסיכון (Rutter, 1999) אינה נקטעת לחלוטין ותנאי חייהם קודם להשמה ממשיכים להשפיע באופן ניכר על המשך חייהם כבוגרים. זאת ועוד, כחלק מתהליכים אלו של פגיעות מצטברת (cumulative disadvantage; Ferraro, Shippey, & Schafer, 2009), ראינו שגם במהלך שהותם במסגרות שיעור קטן אך משמעותי ממשיך להיות חשוף לפגיעות פיסיות ומיניות מצד שווים ואנשי צוות, המחרפות עוד את הסיכונים המאיימים על התפתחותם התקינה.

זהו המקום להזכיר שמקרב כלל סוגי האירועים השליליים שנבחנו ברמת הקשרים הדו-משתניים, החוויות שמקורן בליקויים בסביבה המשפחתית (למשל, הפרעה נפשית או מאסר של בן משפחה) היו בעלות התרומה הגדולה ביותר לניבוי (ישיר או עקיף, באמצעות ההשפעה על ממדי התמיכה החברתית) של התוצאות. ביחד עם העובדה כי בממד זה של אירועים שליליים בסביבה המשפחתית הדמיון בין הצעירים חסרי העורף המשפחתי ששהו במסגרות הרווחה, לבין אלו שהיו בפנימיות חינוכיות היה הגדול ביותר, יש בנתונים אלו כדי להאיר את הפגיעות הגדולה גם של האחרונים. בניגוד לתפיסה הרווחת כי קבוצה זו של בוגרי מסגרות חינוכיות, לאחר תקופה של חיזוק לימודי וחברתי מחוץ לבית, בשלה להתמודד באופן עצמאי עם אתגרי המעבר לבגרות, נראה כי גם היא זקוקה להמשך תמיכה משמעותית בשלב זה, משום שהרקע המשפחתי עדיין נותן ברבים מהם את אותותיו, גם בעת הבגרות הצעירה.

בחינת הגורמים המתווכים את הקשרים בין אירועי חיים שליליים מוקדמים לבין תוצאות בבגרות הוא אתגר מחקרי חשוב. חשיבות מיוחדת יש לזיהוי אותם גורמים ברי שינוי, היכולים לשמש בסיס לתכניות התערבות המעודדות חוסן כנגד תנאי הסיכון (Masten, 2001; Rutter, 2012). בעוד שמחקרים קודמים הצביעו על תרומתם האפשרית של מספר גורמים מתווכים כגון יכולות לימודיות, מחויבות לביה"ס, או ציפיות אקדמיות עתידיות (Topitzes et al., 2013), המחקר הינו אך בראשיתו וחוקרים מציינים את הצורך החיוני במחקר נוסף (Rutter, 2012). המחקר הנוכחי התמקד בתמיכה חברתית כגורם היכול לסייע להבין את הקשרים שבין אירועי חיים שליליים בילדות להישגים בתחומי חיים ושנים בבגרות הצעירה.

תמיכה חברתית, אירועים שליליים מוקדמים ותוצאות בבגרות צעירה: פיצוי, מיתון

ותיווך

השערת הראשונה, שלתמיכה חברתית יהיה אפקט מפצה אוששה. הניתוח הראה שמעבר לממדי התמיכה על סוגיה השונים, תמיכה חברתית הייתה קשורה בכל מדדי התפקוד והרווחה הנפשית שנבחנו. באופן ספציפי, רמות גבוהות של תמיכה היו קשורות בפחות מצוקה פסיכולוגית, בדידות וקשיים בדיר, כמו גם במצב כלכלי טוב יותר וברמות גבוהות יותר של שביעות רצון מהחיים והסתגלות לצבא, עבודה או לימודים. ממצאים אלו מתיישבים עם ממצאים קודמים אשר הצביעו על החשיבות של רשת חברתית חזקה והתמיכה שזו מספקת למצבם של בוגרים צעירים לאחר יציאתם ממסגרות השמה חוץ ביתית (רפאלי, 2014; Reilly, Daining & DePanfilis, 2007; Salazar et al., 2011; 2003). המשמעות של זיהוי התפקיד המפצה של תמיכה חברתית היא, שבמקרים שבהם צעירים היו חשופים בילדותם לאירועי חיים שליליים קשים, ניתן לפצות על

המגבלות שהם סובלים בעטיים של אירועים אלו באמצעות רמות תמיכה חברתית גבוהות במיוחד.

השערתנו השנייה, כי לתמיכה חברתית יהיה תפקיד מגן אשר ימתן את הקשר בין אירועי חיים שליליים מוקדמים לבין תוצאות הצעירים, לא נתמכה בממצאים. זאת בניגוד למספר מחקרים קודמים המעידים על תפקיד זה של תמיכה (Murthi & Espelage, 2005; Schumm et al., 2006; Vranceanu et al., 2007). יחד עם זאת, מספר מחקרים הניבו תוצאות דומות לאלו שהתקבלו במחקר הנוכחי (Aneshensel & Stone, 1982; Ensel & Lin, 1991; Ford et al., 1997; Prince et al., 2011). כך, חוקרים מעידים כי באופן כללי האפקטים הממתנים של תמיכה חברתית הינם פחות דרמטיים ועקביים מאשר האפקטים הישירים של קשרים חברתיים (Ensel & Lin, 1991; Thoits, 2011). כמו כן, גם אם אפקטים כאלה קיימים (אך אינם חזקים), היכולת לגלות אפקטים שכאלו במודלים רב-משתניים בקרב מדגמים לא גדולים הינו מוגבל עקב העוצמה הסטטיסטית הלא מספקת של הבדיקות שלנו (Dekoviz, 1999; DiIorio, Faan, & Dudley, Soet, & Mccarty, 2004).

המשמעות המרכזית של ממצא זה היא שאין בכוחה של תמיכה חברתית בעת הברגרות הצעירה לבטל או אף להמעיט את השפעות אירועי הילדות. אין בכוחה של התמיכה החברתית ליצור סביבה שבה אין לאירועי החיים הקודמים השפעה על התוצאות בהווה. כל שניתן לצפות הוא שרמות תמיכה גבוהות יותר יעזרו לפצות על ההשפעות הקשות של אירועי חיים שליליים מצטברים.

ביחד, ממצאים אלו עומדים בסתירה מסוימת למודל שהציע האוס (House, 1981), אשר הדגיש את מרכזיות האפקט הממתן של תמיכה חברתית ביחס לאפקט המפצה בתהליך הקושר בין לחצי חיים למצוקה. יש לזכור, שלצד המגבלות המתוארות בגילוי אפקטים ממתנים, המודל של האוס (שם) מתייחס לתרומה של תמיכה חברתית בהקשר של לחץ בעבודה, השונה בתכלית מהקשר חייהם של צעירים במסגרות חוץ ביתיות אשר נחשפו לטראומות מרובות. גם עבודתם של כהן ושותפיו (Cohen, 1988; Cohen, 2004; Cohen & Wills, 1985) אשר מהווה נדבך מרכזי בביסוס היפותזות המיתון, מסתמכת ברובה על מחקר בקרב האוכלוסייה הכללית. בעוד שקיימות מספר עדויות בדבר אפקטים כאלו בקרב מדגמים קליניים (למשל, Vranceanu et al., 2007), בממצאנו יש כדי לרמז על הבדלים באופן פעולתה של תמיכה חברתית בקבוצות מעין אלו אשר רמת חשיפתם לגורמי לחץ, ועוצמת הלחצים, הינן גבוהות במיוחד. ייתכן למשל, כי בקרב פרטים אשר בדומה לצעירים במסגרות חוץ ביתיות, נחשפו לאירועים טראומטיים רבים וקשים, תמיכה חברתית מוגבלת יותר ביכולת שלה לעצב את תפיסת האירוע או התגובה אליו, וכוחה המרכזי הוא בעידוד הישיר של רווחתם הפיסית, הנפשית, או התפקודית. על מנת להאיר סוגיה זו, חשוב להמשיך ולבחון אותה בקרב קבוצות פגיעות תוך השוואתן לקבוצות באוכלוסייה הכללית.

לבסוף, ההשערה כי לתמיכה חברתית יהיה תפקיד מתווך בקשר שבין אירועי חיים שליליים מוקדמים לבין תוצאות הצעירים אוששה באופן עקבי. תוצאות אלו כללו היבטים הקשורים ברווחתם הנפשית של הצעירים- סימפטומים פסיכולוגיים (מצוקה רגשית), היבטים

חברתיים של רווחה נפשית (בדידות) והיבטים חיוביים של רווחה נפשית (שביעות רצון מהחיים), לצד היבטים תפקודיים- מצב כלכלי, בעיות דיור והסתגלות למסגרת של צבא, עבודה או לימודים. ממצא זה מתיישב עם מספר מחקרים באוכלוסייה הכללית אשר העידו על התפקיד המתווך שתמיכה חברתית מילאה בקשר שבין חוויות של התעללות והזנחה ובריאות נפשית בבגרות (Pepin & Baynard, 2006; Schumm et al., 2006; Vranceaneau et al., 2007). סלאזר ועמיתיה (Salazar et al., 2011) בחנו מודל תיווך זה בקרב מדגם מייצג של בוגרי אומנה בארה"ב. החוקרים סיפקו עדות לכך שגם בקרב קבוצה זו, תמיכה חברתית נתפסת, שהוערכה גלובאלית, תיווכה באופן חלקי את הקשר בין חוויות של התעללות והזנחה טרם ההשמה ובמהלכה לבין דיכאון בבגרות. ממצאינו מוסיפים על הידע הקיים בכך שהם מאירים את התפקיד הרב ממדי שתמיכה חברתית ממלאת במנגנונים הקושרים אירועי חיים שליליים, לא רק לפסיכופתולוגיה, אלא גם להיבטים חיוביים של רווחה נפשית, כמו גם להיבטים תפקודיים בולטים בחייהם של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות. התמונה המתקבלת היא שאחת ההשפעות המזיקות שיש לאירועי חיים שליליים על הצעירים היא בפגיעה שלה ברשת התמיכה החברתית שלהם. לפגיעה זו יש השלכות שליליות על התוצאות שאליהם מגיעים הצעירים עם רשת תמיכה חברתית פחות אפקטיבית.

מחקרים בעבר נטו לאפיין את מערכת התמיכה החברתית באמצעות מדד אחד או מספר מדדים קטן. בכך, מחקרים קודמים לא אפשרו להבין כיצד סוגים שונים של תמיכה ומאפיינים שונים של הרשת משפיעים על תוצאות שונות. מטרה מרכזית של המחקר הייתה להעמיק את הבנתנו לגבי האופן בו תהליכים אלו מתרחשים באמצעות בחינה של מגוון של ממדים מבניים ואיכותיים של רשת התמיכה החברתית (כגון גודל ומספיקות) והפונקציות אותן ממלאת (תמיכה רגשית, פרקטית ומידע והנחיה). ואמנם, המחקר הנוכחי מאפשר להגיע למספר הבחנות ותובנות באשר להשפעה הדיפרנציאלית של ממדים שונים של הרשת החברתית וכן להבדלים חשובים בין סוגי התמיכות השונות.

ראשית, הממצאים מצביעים על כך שרמות גבוהות של אירועי דחק משפחתיים, התעללות וחוויות מצוקה במהלך השנות, קשורים בפגיעה כללית בגודל הרשת, תדירות הקשר עם החברים בה, שביעות הרצון מהתמיכה המתקבלת ובתחושת הצעירים כי יש להם מספיק אנשים להיעזר בהם. פגיעה זו נראית מעבר לסוגי התמיכה הרגשית, הפרקטית או מידע והנחיה ויש בה כדי להצביע על המקום המרכזי של חוויות טראומטיות מוקדמות בקביעת המבנה של רשת התמיכה הזמינה לצעירים כמו גם על חווית התמיכה הסובייקטיבית שלהם. בהתאם להמשגות התיאורטיות של וראנסיאנו ועמיתיה (Vranceanu et al., 2007), נראה כי תהליך זה מתרחש דרך שני נתיבים מרכזיים.

ראשית, ניתן לראות כיצד תנאים משפחתיים מוקדמים, כמו התעללות, בעיות נפשיות, מאסר וכדומה, שבעטיין ההורים ובני משפחה אחרים אינם זמינים עבור הצעירים מגבילים באופן משמעותי את התמיכה הממשית העומדת לרשותם. מצאנו עדות לכך כי גם תהליכים הקשורים בעצם ההשמה החוץ ביתית, כמו מעברים תכופים מהשמה להשמה והשינויים של בתי ספר וקבוצות שווים הכרוכים בהם, מגדילים את הסיכון לרשת קטנה וחלשה יותר (כפי שהשתקפה

בתדירות קשר נמוכה יותר). מעבר לצמצום בהיקף התמיכה הזמינה או בעוצמת הקשר עם התומכים, ראינו כי גם תחושת הצעיר כי התמיכה הקיימת עונה לצרכיו ומספיקה לו, נפגעת. בעוד שזו בוודאי קשורה במספר האנשים היכולים לספק אותה, יש לשער כי היבטים נוספים מבניים וסובייקטיביים, קובעים את הפוטנציאל של הרשת לספק תמיכה הולמת וכזו אשר תיתפס על ידי הצעיר כמספיקה. בנוגע להרכב הרשת, דמויות מסוימות, כמו ההורים או המשפחה הגרעינית מספקות משאבים ייחודיים שדמויות אחרות יתקשו לפצות על היעדרם. מבחינה זו לקשרים ארוכי טווח ולדמויות מבוגרות 'כמו הוריות' חלופיות יש משמעות מיוחדת עבור בוגרי מסגרות חוץ ביתיות. גם איכות המשאבים שיש לחברים ברשת להציע, בעיקר בכל הנוגע למשאבים כלכליים-חברתיים, עשויה להשפיע באופן דרמטי על הערכת הצעיר כי התמיכה העומדת לרשותו מספיקה. רעיון זה עומד בבסיסו של המושג "הון חברתי" המתאר את האופן בו מושגים משאבים דרך חברות ברשתות חברתיות מסוימות או את גישת הפרט למשאבים ולידע כתוצאה של "את מי הוא מכיר" (Bourdieu, 1986; Portes, 1998). כך ניתן לשער כי אחד הנתבים דרכו מצבי מצוקה משפחתיים משפיעים על מספיקות הרשת הוא בהון החברתי המוגבל שבני המשפחה יכולים להציע לצעיר. עצם ההשמה בפנימייה עם צעירים אחרים בעלי רקע דומה, מוסיפה על כך בכך שמקטינה את הסיכוי שתהיה לו גישה למקורות מפצים עם הון חברתי רב יותר.

מגוון הגורמים המתוארים עשויים להביא לכך שהצעיר יתפוס מקורות זמינים לו ברשת התמיכה כפחות אפקטיביים לצרכיו ולתפיסה כוללת של חוסר במשאבים. יש בכך אולי כדי להסביר את הפער אליו התייחסנו קודם לכן, בין מספר התומכים הפוטנציאליים בו נקב הצעיר, לבין כמות מצומצמת יותר של אנשים אותם ציין בפועל כשנשאל אל מי סביר שיפנה לתמיכה. באופן דומה, ראינו גם כי דמויות שהיינו מצפים כי תהיינה משמעותיות עבורו, כמו בני זוג, פעמים רבות לא צוינו כמקורות תמיכה. בעוד שמאפיינים אלו של הרשת הינם ללא ספק משמעותיים בקביעת הערכת הצעיר את המשאבים העומדים לרשותו או את המידה בה יעשה בהם שימוש, גורמים תפיסתיים והתנהגותיים נוספים הקשורים בצעיר עצמו הם בעלי תפקיד חשוב בתהליכים אלו ומרמזים על נתיב נוסף דרכו חוויות בינאישיות מוקדמות משיגות את השפעתן השלילית.

פרספקטיבה מועילה להבנת המקום המרכזי של תפיסת הצעיר את יחסיו החברתיים, התמיכה שמציעים, והקשר שלהם לאירועים בילדות, עולה מגוף הידע העוסק בתיאוריית ההתקשרות. גוף ידע זה מהווה את אחד הבסיסיים התיאורטיים המשמעותיים של המחקר העוסק בילדים ומתבגרים במסגרות חוץ ביתיות (Schofield & Beek, 2005; Stein, 2006b). זאת, בשל המיקוד שלו באופן שבו חוויות טראומטיות מוקדמות מעצבות את יחסיו הבינאישיים של הפרט לאורך מסלול החיים, ועל כן הינו רלוונטי במיוחד לדיונונו. אחת הטענות המרכזיות של תיאוריית ההתקשרות היא שחוויות בינאישיות מוקדמות עשויות להוביל להבדלים בינאישיים יציבים יחסית באוריינטציות התקשרות שהם דפוסים של ציפיות, צרכים, רגשות והתנהגות במצבים בינאישיים ויחסים קרובים (Fraley & Shaver, 2000). אוריינטציות התקשרות ממושגות בצורה הטובה ביותר כנפרשות על שני ממדים: הממד הראשון, הימנעות מהתקשרות, מתייחס לחוסר נוחות עם קרבה רגשית וחוסר נוחות בהסתמכות על הצד השני במערכת היחסים, כמו גם העדפה לריחוק בינאישית, רגשיות נמוכה והסתמכות עצמית קיצונית. הממד השני, חרדה מהתקשרות, כולל רצון עז לקרבה ובטחון, דאגות אינטנסיביות לגבי זמינות

ותגובתיות בן הזוג, ודאגות לגבי מידת הערך בעיניו (למשל, Brennan, Clark, & Shaver, 1998). שני ממדים לא בטוחים אלו מתפתחים כתוצאה מחוויות בינאישיות מוקדמות שליליות במסגרת המשפחתית כמו אלו שזיהינו אצל צעירים רבים במחקר. אכן, מחקרים מראים באופן עקבי על הנטייה של צעירים בפנימיות לפתח דפוסים לא בטוחים של התקשרות (Zegers, Schuengel, 2008). מנגד, אנשים הגדלים להורות מיטיבה, קשובה ודאגת, מראים ציונים נמוכים בשני המדדים המתוארים ונחשבים בעלי התקשרות בטוחה.

פועל יוצא של המשגה זו של אוריינטציות להתקשרות הוא שאנשים עם דפוס התקשרות בטוח יותר יחזיקו בתפיסות וציפיות חיוביות יותר בנוגע לתמיכה מאחרים ויטו יותר לחפש תמיכה מאחר ויש להם היסטוריה של אינטראקציות מנחמות עם דמויות התקשרות תומכות. תמיכה בטיעונים אלו מגיעה ממספר מחקרים אשר הראו שאנשים יותר בטוחים הם בעלי ציונים גבוהים יותר על מדדים של חיפוש תמיכה אקטיבית ותקשורת פתוחה לגבי מצוקה (לסקירה ראה, Mikulincer & Shaver, 2009). עוד נמצא שאנשים עם התקשרות בטוחה יותר הם בעלי ציפיות גבוהות יותר לגבי זמינות התמיכה, בטחון רב יותר בתגובתיות של אנשים עמם הם בקשר, שביעות רצון גדולה יותר מהתמיכה שמקבלים, וציפיות גבוהות יותר לגבי מידת התמיכה של אחרים (שם). מנגד, מחקרים בתחום תיעדו את הנטייה של אנשים עם התקשרות לא בטוחה לפתח תפיסות וציפיות מוטות לגבי תמיכה חברתית. במחקר אחד אשר הסתמך על ניהול יומן במשך שבועיים, קמפבל ועמיתיו (Campbell, Simpson, Boldry, & Kashy, 2005) מצאו שאנשים עם התקשרות חרדה נתנו חשיבות מיוחדת להתנהגות תומכת של בן הזוג והאמינו כי זו לא הייתה זמינה במידה מספקת על בסיס יומי. יש לציין יחד עם זאת מחקרים אחרים שמראים שלצד ההטיות השליליות אשר לעתים קרובות מאפיינות את תפיסתם של אנשים עם התקשרות לא בטוחה, הם גם בעלי סבירות גבוהה למדי להיות בקשר עם בני זוג שהם באמת אינם מאוד תומכים (Rholes et al., 2001).

עולה אם כן, כי לצד ההשלכות ארוכות הטווח המזיקות שיש לאירועי חיים שליליים על זמינותה ואיכותה של רשת התמיכה הממשית העומדת לרשותם של בוגרי המסגרות החוץ ביתיות, נפגעת במקביל גם יכולתם להכיר בתמיכה שזו מספקת, לבקש אותה, ולהעריכה כאפקטיבית. יש בכך כדי להאיר נתיב נוסף דרכו נפגעת יכולת הצעירים ליהנות מסיוע מסביבתם, מה שעלול להעמיד בסיכון נוסף את יכולת ההתמודדות שלהם ורווחתם הנפשית. סמואלס ופרייס (Samuels & Pryce, 2008) שראינו 44 בוגרי אומנה על בסיס מדגם מחקר המערב התיכון בארה"ב, אף מתארים כיצד דפוסים בינאישיים לקויים אלו הופכים להיות חלק מהותי מהגדרת זהותם המבוססת על 'הסתמכות עצמית הישרדותית' (survivalist self-reliance). הם מתייחסים לתהליך שבו האובדנים והפגיעות המרובות שחוו הצעירים במהלך חייהם ביחד עם הגדילה ללא הורים, הובילו אותם לוותר על הציפייה כי עזרה תגיע מבחוץ, לדחות כל סימן של תלות באחר תוך שהם שואבים גאווה רבה מכך שהם עומדים בזכות עצמם ואינם נזקקים לסביבתם. בעוד שדפוסים אלו תורמים במובנים מסוימים לחוסנם של הצעירים, ובוודאי סייעו להם בעת ההתמודדות עם חוויות קיצוניות בעברם, החוקרים מדגישים את המחיר שהם משלמים על כך בחוסר היכולת לחפש ולעשות שימוש בעזרה כאשר צרכים שהם בעצמם מזהים מתעוררים.

עד כה עמדנו על תהליכים באמצעותם אירועים שליליים מוקדמים מביאים לפגיעה במכלול של היבטים- מבניים ואיכותיים, של יחסייהם החברתיים של הצעירים, עליהם מצביעים הממצאים. לצד החשיבות התיאורטית של ממצאים אלו, ברמה היישומית הם מסמנים את שנות ההתבגרות של הצעירים, בעודם במסגרת ההשמה, כמוקד חשוב להתערבות, העשויה לצמצם השפעות מזיקות אלו. המטפלים (קרי, מדריכים או הורי אומנה), ויכולתם להוות דמויות "הוריות" מיטיבות, אשר תהיינה מסוגלות לספק חום, בטחון ויציבות, גם לנוכח הקשיים שיתעוררו, הינם קריטיים לכל התערבות שכזו (Pelton & Wiersen, 2002; Schofield & Beek, 2005). נוכחות שכזו של דמויות מטפלות יציבות וקבועות לאורך זמן תוכל להרחיב את היקף המשאבים הממשיים העומדים לרשות הצעירים ובה בעת לשקם דפוסי התקשרות לקויים שיניחו את הבסיס ליצירה של קשרים מיטיבים עם דמויות אחרות בסביבתם גם בעתיד (Howes, 1999; Schofield & Beek, 2005). לאור עדויות מצטברות על שיעורי התחלופה הגבוהים של אנשי הצוות בפנימיות (Ben-Dror, 1994; Rutter, 2000). נראה כי כצעד ראשון במאמצים אלו יש להשקיע מחשבה ומאמצים מיוחדים בתהליכי הבחירה של אנשי צוות איכותיים ושימורם לאורך זמן.

הטענות שהועלו לעיל, מקבלות משנה תוקף לאור הקשרים החזקים שמצאנו בין מאפייני הרשת החברתית והתמיכה שמספקת לבין מגוון התוצאות. מכיוון שבחנו את הרשת במגוון של מדדים, ניתן היה לראשונה במחקר זה להבחין לאילו היבטים של הרשת היו קשרים חזקים ועקביים יותר בהשוואה להיבטים אחרים. מהממצאים עולה כי התרומה של הממדים המבניים של הרשת (גודל הרשת ותדירות הקשר עם התומכים), עם כל היותה משמעותית, הייתה מצומצמת בהיקפה ביחס להיבטים האיכותיים של הרשת, ובפרט ביחס לזו של המספיקות הנתפסת של התמיכה. למעשה, מספיקות הרשת (התחושה של הצעיר שהוא מקבל תמיכה מספקת מהרשת החברתית שלו) היה הממד היחיד אשר הראה תרומה גדולה ועקבית למגוון רחב של תוצאות מעבר לסוגי התמיכה השונים. ממצא זה הוא בעל משמעות מיוחדת היות והוא מלמד שבניגוד למה שאולי היינו מצפים, מה שבמידה רבה קובע את מצב הצעירים, הוא לא הגישה לרשת גדולה וחזקה יותר, אלא הפגיעה בתחושתם כי במקרה הצורך תהיה להם התמיכה לה הם זקוקים. ממצא זה עולה בקנה אחד עם ההנחה הרווחת בספרות העכשווית שהמרכיב הקריטי בפעולתה של תמיכה חברתית כמגינה בפני לחצים היא תפיסת הפרט כי קיימים אחרים בסביבתו אשר יספקו את התמיכה המתאימה (Cohen, 2004; Thoits, 2011; Uchino, 2009). עצם התפיסה כי תמיכה כזו תהיה זמינה, מבלי בהכרח לעשות בה שימוש, מובילה להערכה קוגניטיבית של משאבים רבים יותר ולתחושה חזקה יותר של שליטה, עצמאות או מסוגלות עצמית (Thoits, 2011; Wills & Shinar, 2000).

שאלה מרכזית המתעוררת בהקשר זה נוגעת ליחסי הגומלין בין האופן בו תופס הצעיר את התמיכה לבין ההיבטים המבניים של הרשת, ובפרט גודל הרשת, אשר תרומתם לתוצאות הייתה מצומצמת הרבה יותר. בפרקים קודמים הראינו שבניגוד לתפיסה הרווחת, בוגרי המסגרות החוץ ביתיות במחקר, הגם שמקורות התמיכה שלהם מצומצמים, אינם מבודדים חברתית, או נעדרי כל תמיכה; לרבים יש מספר משמעותי של שלוש או יותר דמויות אליהן הם יכולים לפנות

לתמיכה. בעוד שנתון זה הינו מעודד, ניתן לראות כי הגישה למספר גדול יותר של תומכים לאו דווקא מביאה להטבה המצופה בתוצאות וכי זו תלויה בגורמים נוספים המעורבים בתהליך, ובפרט במידה בה התמיכה הזמינה נתפסת כמספיקה. עדויות עקביות ממחקרים באוכלוסייה הכללית אשר בחנו היבטים מבניים ואיכותיים זה לצד זה, מראים באופן דומה כי תמיכה נתפסת הייתה המשמעותית ביותר בניבוי מגוון ממדים של רווחה נפשית ביחס להיבטים המבניים, כמו גודל הרשת, שתרומתם, אם הייתה מובהקת, הייתה קטנה (Chao, 2011; Huxhold et al., 2012; Kafetsios & Sideridis, 2006; Shiovitz-Ezra & Leitsch, 2010). עם זאת, המקור לפערים אלו בין התרומה של ההיבטים המבניים לאיכותיים פחות ברור.

בניסיון לתת מענה לסוגיות אלו, לין ועמיתיו (Lin et al., 1999), הציעו מודל מבני, המקובל על ידי חוקרים בתחום, לתיאור יחסי הגומלין בין ממדי הרשת השונים (Kawachi & Berkman, 2001; Tsai & Papachristos, 2015). לפי המודל, הרשת החברתית של הפרט מהווה את הבסיס המבני עליו פונקציות של תמיכה (למשל, רגשית או פרקטית) עשויות להיות מופעלות. כך, מעמד טוב יותר ברשת, המשתקף בהיבטים מבניים מגוונים (למשל, רשת גדולה יותר) עשוי להגביר את הסיכוי שלפרט תהיינה פונקציות תמיכה זמינות ומתאימות יותר. לטענתם, פונקציות התמיכה הן שמשפיעות באופן ישיר על בריאות נפשית, בעוד שהשפעות הממדים המבניים של הרשת נוטות להיות עקיפות, מתווכות על ידי פונקציות התמיכה. במלים אחרות, גודל הרשת למשל, הוא בבחינת תקרת זכוכית, הקובע את פוטנציאל הרשת לספק תמיכה, אולם המימוש של פוטנציאל זה הלכה למעשה תלוי בצעיר עצמו- בתפיסותיו, אמונותיו, והתנהגותו.

קודם לכן עמדנו על החשיבות הקריטית של היבטים מבניים נוספים כמו הרכב האנשים ברשת או איכות המשאבים שאלו מספקים הקובעים את הפוטנציאל של הרשת לספק תמיכה הולמת וכזו אשר תיתפס על ידי הצעיר כמספיקה. ראינו גם כי לצד הפגיעה בהיבטים אלו, המפחיתה מיכולת הרשת לספק תמיכה אפקטיבית לצעירים, אירועים שליליים מוקדמים עלולים לפגוע גם באופן בו הצעירים תופסים יחסים חברתיים ומעריכים אותם ובכך לצמצם את יכולתם ליהנות מתמיכה, גם כאשר זו קיימת. מעבר לכך, הספרות מלמדת כי גם ברמה ההתנהגותית, יכולת הצעירים לפנות לעזרה או לעשות בה שימוש מיטבי, עשויה להשפיע על חווית התמיכה שלהם וכתוצאה על יכולת התמודדותם (Hines, Merdinger, & Wyatt, 2005; Smith et al., 2012; Stauber & Walther, 2005). היינס ועמיתיה (Hines et al., 2005) למשל, שראינו בוגרי מסגרות מצליחים שהשתלבו בלימודים אקדמיים, מצאו שאחד הגורמים שתרמו לחוסן שלהם במעבר לבגרות היה היכולת שלהם לבקש עזרה ולהסתייע באחרים. כך, ייתכן והממצא כי הצעירים במחקר אינם עושים שימוש במלוא משאבי התמיכה שלהם קשור גם בקושי שלהם לעשות מוביליזציה של הקשרים ברשת שלהם. סוגיה זו הנוגעת לאופן בו אנשים מנצלים את המשאבים החברתיים העומדים לרשותם, זוכה לתשומת רבה בספרות העוסקת בהבדלים בינאישיים בתוצאות תעסוקתיות וכלכליות בשל המרכזיות שנודעת לקשרים אישיים בתהליכי חיפוש עבודה והבטחתה והינה בעלת רלוונטיות מיוחדת לצעירים שבמוקד המחקר. נזכיר שאחד הממצאים הבולטים בהקשר הוא שעבודות המושגות בעזרת חברים ברשת התמיכה קשורות בתעסוקה יציבה ומכניסה יותר מאשר כאלו המושגות באמצעים פורמאליים (כמו חיפוש או פניה

ישירה למעסיקים; Smith et al., 2012). בהתאם, מחקרים מוקדמים בתחום, הונחו על ידי רעיונות כמו תזת "הבידוד החברתי" של וילסון (Wilson, 1987), לפיה אנשים מתנאי מצוקה או חסך, חווים תוצאות חברתיות וכלכליות פחות טובות מאחר ונסמכים על רשתות שהינן דלילות יותר במשאבים חברתיים וכלכליים.

מחקרים מהעת האחרונה מאתגרים תפיסות אלו בהצביעם על כך שלצד מגבלות מבניות של רשתות המאפיינות אנשים ממעמד נמוך, פערים בתוצאות התעסוקתיות שלהם נובעות גם מחוסר היכולת שלהם לעשות מוביליזציה אפקטיבית של משאבי רשת קיימים (Mouw, 2009; Smith, 2005). כך, בעת חיפוש עזרה הם יטו להפעיל חלקים קטנים יותר של הרשת שלהם ולהתמקד במעגל קטן וקרוב של חברים קרובים ובני משפחה שהינו מוגבל יותר מבחינת משאבים רלוונטיים בעוד שאנשים ממעמד גבוה יעברו תהליך הפוך בו יפעילו חלקים רחבים יותר ומוגבלים פחות של הרשת שלהם (Mouw, 2009; Smith et al., 2012). כפי שהראינו, הפערים המשמעותיים שמצאנו בין גודל הרשת הפוטנציאלית עליה דיווחו הצעירים, לבין מספר האנשים הספציפיים שצינו כי סביר כי יפנו אליהם בעת הצורך, מרמזים כי גם הם חשופים לתהליכים אלו של "הצרה" של הרשת להם עושים מוביליזציה. כך, ניתן לשער שעבור הצעירים שבמחקר, גודל הרשת מהווה מעין תקרת זכוכית המגדירה את היקף הקשרים התומכים הפוטנציאליים בהם הם יכולים לעשות שימוש. אולם, אל מול הצרכים הרבים עמם מתמודדים, רשת הקשרים שבפוטנציאל יכולים לספק מגוון רחב של משאבי תמיכה, הופכת לפחות משמעותית, בעוד שהרשת הפעילה לה הם עושים מוביליזציה (Smith et al., 2012), מוגבלת יותר, והיא אשר קובעת במידה רבה את התוצאות התפקודיות והנפשיות שלהם.

חוקרים מדגישים כי היכולת לעשות מוביליזציה אפקטיבית של משאבי תמיכה קיימים כרוכים בלמידה שפעמים רבות מתחילה מהבית. כך, הורים ממעמד הביניים נוטים יותר מהורים ממעמד הפועלים להכין את ילדיהם להיות מעורבים עם חברים ברשת שלהם בצורה שמקדמת את המטרות שלהם (Lareau, 2003). לאור השינויים במציאות הכלכלית והתעסוקתית בעשורים האחרונים והקשיים המיוחדים שאלו מעמידים בפני צעירים בשלב המעבר לבגרות, שטאובר ווולטר (Stauber & Walther, 2005) מציינים את הצורך החיוני ללמד צעירים לזהות את הפוטנציאל הטמון ברשתות החברתיות שמקיפות אותם ולתפעל אותן.

ממצאי המודל שנידונו עד כה מרמזים כי התהליך בו התמיכה החברתית מתווכת את השפעותיהם של אירועי חיים שליליים מוקדמים על מצבם של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות בבגרות צעירה, מתרחש בשני נתיבים מרכזיים העולים בקנה אחד עם המודל התיאורטי שהוצע על ידי וראנסיאנו ועמיתיה (Vranceanu et al., 2007). ראשית, מצאנו עדות לכך שאירועי חיים שליליים מוקדמים בחיי הצעירים הביאו לפגיעה ברמות התמיכה הממשית הזמינות לצעירים, אשר התבטאו בממדים המבניים של הרשת- רשת תמיכה קטנה יותר אשר אופיינה בתדירות קשר נמוכה יותר עם החברים בה, אשר בתורם נקשרו עם רמות נמוכות יותר של תפקוד ורווחה נפשית מעבר לממדיהם השונים. ראינו גם רמזים לפגיעה דומה בהרכב הרשת, כך שזו אופיינה בשיעור גבוה של חברים ומיעוט דמויות מבוגרות, הורים בפרט, אשר יש לשער כי הביאו לצמצום משאבי

התמיכה האפקטיביים העומדים לרשות הצעירים ולפגיעה הנלווית בתוצאות. יש לציין, כי קשרים אלו לא נבחנו במסגרת המודל ומדובר בהשערות על בסיס צירוף הנתונים התיאוריים וממצאי המודל האחרים. שנית, בדומה להנחותיה של תיאוריית ההתקשרות, ממצאינו גם מרמזים כי היבטים הקשורים בתפיסות וציפיות הצעירים בנוגע לתמיכה העומדת לרשותם, כמו גם להתנהגויות חיפוש התמיכה והמוביליזציה שלה, נפגעו גם כן כתוצאה מחוויות מוקדמות ובתורם תרמו באופן שלילי למצב הצעירים. בעוד שמצאנו שמרבית היבטי התמיכה, מבניים ואיכותיים נפגעו בתהליכים אלו, בלטה בתרומתה לתוצאות, תחושת הצעירים כי התמיכה העומדת לרשותם אינה מספיקה, אשר נראה כי משקפת הן את היקף משאבי התמיכה הממשיים ואיכותם, והן את תפיסותיהם הסובייקטיביות של הצעירים בדבר זמינות התמיכה והאפקטיביות שלה כמו גם את יכולתם לעשות בה שימוש מיטבי.

נעבור עתה לשני היבטים נוספים של התמיכה החברתית אשר נבחנו במסגרת המודל, אשר אף כי נמצאו כבעלי תרומה קטנה יחסית לתוצאות, מן הראוי להתייחס אליהם. ההיבט הראשון מתייחס לשביעות הרצון של הצעירים מן התמיכה שהתקבלה. לעומת זמינות התמיכה הנתפסת, טיב התמיכה שעמדה לרשות הצעירים כפי שתפסו אותה (שביעות הרצון מהתמיכה), נמצאה כבעלת תרומה מועטה יחסית לתוצאות וזו הייתה ממוקדת רק בקשרים עם הבדידות ושביעות הרצון מהחיים. יש לשער כי לאיכות המשאבים התמיכתיים המסופקים על ידי חברים ברשת תהיה תרומה משמעותית ליכולת של הפרט להתמודד עם לחצים מסוגים שונים. יחד עם זאת, הממצאים האמפיריים הקיימים מעידים על הקשר בין שביעות רצון מתמיכה חברתית לבין מצוקה רגשית, בדידות, ובריאות נפשית באופן כללי ופחות ידוע כיצד זו מתקשרת עם היבטים תפקודיים או חומריים בחיי הפרט (Chao, 2011; Kafetsios & Sideridis, 2006; McLaughlin et al., 2010). כך ייתכן, כי בעוד ששביעות הרצון הינה משמעותית להסתגלותו הפסיכולוגית של הפרט, מנגנון שונה מעורב בהשפעתה של תמיכה חברתית על הסתגלות קונקרטית יותר. משום כך, ממד זה של שביעות רצון הופך לפחות אפקטיבי בתחומים כגון השגת עבודה ודיר. בנוסף, יכול להיות שבמציאות כמו זו המאפיינת את הצעירים במחקר, בה משאבי התמיכה הם מאוד מוגבלים מחד, ומאידך הצרכים הקונקרטיים גדולים, איכות התמיכה הינה משמעותית הרבה פחות עבור הפרט, מהשאלה לגבי עצם קיומה.

ההיבט השני שנבחן נגע לתפקיד שממלאים היבטים שליליים של יחסיהם החברתיים בניבוי מצבם של הצעירים. בניגוד למצופה, לא מצאנו כל עדות לתרומתם של היבטים שליליים אלו. ממצאים אלו עומדים בסתירה לידע המצטבר אודות תרומתן המכרעת של אינטראקציות חברתיות שליליות מעין אלו לאיכות חייהם של פרטים, כזו שלעתים אף גוברת על ההטבות הנובעות מהתמיכה שאותם יחסים מספקים (Antonucci et al., 1998; Newsom et al., 2003; Newsom et al., 2005; Rook, 1992). יש לציין, שבאופן דומה, ובניגוד למתואר בספרות (Alexander, 1993; Gauthier, Stollak, Messe, & Aronoff, 1996; Weinfield, Sroufe, & Egeland, 2000), לא מצאנו עדות גם לקשר שבין אירועי חיים שליליים והיבטים שליליים של יחסיהם החברתיים של הצעירים. הסבר אפשרי לפער בין ממצאי המחקר הנוכחי לממצאי מחקרים קודמים הוא שמדובר באפקט רצפה שמקורו בכך שממד זה של היחסים נבחן במחקר

הנוכחי במסגרת הספציפית והמוגבלת של יחסים תומכים קרובים (הנבדק במחקר זה התבקש לציין עד שלוש דמויות אליהן הכי סביר שהיה פונה לקבלת תמיכה). כך, יש להניח שיחסים מעין אלו על פי הגדרה נבחרו מאחר והם מאופיינים ברמות גבוהות של תמיכה ובה בעת ברמות נמוכות של מתח.

רמות נמוכות כמו אלו שמצאנו, דווחו גם על ידי קורטני ועמיתיו (Courtney et al., 2015) שבמדגם ארצי של צעירים בגילאי 17 במסגרות אומנה במדינת קליפורניה, בחנו בדומה לנו את מידת המתח שאפיינה את הקשרים שלהם עם דמויות אותן הגדירו כתומכות. יש לציין, כי הכלי ששימש לבחינה זו במחקר הנוכחי התבסס על הכלי בו השתמשו חוקרים אלו, אם כי בעוד אנו השתמשנו בפריט גלובאלי יחיד כדי להעריך את מידת המתח הכוללת בכל קשר, קורטני ועמיתיו (Courtney et al., 2015) השתמשו בארבעה פריטים המתייחסים לסוגים שונים של אינטראקציות שליליות אפשריות (אכזבה, פולשנות, ביקורת, וקונפליקט). הדמיון הרב בממצאים של שני המחקרים, על אף האופרציונליזציה השונה, יש בו כדי לחזק את ההנחה כי הפער בין הרמות הנצפות של המתח בקשרים לבין הרמות שהיינו מצפים למצוא, אינו נעוץ באופן בו הוגדר או נמדד המושג, כי אם בכך שהצעירים נתבקשו להתייחס רק לאותן דמויות תומכות אשר הסבירות למתח בקשר עמן נמוכה. העדויות ממחקרים באוכלוסייה הכללית בדבר ההשפעות המזיקות של אירועים טראומטיים מוקדמים על יחסים מאורחים, והן הידע המצטבר אודות יחסיהם הבינאישיים של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות עם רבים מהסובבים אותם, מרמזים כי לפחות הקשר עם נתח מסוים של הרשת החברתית שלהם, מאופיין ברמות משמעותיות של מתח. בשל ההשלכות השליליות המשמעותיות שעלולות להיות לקשרים מעין אלו על איכות חייהם של הצעירים, הזיהוי של קשרים שכאלו הינו קריטי. מחקר עתידי שיבחן טווח רחב יותר של דמויות ברשת החברתית של הצעירים, לאו דווקא תומכות (למשל, מעסיק, מפקד), יוכל לשפוך אור על סוגיה חשובה זו.

התרומה הדיפרנציאלית של תמיכה רגשית, תמיכה פרקטית ותמיכה במידע

והנחיה

ממצא מרכזי של המחקר הנוכחי הוא העובדה כי כל אחת מהפונקציות התמיכתיות: תמיכה רגשית, תמיכה פרקטית, ותמיכה במידע והנחיה, ממלאת תפקיד חשוב אך מובחן בקשר שבין אירועים שליליים מוקדמים בחיי צעירים במסגרות חוץ ביתיות לבין תוצאותיהם בבגרות צעירה. הבדיקות המקדימות של הקשרים הדו-משתניים בין ממדי הרשת, מעבר לסוגי התמיכה השונים, הצביעו כי תחומי התמיכה קשורים זה בזה אולם בעוצמה חלשה עד בינונית, מה שמחזק את ההנחה בדבר המובחנות של כל אחד מהתחומים. מרבית המחקרים שבחנו את השפעותיה של תמיכה חברתית התייחסו למדד גלובאלי של תמיכה ועל כן קיים מעט מאוד ידע לגבי ההשפעה הדיפרנציאלית של סוגי התמיכה השונים (Bowen, Uchino, et al., 2013; Malecki & Demaray, 2003). היות ומאמצים רבים מושקעים בסיוע לצעירים בבניית רשת תמיכה אופטימאלית שתהלוך את צרכיהם ותסייע להם באתגרי המעבר לבגרות, הזיהוי של אותן פונקציות תמיכתיות התורמות לתוצאותיהם הינו בעל חשיבות מיוחדת.

ממצאנו מראים כי תמיכה פרקטית הייתה המרכזית ביותר בתרומתה, הן בעוצמה והן בטווח התוצאות עמן נקשרה. זאת בדומה לממצאי מחקרים קודמים בקרב האוכלוסייה הכללית (Bowen, Uchino, et al., 2013; Henly et al., 2005; Jason T Newsom et al., 2005; Thoits, 2011). ממצאים אלו מאששים טענות רווחות בתחום כי בשלב זה של המעבר לבגרות, בו נתבעים רבים מהצעירים זו פעם ראשונה להתמודד עם מטלות קונקרטיות מרובות, ובפרט עם הצורך לכלכל את עצמם או לדאוג לעצמם לדיור, ללא תמיכות מוסדיות או משפחתיות, משאבי תמיכה פרקטיים הם קריטיים (Hiles et al., 2013). בה בעת מצאנו גם כי משאבים אלו היו החסרים ביותר. נראה כי בתחום זה עוד יותר מאשר בתחומי התמיכה האחרים, ההעדר של עורף משפחתי תומך המאפיין רבים מהצעירים, מותיר את הצעירים ללא רשת בטחון בסיסית ובחרדה כלכלית מתמדת. מאמצי ההתמודדות עם תנאים קשים אלו מקשים על הצעירים להתפנות ליצירת קשרים חברתיים, מה שמגביל עוד יותר את הרשת החברתית הזמינה להם בתהליך מעגלי שלילי.

בניגוד לתפיסה הרווחת בדבר מרכזיותה של תמיכה רגשית בכל מה שקשור בבריאות נפשית (Lin et al., 1999; Oxman et al., 1992), יש בתרומה הגורפת של התמיכה הפרקטית שנמצאה כדי להדגיש את החשיבות העצומה שיש למשאבים חומריים ופרקטיים לאיכות החיים, לא רק התפקודית או החומרית, אלא גם הנפשית, של אנשים כמו צעירים אלו המתמודדים עם מחסור ברמה היומיומית (Henly et al., 2005; Hiles et al., 2012; Turney & Haktnett, 2010). לצד המענה על צרכים קונקרטיים, כמו כסף, שצעירים שבגרו ממסגרות חוץ ביתיות מעידים עליו כסוגיה המרכזית המעסיקה אותם, ההשפעה הרבה של סיפוק משאבים מוחשיים נובעת גם מהמסר הסמוי שמועבר לצעירים שאחרים משמעותיים דואגים להם ומעריכים אותם (Thoits, 2011). עבור אנשי מקצוע או מנטורים, נקודה אחרונה זו מאירה גם את הפוטנציאל שבמתן סיוע חומרי או בהתמודדות אקטיבית כבסיס המעודד היווצרותו של קשר רגשי (Hiles et al., 2013).

מעניין כי דווקא בתחום הדיור, בו תמיכה פרקטית בצורה של הלוואה כספית, קורת גג, או ספה לישון עליה בבית חברים היא אולי המענה המתבקש ביותר (Curry & Abrams, 2014; Perez & Romo, 2011), לא נמצאה לה תרומה ישירה. לעומת זאת, תמיכה רגשית, ובאופן ספציפי, תדירות הקשר עם דמויות שסיפקו תמיכה שכזו, הייתה קשורה, גם אם בצורה חלשה, בפחות קשיים בתחום זה. ייתכן והתנאים שהובילו לבעיות הדיור היו קשורים במשברים ביחסים עם הורים, חברים או דמויות אחרות ועל כן תמיכה רגשית אינטנסיבית היא שספקה את המענה. יש לזכור, שבעוד שלא נמצאה לתמיכה פרקטית תרומה ישירה לדיור, בדיקות הקשרים הדו-משתניים, מרמזים על תרומה עקיפה אפשרית, דרך תחומים אחרים, כמו הסתגלות לעבודה למשל, או מצבו הכלכלי של הצעיר, ששניהם בתורם היו מתואמים באופן שלילי עם בעיות דיור.

תמיכה במידע והנחיה, נמצאה כשנייה בחשיבותה. תחום זה זכה למעט התייחסות מחקרית, אולם נראה כי בדומה לפונקציות פרקטיות, עבור קבוצה זו של צעירים בשלב הבגרות הצעירה, הוא בעל משמעות מיוחדת. תהליכי רכישת הידע להתמודדות עם המטלות המרובות של השלב, כמו למשל ניהול נכון של כספים או כיצד לחפש עבודה, לרב מתרחשים באופן הדרגתי

לאורך שנות ההתבגרות והבגרות הצעירה, כאשר בעיקר ההורים, זמינים בתקופה זו להנחיל את הידע דרך חיקוי או ייעוץ אקטיבי. ההתבגרות בפנימיות לרב אינה מאפשרת התנסות בתהליכי למידה שכאלו וצעירים רבים יוצאים מהן כשהם חסרים ידע חיוני לגבי תחומי חיים רבים (Benbenishty & Schiff, 2009; Zeira & Benbenishty, 2011). זאת ועוד, נראה כי מבחינת יכולתם של הצעירים לניעות חברתית ולשיפור סיכוייהם הכלכליים- חברתיים העתידיים, תמיכה מסוג זה הינה קריטית. זאת על שום המקום המרכזי שיש לתהליכי העברת ידע בעידוד ההשתלבות הן בלימודים על תיכוניים, ועוד יותר מכך בעידוד ההשתלבות בשוק העבודה במשרות שיבטיחו להם אופק מקצועי (Stauber & Walther, 2005). בעשורים האחרונים עבר שוק העבודה שינויים רבים הכוללים דרישה גוברת להשכלה גבוהה או מקצועית, לצד צמצום באפשרויות למי שאין להם כישורים טכנולוגיים או כישורי שירות לקוחות מתאימים להשתלבות בעולם המודרני (Eurofound, 2014). בוגרי המסגרות החוץ ביתיות, אשר על פי רב מתחילים את חייהם הבוגרים עם רמות השכלה נמוכות ועם מיעוט של משאבים כלכליים, מוגבלים מאוד ביכולתם להתקדם מבחינה מקצועית (Okpych & Courtney, 2014). כפי שהראינו בפרקים קודמים המשאבים שרשתות חברתיות עשויות לספק בצורה של ידע על הזדמנויות תעסוקתיות כמו גם סיוע מוחשי בעצם ההשתלבות בעבודה הם מרכזיים בקביעת התוצאות התעסוקתיות של פרטים ועל כן חשובים במיוחד עבור קבוצה זו (Castilla, Lan, & Rissing, 2013). מנגד, ראינו כי נסיבות חייהם המוקדמות של הצעירים, צירוף של רקע כלכלי קשה ביחד עם חוויות מצוקה מרובות כמו גם ההתבגרות בפנימייה, מגבילים באופן משמעותי את הקשרים שלהם עם דמויות תומכות, אשר הינן בעלי משאבי ידע רלוונטיים. כך, הרשתות החברתיות שלהם נסמכות בעיקר על חברים בני גילם, רבים מהם בעלי רקע דומה, עם מיעוט דמויות מבוגרות מנוסות ובעלות ידע. דיווחי הצעירים מלמדים שבעוד שבתחום הרגשי החברים מהווים מקור אפקטיבי מרכזי לתמיכה, מרכזיותם פחותה משמעותית בתחום ההנחיה והמידע ובמידה מסוימת גם בתחום הסיוע המוחשי, מה שיכול להסביר את העובדה כי בתחומים אלו התמיכה היא החסרה ביותר.

מגבלות המחקר

המחקר הנוכחי הוא הראשון בישראל אשר בחן באופן שיטתי ורב ממדי את הרשתות החברתיות של צעירים שבגרו ממסגרות חוץ ביתיות והתמיכה שאלו מספקות בקרב מדגם גדול של צעירים. לפני שנפנה להשלכות ממצאי המחקר מן הראוי לדון במגבלותיו. מספר מגבלות קשורות בתהליך הדגימה. ראשית, מדגם המחקר כלל קבוצה גדולה של כמחצית מהמשתתפים (47.5%) המשתתפים בתכנית ליווי לבוגרים. הצעירים הנבחרים לתכנית הם כאלו החסרים עורף משפחתי תומך, אך במקביל נדרשים להראות יכולת תפקוד יחסית גבוהה ומצופים לעשות שרות צבאי או לאומי, או לעבוד כאשר אינם במסגרות אלו. למאפיינים אלו יש השלכה ברורה על משתני המחקר ובכלל זה על מידת חשיפתם לאירועים שליליים בילדות, על רשת התמיכה החברתית הזמינה להם ועל תוצאותיהם בבגרות. בעוד שיש להניח שאין בכך כדי להשפיע על הממצאים הנוגעים לקשרים בין המשתתפים, יש להיזהר בהכללת הממצאים הנוגעים למאפייני המשתתפים בכלל המדגם (למשל, רמות התמיכה הזמינות להם) לקבוצות אחרות של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות. עוד יש לציין, כי קבוצה זו של צעירים המשתתפים בתכנית ליווי אינה הומוגנית, ולצד הקבוצה הגדולה ביותר והפגיעה ביותר המקבלת סיוע בדיור על ידי תכנית "גשר לעצמאות", קיימות שתי קבוצות

נוספות, האחת שמקבלת ליווי אישי בלבד על ידי אותה תכנית, והשנייה, המאופיינת בכוחות הרבים ביותר המלווה על ידי עמותת "למרחב". על מנת לצמצם מגבלה זו ולהגביר את הייצוגיות, בדיון על החלקים התיאוריים נעשה מאמץ לתת ביטוי להטרונגיות הגדולה של המדגם תוך התייחסות להבדלים בין הקבוצות. יחד עם זאת, גם כאשר בוחנים את המאפיינים של כל קבוצה בנפרד חשוב לזכור שמדובר במדגם נוחות שאינו מייצג (Nugent, 2010). למרות זאת נציין שבחינה של מאפייני הרקע של המשתתפים הצביעה על דמיון לקבוצות דומות שנבחנו במחקרים קודמים (בנבנישתי וזעירא, 2008; דיניסמן, 2012). מגבלה אחרונה הנוגעת למדגם קשורה בשיעור ההשתתפות שלא היה אופטימלי ולהבדלים שייתכן וקיימים בין אלו שהשתתפו לאלו שלא השתתפו. לצד שיעור קטן של צעירים שסירבו להשתתף במחקר (כ-9%) הסיבה העיקרית לחוסר השתתפות הייתה קושי באיתור הצעירים, בעיה רווחת בקרב מחקרים העוסקים בחקר צעירים שבגרו ממסגרות חוץ ביתיות (ראה למשל: בנבנישתי וזעירא, 2008; Fenster, 2009; Reilly, 2003; Williams et al., 2006). יש לציין שהקשיים באיתור על פי רב נבעו מכך שלפנימייה לא היו פרטים מעודכנים של רבים מהצעירים. ייתכן והדבר נובע מרמות קשר נמוכות ששומרת הפנימייה עם כלל בוגריה, אך ייתכן גם כי אותם צעירים שפרטיהם היו חסרים הם יותר מבודדים ופחות יציבים בחייהם דבר המתבטא בהחלפה תדירה יותר של מקום מגורים או פחות קשר עם משפחתם. מכל מקום, לא מן הנמנע כי צעירים אלו חווים יותר קשיים במעבר לבגרות. כך, ייתכן שהשיעורים האמיתיים של הצעירים החווים רשת תמיכה פחות תומכת וקשיים בשלב זה הם גדולים מאלו שדווחו.

מספר מגבלות אחרות קשורות באופן איסוף הנתונים. איסוף הנתונים התבצע באמצעות שאלונים לדיווח עצמי כאשר כמחצית מהצעירים מלאו את השאלון בעצמם בנוכחות אדם מצוות המחקר וכמחצית השיבו על השאלון במהלך ראיון טלפוני. בעוד שדיווח עצמי היא דרך איסוף הנתונים הנפוצה ביותר בעבודה סוציאלית (Babbie & Rubin, 2010), שיטה זו חשופה להטיות של רציה חברתית (Kyte & Bostwick, 2011). כך, בעוד שצעירים רבים לא נמנעו מלחשוף קשיים שחוו ועדיין חווים, גם כאן, ייתכן והתמונה המתקבלת מדיווחיהם של הצעירים, בפרט אלו הנוגעים לשימוש בחומרים ממכרים אשר הינם רגישים יותר בשל היותם לא חוקיים, או במקרה של המשתתפים בתכנית הליווי, לא מקובלים במסגרת, הינה חיובית יותר מהמציאות של חייהם. חשופים במיוחד להטיות פחת מעין אלו הם דיווחים עצמיים רטרוספקטיביים על חוויות של התעללות (Widom & Morris, 1997). כך, בהתאם להמלצות של חוקרים בתחום, דיווחים אלו על אירועי חיים שליליים שימשו בעיקר לבחינת השערות על הקשרים של אירועים אלו עם משתנים אחרים ולא הועלתה השערה שהם דיווחים מדויקים של שיעור האירועים באוכלוסיה (Henry, Moffitt, Caspi, Langley, & Silva, 1994; Widom & Shepard, 1996). מגבלה נוספת הקשורה באופן איסוף הנתונים נובעת מכך שזה לא היה אחיד בקרב כל המדגם והתבצע או במילוי עצמי או בראיון טלפוני. ראיונות טלפוניים היא שיטה מקובלת לאיסוף נתונים בקרב בוגרי מסגרות חוץ ביתיות בקהילה בשל הפיזור הגיאוגרפי הנרחב שלהם (זעירא ובנבנישתי, 2008; Benebenishty & Schiff, 2009) ואף נחשבת אצל חלק כמהימנה יותר מראיונות פנים אל פנים (Babbie & Rubin, 2010; Bernard, 2000). גם כאן, בדומה לסייגים שהועלו קודם לכן, מאחר ומדובר בהטיה שיטתית, יש להניח שאין בה כדי לפגוע בתקפות הממצאים הנוגעים לקשרים בין

המשתנים, אולם יש לקחת בחשבון שייתכן והתמונה המתקבלת לגבי הצעירים הינה חיובית מזו שבמציאות. נקודה אחרונה בהקשר מתייחסת למערך החתכי של המחקר אשר אינו מאפשר לקבוע קשרים של סיבתיות. אכן, כפי שמעידים מספר מחקרים, הקשרים החזקים שנמצאו בין תמיכה חברתית לבין מצוקה רגשית למשל, לאו דווקא מעידים כי הראשונה מנבאת את האחרונה, אלא ייתכן כי מדובר בקשר בו ההשפעות הן הדדיות (Newsom & Schulz, 1996), או מצב הפוך שבו המצוקה גוררת ירידה בתמיכה. כך לדוגמא ידוע כי רמות גבוהות של לחץ או בעיות בריאות נפשית עלולות להוביל לירידה בתמיכה חברתית כאשר פרטים נסוגים ממערכות יחסים עם פוטנציאל תמיכה או כאשר מקורות של תמיכה מוצפות בדרישות (Oxman et al., 1992).

מספר מגבלות נוגעות לאופן מדידת המשתנים שנבחנו במחקר. ראשונה, הכלי אשר שימש לבחינת מאפייני רשת התמיכה החברתית מספק מידע רב ועשיר המאפשר בחינה של מגוון של השערות בנוגע ליחסי הגומלין בין ממדי התמיכה לבין עצמם ולבין מצב הצעירים. יחד עם זאת, על מנת שהכלי יהיה מותאם באורכו למילוי עצמי או טלפוני בקרב האוכלוסייה הספציפית של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות, היבטים מסוימים של הרשת אשר הינם חשובים לבחינה מעמיקה, לא נכללו בו, או שזכו להתייחסות יותר מצומצמת. כך למשל, מספר השמות שהמשתתף יכול היה לציין הוגבל לעד שלושה אנשים בכל סוג תמיכה אליהם הכי סביר היה שהצעיר יפנה בעת הצורך. על מנת לקבל תמונה יותר מקיפה של רשת התמיכה יש מקום לאפשר לצעירים להתייחס לכל הדמויות ברשת שלהם המספקות תמיכה. גם המידע על דמויות משמעותיות אחרות לאו דווקא תומכות, כגון אלו אשר עמן יש קשר רגשי חזק אך גם מהוות מקור למעמסה או מתח, יכול לייצר הבנות חשובות ולא נאסף במחקר. סוגיה זו של היבטים שליליים בקשרים החברתיים של הצעירים נראית כרלוונטית במיוחד וחקירתה באמצעות התייחסות למגוון רחב של סוגי מתחים העשויים לעלות ביחסים יכולה להצביע על תמונה שונה מזו שנמצאה במחקר הנוכחי שעשה שימוש בפריט גלובאלי יחיד לשם כך (ראה למשל, Gee & Rhodes, 2008; Newsom et al., 2003).

השלכות לתיאוריה, למדיניות, לפרקטיקה ולמחקר

מחקר זה הוא הראשון בישראל, ואחד הבודדים בעולם, שבחן את נושא התמיכה החברתית, המסתמנת כגורם קריטי במעבר לבגרות של צעירים פגיעים אלו, מפרספקטיבה רב-ממדית. לממצאים השלכות חשובות הן ברמה התיאורטית והן ברמת המדיניות והפרקטיקה של העבודה הסוציאלית המכוונת לאוכלוסיה זו.

התרומה התיאורטית הייחודית של המחקר הנוכחי היא בבחינה המורכבת והרב ממדית שלו את רשת התמיכה החברתית: האבחנה שהוא עושה בין סוגי התמיכה השונים, ולגבי כל אחד מסוגי התמיכה, האבחנה בין מאפיינים מבניים או כמותיים של הרשת לבין ממדים איכותיים המתייחסים להערכתו הסובייקטיבית של הצעיר את התמיכה שמקבל. חקירה מעין זאת, ובפרט כזו המתייחסת גם לאופן בו ממדים מובחנים אלו מעוצבים על ידי חוויות קודמות ובתורם תורמים להסבר רווחה נפשית ותפקוד, ככל הידוע לי, טרם נעשתה. כך, המחקר מלמד על החשיבות היחסית השונה שעשויה להיות לפונקציה הרגשית, הפרקטית, והאינפורמטיבית (מידע

והנחיה) של תמיכה בהתאם לשלב ההתפתחותי בו נמצא הצעיר או לנסיבות חייו. למעשה הממצאים מדגישים, כי בניגוד לתפיסה הרווחת באשר למרכזיות התמיכה הרגשית, עבור בוגרים צעירים פגיעים, כמו בוגרי המסגרות החוץ ביתיות, שהיו במוקד המחקר, תמיכה פרקטית כמו גם תמיכה בהנחיה ומידע, עשויות להיות משמעותיות אף יותר. הבחינה הרב-ממדית של רשת התמיכה מגלה שהן לגורמים המבניים, האובייקטיביים יותר (גודל רשת ותדירות קשר עם חברים ברשת) והן לגורמים האיכותיים (זמינות התמיכה, מידת התאמתה לצרכי הפרט, ושביעות רצונו ממנה) תפקיד ייחודי בתהליך המתואר. התפקיד המרכזי שנמצא לתפיסה של המשאבים הזמינים כמספיקים, מדגיש, כי לצד מציאות חברתית "אובייקטיבית", ישנו מקום חשוב לסוכנות האישית של הפרט (personal agency) באופן שבו הוא מפרש את יחסיו החברתיים, מגיב אליהם ומגייעם בהתאם לצרכיו. יחד עם זאת, המחקר גם מצביע על המורכבות של יחסי הגומלין בין ממדי התמיכה השונים לבין עצמם ולבין התוצאות, וכי אלו אינם ברורים דיים וטעונים המשך בחינה.

לצד הבנות אלו, ממצאי המחקר תורמים גם להבנה של תפקידם של יחסים חברתיים תומכים בתהליך הקושר תנאי סיכון מוקדמים עם תוצאות שליליות בבגרות. הממצאים מלמדים כי לתמיכה חברתית תפקיד כפול העשוי לשרת שני מנגנונים מנוגדים: האפקט המרכזי שיש לה על תוצאות מעיד על תפקידה המפצה והפוטנציאל שלה לסייע להתמודד עם ההשלכות השליליות של חשיפה לאירועי חיים שליליים ובכך לעודד חוסן בבגרות צעירה. יחד עם זאת, באותו הזמן היא גם משמשת כגורם המתווך את ההשלכות ארוכות הטווח של טראומות מוקדמות ובכך למעשה מהווה עוד חוליה בשרשרת הסיכון המקטינה את הסיכוי של האדם להיחלץ ממעגל המצוקה אליו נולד ככל שנוקפות השנים. המימוש בפועל של נתיב של חוסן או של פגיעות מצטברת (cumulative disadvantage) תלוי במידה רבה בנוכחותם של גורמים חיצוניים היכולים לספק תמיכה חיונית ובכך יש מסר חשוב למדיניות ולפרקטיקה. נעבר אם כן עתה לדון בהשלכות העולות מהממצאים עבור שתי זירות אלו.

השלכות למדיניות ולפרקטיקה

בטרם נפנה לדון בהשלכות הנוגעות לרשתות התמיכה החברתיות של הצעירים, ראוי להתייחס לפגיעות אליהן חשוף שיעור קטן אך משמעותי מהצעירים במהלך השנות במסגרות, אשר להן תרומה משמעותית לפגיעותם בהמשך חייהם ואשר מסכלות את עצם התהליך שהמסגרת מנסה לייצר. כמות גדולה של חניכים בקבוצה או במסגרת כולה, גודל פיסי של המסגרת, פעילויות לא מובנות ללא פיקוח של מבוגר ורמות גבוהות של תוקפנות של חניכים אחרים במסגרת כולם קשורים בשיעורי קורבנות גבוהים יותר לפגיעות מצד שווים במהלך השנות ועל כן יש לפעול לצמצומם. הפגיעות מצד אנשי הצוות מדגישים את הצורך בהעסקה של כוח אדם איכותי באמצעות תהליכי מיון, הכשרה וליווי מוקפדים. העובדה כי הילדים הנמצאים בסיכון הגבוה ביותר להיפגע הם ילדים שכבר חוו פגיעה פיסית או מינית טרם ההשמה, מצביעה על הצורך במידע מפורט לגבי רקע הילד בעת קבלת הילד למסגרת והשמה של ילדים בעלי רקע שכזה רק במסגרות אשר בהם תנאים כמו אלו שצוינו לעיל, מתאימים.

באשר לרשתות התמיכה החברתיות, מצאנו שעבור צעירים רבים שבגרו ממסגרות אומנה או מפנימיות, אלו מוגבלות בעיקר מבחינת המשאבים הפרקטיים ומשאבי המידע

וההנחיה, אך גם הרגשיים, שמספקות, דבר המשליך באופן ישיר על איכות חייהם הכוללת-תפקודית ונפשית. חוסרים אלו במשאבי תמיכה, הינם במידה רבה תוצר של חוויות שליליות במשפחתם או במסגרת השהות, המצמצמות את ההיקף והאיכות של המשאבים העומדים לרשותם, אך ככל הנראה גם פוגעות ביכולת הצעירים לעשות שימוש אופטימאלי במשאבים קיימים. כך, מאמצי התערבות במהלך השהות בפנימייה ואחריה צריכים להיות מכוונים בין היתר לחיזוק רשתות תמיכה קיימות, כגון עם הורים ובני משפחה אחרים, יצירת משאבי תמיכה אלטרנטיביים, כגון דרך מנטורים מחוץ למסגרת ההשמה, כמו גם חיזוק יכולותיהם החברתיות של הצעירים בצורה שתסייע להם לפתח, לשמר ולהיעזר ברשתות אלו. נדון עתה במשמעויות הספציפיות הנגזרות ממסקנות אלו לעבודה הנעשית עם הצעירים עוד בעודם במסרת ולאחריה.

כצעד ראשון במאמצים לחיזוק רשת התמיכה החברתית הזמינה לצעירים עוד בהיותם בחסות הפנימייה או משפחת האומנה וכחלק מהתכנון לתקופה שלאחר היציאה יש מקום למפות את הרשת הקיימת- לזהות דמויות שהינן כבר משמעותיות מבחינת התמיכה שמספקות, קשרים חיוביים שיכולים לספק תמיכה פוטנציאלית שיש לפתח ולעודד (למשל עם דמויות מבוגרים נורמטיביים), וקשרים המהווים מעמסה על הצעיר אם כתוצאה ממתוחות ביחסים ואם כתוצאה מהצורך של הצעיר לתמוך בהם (כמו למשל עם הורה הסובל ממחלה נפשית, מצב עליו דיווחו כ-40% מהצעירים). מספר כלים, שניתן ליישם בקלות יחסית בפרקטיקת העבודה הסוציאלית, פותחו בשנים האחרונות למטרות אלו של מיפוי הרשת החברתית של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות והתמיכה שזו מספקת, הכוללות את הכלי ששימש את המחקר הנוכחי (Courtney et al., 2015), ואחרים (למשל, Blakeslee, 2015). מיפוי זה יכול לתרום באופן משמעותי למאמצי ההתערבות לקידום יחסיהם הבינאישיים של הצעירים במהלך שהותם ולקראת היציאה ממנה כחלק מתכנית המעבר של כל צעיר.

לאור העדויות על תרומת היחסים עם בני משפחה, הורים כמו גם אחים, סבים ואחרים, לחוסנם של הצעירים מחד, ומאידך הממצאים המראים על מיעוט הדמויות התומכות מקרב דמויות אלו, חשוב כי העובדים עם הצעירים במסגרות ובקהילה ישקיעו מאמצים בחיזוק קשרים אלו. מספר תכניות לחיזוק קשרים עם דמויות מהמשפחה כבר פותחו ויכולות להנחות מאמצים אלו (ראה למשל, Nesmith & Christophersen, 2014). בעוד שהכרה בחשיבות העבודה עם המשפחות קיימת בקרב גורמים המופקדים על הטיפול החוץ ביתי בישראל (ראה למשל, ועדת המשנה בנושא השמה חוץ ביתית, 2003; תקנה לעובדים סוציאליים 8.17, 1986/2004), המציאות היומיומית העמוסה במסגרות אלו ביחד עם המורכבות של העבודה עם משפחות קשות יום, הפיזור הגיאוגרפי הנרחב שלהן, וקשיי שפה, מובילים לכך שהלכה למעשה תחום זה הינו מוזנח ברבות מהפנימיות. לצד זאת, עדויות מראות כי לחלק מאנשי המקצוע עמדות שליליות כלפי המשפחה או קשיים בזיהוי קרובי "מפתח" למרות הקשרים ארוכי הטווח שלהם עם הצעיר (Dixon et al., 2006; Grupper & Mero-Jaffe, 2008; Stein & Dixon, 2005). משם כך, יפה השעה כי נושא זה יוסדר בעזרת מדיניות ברורה מטעם הגופים המפקחים על המוסדות במשרדים הרלוונטיים וילווה בהקצאת משאבי זמן וכסף לצורך יישומו.

כפי שראינו חברים מקרב השווים הם מקור מרכזי לתמיכה שיש לעודדו. המעברים המרובים שחווים הצעירים בחייהם, הכרוכים בין השאר ביציאה מהבית למסגרת מרוחקת ועזיבת המסגרת בהמשך, מעלים שאלה לגבי יציבותם של קשרים אלו לאורך זמן. מבחינה זו הקשרים עם חברים מהפנימייה הם אולי היציבים ביותר, אם כי גם יציבות זו עלולה להתערער עם היציאה מהמסגרת וההתפזרות של החניכים חזרה לסביבתם הטבעית. אכן ראינו כי רק כרבע מהצעירים ציינו חברים מהפנימייה כמקורות תמיכה. כאן חשובה המשך מעורבותה של המסגרת בסיוע לשימור קשרים אלו, למשל דרך עבודת רכז בוגרים היכול להוות דמות מקשרת, ארגון מפגשים תקופתיים, קבוצות חברתיות ברשת, או סיוע כספי (למשל, בהוצאות נסיעה) שיאפשר מפגשים ספונטניים. ראויים לציון מספר סייגים שהועלו באשר לקשרים עם השווים המחייבים את תשומת לבם של אנשי המקצוע (Mann-feder & Snow, 2012). ראשית, בעוד קשרים עם שווים יכולים לעודד התנהגויות פרו-סוציאליות, קשרים עם שווים המעורבים בהתנהגויות לא נורמטיביות (כגון שימוש בסמים או עבריינות) מהווים סמן מרכזי למערבות במכלול של התנהגויות סיכון (Dryfoos, 1990). שנית, מערכות היחסים של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות עם חבריהם, בדומה ליחסיהם עם בני משפחתם, פעמים רבות גם כרוכים באינטראקציות שליליות היוצרות עומס רגשי נוסף על הצעיר ועלולות להקשות על הסתגלותו.

לצד היבטים שליליים אלו, תיאוריית הרשתות החברתיות מתריעה על היווצרותן של "קבוצות סגורות" עם מעט קשרים לרשתות חברתיות אחרות (Goffman, 1961; Granovetter, 1983). בעוד שדרגה מסוימת של סגירות יש בה יתרון ביצירת הון חברתי, אותן קבוצות שחסרות קשרים לרשתות אחרות מגבילות את זרימת המידע ועלולות להביא לדלדול של משאבים (Burt, 2001). כך לדוגמה, צעירים שבגרו ממסגרות חוץ ביתיות המוגבלים בקשריהם רק לצעירים עם רקע אישי ומשפחתי דומה, עלולים לסבול מרשת דלילה במשאבים ללא החשיפה להזדמנויות חדשות ומגוונות. לאור זאת, יעד חשוב הוא עידוד לכידות קבוצתית וקשרים "מחברים" עם חברים בקבוצה ולצד זאת לאפשר יצירתם של קשרים "מגשרים" עם דמויות מסביבות חברתיות שונות (Mann-feder & Snow, 2012). שילוב ילדים בחוגים ובקבוצות עניין מחוץ לכותלי הפנימייה, כמו קבוצות ספורט, אומנות וכיו"ב, במהלך השהות או במסגרות המשך, כמו צבא, שרות לאומי, או מוסדות לימוד, יכולות לשרת מטרות אלו. בכלל זה, חוקרים מדגישים את ההטבות שבתמיכה בהמשך לימודים של הצעירים כאמצעי המספק להם סביבה חינוכית להתערות חברתית וקבלת תמיכה לאחר היציאה מהמסגרת (Kirk & Day, 2011; Salazar et al., 2011).

ממצאי המחקר מעידים כי דמויות מבוגרות לא הוריות אליהן התוודעו הצעירים בנסיבות שונות במהלך חייהם, כגון אנשי מקצוע ממערכת החינוך או הרווחה, מפקדים בצבא ועוד, יכולים להוות מקורות תמיכה חשובים. מיעוט הדמויות המבוגרות בחייהם של הצעירים, ובראש וראשונה ההורים, היכולים לספק משאבים ייחודיים של תמיכה מוחשית והנחייה שאינם זמינים באותה מידה כמו למשל מבני השווים או מאחים, מדגישים את המשמעות הגדולה של מנטורים פוטנציאליים כאלו בחיי הצעירים. ההכרה בחשיבותן של דמויות כאלו הובילו ליישומן של מספר רב של תכניות מנטורינג לצעירים בארה"ב באוכלוסייה הכללית (Dubois & 100

Silverthorn, 2005; Washington State Institute for Public Policy, 2004) כמו גם בקרב צעירים במסגרות חוץ ביתיות (Rhodes, Haight, & Briggs, 1999; Spencer et al., 2010) היכולות להוות מודל לפיתוחן של תכניות דומות גם בישראל. בעבודתם החשובה, אהרנס ועמיתיה (Ahrens et al., 2011), על בסיס ראיונות עם בוגרי מסגרות שנתבקשו לתאר חוויותיהם מקשרים עם מנטורים, הצביעו על מספר גורמים העשויים לקדם או להכשיל את היווצרותם ושימורם של קשרים כאלו. החסמים שזיהו כללו: קשיים לוגיסטיים כגון, מעבר להשמה או יציאה ממנה או שינוי כתובת של המבוגר, לצד פחדים של הצעירים מסיכון רגשי, אכזבה, דחיפה להיקשרות מהירה מדי, או תחושת חוב. הגורמים שזיהו כמעודדים קשרים מוצלחים כללו: מאפיינים של המנטור כמו, אמינות, התמדה, אותנטיות, נתינה מעבר למצופה ביחסים וחוויות ומאפייני רקע הדומים לזה של הצעיר, כמו גם פעילויות משותפות התואמות את תחומי העניין של הצעיר.

מחקרים שהעריכו תכניות מנטורינג מרמזים כי בוגרי מסגרות חוץ ביתיות, בשל חוויות בינאישיות שליליות מוקדמות, עלולים להיתרם פחות מקשרים עם מנטורים פורמאליים ובכך מדגישים את חשיבותם של מנטורים "טבעיים" עבור אוכלוסייה זו (Spencer et al., 2010). דמויות מבוגרות מקרב המשפחה המורחבת הן מועמדות טבעיות לתפקיד זה. בנוסף, ראינו כי השילוב במסגרות חברתיות מחוץ לכותלי המסגרת במהלך השהות או במסגרות כמו צבא או לימודים, לאחר היציאה מהמסגרת, אליו התייחסנו קודם בהקשר של בני השווים, יכול גם הוא לעודד יצירת קשרים ארוכי טווח עם מבוגרים משמעותיים שכאלו. לקשרים אלו, החורגים מעולמם החברתי המוכר של הצעירים, עשוי להיות יתרון משמעותי נוסף הנובע מהפוטנציאל שלהם לחבר את הצעירים לרשתות חברתיות חדשות ובכך להגדיל את הונום החברתי (ראה למשל, בן אולון, 2004, לגבי המפקד כמנטור; Gilligan, 1999). אכן, הרמזים שמצאנו לכך שהרשתות של הצעירים עשויות להיות בעלות הון חברתי מוגבל, מדגישות את החשיבות שבמצאת דרכים כמו אלו לעודד קשרים שיספקו גישה למשאבים מגוונים ואיכותיים.

אנשי מקצוע שטיפלו בצעיר בעבר, כמו מדריכים, הורי אומנה או עובדים סוציאליים, הדמויות שהן אולי הקרובות ביותר לתחליף הורה במהלך שנות ההתבגרות של הצעירים, מהווים מועמד טבעי נוסף לתפקיד זה (Collins et al., 2010; Munson et al., 2010). יחד עם זאת, הממצאים כאן מרמזים כי רק מעטים מקשרים אלו ממשיכים להוות מקור תמיכה לאורך זמן. בדומה, מראיונות עם בוגרים עולות תחושות האכזבה שלהם לנוכח ניתוק קשרים קרובים עם דמויות מטפלות עם יציאתם מהמסגרת (רפאלי, 2014). בשלב זה בו הצעירים מסיימים את שהותם במסגרת הטיפול ויוצאים לדרכם העצמאית, המטפלים מצופים להמשיך הלאה וליצור מערכות יחסים חדשות עם צעירים אחרים ואפשרויות המימון לא מאפשרות שימורם של יחסים ישנים (Mann-feder & Snow, 2012). המקרים בהם קשר שכזה נשמר הם לרב אנקדוטיים ומבוססים על היוזמה הפרטית ורצונם הטוב של אנשי המקצוע. יש אם כן מקום לחשיבה כיצד ניתן לשמר טוב יותר יחסים אלו ולהקצות משאבי זמן וכסף שיאפשרו זאת.

נוסף לקידום רשת התמיכה בעת השהיה בפנימיות או במשפחות האומנה, חשוב להמשיכה גם לאחר היציאה מהמסגרת. התחומים הבולטים ביותר שבהם הצעירים נדרשים

לעזרה הם בתחום התמיכה הפרקטית והתמיכה במידע והנחיה, משאבים אשר החברים בני הגיל מתקשים לספק, ודמויות מבוגרות הם המקור המרכזי לסיפוקם. כך יש להם צרכים גדולים בסיוע בעניינים כספיים ובפתרונות דיור כמו גם בהנחיה וייעוץ לגבי אפשרויות תעסוקה, מסלולי לימוד, כיצד ניתן למצוא מקורות לתמיכה כלכלית, וענייני דיומא כמו למשל מתי לגשת לרופא. התמיכה ממבוגרים משמעותיים חשובה גם כדי לסייע בשימור קשרים קיימים עם בני משפחה, חברים ובני זוג שעשויים להיות מאופיינים ברמות גבוהות של מתח וקונפליקטואליות.

ההכרה בצרכים אלו הובילה לכך שבמדינות רבות בארה"ב, באנגליה ובמקומות נוספים בעולם עוגנה בחקיקה זכותם של הצעירים להמשך ליווי, מגורים ותמיכה כלכלית, עד גיל 21 ובמקרים מסוימים עד גיל 24 (Okpych, 2012; Department of Education, 2013). בישראל קיימות שתי תכניות ליווי לבוגרים חסרי עורף משפחתי הנותנות מענה לכ-60 צעירים חסרי עורף משפחתי היוצאים ממסגרות חוץ ביתיות בשנה (גוטר-ניסקי ושגיא, 2008; מגנוס ובנבנישתי, 2008). ממצאינו, המראים כי המלווים בתכנית מהווים מקור משמעותי לתמיכה עבור צעירים אלו, מצביעים על ההישגים שניתן להגיע אליהם באמצעות תכנון מדויק וכווץ אדם איכותי. עם זאת, תכניות אלו נותנות מענה רק למיעוט מהצעירים הזקוקים לשירותים שכולם. ההערכות האחרונות שנעשו לפני יותר מעשור (זילכה ושומן, 2003), העריכו כי בכל שנה בוגרים מהמסגרות כ-350 צעירים חסרי עורף משפחתי. בהערכות אלו לא נכללו אוכלוסיות נוספות כמו בוגרי משפחות אומנה או מסגרות חרדיות. יתרה מזו, ממצאינו וממצאי מחקרים קודמים מראים כי גם צעירים רבים אשר אינם נופלים תחת ההגדרה הצרה של "חסרי עורף משפחתי", זקוקים לתמיכה ברמות שונות של אינטנסיביות כתוצאה מנסיבות חייהם.

יש בממצאים אלו כדי לתמוך בהמלצות קודמות בדבר הצורך בהערכה מחודשת של היקף הצעירים הזקוקים לליווי כלשהו והסדרת מענים שכולם בחקיקה מסודרת (בנבנישתי ומגנוס, 2008; ועדת המשנה בנושא השמה חוץ ביתית, 2003). בהתאם, חקיקה שכזו צריכה מחד לעגן את זכותם האוניברסלית של בוגרי מסגרות ביתיות באשר הם, לליווי והנחיה מול האתגרים עמם הם מתמודדים בתקופה זו כמו גם לסל סיוע בסיסי שיתמוך במאמציהם להשתלב בהמשך לימודים והכשרה מקצועית (למשל, סיוע במימון בהשלמת לימודים או אבחון תעסוקתי). מאידך, יש גם להסדיר את זכויותיהם של אותם צעירים חסרי עורף משפחתי תומך, הזקוקים למענה מקיף יותר, אשר לצד ליווי אינטנסיבי, כולל גם פתרונות דיור, סיוע כספי משמעותי ובמקרים מסוימים גם עזרה נפשית. במסגרת שירותים אלו יש לציין שני תפקידים מרכזיים שחשוב שיקבלו מקום באמצעות החקיקה. ראשונה, יש להבטיח שבכל מסגרת השמה תהיה דמות ייעודית האחראית לכוון את תהליך היציאה וההשתלבות חזרה בקהילה. סיפוק חלק מהשירותים שהוצעו קודם לכן באמצעות דמות כזו, המזוהה עם המסגרת בה גדל הצעיר ועמה יש לו היכרות מוקדמת, עשוי גם להגדיל את הסיכויים שהוא אכן יפנה לעזרה, יממש את זכויותיו ויכיר אותן. שנית, יש ליצור שירותים, כגון מסגרות הליווי לצעירים ופונקציות נוספות שיכולות להיות חלק ממרכזי הצעירים שמטרתן תהיה להנגיש שירותים קיימים ולסייע לתווך אותם, בעיקר עבור צעירים שרשתות התמיכה שלהם דלות במיוחד.

כאמור, לצד הבטחת קיומה של רשת של קשרים מהימנים שתוכל לספק תמיכה לצעירים, לא פחות חשובים הם היכולת, הביטחון והמוטיבציה של הצעירים עצמם לערב עצמם

רגשית בקשרים אלו ולשמרם לאורך זמן. כפי שראינו, לנוכח היסטוריה אופיינית של יחסים בינאישיים לקויים רבים מהצעירים מתקשים במתן אמון בדמויות בסביבתן ואינם ממהרים להסתייע בהן (Samuels & Pryce, 2008). יש להניח שבליזוי ובתמיכה מתאימים של אנשי מקצוע, עצם ההתנסות החיובית בקשרים בינאישיים מיטיבים ומספקים עם בני שווים ודמויות מבוגרות כדוגמת אלו שתוארו, תביא בהדרגה לשינוי בדפוסים יחסיים לא אדפטיביים. תפיסה זו עומדת בבסיס טענה מרכזית של תיאוריית ההתקשרות, הנתמכת בממצאים אמפיריים עקביים, לפיה קשרים עם דמויות מיטיבות בשלבים מאוחרים של החיים יש בהם כדי לשנות דפוסי התקשרות לא בטוחים לבטוחים (Mikulincer & Shaver, 2009). יציבות לאורך זמן היא מרכיב קריטי ביכולתם של קשרים מעין אלו לחולל שינוי חיובי, ועל כן יש צורך בחשיבה כיצד לצמצם את התחלופה הגבוהה של אנשי הצוות עמה מתמודדות רבות מהמסגרות החוץ ביתיות (Ben-Dror, 1994).

לצד השיפור ביכולות של גיוס תמיכה חברתית בזכות קשרים חיוביים עם דמויות משמעותיות במסגרות ההשמה, יש המדגישים את הצורך להנחיל לבוגרים צעירים מיומנויות וכלים לשימוש אפקטיבי ברשתות החברתיות שלהם. זאת על שום היותן כלי מרכזי ליצירת אפשרויות תעסוקתיות וכלכליות המאפשרים ניעות חברתית (Stauber & Walther, 2005). המלצות אלו הן רלוונטיות במיוחד לקבוצה הפגיעה של בוגרי המסגרות החוץ ביתיות. כך שטאובר ווולטר (Stauber & Walther, 2005) מציינים את החשיבות בהנחיית הצעירים קודם כל לזהות את הרשתות כמשאב, אולם גם להיות מסוגלים להפעיל אותן ולהשתמש בהן, ובאופן כללי לבחון מחדש את המיתוס של הצורך "לעשות את זה לבד" (והיכולת לעשות כן).

השלכות למחקר עתידי

מהממצאים של המחקר הנוכחי עולות מגוון של סוגיות הראויות להמשך בחינה במחקרים עתידיים. כך למשל, בעוד שניכרת ההשפעה החזקה של אירועי חיים שליליים על ההתפתחות היחסים החברתיים של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות ותוצאותיהם בבגרות, שאלה אמפירית שאך מעט מחקרים עסקו בה, והתשובה לה טרם ברורה, היא המידה בה אירועים מסוגים שונים (למשל, חוויות התעללות או חוויות שליליות במהלך ההשמה) "רעילים" באותה מידה (Schilling, Aseeltine, & Gore, 2008). כן, ראוי לבחון את הדמיון והשוני בהם תהליכים התפתחותיים אלו מתרחשים בקרב תתי קבוצות הנבדלות במאפיינים כמו מגדר וגיל. בין השאר, אין אנו יודעים האם ההשפעות של אירועי חיים שליליים מסוימים בילדות על מצבם בבגרות הן חזקות יותר בקרב בנות בהשוואה לבנים, והאם ילדים שבגיל צעיר יותר נכנסו למסגרת חוץ ביתית מצליחים להתמודד עם קשיי העבר טוב יותר מאשר ילדים שנחשפו לאירועים שליליים דומים באותו הגיל, אך נשארו בסביבתם הפוגעת זמן רב עד לכניסתם למסגרת חוץ ביתית. עוד בהקשר זה עולה השאלה איזה תפקיד ומה התרומה של המסגרת החוץ ביתית, או בהמשך תכנית הליווי של הצעיר, והאם ביכולתן למתן את הקשרים שנצפו בין טראומות מוקדמות, רשת תמיכה זמינה ומצב הצעירים בבגרות. באופן ספציפי, ראוי לבחון את נקודות הדמיון והשוני בכל הנוגע לרשתות החברתיות ותפקידן בין בוגרי מסגרות פנימייתיות, אשר החשיפה ליחסים חברתיים מרובים הם

במוקד החוויה של החניכים, לבין צעירים אשר גדלו במשפחות אומנה, המושתתות על מספר מצומצם של קשרים אינטימיים עם בני משפחת האומנה.

כיוון חשוב נוסף של חקירה נוגע לאופן שבו מבנה הרשת עשוי להשפיע על תוצאות. ברמה התיאורטית, סוגיה המעסיקה חוקרים היא מהם יחסי הגומלין בין ממדים שונים של רשת התמיכה והאם יש בסיס לטענה כי השפעתם של ממדים מבניים כמו גודל הרשת או תדירות הקשר עם החברים בה על תוצאות, מתווכת על ידי היבטים איכותיים כגון זמינות הרשת או המידה בה נחוות כמספיקה לצרכיו (Lin et al., 1999; Platt, Keyes, & Koenen, 2014). בהקשר הספציפי של בוגרי מסגרות חוץ ביתיות עולה סוגיה נוספת, שלה גם השלכות יישומיות חשובות, והיא האם סוגים שונים של קשרים (למשל, עם הורים או חברים) מייצרים יותר מתח או תמיכה בהשוואה לאחרים, ואם זה המצב, האם ניתן להצביע על דמויות מסוימות שקשרים מיטיבים עמם, כמו מנטורים טבעיים או בני זוג, די בהם כדי להביא לתוצאות חיוביות? (Greeson et al., 2010). במסגרת זו, נושא שנגע אך בצורה עקיפה במחקר וראוי להמשך חקירה, הוא איכות המשאבים שהרשת החברתית מעמידה לרשות הצעירים וכיצד זו תלויה בדמויות השונות המרכיבות את הרשת. ממצאי המחקר מצביעים גם על החשיבות של האבחנה בין סוגי התמיכה השונים ומן הראוי להתייחס לכך בכל בחינה של הסוגיות המתוארות לעיל. לבסוף, המחקר מצטרף לקומץ קטן של מחקרים המספקים עדות למקום של תמיכה חברתית בתהליך הקושר אירועים שליליים מוקדמים לא רק לרווחה נפשית אלא גם לתפקוד של בוגרים צעירים פגיעים. יש מקום למחקר עתידי שיאפשר הבנה מעמיקה יותר לגבי יחסי הגומלין בין תפקוד הצעירים במגוון תחומים, כמו מצב כלכלי, תעסוקה, השתלבות בהשכלה וכד', תמיכה חברתית על ממדיה וסוגיה השונים וטראומות מוקדמות.

ממצאי המחקר הנוכחי מרמזים כי אירועים טראומטיים מוקדמים בחיי בוגרי מסגרות חוץ ביתיות, לצד פגיעתם בהיקף התמיכה הזמינה לצעירים מסביבתם, פוגעים גם ביכולת הצעירים להכיר בתמיכה קיימת ולהיעזר בה. לאבחנה זו השלכות יישומיות חשובות מבחינת התערבויות הממוקדות בסביבת הצעירים או בהם עצמם ובתפיסותיהם וביכולותיהם הבינאישיות. מחקרים עתידיים, כמו למשל מחקרים דיאדיים, שיבחנו את קשריהם החברתיים תוך התבססות על מקורות מידע נוספים מלבד הצעירים עצמם (ראה למשל, Campbell et al., 2005), יוכלו לשפוך אור על סוגיה מורכבת וחשובה זו.

ולסיום, מחקר זה התבסס על מדגם נוחות והתמקד בצעירים הנמצאים בתוכניות ליווי וכאלו שבגרו משלושה כפרי נוער. מן הראוי לערוך מחקר, או סדרת מחקרים, שיבחנו את מצבן של קבוצות נוספות של צעירים בוגרי השמה חוץ ביתית. בין היתר יש לבחון האם הממצאים המתקבלים כאן דומים לממצאים שיתקבלו בקרב בוגרי פנימיות טיפוליות ופוסט-אשפוזיות, בוגרים של מעונות חסות הנוער, או בקרב מדגם גדול יותר של בוגרי משפחות אומנה. יתרה מזו, מחקר שישווה ממצאים על קבוצות אלו עם ממצאים שיתקבלו ממדגמים מייצגים של צעירים בסיכון שלא היו במסגרת חוץ ביתית או של צעירים המהווים מדגם מייצג של צעירים בחברה הישראלית, יתנו בידינו כלים לזהות לעומקם את הממדים שבהם דומים כל הצעירים בתקופת המעבר לבגרות בישראל, ובאילו היבטים ניתן לזהות את האופייני והמיוחד לכל קבוצה. אין ספק

שתהיה לכך תרומה משמעותית לתיאוריה ולפיתוח מדיניות ושירותים דיפרנציאליים המתאימים לקבוצות שונות בחברה הישראלית.

רשימת מקורות

- אריקסון, א. ה. (1976). *ילדות וחברה*. תל אביב: ספרית הפועלים.
- בן אולון, מ. (2004). *רמות תפקוד אישי, תמיכה משפחתית וחברתית כמנבאי איכות ואופי החוויה הצבאית בקרב נערים מאוכלוסייה ברת סיכון* (עבודת דוקטורט). רמת גן: אוניברסיטת בר אילן.
- בן משה, נ. (2000). *תפקוד הורי של הורים שהושמו כילדים בסידור חוץ ביתי* (עבודת דוקטורט). רמת גן: אוניברסיטת בר אילן.
- בננישתי, ר. (2007). *צעירים הבוגרים ממסגרות של השמה חוץ ביתית: אתגרים ושירותים*. ירושלים: קבוצת המחקר בריאות נפש ורווחה של ילדים ובני נוער, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- בננישתי, ר., וזעירא, ע. (2008). *הערכת מידת השליטה של מתבגרים בהשמה חוץ ביתית במיומנויות חיים וצורכיהם לקראת עזיבתם את המסגרת. מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית, 28, 17-44*.
- בננישתי, ר., לוי ד. ורפאלי ת. (2011). *הערכת השירות הלאומי לצעירים בסיכון מזווית הראייה של הצעירים* (דו"ח מחקר). רמת גן: בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת בר אילן.
- בננישתי, ר. ומגנוס, א. (2008). *הערכת התכנית 'גשר לבוגרי השמה חוץ-ביתית חסרי עורף משפחתי'. מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית, 28, 45-84*.
- בננישתי, ר. ושמעוני, ע. (2012). *הישגים בתחום ההשכלה של ילדים ובני נוער בהשמה חוץ-ביתית ובטיפול רשויות הרווחה בקהילה. מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית, 36, 185-204*.
- גוטר שגיא, נ. וניסקי, מ. (2008). *תכנית "למרחב" מענה לצעירים יוצאי השמה חוץ ביתית. מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית, 28, 85-94*.
- גולן, מ., שרעבי, ד., וונדר-שוורץ, מ. (2002). *מחקר בוגרים כפר הילדים אס. או. אס "נרדים" ערד*. (דוח מחקר). תל-אביב: המרכז הבינתחומי ללימודי ילדים ונוער, בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל-אביב.
- גרשטמן-שלף, ולור, א. (2006). *מעקב אחר הסתגלות בוגרי פנימייה טיפולית לחיים מחוץ לפנימייה. חברה ורווחה, 26, 41-58*.
- דיניסמן, ת. (2012). *גורמים המנבאים מעבר מוצלח מהשמה חוץ ביתית לחיים עצמאיים: מאפיינים של הצעיר, רשת התמיכה החברתית והפנימית* (עבודת דוקטורט). ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. (2012). *קהילת יוצאי אתיופיה- לקט נתונים לרגל חג הסיגד*. נדלה ב-24 ליולי 2013 מאתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה: http://www.cbs.gov.il/reader/cw_usr_view_SHTML?ID=629
- המועצה לשלום הילד. (2011). *ילדים בישראל: שנתון סטטיסטי*. ירושלים: המועצה הלאומית לשלום הילד, המרכז למחקר ולפיתוח.
- המועצה לשלום הילד. (2012). *ילדים בישראל: שנתון סטטיסטי*. ירושלים: המועצה הלאומית לשלום הילד, המרכז למחקר ולפיתוח.
- ועדת המשנה בנושא השמה חוץ ביתית, הועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומה בחקיקה. (2003). *דו"ח ועדת המשנה בנושא השמה חוץ ביתית*. ירושלים: משרד המשפטים.
- זילכה, א., ושומן, ש. (2003). *מתבגרים חסרי עורף משפחתי* (דו"ח מחקר). ירושלים: ג'וינט ישראל- מכון ברוקדייל.

זעירא, ע., ובננישתי, ר. (2008). בוגרים של פנימיות חינוכיות בישראל: תמונת מצב. מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית, 28, 95-134.

זעירא, ע., ובננישתי, ר., תובל-משיח, ר., לוי, ד., רפאלי, ת. ופולק-ורדינגר, נ. (2014). שירות אזרחי לאומי מזווית הראייה של צעירים וצעירות בסיכון (דו"ח מחקר). ירושלים: האוניברסיטה העברית.

כץ, ק. (1988). אזרחים בוגרי "בני ברית" דו"ח מעקב אחרי בוגרי בית הילדים בני ברית (עבודת מוסמך). ירושלים: בית הספר לעבודה סוציאלית, האוניברסיטה העברית בירושלים.

לנגרמן, א. (יו"ר). (1995). דו"ח ועדת המומחים לקביעת סטנדרטים לפנימיות. ירושלים: גוינט-ישראל.

מייזלס, ע. (2002). צעירים ישראלים במעבר לבגרות: השפעת השירות הצבאי. עיונים בחינוך, 15(1), 159-190.

משרד הרווחה (2012). מאפייני האוכלוסייה המיועדת להשמה. בתוך: משרד הרווחה-מענים חוץ ביתיים-פנימיות. נדלה ב-24 ליוני 2013 מאתר משרד הרווחה: <http://www.molsa.gov.il/Populations/Youth/ChildrenAtRisk/OutsideAssistance/Pages/BoardingSchool.aspx>

נאון, ד., כאהן-סטרבצינסקי, פ., ואזן-סיקרון, ל., הדר, י. וקונסטנטינוב, ו. (2014). צעירים בישראל שאינם עובדים ואינם לומדים: השתלבות בתעסוקה – משאבים, חסמים וצרכים (דו"ח מחקר). מספר קטלוגי: דמ-36-350. ירושלים: מכון מאיר-גוינט-ברוקדייל.

סולימני-אעידן, י. (2012). חווית המעבר לחיים עצמאיים של בוגרי פנימיות בישראל. מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית, 36, 145-162.

עטר, ש. (2006). מאפיינים של הילד, המשפחה והפנימייה כמנבאים תפקוד פסיכו-חברתי וחינוכי של ילדים ובני נוער בפנימיות שיקומיות, טיפוליות ופוסט-אשפוזיות (עבודת דוקטורט). ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים.

פינצ'ובר, ש., ועטר-שוורץ, ש. (2012). תפקוד התנהגותי ורגשי של ילדים ובני נוער בפנימיות רווחה: תרומתם של מאפיינים אישיים, קרבות לאלימות והערכת האקלים החברתי בפנימייה. מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית, 36, 61-90.

צמח-מרום, ת., הלבן-אילת, ח. וסבו-לאל, ר. (2012). מספר הילדים בפנימיות ומאפייניהם. מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית, 36, 38-7.

רהב, ג., טייכמן, מ., רוזנבלום, י., ובר-המבורגר, ר. (2002). השימוש בחומרים פסיכו-אקטיביים בקרב תושבי מדינת ישראל 2001: מחקר אפידמיולוגי V. ירושלים: הרשות הלאומית למלחמה בסמים.

רפאלי, ת. (2014). תקופת ה"בגרות בהתהוות" בקרב בוגרי פנימיות בישראל: המשאבים האישיים והסביבתיים המנבאים תפקוד מסתגל ורווחה נפשית של בוגרי פנימיות כארבע שנים לאחר סיום השהות (עבודת דוקטורט). רמת גן: אוניברסיטת בר אילן.

רשות ארצית למדידה והערכה בחינוך. (2012א). הישגי תלמידים עולים מחבר העמים במערכת החינוך בישראל (מצגת פאורפוינט). נדלה ב-24 ליוני 2013 מאתר משרד החינוך: cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/.../olim_hever_haamim_web1.pptx

רשות ארצית למדידה והערכה בחינוך. (2012ב). מיצ"ב תשע"ב: חלק ב'- נתוני אקלים וסביבה פדגוגית. נדלה ב-24 ליוני 2013 מאתר משרד החינוך: <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Rama/Meitzav/DochotMaarachtim.htm>

שיף, מ., וקושר, ח. (2005). מחקר מעקב אחר בוגרי פנימיית "בית אפל" בגילאי 18 ומעלה (דו"ח מחקר). ירושלים: בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית.

תקנה לעובדים סוציאליים : הנהלים הנוגעים לסידור ילדים במעונות, לטיפול בהם ולפיקוח עליהם, הוראה 17 לפרק 8 בתע"ס (2004) (התקנה המקורית פורסמה ב-1986).

תקנה לעובדים סוציאליים : ועדת החלטה, הוראה 9 לפרק 8 בתע"ס (1995).

- Ahrens, K. R., DuBois, D. L., Garrison, M., Spencer, R., Richardson, L. P., & Lozano, P. (2011). Qualitative exploration of relationships with important non-parental adults in the lives of youth in foster care. *Children and Youth Services Review*, 33(6), 1012–1023. doi:10.1016/j.childyouth.2011.01.006
- Anda, R. F., Felitti, V. J., Bremner, J. D., Walker, J. D., Whitfield, C. H., Perry, B. D., & Giles, W. H. (2006). The enduring effects of abuse and related adverse experiences in childhood. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 256(3), 174-186. doi: [10.1007/s00406-005-0624-4](https://doi.org/10.1007/s00406-005-0624-4)
- Anda, R. F., Fleisher, V. I., Felitti, V. J., Edwards, V. J., Whitfield, C. L., Dube, S. R., & Williamson, D. F. (2004). Childhood abuse, household dysfunction, and indicators of impaired adult worker performance. *The Permanente Journal*, 8(1), 30-38.
- Alexander, P. C. (1993). The differential effects of abuse characteristics and attachment in the prediction of long-term effects of sexual abuse. *Journal of Interpersonal Violence*, 8(3), 346-362. doi: 10.1177/088626093008003004
- Aneshensel, C. S., & Stone, J. D. (1982). Stress and depression: A test of the buffering model of social support. *Archives of General Psychiatry*, 39(12), 1392-1396. doi:10.1001/archpsyc.1982.04290120028005
- Antonucci, T. C. (1990). Social support and social relationships. In R. H. Binstock & L. K. George (Eds.), *Handbook of aging and the social sciences* (pp. 205-226). San Diego: Academic Press.
- Antonucci, T. C., Akiyama, H., & Lansford, J. E. (1998). Negative effects of close social relations. *Family Relations*, 47(4) 379-384. doi: 10.2307/585268
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480. doi: 10.1037/0003-066X.55.5.469
- Arnett, J. J. (2007). Afterword: Aging out of care toward realizing the possibilities of emerging adulthood. *New Directions for Youth Development*, 113, 151-161. doi: 10.1002/ym.207
- Attar-Schwartz, S. (2011). Maltreatment by staff in residential care facilities: the adolescents' perspectives. *Social Service Review*, 85(4), 635-664. doi: 10.1086/664009
- Avery, R.J., & Freundlich, M. (2009) You're all grown up now: termination of foster care support at age 18. *Journal of Adolescence*, 32 (2), 247–257. doi:10.1016/j.adolescence.2008.03.009
- Babcock, J. C., Roseman, A., Green, C. E., & Ross, J. M. (2008). Intimate partner abuse and PTSD symptomatology: Examining mediators and moderators of

- the abuse-trauma link. *Journal of Family Psychology*, 22, 808-819.
doi: [10.1037/a0013808](https://doi.org/10.1037/a0013808)
- Badoux-Levy, A., Robin, M., Lavarde, A. M., & Grygielski, V. (2004). Facteurs psychosociaux prédictifs du sentiment de solitude: approche cognitivo-comportementale. *L'Encéphale*, 30(1), 16-23. doi: [10.1016/S0013-7006\(04\)95411-5](https://doi.org/10.1016/S0013-7006(04)95411-5)
- Bandalos, D. L. (2002). The effects of item parceling on goodness-of-fit and parameter estimate bias in structural equation modeling. *Structural Equation Modeling*, 9(1), 78–102. doi: [10.1207/S15328007SEM0901_5](https://doi.org/10.1207/S15328007SEM0901_5)
- Barrera, M. (1981). Social support in the adjustment of pregnant adolescents: Assessment issues. In B. H. Gottlieb (Ed.), *Social networks and social support* (pp. 69-96). Beverly Hills, CA: Sage.
- Barrera, M. (1986). Distinctions between social support concepts, measures, and models. *American Journal of Community Psychology*, 14(4), 413–445. doi:[10.1007/BF00922627](https://doi.org/10.1007/BF00922627)
- Barrera, M., & Ainlay, S. L. (1983). The structure of social support: A conceptual and empirical analysis. *Journal of Community Psychology*, 11(2), 133-143. doi: [10.1002/1520-6629\(198304\)11:2<133::AID-JCOP2290110207>3.0.CO;2-L](https://doi.org/10.1002/1520-6629(198304)11:2<133::AID-JCOP2290110207>3.0.CO;2-L)
- Barth, R. P. (1990). On their own: The experiences of youth after foster care. *Child and Adolescent Social Work*, 7(5), 419-440. doi: [10.1007/BF00756380](https://doi.org/10.1007/BF00756380).
- Barth, R.P., & Jonson-Reid, M. (2000). Outcomes after child welfare services: Implications for the design of performance measures. *Children and Youth Services Review*, 22(9-10), 763-787. doi: [10.1016/S0190-7409\(00\)00113-4](https://doi.org/10.1016/S0190-7409(00)00113-4)
- Benbenishty, R., & Schiff, M. (2009). Perceptions of readiness to leave care among adolescents in foster care in Israel. *Children & Youth Services Review*, 31(6), 662-669. doi:[10.1016/j.childyouth.2009.01.001](https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2009.01.001)
- Ben-Dror, R. (1994). Employee turnover in a community mental health organization: A developmental stages study. *Community Mental Health Journal*, 30, 243–257. doi: [10.1007/BF02188885](https://doi.org/10.1007/BF02188885)
- Berkman, L. F., & Syme, L. (1979). Social networks, host resistance, and mortality: A nine-year follow-up study of Alameda county residents. *American Journal of Epidemiology*, 109(2), 186–203.
- Bernard, H. S. (2000). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Bidart, C., & Lavenue, D. (2005). Evolutions of personal networks and life events. *Social Networks*, 27(4), 359-376. doi: [10.1016/j.socnet.2004.11.003](https://doi.org/10.1016/j.socnet.2004.11.003)
- Biehal, N., Clayden, J., Stein, M., & Wade, J. (1994). Leaving care in England: A research perspective. *Children and Youth Services Review*, 16, 231–254. doi:[10.1016/0190-7409\(94\)90008-6](https://doi.org/10.1016/0190-7409(94)90008-6)

- Biehal, N., & Wade, J. (1996). Looking back, looking forward: Care leavers, families and change. *Children and Youth Services Review*, 18(4), 425-445. doi:10.1016/0190-7409(96)00013-8
- Blakemore, S. J., & Choudhury, S. (2006). Development of the adolescent brain: Implications for executive function and social cognition. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(3-4), 296-312. doi:10.1111/j.1469-7610.2006.01611.x.
- Blakeslee, J. (2011). Expanding the scope of research with transition-age foster youth: Applications of the social network perspective. *Child & Family Social Work*, 17, 326-336. doi:10.1111/j.1365-2206.2011.00787.x
- Blakeslee, J. (2015). Measuring the support networks of transition-age foster youth: Preliminary validation of a social network assessment for research and practice. *Children and Youth Services Review*. 52, 123-134. doi: 10.1016/j.chilyouth.2015.03.014
- Bogaerts, S., Vanheule, S., & Desmet, M. (2006). Feelings of subjective emotional loneliness: An exploration of attachment. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 34(7), 797-812. doi: 10.2224/sbp.2006.34.7.797
- Bolger, N., & Amarel, D. (2007). Effects of social support visibility on adjustment to stress: Experimental evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(3), 458. doi: 10.1037/0022-3514.92.3.458
- Bolger, K. E., & Patterson, C. J. (2003). Sequelae of child maltreatment: Vulnerability and resilience. In S. S. Luthar (Ed.), *Resilience and Vulnerability: Adaptation in the Context of Childhood Adversities* (pp. 156 - 181). New York: Cambridge University Press.
- Bostwick, G. J., & Kyte, N. S. (2011). Measuring variables. In R. M. Grinnell & Y. A. Unrau (Eds.), *Social work research and evaluation: Foundations of evidence-based practice* (9th ed.) (pp. 181-195). New York, NY: Oxford University.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-258).. doi: 10.1002/9780470755679.ch15
- Bowen, K. S., Birmingham, W., Uchino, B. N., Carlisle, M., Smith, T. W., & Light, K. C. (2013). Specific dimensions of perceived support and ambulatory blood pressure: Which support functions appear most beneficial and for whom? *International Journal of Psychophysiology*, 88(3), 317-324. doi:10.1016/j.ijpsycho.2012.03.004
- Bowen, A., Hesketh, A., Patchick, E., Young, A., Davies, L., Vail, A., ... & Tyrrell, P. (2012). Effectiveness of enhanced communication therapy in the first four months after stroke for aphasia and dysarthria: A randomized controlled trial. *BMJ*, 345, e4407. doi: http://dx.doi.org/10.1136/bmj.e4407
- Braciszewski, J. M., & Stout, R. L. (2012). Substance use among current and former foster youth: A systematic review. *Children and Youth Services Review*, 34(12), 2337-2344. doi:10.1016/j.chilyouth.2012.08.011

- Brennan, K. A., Clark, C. L., & Shaver, P. R. (1998). Self-report measurement of adult attachment: An integrative overview. In J. A. Simpson & W. S. Rholes (Eds.), *Attachment theory and close relationships* (pp.46–76). New York: Guilford Press.
- Broad, B. (2005). *Improving the health and well-being of young people leaving care*. Lyme Regis: Russell House Publishing.
- Brown, D. W., Anda, R. F., Felitti, V. J., Edwards, V. J., Malarcher, A. M., Croft, J. B., & Giles, W. H. (2010). Adverse childhood experiences are associated with the risk of lung cancer: a prospective cohort study. *BMC Public Health*, 10(1), 20. doi:10.1186/1471-2458-10-20
- Browne, A., & Finkelhor, D. (1986). The impact of child sexual abuse: A review of the research. *Psychological Bulletin*, 99(1), 66-77.
- Bru, E., Murberg, T.A, & Stephens, P. (2001). Social support, negative life events and pupil misbehavior among young Norwegian adolescents. *Journal of Adolescence*, 24, 715-727. doi:10.1006/jado.2001.0434
- Buchanan, a. (1999). Are care leavers significantly dissatisfied and depressed in adult life? *Adoption & Fostering*, 23(4), 35–40. doi:10.1177/030857599902300407
- Bullock, R., Courtney, M. E., Parker, R., Sinclair, I., & Thoburn, J. (2006). Can the corporate state parent? *Children and Youth Services Review*, 28(11), 1344–1358. doi:10.1016/j.childyouth.2006.02.004
- Burt, M. M. (1992). *Over the edge: The growth of homelessness in the 1980s*. Russell Sage Foundation.
- Burt, R. S. (1983). *Corporate profits and cooptation: Networks of market constraints and directorate ties in the American economy*. New York: Academic Press.
- Burt, R. S. (1990). Detecting role equivalence. *Social Networks*, 12(1), 83-97. doi: 10.1016/0378-8733(90)90023-3
- Burt, R.S. (2001). Structural holes versus network closure as social capital. In N. Lin, R. Burt, & C. Cook (Eds.) *Social Capital: Theory and Research* (pp. 31–56). Hawthorne, New York: Transaction Publishers.
- Burt, K. B., & Masten, A. S. (2010). Development in the transition to adulthood: Vulnerabilities and opportunities. In J. E. Grant & M. N. Potenza (Eds.), *Young adult mental health* (pp. 5–18). New York: Oxford University Press.
- Burt K. B., Paysnick A. A. (2012). Resilience in the transition to adulthood. *Developmental Psychopathology*. 24, 493–505. doi: 10.1017/S0954579412000119
- Campbell, L., Simpson, J. A., Boldry, J., & Kashy, D. A. (2005). Perceptions of conflict and support in romantic relationships: The role of attachment anxiety. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(3), 510-531.
- Casas, F. (2011). Subjective social indicators and child and adolescent well-being. *Child Indicators Research*, 4, 555–575..doi:10.1007/s12187-010-9093-z

- Cashmore, J., & Paxman, M. (2007). *Longitudinal study of wards leaving care: Four to five years on*. Sydney, Australia: Social Policy Research Centre, University of New South Wales.
- Cassel, J. (1976). Social science in epidemiology: Psychosocial processes and stress theoretical formulation. In E. L. Struening & M. Guttentag (Eds.), *Handbook of evaluation research* (Vol. 1, p. 537–549). London: Sage.
- Castilla, E. J. (2005). Gender, race, and meritocracy in Organizational careers. In *Academy of Management Proceedings* (Vol. 2005, No. 1, pp. G1-G6). Academy of Management.
- Castilla, E. J., Lan, G. J., & Rissing, B. a. (2013). Social networks and employment: mechanisms (Part 1). *Sociology Compass*, 7(12), 999–1012. doi:10.1111/soc4.12096
- Chao, S. F. (2011). Assessing social support and depressive symptoms in older Chinese adults: A longitudinal perspective. *Aging & Mental Health*, 15(6), 765–774. doi:10.1080/13607863.2011.562182
- Chou, K. L. (1999). Social support and subjective well-being among Hong Kong Chinese young adults. *The Journal of Genetic Psychology*, 160(3), 319–331. doi:10.1080/00221329909595402
- Cobb, S. (1976). Social support as a moderator of life stress. *Psychosocial Medicine*, 38(5), 300-314.
- Cohen, M., Gagin, R., Cinamon, T., Stein, T., Moscovitz, M., & Kuten, A., (2012). Translating 'distress' and screening for emotional distress in multicultural cancer patients in Israel. *Quality of Life Research*, 21(4), 555-562. doi: 10.1007/s11136-011-9972-x
- Cohen, M. A. (1988). Some new evidence on the seriousness of crime. *Criminology*, 26(2), 343-353.
- Cohen, S. (2004). Social relationships and health. *American Psychologist*, 59(8), 676-684. doi: [10.1037/0003-066X.59.8.676](https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.8.676)
- Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98(2), 310–357. doi: [10.1037/0033-2909.98.2.310](https://doi.org/10.1037/0033-2909.98.2.310)
- Collins, M. (2004) Enhancing services to youths leaving foster care: analysis of recent legislation and its potential impact. *Children and Youth Services Review*, 26(11), 1051–1065. doi: [10.1016/j.childyouth.2004.08.005](https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2004.08.005)
- Collins, M. E., Spencer, R. & Ward, R. (2010) Supporting youth in the transition from foster care: formal and informal connections. *Child Welfare*, 89(1), 125–143. doi: [10.1353/csd.2004.0017](https://doi.org/10.1353/csd.2004.0017)
- Collins, M. J., Paris, R., & Ward, R. L. (2008). The permanence of family ties: Implications for youth transitions from foster care. *American Journal of Orthopsychiatry*, 78(1), pp. 54-62.

- Compas, E.B. (1987). Stress and life events during childhood and adolescence. *Clinical Psychology Review*, 7, 275-302. doi: 10.1037/0033-2909.101.3.393
- Cook, R. J. (1994). Are we helping foster care youth prepare for their future? *Children and Youth Services Review*, 16, 213–229. doi:10.1016/0190-7409(94)90007-8
- Cote, J. & Bynner, J. M. (2008). Changes in the transition to adulthood in the UK and Canada: The role of structure and agency in emerging adulthood. *Journal of Youth Studies* 11(3), 251-68.
- Courtney, M. E., Charles, P., Okpych, N. J., Napolitano, L., & Halsted, K. (2014). *Findings from the California Youth Transitions to Adulthood Study (CalYOUTH): Conditions of foster youth at age 17*. Chicago, IL: Chapin Hall at the University of Chicago.
- Courtney, M. E., & Dworsky, A. (2006). Early outcomes for young adults transitioning from out-of- home care in the USA. *Child and Family Social Work*, 11(3), 209–219. doi:10.1111/j.1365-2206.2006.00433.x
- Courtney, M. E., Dworsky, A., Brown, A., Cary, C., Love, K., & Vorhies, V. (2011). *Midwest evaluation of the adult functioning of former foster youth: Outcomes at age 26*. Chicago, IL: Chapin Hall Center for Children at the University of Chicago. Retrieved from http://pdxscholar.library.pdx.edu/socwork_fac/60/
- Courtney, M. E, Dworsky, A., Cusick, G. R., Havlicek J., Perez A., & Keller T. (2007). *Midwest Evaluation of the Adult Functioning of Former Foster Youth: Outcomes at Age 21*. Chicago, IL: Chapin Hall Center for Children at the University of Chicago.
- Courtney, M. E., Dworsky, A., Cusick, G., Keller, T., Havilcek, J., & Bost, N. (2005). *Midwest evaluation of the adult functioning of former foster youth: Outcomes at Age 19*. Chicago, IL: Chapin Hall Center for Children at the University of Chicago. Retrieved from http://pdxscholar.library.pdx.edu/socwork_fac/60/
- Courtney, M. E., Dworsky, A., Lee, J. S., & Raap, M. (2010). *Midwest Outcomes at age 23-4*. Chicago, IL: Chapin Hall Center for Children at the University of Chicago. Retrieved from http://pdxscholar.library.pdx.edu/socwork_fac/60/
- Courtney, M. E., Piliavin, I., Grogan-Kaylor, A., & Nesmith, A. (2001). Foster youth transitions to adulthood: A longitudinal view of youth leaving care. *Child Welfare*, 80(6), 685–717.
- Cummins, R. A. (2000). Objective and subjective quality of life: An interactive model. *Social Indicators Research*, 52, 55–72.doi: 10.1023/A:1007027822521.
- Currie, J., & Widom, C. S. (2010). Long-term consequences of child abuse and neglect on adult economic well-being. *Child maltreatment*, 15(2), 111-120.doi: 10.1177/1077559509355316
- Curry, S. R., & Abrams, L. S. (2014). Housing and social support for youth aging out of foster care: State of the research literature and directions for future inquiry.

Child and Adolescent Social Work Journal, 32(2), 143–153.
doi:10.1007/s10560-014-0346-4

- Cusick, G. R., & Courtney, M. E. (2007). Offending during late adolescence: How do youth aging out of care compare with their peers? Chapin Hall Center for Children: issue brief #111. Retrieved on June 18, 2013 from http://www.chapinhall.org/article_abstract.aspx?ar=1443
- Cusick, G. R., Havlicek, J. R., & Courtney, M. E. (2012). Risk for arrest: The role of social bonds in protecting foster youth making the transition to adulthood. *American Journal of Orthopsychiatry*, 82(1), 19–31. doi:10.1111/j.1939-0025.2011.01136.x
- Dahl, R. E. (2004). Adolescent brain development: a period of vulnerabilities and opportunities. Keynote address. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1021(1), 1-22. doi: 10.1196/annals.1308.001
- Daining, C., & DePanfilis, D. (2007). Resilience of youth in transition from out-of-home care to adulthood. *Children and Youth Services Review*, 29, 1158-1178. doi:10.1016/j.childyouth.2007.04.006
- Davidson, G., Devaney, J., & Spratt, T. (2010). The impact of adversity in childhood on outcomes in adulthood: Research lessons and limitations. *Journal of Social Work*, 10(4), 369-390. doi: 10.1177/1468017310378783
- Davis, M. H., Morris, M. M., & Kraus, L. A. (1998). Relationship-specific and global perceptions of social support: Associations with well-being and attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(2), 468. doi: 10.1037/0022-3514.74.2.468
- Day, A., Dworsky, A., Fogarty, K., & Damashek, A. (2011). An examination of post-secondary retention and graduation among foster care youth enrolled in a four-year university. *Children and Youth Services Review*, 33(11), 2335–2341. doi:10.1016/j.childyouth.2011.08.004
- Degenhardt, L., Chiu, W. T., Sampson, N., Kessler, R. C., Anthony, J. C., Angermeyer, M., et al. (2008). Toward a global view of alcohol, tobacco, cannabis, and cocaine use: findings from the WHO World mental health surveys. *Plos Medicine*, 5(7). doi: 10.1371/journal.pmed.0050141
- Degenne, A., & Lebeaux, M. O. (2005). The dynamics of personal networks at the time of entry into adult life. *Social Networks*, 27(4), 337-358.
- Degli Antoni, G. (2009). Does satisfaction matter? A microeconomic empirical analysis of the effect of social relations on economic welfare. *Journal of Socio-Economics*, 38(2), 301–309. doi:10.1016/j.socec.2008.07.001
- De la Haye, k., Zhou, A., Golinelli, D., Wenzel, S. L., Tucker, J. S., Green, H. D. & Kennedy, D. (2012). Who is supporting homeless youth? Predictors of support in personal networks. *Journal of Research on Adolescence*. 22(4). 604-616. doi: 10.1111/j.1532-7795.2012.00806.x

- Dekovic, M. (1999). Risk and protective factors in the development of problem behavior during adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 28(6), 667-685. doi: 10.1023/A:1021635516758
- Department for Education (2012). DfE: Children looked after by local authorities in England (including adoption and care leavers) — Year ending 31 March 2011. Retrieved November 10, 2014, from <http://www.education.gov.uk/rsgateway/DB/SFR/s001026/sfr21-2011v3.xls>
- Department of Education, (2013). DfE: Care leaver strategy: A cross-departmental strategy for young people leaving care. Retrieved July 14, 2014 from https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/266484/Care_Leaver_Strategy.pdf
- Derogatis, L. R. (2000). *BSI-18: Administration, scoring and procedures manual*. Minneapolis, MN: National Computer Systems.
- Derogatis, L.R. & Melisaratos, N. (1983). The brief symptom inventory: An introductory report. *Psychological Medicine*, 13(3), 595-605. doi: 10.1017/S0033291700048017
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542–575. doi:10.1037/0033-2909.95.3.542
- Diener, E., Oishi, S., & Lucas, E. L. (2011). Subjective well-being: The science of happiness and life satisfaction. In S. J. Lopez, & C. R. Snyder (Eds.), *Positive psychology* (pp. 187–194). New York: Oxford University Press..
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276-302. doi:10.1037/0033-2909.125.2.276
- DiIorio, C., Dudley, W. N., Soet, J. E., & McCarty, F. (2004). Sexual possibility situations and sexual behaviors among young adolescents: the moderating role of protective factors. *Journal of Adolescent Health*, 35(6), 528-e11. doi: 10.1016/j.jadohealth.2004.02.013
- Dinisman, T., Zeira, A., Sulimani-Aidan, Y., & Benbenishty, R. (2013). The subjective well-being of young people aging out of care. *Children and Youth Services Review*, 35(10), 1705–1711. doi: 10.1016/j.childyouth.2013.07.011
- Dixon, J. (2008). Young people leaving care: Health, well-being and outcomes. *Child and Family Social Work*, 13(2), 207–217. doi: 10.1111/j.1365-2206.2007.00538.x
- Dixon, J., & Stein, M. (2005). *Leaving care, throughcare and aftercare in Scotland*. London: Jessica Kingsley.
- Dixon, J., Wade, J., Byford, S., Weatherly, H., & Lee, J. (2006). *Young people leaving care: A study of costs and outcomes. Report to the DfES*. New York: SWRDU, University of York.
- Dregan, a., & Gulliford, M. C. (2012). Foster care, residential care and public care placement patterns are associated with adult life trajectories: Population-based

- cohort study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 47(9), 1517–1526. doi:10.1007/s00127-011-0458-5
- Dryfoos, J. G. (1990). *Adolescents at risk: Prevalence and prevention*. Oxford University Press.
- DuBois, D. L., & Silverthorn, N. (2005). Natural mentoring relationships and adolescent health: Evidence from a national study. *American Journal of Public Health*, 95(3), 518-524. doi: 10.2105/AJPH.2003.031476
- Dworsky, A. (2005). The economic self-sufficiency of Wisconsin's former foster youth. *Children and Youth Services Review*, 27(10), 1085-1118. doi: 10.1016/j.childyouth.2004.12.032
- Dworsky, a, & Courtney, M. (2010). *Assessing the impact of extending care beyond age 18 on homelessness: Emerging findings from the Midwest Study*. Chicago, IL: Chapin Hall Center for Children at the University of Chicago. Retrieved from [https://nytdcommunity.acf.hhs.gov/sites/default/files/Assessing the Impact of Extending Care Beyond 18.pdf](https://nytdcommunity.acf.hhs.gov/sites/default/files/Assessing%20the%20Impact%20of%20Extending%20Care%20Beyond%2018.pdf)
- Elliott, A. N., & Carnes, C. N. (2001). Reactions of nonoffending parents to the sexual abuse of their child: A review of the literature. *Child maltreatment*, 6(4), 314-331. doi: 10.1177/1077559501006004005
- Emond, R. (2002). Understanding the resident group. *Scottish Journal of Residential Child Care*, 1, 30-40.
- Ensel, W. M., & Lin, N. (1991). The life stress paradigm and psychological distress. *Journal of Health and Social behavior*, 32(4) 321-341.
- Ensel, W. M., & Woelfel, M. (1986). Measuring the instrumental and expressive functions of social support. In N. Lin, A. Dean & W. M. Ensel (Eds.), *Social Support, Life Events and Depression* (pp. 129-50). Orlando, FL: Academic Press.
- Eurofound (2014). *Social situation of young people in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Felliti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V. ...Marks, J.S. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventive Medicine*, 14(4), 245-258. doi:10.1016/S0749-3797(98)00017-8
- Fenster, J. (2009). Challenges to tracking subjects for follow-up research: A case study. *Child Welfare*, 88(4), 57-75.
- Fernandez, R. M., N. Weinberg. 1997. Sifting and sorting: Personal contacts and hiring in a retail bank. *American Sociological Review*, 62(6), 883–902.
- Ferraro, K. F., Shippey, T. P., & Schafer, M. H. (2009). Cumulative inequality theory for research on aging and the life course. In V. L. Bengtson, D. Gans, N. M. Putney, & M. Silverstein (Eds.), *Handbook of theories of aging* (pp. 413–433) (2nd ed.). New York: Springer Publishing.

- Festinger, T. (1983). *No one ever asked us: A postscript to foster care*. New York: Columbia University Press.
- Finch, J. F., Okun, M. A., Pool, G. J., & Ruehlman, L. S. (1999). A comparison of the influence of conflictual and supportive social interactions on psychological distress. *Journal of Personality*, 67(4), 581-621. doi: 10.1111/1467-6494.00066
- Fingerman, K. L., Cheng, Y. P., Wesselmann, E. D., Zarit, S., Furstenberg, F., & Birditt, K. S. (2012). Helicopter parents and landing pad kids: Intense parental support of grown children. *Journal of Marriage and Family*, 74(4), 880-896. doi: 10.1111/j.1741-3737.2012.00987.x.
- Ford, E., Clark, C. & Stansfeld, S. (2011). The influence of childhood adversity on social relations and mental health at mid-life. *Journal of Affective Disorders*. 133(1-2), 604-616. Doi: 10.1016/j.jad.2011.03.017
- Fraley, R. C., & Shaver, P. R. (2000). Adult romantic attachment: Theoretical developments, emerging controversies, and unanswered questions. *Review of General Psychology*, 4(2), 132.
- Frederick, J., & Goddard, C. (2008). Living on an island: Consequences of childhood abuse, attachment disruption and adversity in later life. *Child and Family Social Work*. 13(3), 300-310. doi: 10.1111/j.1365-2206.2008.00554.x
- Furstenberg, F.F. (2010). On a new schedule: Transitions to adulthood and family change. *The Future of Children*, 20(1), 67-87. doi: 10.1353/foc.0.0038
- Gauthier, L., Stollak, G., Messé, L., & Aronoff, J. (1996). Recall of childhood neglect and physical abuse as differential predictors of current psychological functioning. *Child Abuse & Neglect*, 20(7), 549-559.
- Gee, C. B. & Rhodes, J. E. (2007). A social support and social strain measure for minority adolescent mothers: A confirmatory analytic study. *Child Care, Health and Development*, 34(1), 87-97. doi:10.1111/j.1365-2214.2007.00754.x
- Gilligan, R. (1999). Enhancing the resilience of children and young people in public care by mentoring their talents and interests. *Child and Family Social Work*, 4(3), 187-196. doi: 10.1046/j.1365-2206.1999.00121.x
- Goffman, E. (1961). *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. New York: Doubleday
- Gottlieb, B.H. (Ed.) (1981). *Social networks and social support*. Beverly Hills: Sage.
- Goyette, M. (2006). *Réseaux sociaux, soutiens et dynamiques des supports dans le passage à la vie adulte : le cas de jeunes ayant connu un placement*. (Thèse de doctorat). Ste- Foy: Université Laval.
- Goyette, M. (2012). Vulnerable youths' social integration: Relations at the heart of the issue, *Les Cahiers Dynamiques*, 2, 39-48

- Granovetter, M. O. (1974). *Getting a job: A study of contacts and careers*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Granovetter, M. (1983). The strength of weak ties: A network theory revisited. *Sociological Theory*, 1(1), 201-233.
- Green, L. R., Richardson, D. S., Lago, T., & Schatten-Jones, E. C. (2001). Network correlates of social and emotional loneliness in young and older adults. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(3), 281–288. doi:10.1177/0146167201273002
- Greeson, J. K. P., Garcia, A. R., Kim, M., Thompson, A. E., & Courtney, M. E. (2015). Development and maintenance of social support among aged out foster youth who received independent living services: Results from the Multi-Site Evaluation of Foster Youth Programs. *Children and Youth Services Review*, 53, 1–9. doi:10.1016/j.childyouth.2015.03.016
- Greeson, J. K. P., Usher, L., & Grinstein-Weiss, M. (2010). One adult who is crazy about you: Can natural mentoring relationships increase assets among young adults with and without foster care experience? *Children and Youth Services Review*, 32(4), 565–577. doi:10.1016/j.childyouth.2009.12.003
- Grossman, J. B., & Rhodes, J. E. (2002). The test of time: Predictors and effects of duration in youth mentoring relationships. *American Journal of Community Psychology*, 30(2), 199-219. doi: 10.1023/A:1014680827552
- Grupper, E. (2013). The youth village: A multicultural approach to residential education and care for immigrant youth in Israel. *International Journal of Child, Youth & Family Studies*, 4(2), 224–244.
- Grupper, E., & Mero-Jaffe, I. (2008). Residential staff's changing attitudes toward parents of children in their care: Rationale and healing effects on children, parents, and staff. *Child & Youth Care Forum*, 37(1) 43-56. Doi:10.1007/s10566-007-9047-x
- Havlicek, J. R., Garcia, A. R., & Smith, D. C. (2013). Mental health and substance use disorders among foster youth transitioning to adulthood: Past research and future directions. *Children and Youth Services Review*, 35(1), 194–203. doi:10.1016/j.childyouth.2012.10.003
- Heh, S. S., & Fu, Y. Y. (2003). Effectiveness of informational support in reducing the severity of postnatal depression in Taiwan. *Journal of Advanced Nursing*, 42(1), 30–36. doi:10.1046/j.1365-2648.2003.02576.x
- Henly, J. R. (2002). Informal support and the maintenance of low-wage jobs. In F. Munger (Ed.). *Laboring below the line: The new ethnography of poverty, low-wage work, and survival in the global economy* (pp. 179-203). New York: Russell Sage Foundation.
- Henly, J. R., Danziger, S. K., & Offer, S. (2005). The contribution of social support to the material well-being of low-income families. *Journal of Marriage and Family*, 67(1), 122-140.

- Henry, B., Moffitt, T. E., Caspi, A., Langley, J., & Silva, P. A. (1994). On the "remembrance of things past": a longitudinal evaluation of the retrospective method. *Psychological Assessment*, 6(2), 92.
- Héran, F. (1988). La sociabilité, une pratique culturelle. *Economie et statistique*, 216(1), 3-22. doi: 10.3406/estat.1988.5267
- Herman, D. B., Susser, E. S., Struening, E. L., & Link, B. L. (1997). Adverse childhood experiences: Are they risk factors for adult homelessness? *American Journal of Public Health*, 87(2), 249-255. doi: 10.2105/AJPH.87.2.249
- Hiles, D., Moss, D., Wright, J., & Dallos, R. (2013). Young people's experience of social support during the process of leaving care: A review of the literature. *Children & Youth Services Review*, 35(12), 2059–2071. doi:10.1016/j.childyouth.2013.10.008
- Hines, A. M., Merdinger, J., & Wyatt, P. (2005). Former foster youth attending college: Resilience and the transition to young adulthood. *The American Journal of Orthopsychiatry*, 75(3), 381–394. doi:10.1037/0002-9432.75.3.381
- Hook, J. L., & Courtney, M. E. (2011). Employment outcomes of former foster youth as young adults: The importance of human, personal, and social capital. *Children and Youth Services Review*, 33(10), 1855–1865. doi:10.1016/j.childyouth.2011.05.004
- Horesh, N., & Iancu, I. (2010). A comparison of life events in patients with unipolar disorder or bipolar disorder and controls. *Comprehensive Psychiatry*, 51(2), 157-164. doi: 10.1016
- Horesh, N., Ratner, S., Laor, N., & Toren, P. (2008). A comparison of life events in adolescents with major depression, borderline personality disorder and matched controls: A pilot study. *Psychopathology*, 41, 300-306. doi: 10.1159/000141925
- Horwitz, A. V., White, H. R., & Howell-White, S. (1996). Becoming married and mental health: A longitudinal study of a cohort of young adults. *Journal of Marriage and the Family* 58(4), 895-907. Doi: 10.2307/353978
- Horwitz, A. V., Widom, C. S., McLaughlin, J., & White, H. R. (2001). The impact of childhood abuse and neglect on adult mental health: A prospective study. *Journal of Health and Social Behavior*, 42, 184–201. doi:10.2307/3090177
- Houghton, F., Keane, N., Murphy, N., Houghton, S., Dunne, C., Lewis, C. A., & Breslin, M. J. (2012). The Brief Symptom Inventory-18 (BSI-18): Norms for an Irish third-level college sample. *The Irish Journal of Psychology*, 33(1), 43-62. Doi: 10.1080/03033910.2012.672247
- House, J. S., & Kahn, R. L. (1985). Measures and concepts of social support. In S. Cohen & S. L. Syme (Eds.), *Social support and health* (pp. 83–108). New York: Academic Press.

- Howes, C. (1999). Attachment relationships in the context of multiple caregivers. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: theory, research, and clinical applications* (pp. 671-687). New York: Guilford Press.
- Hu, L. T., & Bentler, P. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1–55. doi: 10.1080/10705519909540118
- Huebner, E. S. (1991). Initial development of the student's life satisfaction scale. *School Psychology International*, 12(3), 234-240. doi:10.1177/0143034391123010
- Hughes, M. E., Waite, L. J., Hawkey, L. C., & Cacioppo, J. T. (2004). A short scale for measuring loneliness in large surveys results from two population-based studies. *Research on Aging*, 26(6), 655-672. doi:10.1177/0164027504268574
- Hussey, D. L., & Guo, S. (2002). Profile characteristics and behavioral change trajectories of young residential children. *Journal of Child and Family Studies*, 11(4), 401-410. doi: [10.1023/A:1020927223517](https://doi.org/10.1023/A:1020927223517)
- Hussey, D. L., & Guo, S. (2005). Characteristics and trajectories of treatment foster care youth. *Child Welfare: Journal of Policy, Practice and Program*, 84, 485–506. doi: <http://dx.doi.org/10.1108/17506200710779521>
- Huxhold, O., Fiori, K. L., & Windsor, T. D. (2012). The dynamic interplay of social network characteristics, subjective well-being, and health: The costs and benefits of socio-emotional selectivity. *Psychology and Aging*, 28(1), 3–16. doi:10.1037/a0030170
- Ibrahim, R. W., & Howe, D. (2011). The experience of Jordanian care leavers making the transition from residential care to adulthood: The influence of a patriarchal and collectivist culture. *Children and Youth Services Review*, 33(12), 2469-2474. doi:10.1016/j.childyouth.2011.08.019
- Ippen, C. G., Ford, J., Racusin, R., Acker, M., Bosquet, M., Rogers, K., et al. (2002). *Traumatic events screening inventory - Parent report revised*. Retrieved 12/20/2015, 2015.
- Jackson, S., & Cameron, C. (2011). *Final report of the YIPPEE project*. Retrieved on January 8, 2013, from the YIPPEE project website: <http://tcru.ioe.ac.uk/yippee/Portals/1/Final%20Report%20of%20the%20YIPPEE%20Project%20-%20WP12%20Mar11.pdf>.
- James, S., Landsverk, J. & Slymen, D.J. (2004) Placement movement in out-of-home care: Patterns and predictors. *Children and Youth Services Review*, 26(2), 185–206. doi: 10.1023/B:MHSR.0000036487.39001.51
- Johnson, J. H. (1982). Life events as stressors in childhood and adolescence. In B. B. Lahey & A. E. Kazdin (Eds.), *Advances in clinical child psychology* (Vol. 5, pp. 219-253). New York: Plenum Press.

- Jones, L. (2013). The family and social networks of recently discharged foster youth. *Journal of Family Social Work*, 16(3), 225-242. doi:10.1080/10522158.2013.786307
- Jones, L. P. (2014). The role of social support in the transition from foster care to emerging adulthood. *Journal of Family Social Work*, 17(1), 81-96. doi:10.1080/10522158.2013.865287
- Kafetsios, K., & Sideridis, G. D. (2006). Attachment, social support and well-being in young and older adults. *Journal of Health Psychology*, 11(6), 863-875. doi:10.1177/1359105306069084
- Kaul, M., & Lakey, B. (2003). Where is the support in perceived support? The role of generic relationship satisfaction and enacted support in perceived support's relation to low distress. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 22, 59-78. doi:10.1521/jscp.22.1.59.22761
- Kawachi, I., & Berkman, L. F. (2001). Social ties and mental health. *Journal of Urban Health : Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 78(3), 458-467. doi:10.1093/jurban/78.3.458
- Keller, T. E., Cusick, G. R., & Courtney, M. E. (2007). Approaching the transition to adulthood: Distinctive profiles of adolescents aging out of the child welfare system. *Social Service Review*, 81(3), 453-484. doi:10.1086/519536.
- Keller, T. E., Salazar, A. M., & Courtney, M. E. (2010). Prevalence and timing of diagnosable mental health, alcohol, and substance use problems among older adolescents in the child welfare system. *Children and Youth Services Review*, 32(4), 626-634. doi:10.1016/j.childyouth.2009.12.010
- Kessler, R. C., & McLeod, J. D. (1984). Sex differences in vulnerability to undesirable life events. *American Sociological Review*, 49, 620-631. doi: 10.2307/2095420
- Kirk, R., & Day, A. (2011). Increasing college access for youth aging out of foster care: Evaluation of a summer camp program for foster youth transitioning from high school to college. *Children and Youth Services Review*, 33(7), 1173-1180. doi:10.1016/j.childyouth.2011.02.018
- Korkeila, K., Korkeila, J., Vahtera, J., Kivimäki, M., Kivela, S., Sillanmäki, L., & Koskenvuo, M. (2005). Childhood adversities, adult risk factors and depressiveness: A population study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 40(9), 700-706. doi:10.1007/s00127-005-0969-x
- Langford, C. P. H., Bowsher, J., Maloney, J. P., & Lillis, P. P. (1997). Social support: A conceptual analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 25(1), 95-100. doi: http://dx.doi.org/10.1046/j.1365-2648.1997.1997025095
- Laub, J. H., & Sampson, R. J. (2003). *Shared beginnings, divergent lives: Delinquent boys to age 70*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lareau, A. (2003). *Unequal childhoods: Class, race, and family life*. University of California Press, Berkeley.

- Lin, N., & Dumin, M. (1986). Access to occupations through social ties. *Social Networks*, 8(4), 365-385.
- Lin, N. & Ensel, W.M. (1989). Life stress and health: Stressors and resources. *American Sociological Review*, 54(3), 382-399. doi: [10.2307/2095612](https://doi.org/10.2307/2095612)
- Lin, N., Ye, X., & Ensel, W. M. (1999). Social support and depressed mood: A structural analysis. *Journal of Health and Social Behavior*, 40(4), 344–359.
- Lindhorst, T., Beadnell, B., Jackson, L. J., Fieland, K., & Lee, A. (2009). Mediating pathways explaining psychosocial functioning and revictimization as sequelae of parental violence among adolescent mothers. *The American Journal of Orthopsychiatry*, 79(2), 181–190. doi:10.1037/a0015516
- Little, R. J. A., & Rubin, D. B. (2002). *Statistical Analysis with Missing Data* (2nd ed.). Wiley, Hoboken, NJ.
- Liu, Y., Croft, J. B., Chapman, D. P., Perry, G. S., Greenlund, K. J., Zhao G. & Edwards, V. J. (2013). Relationship between adverse childhood experiences and unemployment among adults from five US states. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 48(3), 357–369. doi: 10.1007/s00127-012-0554-1
- London, Z., & Halfpenny, N. (2006). Transitioning from (and with) care: The next steps. *Children Australia*, 31(3), 42-46.
- Ma, J. L. C. (1996). Desired and perceived social support from family, friends, and health professionals: A panel study in Hong Kong of patients with nasopharyngeal carcinoma. *Journal of Psychosocial Oncology*, 14(3), 47–68.
- Malecki, C. K., & Demaray, M. K. (2003). What type of support do they need? Investigating student adjustment as related to emotional, informational, appraisal, and instrumental support. *School Psychology Quarterly*, 18(3), 231–252. doi:10.1521/scpq.18.3.231.22576
- Marsden, P. (1990). Network data and measurement. *Annual Review of Sociology*, 16(1), 435–463. doi:10.1146/annurev.soc.16.1.435
- Marsden, P.V. & Campbell, K.E. (1984). Measuring tie strength. *Social Forces*, 63(2), 482–501. doi: 10.1093/sf/63.2.482
- Marsden, P.V. & Hurlbert, J. S. (1988). Social resources and mobility outcomes: Replication and extension. *Social Forces* 66(4), 1038-1059.
- Mason, M., Castrianno, L. M., Kessler, C., Holmstrand, L., Huefner, J., Payne, V., Pecora, P. J., ... Stenslie, M. (2003). A comparison of foster care outcomes across four child welfare agencies. *Journal of Family Social Work*, 7(2), 55-72. doi: 10. 1300/J039v07n02_05
- Masten, A.S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227-238. doi: 10.1037//0003-066X.56.3.227
- Masten, A. S. (2006). Promoting resilience in development: A general framework for systems of care. In R. J. Flynn, P. M. Dudding, & J.G. Barber (Eds),

- Promoting resilience in child welfare* (pp. 3-18). Ottawa, Ontario: University of Ottawa Press.
- McCoy, H., McMillen, J. C., & Spitznagel, E. L. (2008). Older youth leaving the foster care system: Who, what, when, where, and why? *Children and Youth Services Review*, 30(7), 735-745. doi: 10.1016/j.childyouth.2007.12.003
- McLaughlin, D., Vagenas, D., Pachana, N. a, Begum, N., & Dobson, A. (2010). Gender differences in social network size and satisfaction in adults in their 70s. *Journal of Health Psychology*, 15(5), 671–679. doi:10.1177/1359105310368177
- Mc Mahon, C., & Curtin, C. (2013). The social networks of young people in Ireland with experience of long-term foster care: Some lessons for policy and practice. *Child and Family Social Work*, 18(3), 329–340. doi:10.1111/j.1365-2206.2012.00849.x
- McMillen, J. & Raghavan, R. (2009). Pediatric to adult mental health service use of young people leaving the foster care system. *Journal of Adolescent Health*, 44(1), 7–13. doi: 10.1016/j.jadohealth.2008.04.015
- McMillen, J. C., & Tucker, J. (1999). The status of older adolescents at exit from out-of-home care. *Child Welfare*, 78(3), 339-360.
- McMillen, J. C., Zima, B. T., Scott, L. D., Auslander, W. F., Munson, M. R., Ollie, M. T., & Spitzangel, E. L. (2005). Prevalence of psychiatric disorders among older youths in the foster care system. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 44(1), 88-95. doi:10.1097/01.chi.0000145806.24274.d2
- McPherson, M., Smith-Lovin, L., & Cook, J. M. (2001). Birds of a feather: Homophily in social networks. *Annual Review of Sociology*, 27, 415-444. doi: 10.1146/annurev.soc.27.1.415
- Mech, E. V., & Fung, C. (1999). Placement restrictiveness and educational achievement among emancipated foster youth. *Research on Social Work Practice*, 9(2), 213–228. doi:10.1177/104973159900900206.
- Mendes, P., & Meade, S. (2010). *From dependence to independence: Examining the support needs and pathways of young people leaving state care in rural Victoria*. Melbourne: Department of Social Work, Monash University.
- Merdinger, J. M., Hines, A. M., Osterling, K. L., & Wyatt, P. (2005). Pathways to college for former foster youth: Understanding factors that contribute to educational success. *Child Welfare*, 84(6), 867–896.
- Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2009). An attachment and behavioral systems perspective on social support. *Journal of Social and Personal Relationships*, 26(1), 7–19. doi:10.1177/0265407509105518
- Mouw, T. (2009). *The use of social networks among Hispanic workers: An indirect test of the effects of social capital*. University of North Carolina Press, Chapel Hill.

- Munro, E., Lushey, C., & Ward, H. National Care Advisory Service. (2011). *Evaluation of the Right2BCared4 Pilots* (Final report). London: Department for Education.
- Munson, M. R., & McMillen, J. C. (2009). Natural mentoring and psychosocial outcomes among older youth transitioning from foster care. *Children and Youth Services Review*, 31(1), 104–111. doi:10.1016/j.childyouth.2008.06.003
- Munson, M. R., Smalling, S. E., Spencer, R., Scott, L. D., & Tracy, E. M. (2010). A steady presence in the midst of change: Non-kin natural mentors in the lives of older youth exiting foster care. *Children and Youth Services Review*, 32(4), 527-535. doi:10.1016/j.childyouth.2009.11.005
- Murthi, M., & Espelage, D. L. (2005). Childhood sexual abuse, social support, and psychological outcomes: A loss framework. *Child Abuse & Neglect*, 29, 1215-1231. doi: [10.1016/j.chiabu.2005.03.008](https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2005.03.008)
- Muthén, L. K. ., & Muthén, B. O. (2012). *Mplus User's Guide* (7th ed.). Los Angeles, CA: Muthén & Muthén.
- Nesmith, A., & Christophersen, K. (2014). Smoothing the transition to adulthood: Creating ongoing supportive relationships among foster youth. *Children and Youth Services Review*, 37, 1–8. doi:10.1016/j.childyouth.2013.11.028
- Nestmann, F. (2001). Soziale Netzwerke – Soziale Unterstützung. In: Otto, H. U. und Thiersch, H. (Eds.) *Handbuch Sozialarbeit/Sozialpädagogik* (1684-1692). Luchterhand. (German): Neuwied.
- Nestmann, F. (2010). Soziale Unterstützung – Social Support. In Schröer, W. und Schweppe, C (Eds.): *Enzyklopädie Erziehungswissenschaft online*.
- Newman, K. S. (2008). Ties that bind: Cultural interpretations of delayed adulthood in western Europe and Japan. *Sociological Forum*, 23(4), 645–669. doi:10.1111/j.1573-7861.2008.00089.x
- Newman, T. & Blackburn, S. (2002) Transitions in the Lives of Children and Young People: Resilience Factors. *Interchange* 78. Edinburgh: Scottish Executive. Retived from www.scotland.gov.uk/library5/education/ic78-00.asp
- Newsom, J. T., Nishishiba, M., Morgan, D. L., & Rook, K. S. (2003). The relative importance of three domains of positive and negative social exchanges: A longitudinal model with comparable measures. *Psychology and Aging*, 18(4), 746. doi: 10.1037/0882-7974.18.4.746
- Newsom, J. T., Rook, K. S., Nishishiba, M., Sorkin, D. H., & Mahan, T. L. (2005). Understanding the relative importance of positive and negative social exchanges: Examining specific domains and appraisals. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 60(6), 304-312. doi: 10.1093/geronb/60.6.P304
- Nugent, W. R. (2010). Probability and Sampling. In B. A. Thyer (Ed.), *The handbook of social work research methods* (2nd Ed.) (pp. 37-51). Thousand Oaks, CA Sage.

- Nurius, P. S., Logan-Greene, P., & Green, S. (2012). Adverse childhood experiences (ACE) within a social disadvantage framework: Distinguishing unique, cumulative, and moderated contributions to adult mental health. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, 40(4), 278-290. doi: 10.1080/10852352.2012.707443
- Okpych, N. (2012). Policy framework supporting youth aging-out of foster care through college: Review and recommendations. *Children and Youth Services Review*, 34(7), 1390–1396. doi:10.1016/j.childyouth.2012.02.013
- Okpych, N. J., & Courtney, M. E. (2014). Does education pay for youth formerly in foster care? Comparison of employment outcomes with a national sample. *Children and Youth Services Review*, 43, 18–28. doi:10.1016/j.childyouth.2014.04.013
- Oxman, T. E., Berkman, L. F., Kasl, S., Freeman, D. H., & Barrett, J. (1992). Social support and depressive symptoms in the elderly. *American Journal of Epidemiology*, 135(4), 356-368.
- Ozben, S. (2013). Social skills, life satisfaction, and loneliness in Turkish university students. *Social Behavior and Personality*, 41(2), 203–214.
- Pagano, M.E., Skodol, A.E., Stout, R.L., Shea, M.T., Yen, S., Grilo, C.M., ...& Gunderson, J.G. (2004). Stressful life events as predictors of functioning: Findings from the collaborative longitudinal personality disorders study. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 110, 421-429. doi: 10.1111/j.1600-0447.2004.00398.x
- Park, N. (2004). The role of subjective well-being in positive youth development. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 591(1), 25–39. doi:10.1177/0002716203260078
- Parker, E. (2010). *The meaning and significance of sibling and peer relationships for young people looked after on behalf of local authorities* (Doctoral dissertation). UK: University of Warwick.
- Pecora, P. J., Kessler, R. C., Williams, J., O'Brien, K., Downs, A. C., English, D.,... Holmes, K. E. (2005). *Improving family foster care: Findings from the Northwest Foster Care Alumni Study*. Seattle, WA: Casey Family Programs. Available at [Http://www.casey.org](http://www.casey.org).
- Pecora, P. J., Williams, J., Kessler, R. C., Dowens, C. A., O'brien, K., & Hirpi, E., (2003). *Assessing the effects of foster care: Early results from Casey National alumni study (internet version)*. Seattle, WA: Casey Family Programs. Available at [Http://www.casey.org](http://www.casey.org).
- Pecora, P. J., Williams, J., Kessler, R. C., Hiripi, E., O'Brien, K., Emerson, J., ... Torres, D. (2006). Assessing the educational achievements of adults who were formerly placed in family foster care. *Child and Family Social Work*, 11, 220–231. doi:10.1111/j.1365-2206.2006.00429.x

- Pelton, J., & Wierson, M. (2002). Caregiving styles and adolescent psychosocial functioning in a residential treatment facility. *Residential Treatment For Children & Youth*, 1, 71–85. doi:10.1300/J007v19n03_05
- Pendersen, P.V., Gronabeck, M., & Curtis, T. (2012). Associations between deprived life circumstances, well-being and self-rated health in a socially marginalized population. *European Journal of Public Health*, 22(5), 647-652. doi:10.1093/eurpub/ckr128
- Pepin, E. N., & Banyard, V. L. (2006). Social support: A mediator between child maltreatment and developmental outcomes. *Journal of Youth and Adolescence*, 35(4), 617-630. doi: 10.1007/s10964-006-9063-4
- Peplau, L. A., & Perlman, D. (Eds.). (1982). *Loneliness: A source book of current theory, research and therapy*. New York: John Wiley.
- Perez, B. F., & Romo, H. D. (2011). “ Couch surfing” of Latino foster care alumni: Reliance on peers as social capital. *Journal of Adolescence*, 34(2), 239–248. doi:10.1016/j.adolescence.2010.05.007
- Perlman, D., & Peplau, L.a. (1981). Toward a social psychology of loneliness. In R. Gilmor & S. Duck (Eds.), *Personal relationships, 3: Personal relationships in disorder*. London: Academic Press.
- Perry, B. (2006) Understanding social network disruption: The case of youth in foster care. *Social Problems*, 53(3), 371–391. doi: 10.1525/sp.2006.53.3.371
- Phongsavan, P., Grunseit, A. C., Bauman, A., Broom, D., Byles, J., Clarke, J., ... Nutbeam, D. (2013). Age, gender, social contacts, and psychological distress: findings from the 45 and up study. *Journal of Aging and Health*, 25(6), 921–43. doi:10.1177/0898264313497510
- Pinto, R. J., & Maia, Â. C. (2013). Psychopathology, physical complaints and health risk behaviors among youths who were victims of childhood maltreatment: A comparison between home and institutional interventions. *Children and Youth Services Review*, 35(4), 603–610. doi:10.1016/j.childyouth.2013.01.008
- Platt, J., Keyes, K. M., & Koenen, K. C. (2014). Size of the social network versus quality of social support: Which is more protective against PTSD? *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 49(8), 1279–1286. doi:10.1007/s00127-013-0798-4
- Poirier, C., & Lavoie, N. (2006) *La sociabilite et les soutiens des jeunes :comparaisons des réseaux de participants au PQJ et de collégien*, Montréal: Institut national de la recherche scientifique Urbanisation.
- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Sociology* 24, 1-24.
- Pozinovsky, A.M., & Ritsner, M.S. (2004). Patterns of loneliness in an immigrant population. *Comprehensive Psychiatry*, 45(5), 408-414. doi: 10.1016/j.comppsy.2004.03.011

- Prelow, H. M., Weaver, S. R., Swenson, R. R., & Bowman, M. A. (2005). A preliminary investigation of the validity and reliability of the Brief-Symptom Inventory-18 in economically disadvantaged Latina American mothers. *Journal of Community Psychology*, 33(2), 139-155.
- Pritchett, R., Gillberg, C. & Minnis, H., (2014). What do child characteristics contribute to outcomes from care: A PRISMA review. *Children and Youth Services Review*. 35(9), 1333-1341. doi: 10.1007/s00127-012-0554-1
- Prince, M. J., Harwood, R. H., Blizard, R. A., Thomas, A., & Mann, A. H. (1997). Social support deficits, loneliness and life events as risk factors for depression in old age: The Gospel Oak Project VI. *Psychological Medicine*, 27(2), 323-332. doi: 10.1017/S0033291796004485
- Quinton, D., & Rutter, M. (1988). *Parenting breakdown: The making and breaking of inter-generational links* (Vol. 14). Gower Publishing Company.
- Reilly, T. (2003). Transition from care: Status and outcomes of youth who age out of foster care. *Child Welfare*, 82(6), 727-746. doi: [10.1097/00005650-199102000-00008](https://doi.org/10.1097/00005650-199102000-00008)
- Rhodes, J. E., Ebert, L. & Fischer, K. (1992) Natural mentors: An overlooked resource in the social networks of young, African American mothers. *American Journal of Community Psychology*, 20(4), 445–461.
- Rhodes, J. E., Haight, W. L., & Briggs, E. C. (1999). The influence of mentoring on the peer relationships of foster youth in relative and nonrelative care. *Journal of Research on Adolescence*, 9(2), 185-201. doi:10.1207/s15327795jra0902_4
- Rholes, W. S., Simpson, J. A., Campbell, L., & Grich, J. (2001). Adult attachment and the transition to parenthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(3), 421–435. doi: 10.1037//O022-3514.81.3.421
- Rook, K. (1992). Detrimental aspects of social relationships: Taking stock of an emerging literature. In H. Veiel & U. Baumann (Eds.), *The meaning and measurement of social support* (pp.157–169). Washington, DC: Hemisphere Publishing.
- Rook, K. S. (1998). Investigating the positive and negative sides of personal relationships: Through a lens darkly? In B. H. Spitzberg & W. R. Cupach (Eds.), *The dark side of close relationships* (pp. 369-393). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Rosenberg, S.D., Lu, w., Mueser, K.T., Jankowski, M.K., & Cournos, F. (2007). Correlates of adverse childhood events among adults with schizophrenia spectrum disorders. *Psychiatric Services*, 58(2), 245-253. doi:10.1176/appi.ps.58.2.245
- Rosenfeld, A. A., Pilowsky, D. J., Fine, P., Thorpe, M., Fein, E., Simms, M. D., . . . Nickman, S. (1997). Foster care: An update. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 36, 448-457. doi: 10.1097/00004583-199704000-00006

- Rubin, A., & Babbie, E. (2010). *Research methods for social work* (7th ed.). Belmont, CA: Brooks/Cole.
- Runtz, M. G., & Schallow, J. R. (1997). Social support and coping strategies as mediators of adult adjustment following childhood maltreatment. *Child Abuse & Neglect*, 21, 211-226. doi: 10.1016/S0145-2134(96)00147-0
- Russell, D. W. (1996). UCLA Loneliness Scale (Version 3): Reliability, validity and factor structure. *Journal of Personality Assessment*, 66, 20-40.
- Russell, D., Peplau, L. A., & Cutrona, C. E. (1980). The Revised UCLA Loneliness Scale: Concurrent and discriminant validity evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 472-480. doi: 10.1037/0022-3514.39.3.472
- Rutter, M. (1981). Stress, coping, and development: Some issues and some questions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 22(4), 323-356. doi: 10.1111/j.1469-7610.1981.tb00560.x
- Rutter, M. (1999). Resilience concepts and findings: implications for family therapy. *Journal of Family Therapy*, 21(2), 119-144. doi: 10.1111/1467-6427.00108
- Rutter, M. (2000). Children in substitute care: Some conceptual considerations and research implications. *Children and Youth Services Review*, 22(9-10), 685-703. doi: 10.1016/S0190-7409(00)00116-X
- Rutter, M. (2007). Proceeding from observed correlation to causal inference: The use of natural experiments. *Perspectives on Psychological Science*, 2(4), 377-395. doi: 10.1111/j.1745-6916.2007.00050.x
- Rutter, M. (2012). Resilience as a dynamic concept. *Development and Psychopathology*, 24(2), 335-344. doi:10.1017/S0954579412000028
- Ryan, J. P., & Testa, M. F. (2005). Child maltreatment and juvenile delinquency: Investigating the role of placement and placement instability. *Children and Youth Services Review*, 27(3), 227-249. doi:10.1016/j.childyouth.2004.05.007
- Salazar, A. M., Keller, T. E., & Courtney, M. E. (2011). Understanding social support's role in the relationship between maltreatment and depression in youth with foster care experience. *Child Maltreatment*, 16(2), 102-113. doi: 10.1177/1077559511402985
- Sala-Roca, J., Biarnés, A. V., García, M. J., & Sabates, L. A. (2012). Socialization process and social support networks of out-of-care youngsters. *Children and Youth Services Review*, 34(5), 1015-1023. doi:10.1016/j.childyouth.2012.02.002
- Samuels, G. M. (2009). Ambiguous loss of home: The experience of familial (im)permanence among young adults with foster care backgrounds. *Children and Youth Services Review*, 31(12), 1229-1239. doi:10.1016/j.childyouth.2009.05.008
- Samuels, G.M. & Pryce, J.M. (2008) 'What doesn't kill you makes you stronger': Survivalist self-reliance as resilience and risk among young adults aging out of

- foster care. *Children and Youth Services Review*, 30(10), 1198–1210. doi:10.1016/j.chidyouth.2008.03.005
- Sarajärvi, A., Haapamäki, M. L., & Paavilainen, E. (2006). Emotional and informational support for families during their child's illness. *International Nursing Review*, 53(3), 205–210. doi:10.1111/j.1466-7657.2006.00479.x
- Sarason, I. G., & Sarason, B. R. (2009). Social support: Mapping the construct. *Journal of Social and Personal Relationships*, 26(1), 113–120. doi:10.1177/0265407509105526
- Schiff, M. (2006). Leaving care: Retrospective reports by alumni group homes. *Social Work*, 51(4), 343–353. doi: 10.1093/sw/51.4.343
- Schiff, M., & Benbenishty, R. (2006). Functioning of Israeli group-homes alumni: Exploring gender differences and in-care correlates. *Children and Youth Services Review*, 28(2), 133–157. doi:10.1016/j.chidyouth.2005.02.010.
- Schiff, M., Pat-Horenczyk, R., Benbenishty, R., Brom, D., Baum, N., & Astor, R. (2012). High school students' posttraumatic symptoms, substance abuse and involvement in violence in the aftermath of war. *Social Science & Medicine*, 75(7), 1321–1328. doi: 10.1016/j.socscimed.2012.05.010
- Schilling, E. A., Aseltine, R. H., & Gore, S. (2008). The impact of cumulative childhood adversity on young adult mental health: Measures, models, and interpretations. *Social Science & Medicine*, 66(5), 1140–1151. doi:10.1016/j.socscimed.2007.11.023
- Schofield, G., & Beek, M. (2005). Providing a secure base: parenting children in long-term foster family care. *Attachment & Human Development*, 7, 3–25. doi:10.1080/14616730500049019
- Schoeni, R. F., & Ross, K. E. (2005). Material assistance from families during the transition to adulthood. In R. A. Settersten, F. F. Furstenberg, & R. G. Rumbaut (Eds.), *On the frontier of adulthood: Theory, research and public policy* (pp. 396–416). Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Schumm, J. A., Briggs-Phillips, M., & Hobfoll, S. E. (2006). Cumulative interpersonal traumas and social support as risk and resiliency factors in predicting PTSD and depression among inner-city women. *Journal of Traumatic Stress*, 19(6), 825–836. doi:10.1002/jts.20159
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5–14. doi:10.1037//0003-066x.55.1.5
- Shiovitz-Ezra, S., & Leitsch, S. A. (2010). The Role of Social Relationships in Predicting Loneliness: The National Social Life, Health, and Aging Project. *Social Work Research*, 34(3), 157–167. doi:10.1093/swr/34.3.157
- Shumaker, S. A., & Brownell, A. (1984). Toward a theory of social support: Closing conceptual gaps. *Journal of Social Issues*, 40(4), 11–36. doi: 10.1111/j.1540-4560.1984.tb01105.x

- Smith, K. P., & Christakis, N. A. (2008). Social networks and health. *Annual Review of Sociology*, 34(1), 405-429. doi: 10.1146/annurev.soc.34.040507.134601
- Smith, S. S. (2005). "Don't put my name on it": Social capital activation and job-finding assistance among the black urban poor. *American Journal of Sociology*. 111(1) 1-57.
- Smith, E. B., Menon, T., & Thompson, L. (2012). Status differences in the cognitive activation of social networks. *Organization Science*, 23(1), 67- 82. <http://dx.doi.org/10.1287/orsc.1100.0643>
- Snow, K., & Mann-Feder, V. (2013). Peer-Centered Practice: A Theoretical Framework for Intervention with Young People in and from Care. *Child Welfare*, 92(4), 75.
- Spencer, R., Collins, M. E., Ward, R., & Smashnaya, S. (2010). Mentoring for young people leaving foster care: Promise and potential pitfalls. *Social Work*, 55(3), 225-234. doi: 10.1093/sw/55.3.225
- Sroufe, L. A., Egeland, B., Carlson, E., & Collins, W.A.. (2005). *The Development of the person: Minnesota study of risk and adaptation from birth to adulthood*. New York: Guilford Publications Inc.
- Stacy, A. W., Bentler, P. M., & Flay, B. R. (1994). Attitudes and health behavior in diverse populations. *Health Psychology*, 13(1), 73-84. doi: 10.1037/0278-6133.13.1.73
- Stauber, B., & Walther, A. (2005). De-standardized pathways to adulthood in Europe: Informal learning in informal networks. *Revista de Sociología*, 31(1), 241-262.
- Stein, M. (2005). *Resilience and young people leaving care: Overcoming the odds*. York, United Kingdom: Joseph Rowntree Foundation.
- Stein, M. (2006a). Research review: Young people leaving care. *Child and Family Social Work*, 11(3), 276-279. doi:10.1111/j.1365-2206.2006.00439.x
- Stein, M. (2006b). Young people aging out of care: The poverty of theory. *Children and Youth Services Review*, 28(4), 422-434.
- Stein, M. (2012). *Young people leaving care: Supporting pathways to adulthood*. London, United Kingdom: Jessica Kingsley Publishers.
- Steinberg, L., Graham, S., O'Brien, L., Woolard, J., Cauffman, E., & Banich, M. (2009). Age differences in future orientation and delay discounting. *Child Development*, 80(1), 28-44. doi: 10.1111/j.1467-8624.2008.01244.x
- Stewart, C. J., Kum, H. C., Barth, R. P., & Duncan, D. F. (2014). Former foster youth: Employment outcomes up to age 30. *Children and Youth Services Review*, 36, 220-229. doi:10.1016/j.childyouth.2013.11.024
- Stott, T. (2013). Transitioning youth: Policies and outcomes. *Children and Youth Services Review*, 35(2), 218-227. doi: 10.1016/j.childyouth.2012.10.019

- Sulimani-Aidan, Y., & Benbenishty, R. (2011). Future expectations of adolescents in residential care in Israel. *Children and Youth Services Review*, 33(7), 1134–1141. doi:10.1016/j.chidyouth.2011.02.006
- Sulimani-Aidan, Y., Benbenishty, R., Dinisman, T., & Zeira, A. (2013). Care Leavers in Israel: What Contributes to Better Adjustment to Life After Care ? *Journal of Social Service Research*, 39, 704–718. doi:10.1080/01488376.2013.834283
- Tardy, C. H. (1992). Assessing the functions of supportive messages Experimental studies of social support. *Communication Research*, 19(2), 175-192. doi: 10.1177/009365092019002003
- Thoits, P. A. (1982). Conceptual, methodological, and theoretical problems in studying social support as a buffer against life stress. *Journal of Health and Social behavior* 23(2), 145-159. doi: 10.2307/2136511
- Thoits, P. A. (2011). Mechanisms linking social ties and support to physical and mental health. *Journal of Health and Social Behavior*, 52(2), 145–161. doi:10.1177/0022146510395592
- Topitzes, J., Mersky, J. P., Dezen, K. a., & Reynolds, A. J. (2013). Adult resilience among maltreated children: A prospective investigation of main effect and mediating models. *Children and Youth Services Review*, 35(6), 937–949. doi:10.1016/j.chidyouth.2013.03.004
- Toro, P. a, Dworsky, A., & Fowler, P. J. (2007). Homeless youth in the United States: Recent research findings and intervention approaches. *Towards Understanding Homelessness: The 2007 National Symposium on Homeless Research*, 6.1–6.33.
- Tsai, A. C., & Papachristos, A. V. (2015). From social networks to health: Durkheim after the turn of the millennium. *Social Science & Medicine*, 125, 1–7. doi:10.1016/j.socscimed.2014.10.045
- Turner, H. A., & Butler, M. J. (2003). Direct and indirect effects of childhood adversity on depressive symptoms in young adults. *Journal of Youth and Adolescence*, 32(2), 89-103. doi: 10.1023/A:1021853600645
- Turney, K., & Harknett, K. (2010). Neighborhood disadvantage, residential stability, and perceptions of instrumental support among new mothers. *Journal of Family Issues* 31(4), 499-524. doi: 10.1177/0192513X09347992
- Uchino, B. N. (2004). *Social support and physical health: Understanding the health consequences of relationships*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Uchino, B. N. (2009). Understanding the links between social support and physical health: A life-span perspective with emphasis on the separability of perceived and received support. *Perspectives on Psychological Science*, 4(3), 236-255. doi: 10.1111/j.1745-6924.2009.01122.x
- Uchino, B. N., Cacioppo, J. T., & Kiecolt-Glaser, J. K. (1996). The relationship between social support and physiological processes: A review with emphasis

- on underlying mechanisms and implications for health. *Psychological Bulletin*, 119(3), 488–531. doi: 10.1037/0033-2909.119.3.488
- Ullman, C., & Tatar, M. (2001). Psychological adjustment among Israeli adolescent immigrants: A report on life satisfaction, self-concept, and self-esteem. *Journal of Youth and Adolescence*, 30(4), 449–463. doi: 10.1023/A:1010445200081
- U.N.I.C.E.F. Office of Research (2013). *Child well-being in rich countries: A comparative overview* (Innocenti Report Card 11). Florence, Italy: UNICEF Office of Research.
- Unrau, Y.A., Seita, J.R. & Putney, K.S. (2008). Former foster youth remember multiple placement moves: a journey of loss and hope. *Children and Youth Services Review*, 30(11), 1256–1266. doi:10.1016/j.childyouth.2008.03.010
- Vaux, A. (Ed.) (1988). *Social Support: Theory, research and intervention*. NY: Praeger.
- VanderWeele, T. J., Hawkley, L. C., & Cacioppo, J. T. (2012). On the reciprocal association between loneliness and subjective well-being. *American Journal of Epidemiology*, 176(9), 777–784. <http://dx.doi.org/10.1093/aje/kws173>
- Villegas, S., & Pecora, P. J. (2012). Mental health outcomes for adults in family foster care as children: An analysis by ethnicity. *Children and Youth Services Review*, 34(8), 1448–1458. doi:10.1016/j.childyouth.2012.03.023
- Viner, R. M., & Taylor, B. (2005). Adult health and social outcomes of children who have been in public care: population-based study. *Pediatrics*, 115(4), 894–899. doi:10.1542/peds.2004-1311
- Vranceanu, A. M., Hobfoll, S. E., & Johnson, R. J. (2007). Child multi-type maltreatment and associated depression and PTSD symptoms: The role of social support and stress. *Child Abuse & Neglect*, 31(1), 71–84. doi:10.1016/j.chiabu.2006.04.010
- Wade, J. (2008). The ties that bind: Support from birth families and substitute families for young people leaving care. *British Journal of Social Work*, 38(1), 39–54. doi:10.1093/bjsw/bc1342
- Wade, J., & Dixon, J. (2006). Making a home, finding a job: Investigating early housing and employment outcomes for young people leaving care. *Child and Family Social Work*, 11(3), 199–208. doi:10.1111/j.1365-2206.2006.00428.x
- Washington State Institute for Public Policy (2004). Benefits and costs of prevention and early intervention programs for youth. Retrieved from: <http://www.wsipp.wa.gov/rptfiles/04-07-3901.pdf>.
- Weinberg, N. Z. (1997) Cognitive and behavioral deficits associated with parental alcohol use. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 36(9), 1177–1186. http://www.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/query.fcgi?cmd=Retrieve&db=PubMed&dopt=Citation&list_uids=9291718 [aTS]

- Weiner, A., & Kupermintz, H. (2001). Facing adulthood alone: The long term impact of family break up and infant institutions: A longitudinal study. *British Journal of Social Work*, 31(2), 213-234. doi:10.1093/bjsw/31.2.213.
- Weinfield, N. S., Sroufe, L. A., & Egeland, B. (2000). Attachment from infancy to early adulthood in a high-risk sample: Continuity, discontinuity, and their correlates. *Child Development*, 71(3), 695-702. doi: 10.1111/1467-8624.00178
- Weiss, R. S. (1973). *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. Cambridge, MA: MIT Press
- Wellman, B. (1982). Studying personal communities. In P. Marsden and N. Lin (Eds.), *Social structure and network analysis* (pp. 61-80). Beverly Hills, CA: Sage.
- Wellman, B. & Frank, K. (2001). Network capital in a multi-level world. In N. Lin, R.S. Burt & K. Cook (Eds), *Social Capital* (pp. 233–273). Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter.
- Wellman, B. & Gulia, M. (1999). The network basis of social support: A network is more than the sum of its ties. In B. Wellman (Ed.), *Networks in the global village: Life in contemporary communities* (pp. 83–118). Boulder, CO: Westview Press.
- Wellman, B., & Wortley, S. (1990). Different strokes from different folks: Community ties and social support. *American Journal of Sociology*, 96(3), 558-588. doi:10.1086/229572
- Wethington, E., & Kessler, R. C. (1986). Perceived support, received support, and adjustment to stressful life events. *Journal of Health and Social Behavior*, 27, 78–89. doi: 10.2307/2136504
- White, C, O'Brien, K. White, J., Pecora, P., & Phillips, C. (2008). Alcohol and drug use among alumni of foster care: Decreasing dependency through improvement of foster care. *Journal of Behavioral Health & Research*, 35(4), 419-434. doi: 10.1007/s11414-007-9075-1
- Widom, C. S., & Morris, S. (1997). Accuracy of adult recollection of childhood victimization: Part 2. Childhood sexual abuse. *Psychological Assessment*, 9, 34–46.
- Widom, C. S., & Shepard, R. L. (1996). Accuracy of adult recollections of childhood victimization: Part 1. Childhood physical abuse. *Psychological Assessment*, 8(4), 412.
- Williams, J., McWilliams, A., Mainieri, T., Pecora, P. J., & LaBelle, K. (2006). Enhancing the validity of foster care follow-up studies through multiple alumni location strategies. *Child Welfare*, 85(3), 499-521.
- Wills, T. A. (1985). Supportive functions of interpersonal relationships. In S. Cohen & S. L. Syme (Eds.), *Social support and health* (pp. 61-82). New York: Academic Press.

- Wills, T. A., & Shinar, O. (2000). Measuring perceived and received social support. In S. Cohen, L. Gordon, & B. Gottlieb (Eds.), *Social support measurement and intervention: A guide for health and social scientists* (pp. 86-135). New York, NY: Oxford University Press.
- Wilson, W. J. (1987). *The truly disadvantaged: The inner city, the underclass, and public policy*. Chicago, Winerip: University of Chicago Press.
- Wintre, M. G., & Ben-Knaz, R. (2000). It's not academic you're in the army now: Adjustment to the army as a comparative context for adjustment to university. *Journal of Adolescent Research*, 15(1), 145-172. doi: 10.1177/0743558400151008
- Wiseman, H. (1997). Interpersonal relatedness and self-definition in the experience of loneliness during the transition to university. *Personal Relationships*, 4, 285–299.
- Wiseman, H., Mayseless, O., & Sharabany, R. (2006). Why are they lonely? Perceived quality of early relationships with parents, attachment, personality predispositions and loneliness in first-year university students. *Personality and Individual Differences*, 40(2), 237–248. doi:10.1016/j.paid.2005.05.015
- Wortley, S., & Wellman, B. (1989). Brother's keepers : Situating kinship relations in broader networks of social support. *Sociological Perspectives*, 32(3), 273–306. doi: 10.2307/1389119
- Yakubovich, V. (2005). Weak ties, information, and influence: How workers find jobs in a local Russian labor market. *American Sociological Review*, 70(3), 408-421. doi: 10.1177/000312240507000303
- Yates, T. M., & Grey, I. K. (2012). Adapting to aging out: Profiles of risk and resilience among emancipated foster youth. *Development and Psychopathology*, 24(2), 475–492. doi: 10.1017/S0954579412000107
- Zeira, A. (2009). Alumni of educational residential settings in Israel: A cultural perspective. *Children & Youth Services Review*, 31(10), 1074-1079. doi: 10.1016/j.childyouth. 2009.07.002
- Zeira, A., & Benbenishty, R. (2011). Readiness for independent living of adolescents in youth villages in Israel. *Children and Youth Services Review*, 33(12), 2461-2468. doi: 10.1016/j.childyouth.2011.08.018
- Zeira, A., Arzev, S., Benbenishty, R., & Portnoy, H. (2014). Children in educational residential care: A cohort study of Israeli youth. *Australian Social Work*, 67(1), 55-70. doi:10.1080/0312407X.2013.863956
- Zegers, M. A., Schuengel, C., Van IJzendoorn, M. H., & Janssens, J. M. (2008). Attachment and problem behavior of adolescents during residential treatment. *Attachment & Human Development*, 10(1), 91-103. doi: 10.1080/14616730701868621

נספחים

נספח 1: שאלון המחקר

שאלון בוגרי פנימיות

צעיר יקר, צעירה יקרה,

אנו מודים לך על נכונותך להשתתף במחקר שמטרתו ללמוד על החיים של צעירים שבילדותם היו במסגרות של פנימיות ומשפחות אומנה. המחקר נערך על ידי קבוצה מאוניברסיטת בר אילן והאוניברסיטה העברית בראשותם של פרופסור רמי בנבנישתי ופרופסור ענת זעירא. אנו מקווים שממצאי המחקר יסייעו לנו להבין טוב יותר מה צעירים כמוך עוברים בחיים ומה הם חושבים על מצבם היום ובעתיד.

בשאלון אין תשובות נכונות או לא נכונות, מה שחשוב לנו זה באמת מה את/ה חושב/ת.

השאלון אנונימי, אנו מבקשים שלא תרשום את השם שלך על השאלון.

ההחלטה אם להשתתף במחקר היא שלך ואתה יכול להפסיק את השתתפותך בכל רגע שתמצה. אנו נודה לך אם תבחר לשתף אותנו במחשבותיך ולסייע לנו במחקר זה. מהניסיון שלנו עולה שמשך מילוי השאלון הוא כ-30-40 דק'.

אין אנו מצפים שמילוי השאלון יעורר קשיים. עם זאת, אם בעקבות מילוי השאלון תרגיש צורך לשוחח על מה שעלה בעקבות המילוי, אנו ממליצים שתשוחח על כך עם המלווה שלך שיודע על ההשתתפות שלך במחקר. אם יהיה צורך, אנא צור קשר עם מרכז המחקר, ערן מלקמן-

בטלפון : 050-6850090 או במייל : eranmelkman@gmail.com

השאלון מיועד לבנים ולבנות. כדי שיהיה נוח יותר לענות על השאלות הן מוצגות בלשון זכר.

תודה רבה על תשומת הלב ושיתוף הפעולה!

א. שאלות רקע

1. מה שנת הלידה שלך: 19 ____
 2. מין: 1. זכר 2. נקבה
 3. איפה נולדת? 1. ישראל 2. ברית המועצות לשעבר 3. אתיופיה 4. אחר (איפה?) ____
 4. אם עלית לארץ, באיזו שנה עלית? ____
 5. איפה נולד אביך? 1. ישראל 2. ברית המועצות לשעבר 3. אתיופיה 4. אחר (היכן?) ____
 6. איפה נולדה אמך? 1. ישראל 2. ברית המועצות לשעבר 3. אתיופיה 4. אחר (היכן?) ____
 7. מה ההשכלה של אמך? 1. יסודית 2. תיכונית ללא בגרות 3. תיכונית עם בגרות 4. אקדמית
5. לא יודעת
 8. מה ההשכלה של אביך? 1. יסודית 2. תיכונית ללא בגרות 3. תיכונית עם בגרות 4. אקדמית
5. לא יודעת
 9. מהו המצב המשפחתי של הורייך? 1. נשואים 2. גרושים/ חיים בנפרד 3. אבי אינו בחיים
4. אמי אינה בחיים 5. אחר, פרטי: _____
 10. מספר האחים והאחיות (כולל אותך): _____
 11. באיזה גיל לראשונה נכנסת לפנימייה? _____
 12. כמה שנים בסך הכול היית בפנימייה? _____
 13. מהו המספר הכולל של פנימיות שבהן היית? _____
 14. האם היית במשפחת אומנה? 1. לא 2. כן
 15. אם כן:
 - א. באיזה גיל לראשונה נכנסת למשפחת אומנה? _____
 - ב. כמה שנים בסך הכול היית במשפחות אומנה? _____
 - ג. מהו המספר הכולל של משפחות אומנה שבהן היית? _____
 16. כמה שנים עברו מאז שעזבת את המסגרת האחרונה של פנימייה/משפחת אומנה? _____
 17. האם אתה משתתף בתכנית ליווי לבוגרי פנימיות (למשל, "גשר לעצמאות", "למרחב", "מנטורינג"?
 1. לא 2. כן
- אם כן, אנא ציין באיזו תוכנית אתה משתתף: _____, כמה שנים אתה בתכנית? _____.

ב. תמיכה חברתית

אנו מבקשים להציג לך שאלות בנוגע לתמיכה שאתה זוכה או לא זוכה לה מהסביבה שלך. יש צעירים שיש להם מעט מאוד תמיכה (ולפעמים בכלל לא) ויש אחרים שיש להם יותר תמיכה. אנו נשאל אותך בנפרד על שלושה סוגים שונים של תמיכה. ייתכן שיש לך יותר תמיכה בתחום מסוים ופחות תמיכה, או בכלל לא, בתחומים אחרים. נזכיר שאין תשובות נכונות או לא נכונות, נבקש לשמוע עליך.

א. תמיכה רגשית

כשאתה רוצה לדבר עם מישהו על משהו אישי או פרטי, למשל, אם היה משהו שמציק לך או מטריד אותך:

1. לכמה אנשים אתה יכול לפנות? (אם אין אף אחד, רשום 0, אם יש, אנא רשום מספר) _____

2. האם יש מספיק אנשים שאתה יכול לסמוך עליהם כשאתה זקוק לתמיכה רגשית?

1. יש לי מספיק אנשים לסמוך עליהם 2. יש לי מעט מדי אנשים לסמוך עליהם 3. אין לי אף אחד שאני יכול לסמוך עליו.

3. מי הם האנשים שהכי סביר שהיית יכול לפנות אליהם לקבל תמיכה רגשית?

אם אין אף אחד, הקף כאן בעיגול – 0

אחרת, ציין את השם הפרטי והאות הראשונה של שם המשפחה של אחד, שניים או שלושה אנשים:

א. _____ ב. _____ ג. _____

אדם ג'	אדם ב'	אדם א'	
			א. מה סוג הקשר שלך עם אדם זה? 1. בן/בת זוג 2. הורה (אם/אב) 3. אח/אחות 4. סבא/סבתא 5. קרוב משפחה אחר 6. חבר מהדירה 7. חבר מהפנימייה 8. חבר אחר 9. מדריך מהפנימייה 10. עובד סוציאלי 11. מלווה גשר לעצמאות/למרחב 12. אחר (אנא פרט)
			ב. איך הרגשת שהדברים הלכו בפעמים בהם פנית לאדם זה לתמיכה רגשית בחודש האחרון? 1. גרוע 2. לא כל כך טוב 3. בסדר 4. טוב 5. טוב מאוד 6. לא פנית לאדם הזה בחודש האחרון
			ג. באיזו תדירות אתם מתראים או מדברים בטלפון? 1. כמעט כל יום 2. כמה פעמים בכל שבוע 3. בערך פעם בשבוע 4. יותר מפעם בחודש 5. פחות מפעם בחודש
			ד. כל כמה זמן אדם זה מהווה מקור למתח או תסכול עבורך? (מאזכב או מבקר אותך, מתערב לך בעניינים או שיש לך מריבות איתו) 1. אף פעם 2. לעתים נדירות 3. לפעמים 4. לעתים קרובות 5. תמיד

ב. תמיכה פרקטית

כשאתה צריך עזרה פרקטית למשל, אם היית צריך הלוואה או הסעה, או עזרה בהעברת רהיטים:

1. לכמה אנשים אתה יכול לפנות? (אם אין אף אחד, רשום 0, אם יש, אנא רשום מספר) _____

2. האם יש מספיק אנשים שאתה יכול לסמוך עליהם לקבלת תמיכה פרקטית?

1. יש לי מספיק אנשים לסמוך עליהם 2. יש לי מעט מדי אנשים לסמוך עליהם 3. אין לי אף אחד שאני יכול לסמוך עליו.

3. מי הם האנשים שהכי סביר שהיית יכול לפנות אליהם לקבלת תמיכה פרקטית?

אם אין אף אחד, הקף כאן בעיגול – 0

אחרת, ציין את השם הפרטי והאות הראשונה של שם המשפחה של אחד, שניים או שלושה אנשים:

(באם מדובר באדם אחר עם אותו שם פרטי ואות ראשונה של שם משפחה כמו אדם שציננת קודם, רשום גם אות שנייה

בשם המשפחה) א. _____ ב. _____ ג. _____

אדם ג'	אדם ב'	אדם א'	
			א. מה סוג הקשר שלך עם אדם זה? 1. בן/בת זוג 2. הורה (אם/אב) 3. אח/אחות 4. סבא/סבתא 5. קרוב משפחה אחר 6. חבר מהדירה 7. חבר מהפנימייה 8. חבר אחר 9. מדריך מהפנימייה 10. עובד סוציאלי 11. מלווה גשר לעצמאות/למרחב 12. אחר (אנא פרט)
			ב. איך הרגשת שהדברים הלכו בפעמים בהם פנית לאדם זה בבקשה לעזרה פרקטית בחודש האחרון? 1. גרוע 2. לא כל כך טוב 3. בסדר 4. טוב 5. טוב מאוד 6. לא פניתי לאדם הזה בחודש האחרון
			ג. באיזו תדירות אתם מתראים או מדברים בטלפון? 1. כמעט כל יום 2. כמה פעמים בכל שבוע 3. בערך פעם בשבוע 4. יותר מפעם בחודש 5. פחות מפעם בחודש
			ד. כל כמה זמן אדם זה מהווה מקור למתח או תסכול עבורך? (מאכזב או מבקר אותך, מתערב לך בעניינים או שיש לך מריבות איתו) 1. אף פעם 2. לעתים נדירות 3. לפעמים 4. לעתים קרובות 5. תמיד

ג. תמיכה במידע ועצה

כשאתה זקוק לעצה או מידע, למשל, אם לא היית יודע היכן להשיג משהו או איך לעשות משהו שהיית צריך לעשות:

1. לכמה אנשים אתה יכול לפנות? (אם אין אף אחד, רשום 0, אם יש, אנא רשום מספר) _____

2. האם יש מספיק אנשים שאתה יכול לסמוך עליהם לקבלת תמיכה במידע ועצה?

1. יש לי מספיק אנשים לסמוך עליהם 2. יש לי מעט מדי אנשים לסמוך עליהם 3. אין לי אף אחד שאני יכול לסמוך עליו.

3. מי הם האנשים שהכי סביר שהיית יכול לפנות אליהם לקבלת תמיכה במידע ועצה?

אם אין אף אחד, הקף כאן בעיגול – 0

אחרת, ציין את השם הפרטי והאות הראשונה של שם המשפחה של אחד, שניים או שלושה אנשים:

(באם מדובר באדם אחר עם אותו שם פרטי ואות ראשונה של שם משפחה כמו אדם שציננת קודם, רשום גם אות שנייה

בשם המשפחה) א. _____ ב. _____ ג. _____

אדם א'	אדם ב'	אדם ג'	
			א. מה סוג הקשר שלך עם אדם זה? 1. בן/בת זוג 2. הורה (אם/אב) 3. אח/אחות 4. סבא/סבתא 5. קרוב משפחה אחר 6. חבר מהדירה 7. חבר מהפנימייה 8. חבר אחר 9. מדריך מהפנימייה 10. עובד סוציאלי 11. מלווה גשר לעצמאות/למרחב 12. אחר (אנא פרט)
			ב. איך הרגשת שהדברים הלכו בפעמים בהם פנית לאדם זה לבקשה לעזרה במידע ועצה בחודש האחרון? 1. גרוע 2. לא כל כך טוב 3. בסדר 4. טוב 5. טוב מאוד 6. לא פניתי לאדם הזה בחודש האחרון
			ג. באיזו תדירות אתם מתראים או מדברים בטלפון? 1. כמעט כל יום 2. כמה פעמים בכל שבוע 3. בערך פעם בשבוע 4. יותר מפעם בחודש 5. פחות מפעם בחודש
			ד. כל כמה זמן אדם זה מהווה מקור למתח או תסכול עבורך? (מאכזב או מבקר אותך, מתערב לך בעניינים או שיש לך מריבות איתו) 1. אף פעם 2. לעתים נדירות 3. לפעמים 4. לעתים קרובות 5. תמיד

4. בסך הכל, האם אתה בקשר עם יותר מדי אנשים שמאכזבים אותך, מתערבים לך בעניינים, מבקרים אותך או שיש לך מריבות או ויכוחים רציניים איתם?

א. כן, יותר מדי אנשים כאלה ב. כן, יש מספר אנשים ג. כן, אבל רק מעט אנשים כאלה
ד. אין לי אף אחד כזה.

ג. האם אי פעם עבר עליך אחד מהאירועים הבאים:

האם זה קרה?		
כן	לא	1. מחלה פיזית קשה של בן משפחה
כן	לא	2. דיכאון או מחלה נפשית של בן משפחה
כן	לא	3. מוות פתאומי או בלתי צפוי של קרוב משפחה
כן	לא	4. מאסר של מישהו מהמשפחה
כן	לא	5. הוריד נפרדו או התגרשו
כן	לא	6. בעיית שתייה של מישהו מהמשפחה
כן	לא	7. משפחתך חוותה מצוקה כלכלית קשה
כן	לא	8. היית קרוב לתקיפה/התעללות פיזית לא מינית
כן	לא	9. עברת הטרדה/תקיפה/התעללות מינית
כן	לא	10. היית מעורב באירוע שסיכן את חייך - תאונה/אסון טבע (כמו שריפה)
כן	לא	11. היית עד לתאונה, אסון טבע, או אירוע קשה אחר, שהייתה בהם סכנת חיים למישהו
כן	לא	12. סבלת ממחלה קשה בה היה חשש לחיך
כן	לא	13. בעת היותך בפנימייה חניכים אחרים הכו אותך מכות קשות
כן	לא	14. בעת היותך בפנימייה חניכים אחרים הטרידו אותך או פגעו בך מינית
כן	לא	15. בעת היותך בפנימייה אנשי צוות פגעו בך פיזית, או העליבו אותך, או הטרידו אותך מינית

ד. השאלות הבאות מתייחסות למה שקורה איתך היום:

1. האם יש לך (סמן כל מה שמתאים):

1. משכורת צבאית/שירות לאומי 2. משכורת מעבודה 3. עזרה מהמשפחה 4. קצבה
מהביטוח לאומי 5. עזרה מגורם אחר _____ 6. אין לי הכנסה מסודרת

2. שכר המינימום (לחודש) במשק הוא בערך 4,300 ₪ ברוטו. האם ההכנסה שלך בחודש:

1. גבוהה בהרבה מ-4,300 ₪ 2. גבוהה מ-4,300 ₪ 3. דומה ל-4,300 ₪
4. נמוכה מ-4,300 ₪ 5. נמוכה בהרבה מ-4,300 ₪ 6. מעדיף לא לענות

3. מה המצב הכלכלי שלך היום?

1. קשה מאוד 2. לא טוב 3. בסדר 4. בסדר גמור

4. האם יש לך חובות (למשל לבנק, לחברת טלפון, או לאנשים פרטיים)?

1. לא 2. כן.

5. אם יש לך חובות, מה גודל החובות (ב-₪)? _____

6. האם מאז שסיימת את השהות בפנימייה, היה מצב שנאלצת לוותר על דברים בגלל מחסור כלכלי?

1. לא 2. כן. מתי זה קרה? _____

על מה ויתרת? _____

7. האם עבדת מאז היציאה מהפנימייה?

1. כן, עובד היום

2. כן. אבל לא עובד היום

3. לא. מדוע? _____

8. בכמה עבודות שונות עבדת מאז שסיימת את הפנימייה? _____

9. האם היה מצב שרצית לעבוד ולא מצאת עבודה?

1. כן. מתי? _____ לכמה זמן? _____

2. כשרציתי לעבוד, תמיד מצאתי עבודה

3. לא חיפשתי עבודה

10. האם הנך נמצא בקשר זוגי?

1. לא 2. כן. כמה זמן? _____

11. עם מי אתה גר כיום (במהלך השבוע)? _____

12. האם תוכל להמשיך לגור בסידור מגורים זה לאורך זמן?

1. כן. 2. לא. מדוע? _____

13. אם אתה גר מחוץ לבית ההורים במשך ימות השבוע, היכן אתה גר בסופי שבוע / חופשות מהצבא / חגים?

1. עם ההורים 2. אחר, פרט _____

14. האם מאז שסיימת את הלימודים בפנימייה החלפת מקומות מגורים?

1. לא, גר באותו מקום 2. כן, אחד 3. כן, שני מקומות 4. כן, יותר משני מקומות

15. עד כמה אתה מרוצה מסביבת המגורים שלך?

1. מאוד מרוצה 2. מרוצה 3. די מרוצה 4. לא כל כך מרוצה 5. מאוד לא מרוצה

16. האם מאז שסיימת את הלימודים בפנימייה היה מצב שבו לא היה לך מקום לגור?

1. לא 2. כן. מתי? _____ לכמה זמן? _____

17. האם מאז שסיימת את הלימודים בפנימייה היית מעורב עם המשטרה?

1. כן 2. לא

האם בחודש האחרון יצא לך לעשות את אחד או יותר מהדברים הבאים?

בחודש האחרון כמה פעמים קרה ש :	אף פעם	1-2 פעמים	3-5 פעמים	יותר מ-5 פעמים
18. שתית בירה	1	2	3	4
19. שתית משקאות חריפים (כגון : קוניאק, ויסקי, ערק, וודקה)?	1	2	3	4
20. שתית אלכוהול עד שהשתכרת?	1	2	3	4
21. שתית 5 מנות משקה אלכוהולי או יותר תוך מספר שעות?	1	2	3	4
22. השתמשת בחשיש, מריחואנה או "גראס"?	1	2	3	4
23. השתמשת בחומרים אחרים? איזה? _____	1	2	3	4

ה. השאלות הבאות נוגעות לעיסוק העיקרי שלך כיום :

1. מה העיסוק העיקרי שלך היום (סמן כל מה שמתאים)?

א. חייל/ת בצבא ב. שירות לאומי ג. מכינה קדם צבאית ד. עובד, במה? _____

ה. לומד לקורס מקצועי ו. לומד לפסיכומטרי/מכינה אקדמאית ז. לומד באוניברסיטה/מכללה

ח. אחר : _____

מיועד למי שלא משרת כרגע בצבא/ בשרות לאומי:

2. האם עשית או מתכנן לעשות שרות צבאי או שרות לאומי?

א. אני מתגייס או מתחיל שרות לאומי עוד מעט

ב. התגייסתי/הייתי בשרות לאומי והשתחררתי/עזבתי. כמה זמן היית בצבא/שרות לאומי? _____

ג. לא עשיתי ולא מתכנן לעשות שרות צבאי או שרות לאומי

ו. השאלות הבאות נוגעות לחוויה שלך במסגרת העיסוק העיקרי שלך כיום.

אנא ענה בעמוד המתאים לפי העיסוק העיקרי שלך: 8-צבא; 9-שרות לאומי; 10-מכינה קדם צבאית; 11-עבודה; 12-לימודים.

לאחר מכן המשך לסעיף ז' (עמ' 13)

באיזו מידה כל אחד מן המשפטים הבאים מתאר את התנסותך בצבא?

מתאר אותי בצורה טובה מאוד									בכלל לא מתאר אותי																	
←									→																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	1. מאז שהתגייסתי אני פוגש אנשים ויוצר חברויות במידה הרצויה לי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	2. אני מרגיש שקשה לי לעשות את מה שנדרש ממני בצבא																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	3. אני מסתגל היטב למסגרת צבאית																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	4. אני מרוצה מהרמה שבה אני מתפקד במסגרת הצבא																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	5. פה ושם היו לי קשרים אישיים חברתיים עם מפקדים במסגרת הצבאית																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	6. אני מרוצה מהיחידה שבה אני משרת עכשיו																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	7. יש לי מספר קשרים חברתיים קרובים במסגרת הצבאית																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	8. אני נהנה לבצע מטלות שמוטלות עליי במסגרת הצבאית																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	9. לאחרונה לא הייתה לי הרבה מוטיבציה לבצע את המטלות שלי במסגרת הצבאית																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	10. קשה לי להרגיש נוח עם אנשים אחרים במסגרת הצבאית																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	11. אני מצפה להישאר בצבא עד סוף השירות																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	12. אני נהנה מהשירות הצבאי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	13. לאחרונה אני מרגיש מאוד בודד במסגרת הצבאית																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	14. לאחרונה הקדשתי הרבה מחשבה לאפשרות לבקש העברה ליחידה אחרת בצבא																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	15. אני מרוצה מהמפקדים שיש לי עכשיו במסגרת הצבאית																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	16. יש לי מספר חברים או מכרים טובים במסגרת הצבאית שאיתם אני יכול לדבר על כל הבעיות שיכולות להיות לי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	17. אני מרוצה מהחיים החברתיים שלי במסגרת הצבאית																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	18. אני מרוצה מהדרך שבה אני עושה את התפקידים שלי במסגרת הצבאית																	

19. מה אתה עושה בשירותך הצבאי?

20-22. האם במהלך השירות הצבאי

יותר מפעם אחת	פעם אחת	אף פעם	
2	1	0	20. נשפטת?
2	1	0	21. היית נפקד או עריק?
2	1	0	22. היית בכלא?

באיזו מידה כל אחד מן המשפטים הבאים מתאר את התנסותך בשרות הלאומי?

מתאר אותי בצורה טובה מאוד									בכלל לא מתאר אותי																	
←									→																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	1. מאז שהצטרפתי לשרות הלאומי אני פוגש אנשים ויוצר חברויות במידה הרצויה לי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	2. אני מרגיש שקשה לי לעשות את מה שנדרש ממני בשרות הלאומי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	3. אני מסתגל היטב למסגרת של השרות הלאומי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	4. אני מרוצה מהרמה שבה אני מתפקד במסגרת השרות הלאומי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	5. פה ושם היו לי קשרים אישיים חברתיים עם האחראיים עלי במסגרת השרות הלאומי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	6. אני מרוצה מהמקום שבו אני עושה שרות לאומי עכשיו																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	7. יש לי מספר קשרים חברתיים קרובים במסגרת השרות הלאומי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	8. אני נהנה לבצע מטלות שמוטלות עליי במסגרת השרות הלאומי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	9. לאחרונה לא הייתה לי הרבה מוטיבציה לבצע את המטלות שלי במסגרת השרות הלאומי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	10. קשה לי להרגיש נוח עם אנשים אחרים (למשל אנשי צוות וחברים) במסגרת השרות הלאומי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	11. אני מצפה להישאר בשרות הלאומי עד סוף השרות																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	12. אני נהנה מהשרות הלאומי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	13. לאחרונה אני מרגיש מאוד בודד במסגרת השרות שלי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	14. לאחרונה הקדשתי הרבה מחשבה לאפשרות לבקש העברה למקום אחר בשרות הלאומי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	15. אני מרוצה מהאחראים שיש לי עכשיו במסגרת השרות הלאומי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	16. יש לי מספר חברים או מכרים טובים במסגרת השרות הלאומי שאיתם אני יכול לדבר על כל הבעיות שיכולות להיות לי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	17. אני מרוצה מהחיים החברתיים שלי במסגרת השרות הלאומי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	18. אני מרוצה מהדרך שבה אני עושה את התפקידים שלי במסגרת השרות הלאומי																	

באיזו מידה כל אחד מן המשפטים הבאים מתאר את התנסותך במכינה הקדם צבאית?

בכלל לא									מתאר
מתאר אותי									אותי בצורה טובה מאוד
1	2	3	4	5	6	7	8	9	1. מאז שהצטרפתי למכינה אני פוגש אנשים ויוצר חברויות במידה הרצויה לי
1	2	3	4	5	6	7	8	9	2. אני מרגיש שקשה לי לעשות את מה שנדרש ממני במכינה
1	2	3	4	5	6	7	8	9	3. אני מסתגל היטב למסגרת של המכינה
1	2	3	4	5	6	7	8	9	4. אני מרוצה מהרמה שבה אני מתפקד במסגרת המכינה
1	2	3	4	5	6	7	8	9	5. פה ושם היו לי קשרים אישיים חברתיים עם האחראיים עליי במכינה
1	2	3	4	5	6	7	8	9	6. אני מרוצה מהמכינה שבה אני נמצא עכשיו
1	2	3	4	5	6	7	8	9	7. יש לי מספר קשרים חברתיים קרובים במכינה
1	2	3	4	5	6	7	8	9	8. אני נהנה לבצע מטלות שמוטלות עליי במסגרת המכינה
1	2	3	4	5	6	7	8	9	9. לאחרונה לא הייתה לי הרבה מוטיבציה לבצע את המטלות שלי במסגרת המכינה
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10. קשה לי להרגיש נוח עם אנשים אחרים (למשל אנשי צוות וחברים) במסגרת המכינה שבה אני נמצא
1	2	3	4	5	6	7	8	9	11. אני מצפה להישאר במסגרת של המכינה עד לגיוס/ לסיום המכינה
1	2	3	4	5	6	7	8	9	12. אני נהנה מהשהות שלי במכינה
1	2	3	4	5	6	7	8	9	13. לאחרונה אני מרגיש מאוד בודד במסגרת המכינה
1	2	3	4	5	6	7	8	9	14. לאחרונה הקדשתי הרבה מחשבה לאפשרות של לעזוב את המכינה או לעבור למכינה אחרת
1	2	3	4	5	6	7	8	9	15. אני מרוצה מהאחראיים עליי עכשיו במכינה
1	2	3	4	5	6	7	8	9	16. יש לי מספר חברים או מכרים טובים במסגרת המכינה שאיתם אני יכול לדבר על כל הבעיות שיכולות להיות לי
1	2	3	4	5	6	7	8	9	17. אני מרוצה מהחיים החברתיים שלי במכינה
1	2	3	4	5	6	7	8	9	18. אני מרוצה מהדרך שבה אני עושה את התפקידים שלי במסגרת המכינה

באיזו מידה כל אחד מן המשפטים הבאים מתאר את התנסותך במקום העבודה הנוכחי:

מתאר אותי בצורה טובה מאוד									בכלל לא מתאר אותי																	
←									→																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	1. מאז שהתחלתי בעבודה זו אני פוגש אנשים ויוצר חברויות במידה הרצויה לי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	2. אני מרגיש שקשה לי לעשות את מה שנדרש ממני במקום העבודה																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	3. אני מסתגל היטב למקום העבודה																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	4. אני מרוצה מהרמה שבה אני מתפקד במקום העבודה																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	5. פה ושם היו לי קשרים אישיים חברתיים עם מנהלים במקום העבודה שלי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	6. אני מרוצה ממקום העבודה שלי עכשיו																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	7. יש לי מספר קשרים חברתיים קרובים עם העובדים האחרים במקום העבודה																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	8. אני נהנה לבצע מטלות שמוטלות עליי במסגרת מקום העבודה																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	9. לאחרונה לא הייתה לי הרבה מוטיבציה לבצע את המטלות שלי במקום העבודה																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	10. קשה לי להרגיש נוח עם אנשים אחרים במקום העבודה																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	11. אני מצפה להישאר במקום העבודה עוד זמן רב																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	12. אני נהנה במקום העבודה																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	13. לאחרונה אני מרגיש מאוד בודד במקום העבודה																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	14. לאחרונה הקדשתי הרבה מחשבה לאפשרות של לעזוב את מקום העבודה																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	15. אני מרוצה מהמנהלים שיש לי כעת במקום העבודה																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	16. יש לי מספר חברים או מכרים טובים במקום העבודה שאיתם אני יכול לדבר על כל הבעיות שיכולות להיות לי																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	17. אני מרוצה מהחיים החברתיים שלי במקום העבודה																	
9	8	7	6	5	4	3	2	1	18. אני מרוצה מהדרך שבה אני עושה את התפקידים שלי במקום העבודה																	

באיזו מידה כל אחד מן המשפטים הבאים מתאר את התנסותך בלימודים (כולל מכינה קדם אקדמית)?

מתאר בכלל לא מתאר אותי איתי בצורה טובה מאוד									
←→									
9	8	7	6	5	4	3	2	1	1. מאז שהתחלתי את הלימודים אני פוגש אנשים ויוצר חברויות במידה הרצויה לי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	2. אני מרגיש שקשה לי לעשות את מה שנדרש ממני בלימודים
9	8	7	6	5	4	3	2	1	3. אני מסתגל היטב ללימודים
9	8	7	6	5	4	3	2	1	4. אני מרוצה מהרמה שבה אני מתפקד בלימודים
9	8	7	6	5	4	3	2	1	5. פה ושם היו לי קשרים אישיים חברתיים עם מורים/ מרצים בלימודים
9	8	7	6	5	4	3	2	1	6. אני מרוצה מהמקום שבו אני לומד עכשיו
9	8	7	6	5	4	3	2	1	7. יש לי מספר קשרים חברתיים קרובים עם תלמידים אחרים במקום הלימודים
9	8	7	6	5	4	3	2	1	8. אני נהנה לבצע מטלות שמוטלות עליי במסגרת הלימודים
9	8	7	6	5	4	3	2	1	9. לאחרונה לא הייתה לי הרבה מוטיבציה לבצע את המטלות שלי במסגרת הלימודים
9	8	7	6	5	4	3	2	1	10. קשה לי להרגיש נוח עם אנשים אחרים במסגרת מקום הלימודים
9	8	7	6	5	4	3	2	1	11. אני מצפה להישאר במסגרת הלימודים עד שאסיים אותם
9	8	7	6	5	4	3	2	1	12. אני נהנה במקום הלימודים שלי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	13. לאחרונה אני מרגיש מאוד בודד בלימודים
9	8	7	6	5	4	3	2	1	14. לאחרונה הקדשתי הרבה מחשבה לאפשרות של לעזוב את הלימודים
9	8	7	6	5	4	3	2	1	15. אני מרוצה מהמורים/ מרצים שיש לי עכשיו
9	8	7	6	5	4	3	2	1	16. יש לי מספר חברים או מכרים טובים במסגרת הלימודים שאיתם אני יכול לדבר על כל הבעיות שיכולות להיות לי
9	8	7	6	5	4	3	2	1	17. אני מרוצה מהחיים החברתיים שלי בלימודים
9	8	7	6	5	4	3	2	1	18. אני מרוצה מהתפקוד שלי בלימודים

השאלות הבאות הן עבור כל המשיבים

ז. להלן רשימה של בעיות ותלונות שיש לפעמים לאנשים.

קרא כל פריט בעיון וסמן את המספר המתאר באיזו מידה סבלת מבעיה זו בחודש האחרון, כולל היום.

עד כמה סבלת מ:	בכלל לא	במקצת	במידה בינונית	במידה די רבה	במידה רבה מאוד
1. הרגשת עילפון או סחרחורת	0	1	2	3	4
2. חוסר עניין בדברים	0	1	2	3	4
3. התרגזות ועצבנות מהירה	0	1	2	3	4
4. כאבים בלב ובחזה	0	1	2	3	4
5. הרגשת בדידות	0	1	2	3	4
6. הרגשת מתח	0	1	2	3	4
7. בחילה או אי שקט בבטן	0	1	2	3	4
8. מצב רוח רע	0	1	2	3	4
9. הרגשת פחד פתאומי ללא סיבה	0	1	2	3	4
10. קושי בנשימה	0	1	2	3	4
11. הרגשת חוסר ערך	0	1	2	3	4
12. התקפי פחד או פאניקה	0	1	2	3	4
13. הרגשה שהגפיים (ידיים ורגלים) מאובנות או דקירות בחלקים שונים של הגוף	0	1	2	3	4
14. חוסר תקווה לגבי העתיד	0	1	2	3	4
15. חוסר שקט כזה שאינך יכול לשבת במקום אחד	0	1	2	3	4
16. הרגשת חולשה בחלקים מגופך	0	1	2	3	4
17. היו לך מחשבות לשים קץ לחיידך	0	1	2	3	4
18. הרגשת פחד	0	1	2	3	4

ח. עד כמה המשפטים הבאים מתארים את חיידך כיום?

אף פעם	לפעמים	בדרך כלל	כמעט תמיד	
1	2	3	4	1. הולך לי טוב בחיים
1	2	3	4	2. החיים שלי הם בדיוק כמו שצריך
1	2	3	4	3. הייתי רוצה לשנות דברים רבים בחיי
1	2	3	4	4. הלוואי שהיו לי חיים מסוג אחר
1	2	3	4	5. יש לי חיים טובים
1	2	3	4	6. יש לי כל מה שאני רוצה בחיים
1	2	3	4	7. החיים שלי טובים יותר מאשר של רוב הצעירים בגילי

ט. יחסים עם אחרים

המשפטים הבאים מתארים יחסים בין אנשים. ליד כל אחד מהמשפטים סמני/ באיזו מידה הנאמר במשפט מתאים לך?

במידה רבה	במידה בינונית	במידה מעטה	בכלל לא	
4	3	2	1	1. אני מרגיש שאני באותו ראש עם אנשים מסביבי
4	3	2	1	2. חסרים לי חברים
4	3	2	1	3. אין לי למי לפנות
4	3	2	1	4. אני לא מרגיש בודד
4	3	2	1	5. אני מרגיש שאני חלק מחבורת ידידים
4	3	2	1	6. יש לי הרבה במשותף עם האנשים מסביבי
4	3	2	1	7. אני כבר לא קרוב לאף אחד
4	3	2	1	8. תחומי ההתעניינות שלי והרעיונות שלי הם לא כמו של האנשים בסביבה שלי
4	3	2	1	9. אני אדם מאוד חברותי
4	3	2	1	10. יש אנשים שאני מרגיש קרוב אליהם
4	3	2	1	11. אני מרגיש שאני לא בעניינים
4	3	2	1	12. היחסים החברתיים שלי לא עמוקים (שטחיים)
4	3	2	1	13. אף אחד לא מכיר אותי ממש טוב
4	3	2	1	14. אני מרגיש מבודד מאחרים
4	3	2	1	15. כשאני רוצה אני יכול למצוא לי חברים
4	3	2	1	16. יש אנשים שמבינים אותי
4	3	2	1	17. אני לא מאושר מכך שאני מסוגר
4	3	2	1	18. אנשים הם מסביבי אבל לא באמת איתי
4	3	2	1	19. יש אנשים שאיתם אני באמת יכול לדבר
4	3	2	1	20. יש אנשים שאליהם אני יכול לפנות

תודה רבה על ההיצנות!

מס' סידורי (למילוי מראש):

--	--	--	--	--

אנו עורכים מחקרים על צעירים כמוך ונבקש לדעת אם נוכל לפנות אליך גם בעתיד כדי להשתף במחקר.

האם נוכל לפנות אליך? 1. לא 2. כן

אם כן,

אנא ציין את שמך? _____

מהן הדרכים בהן אפשר להשיג אותך?

סלולרי: _____

טלפון בבית: _____

סלולרי/טלפון של קרוב משפחה או חבר/ה: _____

E-Mail: _____

Facebook: _____

אחר: _____

ועוד תודה ושיהיה בהצלחה...

טופס הסכמה מדעת להשתתפות במחקר

אני הח"מ:

שם משפחה: _____ שם פרטי: _____ מס' ת.ז. _____

כתובת: _____ מיקוד: _____

א. מצהיר/ה בזה כי אני מסכים/ה להשתתף במחקר כמפורט במסמך זה.

ב. מצהיר/ה בזה כי הוסבר לי ע"י:

שם החוקר: _____ ערן מלקמן כדלהלן:

1. כי החוקר ערן מלקמן קיבל מוועדת האתיקה של אוניברסיטת בר-אילן אישור לביצוע המחקר.
2. כי המחקר נערך בנושא: תנאי החיים של צעירים בוגרי פנימיות
3. כי אני חופשי/ה להפסיק בכל עת את השתתפותי במחקר.
4. כי מובטחת סודיות באשר לזהותי האישית בפרסומים מדעיים.
5. כי בכל בעיה הקשורה למחקר אוכל לפנות לחוקר ערן מלקמן להתייעצות נוספת.

ג. הנני מצהיר/ה כי נמסר לי מידע מפורט על המחקר ובמיוחד הפרטים הבאים הקשורים: למטרות המחקר, לשיטות, למשך הזמן הצפוי, לסיכונים הטמונים הנפוצים ולאי-נוחות העלולה להיגרם.

ד. הנני מצהיר/ה בזה כי את הסכמתי הנ"ל נתתי מרצוני החופשי וכי הבינתי את כל האמור לעיל.

שם המשתתף/ת במחקר	חתימה	תאריך
_____	_____	_____

ה. הצהרת החוקר/ת

ההסכמה הנ"ל נתקבלה על ידי וזאת לאחר שהסברתי למשתתף/ת במחקר את כל האמור לעיל ויידאתי שכל הסבריי הובנו על ידו/ידיה.

שם החוקר	חתימה	תאריך
_____	_____	_____

נספח 3: לוחות

לוח 1

התפלגות ארצות הלידה של הצעירים והוריהם ($N = 336-341$)

	<u>אב</u>		<u>אם</u>		<u>חניך</u>	
	%	N	%	N	%	N
ישראל	66.0	227	30.7	104	31.3	107
חבר העמים	19.8	68	28.9	98	31.6	108
אתיופיה	13.1	45	26.0	88	26.6	91
אחר	1.2	4	10.6	36	8.8	30
לא יודע	0	0	3.8	13	1.8	6
סה"כ	100.0	344	100.0	339	100.0	342

לוח 2

התפלגות השכלת הורי הצעירים ($N = 342$)

	<u>אב</u>		<u>אם</u>	
	%	N	%	N
יסודית	20.0	69	20.9	72
השכלה תיכונית ללא בגרות	17.1	59	16.2	56
סיום תיכון עם בגרות	19.7	68	12.2	42
תואר אקדמי	18.6	64	14.8	51
לא יודע	23.5	81	34.8	120
לא מצוין	1.2	4	1.2	4
סה"כ	100.0	345	100.0	342

התפלגות אירועי החיים השלייליים ($N = 345$)

%	N	
אירועים שליליים במשפחה		
41.1	141	מחלה פיזית קשה של בן משפחה
34.2	118	דיכאון או מחלה נפשית של בן משפחה
55.2	190	משפחתך חוותה מצוקה כלכלית קשה
27.9	96	מאסר של מישהו מהמשפחה
55.5	191	הוריד נפרדו או התגרשו
24.9	86	בעיית שתייה של מישהו מהמשפחה
31.3	108	מוות פתאומי או בלתי צפוי של קרוב משפחה
אירועים שליליים של התעללות		
17.4	60	עברת הטרדה / תקיפה / התעללות מינית
29.3	101	היית קורבן לתקיפה / התעללות פיזית לא מינית
אירועים שליליים אחרים בחיי הצעיר		
33.0	114	היית מעורב באירוע שסיכן את חייך - תאונה / אסון טבע
38.1	131	היית עד לתאונה, אסון טבע, או אירוע קשה אחר, שהייתה בהם סכנת חיים למישהו
5.5	19	סבלת ממחלה קשה בה היה חשש לחיך
אירועים שליליים הקשורים בהשמה חוץ ביתית		
7.9	27	בעת היותך בפנימייה חניכים אחרים הכו אותך מכות קשות
4.4	15	בעת היותך בפנימייה חניכים אחרים הטרידו אותך או פגעו בך מינית
10.2	35	בעת היותך בפנימייה אנשי צוות פגעו בך פיזית, או העליבו אותך, או הטרידו אותך מינית
33.4	114	מעברים בין מסגרות (לא=מסגרת אחת, כן= שתי מסגרות ומעלה)

ממוצעים וסטיות תקן של מדדים כוללים של אירועי החיים השליליים ($N = 345$)

טווח	ס.ת.	ממוצע	
0-7	1.89	2.70	אירועים שליליים במשפחה
0-2	0.72	0.47	אירועים שליליים של התעללות
0-4	0.76	0.55	אירועים שליליים הקשורים בהשמה חוץ ביתית
0-13	2.50	3.86	ציון מסכם

התפלגות השכר בהשוואה לשכר המינימום

%	N	
6.9	23	גבוהה בהרבה משכר המינימום
13.3	44	גבוהה משכר המינימום
9.4	31	דומה לשכר המינימום
11.5	38	נמוכה משכר המינימום
55.0	182	נמוכה בהרבה משכר המינימום
100.0	331	סה"כ

התפלגות הדיווח על המצב הכלכלי הסובייקטיבי

%	N	
16.0	55	בסדר גמור
40.4	139	בסדר
30.5	105	לא טוב
13.1	45	קשה מאוד
100.0	344	סה"כ

התפלגות מקומות המגורים של הצעירים

	N	%
בדירת תכנית ליווי	93	27.2
בבית ההורים	89	26.0
בצבא	81	23.7
עם בן / בת זוג	18	5.3
שוכר דירה לבד	17	5.0
עם שותפים	17	5.0
אצל קרובי משפחה	4	1.2
אחר	22	6.4
אין לי מקום קבוע למגורים	1	0.3
סה"כ	342	100

התפלגות מידת שימוש באלכוהול וחומרים בחודש האחרון (N = 343-345)

בחודש האחרון, כמה פעמים:							
אף פעם		פעם או פעמיים		שלוש עד חמש פעמים		יותר מחמש פעמים	
%	N	%	N	%	N	%	N
38.4	132	31.7	109	19.5	67	10.5	36
39.7	137	31.6	109	21.4	74	7.2	25
72.0	247	19.5	67	5.2	18	3.2	11
77.9	268	14.2	49	5.5	19	2.3	8
93.9	323	3.2	11	0.9	3	2.0	7
96.8	334	0.6	2	0.6	2	2.0	7

ממוצעים וסטיות תקן של ההסתגלות למסגרת העיקרית ($N=323$; צבא/ שרות לאומי/ מכינה קד"צ/ עבודה/ לימודים)

ממוצע	ס.ת.	
6.90	2.56	אני מרוצה כעת מהיחידה/מהמקום בו משרת/עושה רשות לאומי/מכינה/עובד/לומד
3.06	2.60	אני מרגיש שקשה לי לעשות את מה שנדרש ממני במסגרת ¹
7.22	2.34	אני מסתגל היטב למסגרת
7.39	1.96	אני מרוצה מהרמה שבה אני מתפקד במסגרת
4.59	3.00	לאחרונה לא הייתה לי הרבה מוטיבציה לבצע את המטלות שלי במסגרת ¹
7.36	2.64	אני מצפה להישאר במסגרת עד סוף השירות
4.38	3.44	לאחרונה הקדשתי הרבה מחשבה לאפשרות לבקש העברה ליחידה אחרת בצבא/למקום אחר בשרות הלאומי או במכינה, או לעזוב את מקום העבודה או את מקום הלימודים ¹
6.16	2.69	אני נהנה לבצע מטלות שמוטלות עליי במסגרת
7.40	2.10	אני מרוצה מהדרך שבה אני עושה את התפקידים שלי במסגרת
6.95	2.38	אני נהנה מהשירות הצבאי/מהשרות הלאומי/מהמכינה/במקום העבודה/במקום הלימודים
2.87	2.64	לאחרונה אני מרגיש מאוד בודד במסגרת ¹
3.03	2.63	קשה לי להרגיש נוח עם אנשים אחרים במסגרת ¹
6.78	2.61	אני מרוצה מהמפקדים/מנהלים/אחראים שיש לי כעת במסגרת
5.79	3.05	יש לי מספר חברים או מכרים טובים במסגרת שאיתם אני יכול לדבר על כל הבעיות שיכולות להיות לי
6.97	2.40	אני מרוצה מהחיים החברתיים שלי במסגרת
5.30	3.09	פה ושם היו לי קשרים אישיים חברתיים עם מפקדים/מנהלים/אחראים עליי במסגרת
6.74	2.63	יש לי מספר קשרים חברתיים קרובים במסגרת
6.68	2.53	מאז שהצטרפתי למסגרת אני פוגש אנשים ויוצר חברויות במידה הרצויה לי
6.65	1.41	ציון מסכם סולם הסתגלות למסגרת

סולם: 1 = בכלל לא מתאר אותי ועד 9 = מתאר אותי בצורה טובה מאוד
¹ פריט אשר עבר היפוך לצורך חישוב הציון הכללי.

התפלגות הקשיים במהלך השירות הצבאי ($N = 143-146$)

	<u>אף פעם</u>		<u>פעם אחת</u>		<u>יותר מפעם אחת</u>	
	%	N	%	N	%	N
נשפט במהלך השירות	47.3	69	22.6	33	30.1	44
היה עריק או נפקד	81.1	116	14.0	20	4.9	7
היה בכלא	81.3	117	13.2	19	5.6	8

התפלגות המצוקה הרגשית ($N = 341$)

ס.ת.	ציון	במידה רבה מאוד		במידה די רבה		בינוני		במקצת		בכלל לא		
		%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
סומטיזציה												
1.22	0.85	5.9	20	7.1	24	11.5	39	17.1	58	58.5	199	הרגשת עילפון או סחרחורת
1.41	1.08	10.6	36	9.7	33	10.6	36	15.5	53	53.7	183	בחילה או אי שקט בבטן
1.48	1.94	21.4	73	16.7	57	22.6	77	13.2	45	26.1	89	התרגזות ועצבנות מהירה
1.16	0.71	3.8	13	7.6	26	11.1	38	10.3	35	67.2	229	כאבים בלב ובחזה
1.15	0.64	5.0	17	5.3	18	7.9	27	11.8	40	70.0	238	קושי בנשימה
1.00	0.43	3.8	13	3.5	12	4.4	15	7.9	27	80.4	274	הרגשה שהגפיים (ידיים ורגלים) מאובנות או דקירות בחלקים שונים של הגוף
דכאון												
1.41	1.02	11.4	39	7.0	24	10.9	37	13.2	45	57.5	196	חוסר תקווה לגבי העתיד
1.46	1.37	12.6	43	12.6	43	17.9	61	12.9	44	43.8	149	חוסר עניין בדברים
1.39	1.68	15.5	53	12.3	42	23.2	79	22.6	77	26.4	90	מצב רוח רע

ס.ת.	ציון	<u>במידה רבה מאוד</u>		<u>במידה די רבה</u>		<u>בינוני</u>		<u>במקצת</u>		<u>בכלל לא</u>		
		%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
0.77	0.26	2.1	7	1.5	5	3.5	12	5.9	20	87.0	295	היו לך מחשבות לשים קץ לחייך
1.48	1.26	13.2	45	12.0	41	11.1	38	15.2	52	48.4	165	הרגשת בדידות
1.31	0.92	7.3	25	9.1	31	10.3	35	14.7	50	58.7	200	הרגשת חוסר ערך
חרדה												
1.08	0.55	3.5	12	6.2	21	6.2	21	10.3	35	73.8	251	התקפי פחד או פאניקה
1.50	1.75	17.9	61	16.7	57	19.6	67	14.1	48	31.7	108	הרגשת מתח
1.50	1.58	16.5	56	13.5	46	18.2	62	15.0	51	36.8	125	חוסר שקט כזה שאינך יכול לשבת במקום אחד
1.39	1.14	10.0	34	10.3	35	12.7	43	17.7	60	49.3	167	הרגשת חולשה בחלקים מגופך
1.29	0.81	8.2	28	5.6	19	8.8	30	13.5	46	63.9	218	הרגשת פחד פתאומי ללא סיבה
1.16	0.73	4.7	16	6.5	22	9.7	33	15.2	52	63.9	218	הרגשת פחד
14.67	18.68	ציון כולל מצוקה רגשית										

סולם : 0 = בכלל לא ועד 4 = במידה רבה מאוד

לוח 23

התפלגות, ממוצעים וסטיות תקן של הבדידות ($N = 343$)

ס.ת.	ממוצע	<u>כמעט תמיד</u>		<u>בדרך כלל</u>		<u>לפעמים</u>		<u>אף פעם</u>		
		%	N	%	N	%	N	%	N	
1.01	2.87	33.8	116	30.9	106	24.2	83	11.1	38	אני מרגיש שאני באותו ראש עם אנשים מסביבי ¹
.82	1.44	3.8	13	9.4	32	14.3	49	72.5	248	חסרים לי חברים
.67	1.37	.9	3	7.9	27	19.0	65	72.2	247	אין לי למי לפנות
1.17	2.85	43.9	150	14.9	51	23.1	79	18.1	62	אני לא מרגיש בודד ¹

ס.ת	ממוצע	כמעט תמיד		בדרך כלל		לפעמים		אף פעם		
		%	N	%	N	%	N	%	N	
1.17	2.85	41.8	142	20.6	70	18.2	62	19.4	66	אני מרגיש שאני חלק מחבורת ידידים ¹
1.00	3.02	38.5	132	32.9	113	20.7	71	7.9	27	יש לי הרבה במשותף עם האנשים מסביבי ¹
.82	1.49	4.1	14	8.8	30	18.8	64	68.2	232	אני כבר לא קרוב לאף אחד
1.04	2.31	15.6	53	27.4	93	29.7	101	27.4	93	תחומי ההתעניינות שלי והרעיונות שלי הם לא כמו של האנשים בסביבה שלי
.80	3.50	65.2	223	22.2	76	9.9	34	2.6	9	אני אדם מאוד חברותי ¹
.71	3.62	72.9	247	18.0	61	7.1	24	2.1	7	יש אנשים שאני מרגיש קרוב אליהם ¹
.83	1.59	3.2	11	12.6	43	23.5	80	60.6	206	אני מרגיש שאני לא בעניינים
.94	1.73	6.5	22	14.7	50	24.6	84	54.3	185	היחסים החברתיים שלי לא עמוקים (שטחיים)
1.11	2.25	18.2	62	22.0	75	26.4	90	33.4	114	אף אחד לא מכיר אותי ממש טוב
.83	1.51	3.8	13	10.6	36	17.9	61	67.6	230	אני מרגיש מבודד מאחרים
.93	3.42	66.1	226	16.4	56	10.8	37	6.7	23	כשאני רוצה אני יכול למצוא לי חברים ¹
.84	3.37	57.3	196	26.0	89	13.2	45	3.5	12	יש אנשים שמבינים אותי ¹
1.16	1.97	18.2	62	11.1	38	20.5	70	50.1	171	אני לא מאושר מכך שאני מסוגר
1.07	2.03	13.2	45	18.8	64	25.6	87	42.4	144	אנשים הם מסביבי אבל לא באמת איתי
.83	3.47	66.6	227	16.4	56	14.7	50	2.3	8	יש אנשים שאיתם אני באמת יכול לדבר ¹
.78	3.52	67.7	231	19.1	65	10.9	37	2.3	8	יש אנשים שאליהם אני יכול לפנות ¹
10.18	35.01									ציון מסכם בדידות

סולם : 1 = בכלל לא ועד 4 = במידה רבה
¹ פריט אשר עבר היפוך לצורך חישוב ציון כללי.

התפלגות, ממוצעים וסטיות התקן של שביעות הרצון מהחיים ($N = 336-341$)

ס.ת	ממוצע	כמעט תמיד		בדרך כלל		לפעמים		אף פעם		
		%	N	%	N	%	N	%	N	
.88	2.85	28.2	96	33.2	113	34.1	116	4.4	15	הולך לי טוב בחיים
.95	2.52	17.7	60	31.9	108	35.4	120	15.0	51	החיים שלי הם בדיוק כמו שצריך
1.11	2.86	40.2	137	20.8	71	23.8	81	15.2	52	הייתי רוצה לשנות דברים רבים בחיי ¹
81.1	2.03	20.1	68	10.4	35	22.2	75	47.3	160	הלוואי שהיו לי חיים מסוג אחר ¹
6.9	2.99	38.9	132	27.7	94	26.8	91	6.5	22	יש לי חיים טובים
8.9	2.37	15.6	53	26.3	89	37.8	128	20.4	69	יש לי כל מה שאני רוצה בחיים
11.0	2.35	18.5	62	19.3	65	41.4	139	20.8	70	החיים שלי טובים יותר מאשר של רוב הצעירים בגילי
0.72	2.60									ממוצע שביעות רצון מהחיים

סולם: 1 = אף פעם ועד 4 = כמעט תמיד
¹ פריט אשר עבר היפוך לצורך חישוב הציון הכללי.

Abstract

Every year a few thousand youth terminate their stay in out-of-home placements and embark on their independent path as adults. These young people typically come from disadvantaged socio-economic backgrounds in conjunction with varying levels of exposure to experiences of maltreatment. At the age of 18, which marks the end of state responsibility over their safety and development, they are required, quite abruptly, to deal with both the separation from their growing environment and the multiple tasks entailed in independent living. All the while, having limited support resources to lean on. As a result, care leavers are known as one of the most socially excluded groups in society.

A strong social support network is receiving growing recognition as a central factor that may promote the resilience of these vulnerable young adults and their successful transition into adulthood. Nevertheless, this issue has seldom been thoroughly investigated and very little is known about the structure of care leavers' social network, the support it provides, or the manner in which it may affect their adjustment.

Therefore, the purpose of the current study was to explore the unique characteristics of residential and foster care alumni's social network and the support it provides during the transition to adulthood, and to examine whether higher levels of support can compensate for deprivation resulting from multiple negative life events. In addition, the study examined social support's role as intervening in the relationship between youths' past negative experiences and functioning and well-being in young adulthood. Drawing on the social support and resilience literature, the study investigated alternative models of moderation and mediation to describe the range of associations between childhood and adolescent negative life events, available social support during the transition to adulthood, and current functioning and well-being of these young people.

At the independent variables level, the research examined early life events that included experiences of household dysfunction, experiences of abuse, "normative" negative events, and negative experiences while in care. At the intervening variables level, the study explored the network's composition (e.g., parents or friends) as well as five structural and qualitative dimensions of support: network size, frequency of contact with its members (structural dimensions), perceived adequacy of support,

satisfaction with support and negative aspects of supportive relationships (qualitative dimensions). These dimensions were examined vis-à-vis three functions of support: emotional, practical, and information and guidance. At the dependent variables level six domains were examined encompassing the young adults' functional and emotional well-being. These included three central functional domains: adjustment to military service, work or post-secondary studies, financial situation, and housing difficulties; and three aspects of emotional well-being: psychological distress, loneliness, and life satisfaction.

Method

The study consists of 345 care leavers, predominantly from residential care (87.2%) aged 18 to 25. Approximately half of the respondents (47.5%) participated at the time of the study in one of two independent living programs catering for care leavers in Israel. The young people responded to self-report questionnaires administered by the researchers at one point in time, face-to-face or via phone (64.3% of the youth). Standardized measures were used to assess the extent of negative life events youth were exposed to during childhood and adolescence, characteristics of their social network and the support it provides, and their level of functioning and well-being in adulthood.

Data analysis included Pearson correlations, t-tests and Anova tests to examine relationships between the variables. Testing the theoretical model we used structural equation modeling (SEM).

Findings

The findings show that the care leavers in the current study were exposed to high levels of early negative life events putting them at risk for a wide range of functional and mental difficulties. For example, between a quarter to a half of the young people were exposed to one or more experiences of household dysfunction (e.g., severe financial hardship, incarceration or mental illness of a family member), and between a fifth to a third experienced sexual or physical abuse, accordingly. Furthermore, some of the youth were further exposed to experiences of maltreatment while in care by either peers or staff. Consequently, I found that as young adults, many of the youth experience considerable financial difficulties and that compared to same age peers they were less satisfied with their lives and suffer from levels twice as high of

psychological symptoms. In addition, many showed signs of future housing insecurity, which is of special concern in light of the fact that about a fifth of them reported that since leaving care they had experienced periods when they had no place to live in.

Examining the characteristics of youths' social support networks shows that many enjoy the support of several figures with whom they maintain regular contact. While these findings suggest that contrary to common beliefs, they are not altogether without support, evidence indicates that this support is limited in scope and in quality of resources provided. Thus for example, we found that many of the youth (about a third of the sample) have a small network limited to up to two persons providing support. These supporters were typically friends, with few adult figures. Particularly salient was the limited support provided by parents, whom only about one participant out of ten referred to as potential sources of support. Accordingly, most of the youth (53.6%) reported that they lack support in at least one of the three types of support examined, with information and guidance, and even more so, practical support, being the types most lacking.

Structural equation modeling (SEM) consistently indicated that the characteristics of youths' social networks and the support they provided in adulthood, mediated the described relationship between early negative life events and youths' current condition. Findings showed that high levels of household dysfunction, experiences of abuse, and adverse experiences while in care, were associated with an overall decrease in network size, frequency of contact with its members, satisfaction with received support and youth's perception that they have enough people to rely on for help. These negative associations were observed across types of emotional, practical, and information and guidance support, suggesting the central role early traumatic experiences have in determining the structure of youths' available support network as well as shaping their subjective experience of support.

All these network attributes contributed significantly to the prediction of youths' current condition. The findings reveal that the contribution of the structural dimensions of the network (size and frequency), despite its significance, was limited in range when compared to the qualitative dimensions of the network, in particular to that of perceived adequacy of support. In fact, network adequacy (youth's perception that he receives sufficient support from his network) was the only attribute that

showed a major and consistent contribution to a wide range of outcomes across the different types of support. This finding highlights the great importance of youth's feeling that he has enough people to rely on for support. This feeling is contingent on the extent of support available, the strength of ties to network members (measured by frequency of contact), but also on additional structural aspects such as network composition (e.g., the salient lack of parents or supportive adult figures), as well as the quality of resources available through existing supportive ties. Evidence showing that youth do not make use of all support resources available to them, seem to indicate that additional factors related to the young person himself, his perceptions, attitudes and behaviors, have a central role in this process. In particular, it seems that early negative life events also impair youth's ability to recognize available support, appreciate it and make use of it.

A central finding of the present research lies in the fact that each of the support functions: emotional, practical, and information and guidance, was found to play an important, though distinct role in the relationship between early negative events in the lives of the young people and their outcomes in young adulthood. The findings highlight that in addition to practical support which was the most central in its contribution, information and guidance support, was second in importance.

Finally, the direct association found between social support across its various dimensions and multiple domains of functioning and well-being, testifies to its compensating role. The moderating hypothesis was not supported, however. The meaning of these findings is that in the case youth were exposed to severe negative life events during childhood, their detrimental long-term effects cannot be offset or even minimized by social support in adulthood (buffering effect). Notwithstanding, especially high levels of support *can* compensate for disadvantage accumulated as a result of these experiences

Implications of the research

This study is the first to examine the role of social support network characteristics in the relationship between early traumatic experiences and adult outcomes, while distinguishing between various types of support, and distinguishing within each type between structural and qualitative attributes of the network. This is where its unique theoretical contribution lies. Through this examination we learn that the detrimental long-term effects of early adversity on adult outcomes are related not only to a

reduction in the actual support resources available to the individual, but also to an impairment in his ability to exercise personal agency in his interpersonal relationships in the manner by which he perceives them, responds to them, and mobilizes them according to his needs. Whereas the support literature typically refers to the central role of emotional support in such processes, for care leavers transitioning to adulthood, practical and information and guidance, seem to be of greater importance. The findings of the research further suggest the dual role social support may have in the process linking early risk to adverse outcomes in adulthood: the evidence regarding its compensating role highlight its potential to promote successful coping with the detrimental consequences of early negative life events. However, at the same time, by mediating the long term consequences of early traumas it also serves as another link in the risk chain that decreases one's chances of rising above the adversity to which he was born, unless targeted efforts will be focused on severing this chain by increasing social support and its availability specifically to those exposed to many severe negative events.

These understandings mark the period while youth are still care as a central focus of intervention that should promote the strengthening of existing support networks, such as with parents and other kin, creating alternative support resources, such as mentors from outside the care facility. At the same time, efforts should be directed to strengthening youths' social skills, for example through benevolent relationships with caregivers, so as to enable them to preserve such networks, turn to them for help, and develop new satisfying relationships in the future. It is important that such efforts be continued after youth leave care as well, with special emphasis on the provision of practical and information and guidance supports, which are more cost-effective, but also the most essential for these young people at this time in their lives.

The study was carried out among a convenience sample that alongside care leavers from educational residential settings included a large group of care leavers participating in independent living programs. Attempts to generalize these findings to other groups should therefore be made with caution. In light of this, further research examining other groups of care leavers, at-risk youth who haven't been in substitute care, and representative samples of youth in Israeli society, is recommended.

Table of Contents

Abstract.....	I
Introduction	1
Literature Review.....	2
A global overview of the functioning and well-being of care leavers.....	3
An overview of the functioning and well-being of care leavers in Israel.....	6
Negative life events in childhood and adolescence.....	9
Social networks and social support	12
The social network of care leavers transitioning to adulthood.....	16
The multiple roles of social support.....	19
The compensating role of social support	19
The moderating role of social support.....	20
The mediating role of social support	21
Purpose of the Research	23
Research Questions and Hypotheses.....	24
Research questions	24
Research hypotheses	24
Method.....	27
Research population	27
Sample.....	27
Research design.....	28
Procedures	28
Instruments.....	28
Results.....	32

Part I: Distribution of the study variables	32
Care leavers' background characteristics	32
<i>Care leavers' and their parents' country of origin</i>	32
<i>Parents' education</i>	32
<i>Family structure</i>	32
Placement characteristics	33
Early negative life events in the lives of the care leavers	33
The characteristics of care leavers' social support networks	35
<i>Central parameters of overall support</i>	35
<i>Network size</i>	35
<i>Network adequacy</i>	37
<i>Satisfaction with support</i>	38
<i>Frequency of contact with supporters</i>	39
<i>Level of strain in the relationships with the supporters</i>	39
<i>Network composition: Types of supportive relationships</i>	40
Care leavers' functioning	46
<i>Income and economic situation</i>	46
<i>Employment</i>	47
<i>Accommodation</i>	47
<i>Non-normative behavior: Alcohol and substance use and criminal activity</i> ..	48
<i>Adjustment to main occupation</i>	48
Functioning during military service	48
Care leavers' well-being	49
Psychological distress	49
Loneliness	49
Life satisfaction	49
Part II: Bi-variate associations	50
Bi-variate associations between outcome variables	50
Bi-variate associations between background characteristics and negative life events, support network characteristics, and functioning and well-being	51
Bi-variate associations between negative life events and support network characteristics and functioning and well-being	56

Bi-variate associations between support network characteristics and functioning and well-being	58
Part III: The research model	60
Model variables	61
Testing the model.....	61
<i>Emotional support</i>	62
<i>Practical support</i>	65
<i>Information and guidance support</i>	67
Discussion	70
Early negative life events in the lives of the care leavers	71
Care leavers' functioning.....	73
Care leavers' well-being	75
Care leavers' social support networks.....	77
The research model: Negative life events, social support, and functioning and well-being.....	83
Social support, early negative life events and outcomes in young adulthood: compensation, moderation, and mediation	84
The differential contribution of emotional, practical, ad information and guidance support.....	93
Study limitations	95
Implications for theory, policy, practice, and research.....	97
Implications for policy and practice	98
Implications for future research.....	103
References	106
Appendixes	135
Appendix 1: Research questionnaire.....	135
Appendix 2: Form of consent.....	151
Appendix 3: Tables.....	152

Abstarct Hebrew.....	ⲕ
-----------------------------	----------

**This work was carried out under the supervision of
prof. Rami Benbenishty
from the School of Social Work, Bar-Ilan University**

**Social Networks of Care Leavers: Examining
Alternative Models (Compensation, Moderation,
and Mediation) of the Contribution of Social
Support to Well-being and Functioning in
Young Adulthood and their Relationships to
Childhood Negative Life Events**

Eran Melkman

School of Social Work

Ph.D. Thesis

Submitted to the Senate of Bar-Ilan University

Ramat-Gan, Israel

December, 2015

**Social Networks of Care Leavers: Examining
Alternative Models (Compensation, Moderation,
and Mediation) of the Contribution of Social
Support to Well-being and Functioning in
Young Adulthood and their Relationships to
Childhood Negative Life Events**

Eran Melkman

School of Social Work

Ph.D. Thesis

Submitted to the Senate of Bar-Ilan University

Ramat-Gan, Israel

December, 2015